

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XVI. YÜZYILDA BATI ANADOLU'DA AHİLER VE AHİ
ZAVİYELERİ

BURCU AKBULUT

DANIŞMAN
PROF. DR. SADULLAH GÜLTEN

DOKTORA TEZİ

ORDU 2021

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Doktora tezi olarak savunduğum “XVI. Yüzyılda Batı Anadolu’da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmada yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/04/2021

Burcu Akbulut
05447763928
imza

ÖZET

XVI. Yüzyılda Batı Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri

13. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan sonra Kırım ve Balkanları da içine alarak köylere kadar yayılan önemli bir teşkilat olan Ahilik, temelinde fütüvvet anlayışına bağlı olarak ortaya çıkan, kendine özgü ilke ve prensipler ortaya koyarak toplum içinde yer alan bütün iş ve meslek sahiplerinin teşkilatlanmasını sağlamıştır. Anadolu Selçukluları Dönem'inden itibaren varlığını sürdüren Ahilik teşkilatı, bir yandan iktisadi kurum, diğer yandan dinî ve mesleki eğitim veren zaviyeleriyle Anadolu'da benzerine az rastlanan bir teşkilat olarak varlığını sürdürmüştür.

Ahiler, Ahi babaları tarafından kurulan zaviyelerinde bir taraftan tüccar ve esnafın ahlaki terbiyesiyle uğraşırken diğer taraftan da zaviyelerine gelen yolculara yemek ikramı, dervişleri barındırma ve fakir fukaraya yardım etme gibi hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Anadolu'nun birçok yerinde kurdukları birçok zaviye, vakıf, çiftlik ve mescidin varlığı, teşkilatın kültür tarihimiz için ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Osmanlı vakıflarının çok yönlü hizmet ve yardım fonksiyonlarından istifade eden Ahi zaviyeleri, devletin kurulmasına hizmette bulunan Ahilere vakıf olarak verilmiştir. İşlevlerini sürdürmeleri ve sağlam olarak korunmaları için ise köy, mezra, bağ, bahçe, dükkân ve han gibi gelir kaynaklarına kavuşturulmuştur. Elde ettiğimiz kaynaklarda zaviyelerin fonksiyonları, görevlileri, iskân faaliyetleri, vakıf gelirleri, kimler tarafından nasıl vakfedildikleri, zaviyelere mutasarrıf olanların ne tür faaliyetlerde bulundukları ve ne gibi anlaşmazlıklar yaşadıkları hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ahi, Zaviye, Vakıf, Çiftlik, Mescit*

ABSTRACT

Ahiler and Ahi Dervish Lodges in Western Anatolia in the 16th Century

Ahilik, an important organization that spread to the villages by including the Crime and the Balkans after Anatolia from the 13th century by putting forward unique principles and principles that emerged on the basis of the concept of futuwah it ensured the Ahilik organization of all business and professions in the society the Ahi organization which has existed since the period of the Anatolian Selçuks has continued its existence as a rare organization in Anatolia with its economic institution on the one hand and lodges that provide religious and vocational education on the other

While dealing with the moral upbringing of merchants and tradesmen in their lodges established by their Ahi fathers, the Ahi, on the other hand, provided food to the passengers coming to their lodges, sheltering dervishes and helping the poor. In the context, the existence of many lodges, foundations, farms and masjids established in many parts of Anatolia, reveals how important the organization is for our cultural history.

Benefiting from the multifaceted services and functions of Ottoman foundations, Ahi lodges were given to the apostles who served in the establishment of the state as a foundation they are provided with income sources such as villages, hamlets, vineyards, gardens, shops and in order to maintain their functions and preserve them intact. From the sources we have obtained, there is extensive information about the functions of the lodges, their officials, their settlement activities, the income of the foundation, by whom they are devoted, what kind of activities those who are subordinate to the lodge and what kind of disagreements they have

Anahtar Kelimeler: Ahi, Dervish Lodges, Foundation, Farm, Mosque

İÇİNDEKİLER

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ	İ
ÖZET	İİ
ABSTRACT	İİİ
İÇİNDEKİLER	İV
KISALTMALAR	Vİİ
TABLolar DİZİNİ	İX
ÖN SÖZ	X
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA DAİR	1
Arşiv Kaynakları	1
Seyahatnameler	8
Araştırma ve İncelemeler	9
Amaç ve Kapsam	14
AHİLİĞİN KÖKENİ VE ANADOLU'DA YAYILMASI	17
Ahiliğin Kökeni	17
Ahiliğin Anadolu'da Yayılması	20
Selçuklular Dönemi'nde Ahiler	20
Beylikler Dönemi'nde Ahiler	27
Osmanlılar Dönemi'nde Ahiler	31
BİRİNCİ BÖLÜM	40
1. AHİLER VE ZAVİYELERİ	40
1. 1. Ahi Kimdir?	40
1. 2. Ahilerin Eğitimi	48
1. 3. Ahi Zaviyeleri	51
1. 3. 1. Zaviyelerin İşlevleri	56
1. 3. 2. İskândaki Rollerı	61
1. 3. 3. Zaviye Görevlileri	74

1. 4. Vakıf Sistemi ve Gelirleri.....	79
1. 4. 1. Ahi Vakıfları	79
1. 4. 2. Gelir Kaynakları.....	94
İKİNCİ BÖLÜM.....	102
2. BATI ANADOLU AHİLERİ	102
2. 1. Kütahya Sancağı.....	102
2. 1. 1. Ahi Zaviyeleri	106
2. 1. 2. Ahi Çiftlikleri	118
2. 1. 3. Ahi Mescitleri	128
2. 1. 4. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	129
2. 2. Hüdavendigâr Sancağı.....	130
2. 2. 1. Ahi Zaviyeleri	132
2. 2. 2. Ahi Çiftlikleri	136
2. 2. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	137
2. 3. Sultanönü Sancağı	138
2. 3. 1. Ahi Zaviyeleri	139
2. 3. 2. Ahi Çiftlikleri	143
2. 3. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	145
2. 4. Karahisar-ı Sahib Sancağı	146
2. 4. 1. Ahi Zaviyeleri	147
2. 4. 2. Ahi Çiftlikleri.....	149
2. 5. Hamid Sancağı	150
2. 5. 1. Ahi Zaviyeleri	151
2. 5. 2. Ahi Çiftlikleri	155
2. 5. 3. Ahi Mescitleri	155
2. 5. 4. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	155
2. 6. Biga Sancağı.....	155
2. 6. 1. Ahi Zaviyeleri	156
2. 6. 2. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	156
2. 7. Karesi Sancağı.....	157
2. 7. 1. Ahi Zaviyeleri	157
2. 8. Saruhan Sancağı	158
2. 8. 1. Ahi Zaviyeleri	159
2. 8. 2. Ahi Çiftlikleri	161
2. 8. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	163
2. 9. Aydın Sancağı	163
2. 9. 1. Ahi Zaviyeleri	164
2. 9. 2. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	169
2. 10. Menteşe Sancağı.....	170
2. 10. 1. Ahi Zaviyeleri	172

2. 10. 2. Ahi Çiftlikleri	179
2. 10. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri.....	179
2. 11. Teke Sancağı	179
2. 11. 1. Ahi Zaviyeleri	180
 SONUÇ	 182
 KAYNAKÇA.....	 186
 ÖZ GEÇMİŞ	 195

KISALTMALAR

AAD	: Anadolu Ahkâm Defterleri
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	: Cilt
C. EV	: Cevdet Evkaf
çev.	: Çeviren
İA	: İslam Ansiklopedisi
drl.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
KKA	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Kuyud-ı Kadime Arşivi
MAD	: Maliyeden Müdevver Defter
MD	: Mühimme Defterleri
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa Numarası

ŞS	: Şeriyye Sicilleri
TD	: Tahrir Defterleri
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.	: Varak
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 16. Yüzyılda Batı Anadolu'da Ahi Zaviyelerinin Dağılımı	31
Tablo 2. Ahi Zaviyelerine Mutasarrıflık Yapan Kişilerin Unvanları	44
Tablo 3. Ahi Zaviyelerinin Bağlı Olduğu Esnaf Teşkilatlarının Türü	56
Tablo 4. Zaviyelerin Ayende ve Revendeye Hizmet Kayıtları	57
Tablo 5. Batı Anadolu Bölgesi Şehirlerinde Kurulan Ahi Zaviyeleri	63
Tablo 6. Ahiler Tarafından Kırsalda Kurulan Zaviyeler	67
Tablo 7. Batı Anadolu Bölgesinde Ahi Çiftlikleri	72
Tablo 8. Kütahya Sancağı Ahileri	102
Tablo 9. Hüdavendigâr Sancağı Ahileri	130
Tablo 10. Sultanönü Sancağı Ahileri	139
Tablo 11. Karahisar-ı Sahib Sancağı Ahileri.....	146
Tablo 12. Hamid Sancağı Ahileri.....	150
Tablo 13. Biga Sancağı Ahileri	156
Tablo 14. Karesi Sancağı Ahileri	157
Tablo 15. Saruhan Sancağı Ahileri.....	158
Tablo 16. Aydın Sancağı Ahileri.....	163
Tablo 17. Menteşe Sancağı Ahileri	170
Tablo 18. Teke Sancağı Ahileri.....	180

ÖN SÖZ

Batı Anadolu bölgesinde bulunan sancaklarda Ahilere ait vakıflar ve zaviyeler oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır. Bunların bir araya getirilerek analizinin yapılmasıyla Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki esnaf ve sanatkârlarının ve onlara ait zaviyelerin sosyal, ekonomik ve mali durumunu incelemek mümkündür. Bu itibarla hem Osmanlı'ya kadar olan süreçte hem de Osmanlı Dönemi'ndeki Ahi varlığının ortaya konulması, Ahi teşkilatının sancaklar genelindeki işlevlerini ve devamlılığını anlayabilmek için elzemdir.

Amaç ve kapsam bölümünde detaylandırılacağı üzere bu çalışmanın hedefi; Batı Anadolu'daki Ahilerin bu coğrafyadaki faaliyetlerini, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve sonraki dönemlerde üstlendikleri görevleri ortaya koymaktır. Bunların yanı sıra çeşitli fonlar altındaki arşiv belgeleri ve seyahatnameler vasıtasıyla zaviyelere bağışlanan vakıfların intikalini, zaviyelere mutasarrıf olan kişilerin ne gibi faaliyetlerde bulunduklarını, Ahilerin kurdukları zaviyeleri, çiftlikleri, vakıfları, mescitleri, Ahi ön ve son adıyla kuruldukları tespit edilen yerleşim yerlerini tespit etmektir.

Bu çerçevede çalışmamız giriş bölümü ile birlikte 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin temel kaynaklarını oluşturan tahrir defterleri, evkaf defterleri, vakfiyeler, mühimme defterleri, şeriiye sicilleri, ahkâm defterleri ve müteferrik vesikalar tanıtılmıştır. Bahsi geçen belgelerin Ahi çalışmaları açısından önemi hakkında bilgiler verildikten sonra seyahatnamelerden ve çalışmamıza olan katkılarından, Ahiler hakkında yapılan araştırmalardan ve çalışmamızın amaç ve kapsamından bahsedilmiştir. Yine Ahilik kavramının lügat anlamı, Ahiliğin ortaya çıkışı ve kökeni, Ahilik kurumunun Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Dönemi'ndeki gelişimi, Ahi Evran'ın Anadolu'ya gelişi ve buraya yerleşmesi ile fikirleri ve meşrebi üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Ahinin kim olduğu, fütüvvetin Ahilik yaşayış tarzındaki etkileri, fütüvvetnâmelerde yer alan prensiplerin Ahilikle bağlantısı, Ahilikte eğitim kuralları ve bunun işleyiş tarzı, Ahi zaviyelerinin fonksiyonları içerisinde yer alan yolculara hizmet, dervişleri barındırma, fakirlere yemek ikramı konuları işlenmiştir. Bunların yanı sıra şeyh, zaviyedâr, imam ve hizmetkâr gibi zaviye

görevlilerinden görevlilerinden, bu görevlilerin sayısından, görevlerini ne şekilde yerine getirdiklerinden, Ahilerin bölgenin iskânındaki faaliyetlerinden ve Ahilerin şehirlerde ve karyelerde kurdukları zaviyelerden bahsedilerek zaviyelere bağışlanan vakıflar ve bu vakıflara ait gelir kaynakları incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Hüdavendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Biga, Karesi, Saruhan, Hamid, Aydın, Menteşe ve Teke sancaklarında bulunan zaviye, vakıf, çiftlik ve mescitler ile Ahi isimli yerleşim yerlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca zaviyeler ve gelir kaynakları olan vakıfların işleyişi, intikali, gelirleri ve bu gelirlerin ne şekilde işletildiği konusunda defterlerden elde edilen bilgiler sadeleştirilerek ve tablolastırılarak verilmiştir.

Bu araştırmanın tercih edilmesinde ve değerlendirilmesinde beni teşvik eden, bu konu hakkındaki tecrübelerini benimle paylaşan çok değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Sadullah Gülten'e, bilgilerini ve desteklerini esirgemeyen hocalarıma, maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim aileme ve türlü fedakârlıklarıyla her daim yanımda olan eşime teşekkürü borç bilirim.

Burcu AKBULUT

GİRİŞ

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA DAİR

Arşiv Kaynakları

Tahrir Defterleri

Tahrir kelimesi, yazma ve kaydetme manasına gelmektedir¹. Osmanlı Devleti'nin vergi kaynaklarını tespit etmek amacıyla uyguladığı tahrir sistemi sayesinde, fethedilen bölgelerdeki toprağın tasarruf biçimini, bölgenin ekonomik yapısını, vergi miktarını ve nüfus durumunu tayin ve tespit edebilmek mümkündür². Yapılan tahrirlerin, Osmanlı Devleti teşkilatının belli bir nizam içerisinde işleminde büyük rolü vardır. Bu sistemin kurulmasında ve başarı sağlamasında idari, mali ve askerî zaruretler bulunmaktadır. Devrin şartları icabı, vergilerin nakdî olarak toplanması güç olduğundan askerlerin önemli bir kısmı ile memur maaşları ve devletin yapacağı harcamaların bir bölümünün merkezî hazineden nakit olarak ödenmesi zor olduğundan bu askerî ve idari görevliler, hizmetlerinin karşılığı olan maaşlarını, kendilerine verilen dirlik beratları ile temin ederlerdi. Tımar adı verilen bu sistem, devletin yapacağı bazı işleri vergi muafiyeti ile devlet hazinesinden direkt olarak para çıkmadan daha rahat bir şekilde yapılmasını sağlardı³.

Bugün elimizde bulunan 1431 tarihli ilk defterden anlaşıldığı kadarıyla tahrir uygulamasının 14. yüzyılda kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Arnavut sancağına ait olan bu icmal defterinden anlaşıldığına göre, Osmanlı tahrir sistemi, Yıldırım Bayezid Dönemi'ne kadar geriye götürülmektedir⁴.

Tahrir defterleri, aynı zamanda tımar sisteminin de temelini oluşturmaktaydı. Bir bölge fethedildiği zaman orada idari teşkilatlanma yapılmakta ve peşinden tahrir işlemine başlanmaktaydı. Tahrir işleminin sağlıklı yapılabilmesi için tımar sisteminin de düzenli uygulanması gerekmektedir.

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2000, s. 1021.

² Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 311.

³ Ö. Lütfü Barkan, "Tımar", *İA*, C. 12, MEB Yayınları, İstanbul, 1970, s. 286.

⁴ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 219.

Bundan dolayı devletin klasik dönemde tahrirlerin yapılması konusunda son derece hassas ve titizlik davrandığı görülmektedir⁵.

Tahrirlerin amacı, fetihten sonraki yıllarda fethedilen bölgelerin gelir kaynaklarını belirlemek ve bu gelir kaynaklarının dirlik olarak dağıtımının gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktır. Bu tahrirlerin yenilenme süresi otuz kırk yılda bir olarak kabul edilmişse de tahrir tabi tutulacak bölgenin özelliklerine göre bu durum değişebilmekteydi⁶.

Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve ekonomik tarihini ortaya koymak konusunda tahrir defterleri önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Tahrir defterlerine bağlı olarak yapılan çalışmamızda ana kaynak olarak Devlet Arşivi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğüne bağlı Kuyud-ı Kadime Arşivindeki Kütahya, Hüdavendigâr, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Hamid, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke sancaklarına ait mufassal tahrir defterleri ile evkaf defterleri kullanılmıştır. Bu defterlerden elde ettiğimiz bilgiler, coğrafi dağılım açısından Batı Anadolu Ahi Zaviyeleri başlığı altında sancaklara ayrılarak tek tek incelenmiştir. Aşağıda sıraladığımız tahrir ve evkaf defterlerinde Ahilere ait zaviyeler, vakıflar, mescitler, çiftlikler ve yerleşim yerlerine dair geniş bilgiler elde edilmiştir.

Kütahya Sancağı: Kütahya sancağına ait mufassal defterlerden TD 45 ve TD 49 numaralı defterler Devlet Arşivinde yer almakla birlikte TD 45 numaralı defter II. Bayezid Dönemi'ne, TD 49 numaralı defter ise 1512 - 1513 tarihlerine rastlamaktadır. Maliyeden Müdevver TD 262 ve TD 617 numaralı defterlerden TD 262 numaralı defterin tarihi bilinmemekle birlikte, TD 617 numaralı defterin ise 1606 - 1607 tarihlerini ihtiva ettiği görülmektedir. Mufassal defterlerden TD 47, TD 48, TD 158 numaralı defterler ise Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Bunlardan TD 47 ve TD 48 numaralı defterler 1570 - 1571 tarihlerine ait olmakla birlikte, TD 158 numaralı defterin tarihi bilinmemektedir. Kütahya sancağına ait evkaf defterlerinden Devlet Arşivinde bulunan TD 369 numaralı defter, Kanuni Dönemi'ne; Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan TD 560

⁵ Mehmet Ali Ünal, “Tahrir Defterlerindeki Bilgilerin Güvenilirliği”, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler ve Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999, s. 246.

⁶ Numan Elibol, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C. 12, S. 2, Isparta, 2007, s. 134.

numaralı defter ise 1571 - 1572 tarihine aittir. Defterlerden elde ettiğimiz bilgilere göre; Kütahya sancağında Ahilere ait 32 zaviye, 17 vakıf, 40 çiftlik, 7 yerleşim yeri ve 3 mescit bulunmaktadır.

Hüdavendigâr Sancağı: Hüdavendigâr sancağına ait TD 23, TD 44, TD 111, TD 555, TD 1050 numaralı mufassal defterler Devlet Arşivinde bulunmaktadır. Bunlardan TD 23 numaralı defter 1486 - 1487 tarihine, TD 111 numaralı defter 1521 - 1522 tarihine, TD 555 numaralı defter II. Selim Dönemi'ne aittir. TD 44 ve TD 1050 numaralı defterin ise tarihi bilinmemektedir. Mufassal defterlerden TD 67 ve TD 68 numaralı defterlerin her ikisi de 1573 - 1574 tarihli olup, Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer aldıkları bilinmektedir. Evkaf defterlerinden TD 453 numaralı defter Devlet Arşivinde olup Kanuni Dönemi'ne aittir. Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan TD 585 numaralı defterin tarihi ise bilinmemektedir. Defterden edindiğimiz bilgilere göre; sancakta Ahilere ait 12 zaviye, 21 vakıf, 4 çiftlik ve 9 yerleşim yeri vardır.

Sultanönü Sancağı: Sultanönü sancağına ait mufassal defterlerden TD 145 numaralı defter 1572 - 1573 tarihli olup Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Maliyeden Müdevver TD 27 ve TD 18333 numaralı evkaf defterleri, Devlet Arşivinde bulunmakla birlikte tarihleri bilinmemektedir. Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan TD 541 numaralı defter ise 1575 - 1576 tarihlidir. Sultanönü sancağına ait bu defterlerde 6 zaviye, 2 vakıf, 10 çiftlik ve 4 yerleşim yerinin Ahilere ait olduğu görülmektedir.

Karahisar-ı Sahib Sancağı: Sancağa ait Devlet Arşivi ile Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan tüm mufassal defterler ve evkaf defterleri incelenmiştir. Ancak tezimizin konusu olan Ahiler ve Ahi zaviyelerine ait bilgilere sadece Devlet Arşivinde bulunan TD 162 numaralı ve 1523 - 1531 tarihli icmal defteri ile Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan TD 575 numaralı ve 1575 - 1576 tarihli evkaf defterinde rastlanılmaktadır. Defterlerde, Ahilere ait 11 zaviye ve 2 çiftlik bulunmaktadır.

Hamid Sancağı: Hamid sancağına ait TD 121 ve TD 51 numaralı mufassal defterlerden TD 121 numaralı defter Devlet Arşivinde olup 1522 - 1523 tarihlidir. Tarihi belli olmayan TD 51 numaralı defter ise Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer almaktadır. Evkaf defterlerinden tarihi bilinmeyen TD 566 numaralı

defter Kuyud-u Kadime Arşivinde, tarihi bilinmeyen MAD, TD 3331 numaralı defter ile 1606 - 1607 tarihli MAD, TD 617 numaralı defter ise Devlet Arşivinde bulunmaktadır. Sancağa ait bu defterlerden elde ettiğimiz bilgilere göre; Hamid sancağında 13 zaviye, 1 vakıf, 2 çiftlik, 1 mescit ve 1 yerleşim yeri Ahilere aittir.

Biga Sancağı: Biga'ya ait mufassal tahrir defterlerinden 1516 - 1517 tarihli TD 59 numaralı defter Devlet Arşivinde, 1574 - 1575 tarihli TD 79 numaralı defter ise Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Evkaf defterlerinden de 1574 - 1575 tarihli TD 536 numaralı defter Devlet Arşivinde, aynı tarihe sahip olan TD 550 Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer almaktadır. Defterlerde Ahilere ait 1 zaviye, 1 vakıf ve 4 yerleşim yeri bulunmaktadır.

Karesi Sancağı: Karesi sancağına ait mufassal defterlerden TD 152, TD 1024, TD 152 numaralı defterler incelenmiştir. Ancak Ahilere ve Ahi zaviyelerine ait herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Sancağa ait evkaf defterlerinden 1573 - 1574 tarihli TD 568 numaralı defter Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Sancakta, Ahilere ait 3 zaviye ve 2 vakıf vardır.

Saruhan Sancağı: Saruhan sancağına dair bilgiler Devlet Arşivinde bulunan 1530 - 1531 tarihli TD 165 numaralı mufassal defter ile Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan 1575 - 1576 tarihli TD 115 ve tarihi belli olmayan TD 125 numaralı mufassal defterde yer almaktadır. Sancağın evkaf defterleri ise Kanuni Dönemi'nde düzenlenen, Devlet Arşivinde bulunan TD 398 numaralı defter ile Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan, 1575 - 1576 tarihinde düzenlenen TD 544 numaralı defterdir. İncelediğimiz defterlerde sancakta 9 zaviye, 6 çiftlik ve 1 yerleşim yerinin Ahilere ait olduğu görülmektedir.

Aydın Sancağı: Aydın sancağı mufassal tahrir defterlerinden Devlet Arşivinde yer alan TD 1/1 M numaralı defter 1451 - 1453 tarihli, TD 8 numaralı defter 1478 - 1484 tarihli, TD 148 numaralı defter 1528 - 1529 tarihli, TD 806 numaralı defter 1676 - 1677 tarihli, TD 87 numaralı defter Kanuni Dönemi tarihlidir. Sancağa ait piyadegan defteri olan TD 129 numaralı defter ise 1525 - 1526 tarihlidir. 1619 - 1655 tarihli TD 571 numaralı evkaf defteri ise Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer almaktadır. Bu defterlerde Ahilere ait 24 zaviye ve 3 yerleşim yeri bulunmaktadır.

Menteşe Sancağı: Mentеше sancağına ait mufassal tahrir defterlerinden II. Bayezid Dönemi'nde düzenlenen TD 47 numaralı defter ile 1517 - 1518 tarihinde düzenlenen TD 61 numaralı defterler Devlet Arşivinde, 1583 - 1584 tarihinde düzenlenen TD 110 numaralı defter ise Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Sancağa ait evkaf defterlerinden 1562 - 1563 tarihinde düzenlenen TD 338 numaralı defter Devlet Arşivinde, 1583 - 1584 tarihinde düzenlenen TD 569 numaralı defter de Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer almaktadır. İncelediğimiz defterlerde sancakta 34 zaviye, 1 çiftlik ve 2 yerleşim yerinin Ahilere ait olduğu görülmektedir.

Teke Sancağı: Teke sancağına ait mufassal tahrir defterlerinden MAD, TD 14; MAD, TD 253 ve TD 1082 numaralı defterler taranmıştır. Ancak bu defterlerde Ahilere ve Ahi zaviyelerine dair hiçbir kayıt bulunamamıştır. Sadece Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan ve II. Selim Dönemi'nde düzenlenen TD 567 numaralı defterde Ahilere ve kurdukları 6 zaviyeye ait bilgiler elde edilmiştir.

Vakıf Defterleri

Bu çalışmada belirlenen sınırlara uygun olarak Batı Anadolu sancaklarına mahsus vakıf defterleri tetkik edilmiştir. Elde ettiğimiz bilgiler daha çok vakıf görevlilerinin tayin, terfi ve tedavül işlemlerinin kayıtlı olduğu şahsiyet kayıtları ve vakıflara günlük tayin ve terfi işlemleri ile ilgili berat içeriklerinin bulunduğu hurufat kayıtlarından oluşmaktadır.

VGMA, nr. 189 numaralı defterde Afyon'da bulunan Ahi Sultan Zaviyesi Vakfı'nın şahsiyet kaydı, Balıkesir'de vaki Ahi Mehmed ve Ahi Mustafa Vakfı'nın şahsiyet kaydı, Eskişehir kazasında bulunan Ahi Mahmud Zaviyesi Vakfı'nın şahsiyet kaydı ve Kütahya'nın Aslanapa nahiyesine tabi Atala karyesinde vaki Ahi Yusuf Zaviyesi Vakfı'nın şahsiyet kaydı bulunmaktadır. VGMA, nr. 188 numaralı defterde Bursa'nın İnegöl kazasında bulunan Ahi Yusuf Tekkesi Vakfı'nın şahsiyet kaydını içermektedir.

VGMA, nr. 532 numaralı defterde Antalya Elmalı'da Ahi Mustafa Zaviyesi Vakfına ait hurufat kaydı, VGMA, nr. 224 numaralı defterde Sivrihisar kazasında bulunan Ahi Rüstem Zaviyesi Vakfı'nın şahsiyet kaydı, VGMA, nr. 215 numaralı defterde Bozüyük muzafatından Ahi karyesinde bulunan Ahi Ebubekir Zaviyesi Vakfı'nın şahsiyet kaydı, VGMA, nr. 210 numaralı defterde ise

Menteşe vilayetine tabi Turgut nahiyesi, Leyne karyesinde bulunan Ahi Sinan Zaviyesi Vakfı'nın şahsiyet kaydı bulunmaktadır.

Şeriyte Sicilleri

Osmanlı tarihinin önemli arşiv kaynaklarından bir tanesi de şeriyte sicilleridir. Osmanlı tarihinin ekonomik, kültürel, siyasi ve hukuki hayatını ortaya koyan mahkeme kayıtlarından oluşan bu sicillerde, Ahilere ait zaviye ve vakıflara dair bilgiler bulunmaktadır. Sicillerde zaviyelerdeki intikalin kimlere geçtiği, zaviyelere zaviyedâr, mütevellî ve şeyh tayinleri, zaviyeye mutasarrıf olan kişiler arasındaki anlaşmazlıklar, zaviyedârların mutasarrıf oldukları zaviyenin gelirlerinden görevleri karşılığı aldıkları paylar hakkında bilgi elde ettik. Tüm bu konular hakkında bilgi toplamak amacıyla incelediğimiz defterlerden Ahilere dair bilgi veren tek defter Bursa'ya ait 3257-1 numaralı defterdir. Defterde, Ahi Ali Oğlu Zaviyesi'nin geliri ve zaviyeye şeyh olan Ahmed'in bu gelirden görevi karşılığı aldığı miktar hakkında bilgi verilmektedir.

Kütahya'ya ait 6294, 6298 ve 6302 numaralı defterler, Ahilere ve Ahi zaviyelerine ait bilgiler içermektedir. Bunlardan 6294 numaralı defterde Ahi Nasuh Zaviyesi'nin zaviyedâr tayini, 6298 numaralı defterde Ahi Mustafa Vakfına mütevellî tayini ve 6302 numaralı defterde de Ahi Erbasan Arslan Çiftliği'ne mutasarrıf tayini hakkında kayıtlar bulunmaktadır.

Afyon şeriyte sicillerinden 548 ile 552 numaralı defterlerde Ahilere ait bilgiler mevcuttur. Bunlardan 548 numaralı defterde Ahi Muhsin Zaviyesi'ne, 522 numaralı defterde de Ahi İshak Zaviyesi'ne zaviyedâr tayini hususundadır.

Aydın şeriyte sicillerinden 6450 numaralı defter Ahi İsmail Zaviyesi'ne zaviyedâr tayini hakkındadır.

İncelediğimiz defterlerde genel anlamda ahilere ait bilgiler oldukça azdır. Hatta bazı defterlerde bilgiye dahi rastlanmamıştır. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Ahiler hakkında söylediği, *“Bunların içine kanlı ve harâmî girse asla hâkime vermezler. Amma ol kanlı anların elinden halâs dahi olamaz.”* şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere Ahilerin aralarında çıkan anlaşmazlıkları bölge mahkemelerine başvurmadan önce kendi içlerinde çözüme kavuşturdukları düşünülebilir.

Ahkâm Defterleri

Osmanlı yargı sistemi içerisinde herhangi bir kişinin bölgesinde halledilemeyen meseleleri çözüme kavuşturmak için divana veya yetkili kişilere başvurarak şikâyetlerini rahatça bildirdikleri görülmektedir. Ahkâm defterleri de bu şikâyet kayıtlarının tutulduğu defterlerdir. Biz de Ahilere ait önemli bilgiler ihtiva edebileceği düşüncesiyle Batı Anadolu bölgesi sancaklarının yer aldığı Anadolu ahkâm defterlerinden 1 - 50 arası 50 adet defteri taradık. Bu taramalar sonucunda 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 12, 13 ve 45 numaralı defterlerde Ahilere ve zaviyelerine ait bilgiler elde ettik. Ahkâm defterlerini incelediğimizde haksız kazanç elde etmek üzere birçok kişinin vakıflara ait gelirleri zimmetlerine geçirdikleri, zaviyedârların ve vakıf yönetiminde bulunan kişilerin vakıf gelirleri konusunda yaptıkları yolsuzluklar dışında, dışarıdan zorbalık yapan kimseler tarafından da vakıf gelirlerine müdahalelerde bulunulduğu, zaviye ve vakıf topraklarının bazı kişilerce zapt edilerek çeşitli şekillerde kullanıldıkları, Ahi zaviyelerinin mutasarrıfı olan kişilerle tımarlı sipahiler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşandığı ortaya çıkmaktadır.

Mühimme Defterleri

Osmanlı Devleti'nin Divan-ı Hümayun kararlarının yer aldığı mühimme defterleri; devletin idari yapısı, devletlerle ilişkiler, ticaret ve ekonomi, devletin iç ve dış siyaseti, askerî ve siyasi durumuyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Biz de Ahilere ait bilgi edinebilmek için Devlet Arşivlerindeki katalog taraması sonucunda yalnızca 91 ve 96 numaralı mühimme defterlerinde Ahilere ait bilgiler elde ettik. Bunlardan 96 numaralı defterde, Ahi Ali Zaviyesi Vakfı mütevellisi olan Hatun'un vakıf şartnamesine aykırı şekilde vakıf gelirini zimmetine geçirdiğine dair bir hüküm vardır. 91 numaralı defterde de Hasan ve Seyfi çavuşların zeametinde olan Kütahya'nın Şeyhlü kazası, İmranlar köyündeki Baba Boyacı Çiftliği'nin öşür ve resmine Ahi Hayreddin Zaviyesi zaviyedârının müdahalesi hakkında bir hüküm bulunmaktadır.

Müteferrik Vesikalar

Devlet Arşivlerindeki Cevdet tasnifi altındaki defterlerden de istifade edilmiş ve çalışmamızda yer yer kullanılmıştır.

Seyahatnameler

Çalışmamızda kullandığımız İbn Battûta ve Evliya Çelebi seyahatnameleri, tezimizin zaman aralığı dışında kalsa da sair seyahatnamelere göre, Ahiler ve zaviyeleri hakkında geniş bilgilere yer vermektedir. 13. yüzyılın önemli seyyahlarından biri olan İbn Battûta, seyahatnamesinde 1333 yılında Lazkıyye'den Alaiye'ye oradan da Antalya, Burdur, Isparta, Eğridir, Gölhisar, Karaağaç, Denizli, Tavas ve Milas'a; ardından Birgi, Manisa, Bergama, Balıkesir ve Bursa'ya geçen seyyahımız buralardaki Ahilerden ve Ahi zaviyelerinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir. Batı Anadolu Ahi zaviyeleri, zaviyelerin yapısı, işleyişi, statüleri, Ahilerin misafirperverlikleri hakkında geniş bilgiler vermektedir⁷.

İbn Battûta'dan yaklaşık 300 yıl sonra 1630 - 1681 yılları arasında 50 yıl boyunca seyahat eden Evliya Çelebi seyahatnamesinde ise Rum ilinde bulunan debbağlara Ahi denildiğini belirterek Ahi Evran ile şöhret bulduklarını, dürüstlükte onun yolundan giderek kendi aralarında bir teşkilat oluşturduklarını belirtir⁸. İstanbul'da bulunan esnaf ve sanatkârların Ahilerin yaşayışlarından, siyasi ve askerî güçlerinden, debbağhanelerinin sayısından, işledikleri derilerin hangi işlerde nasıl kullanıldığından, meslek pirlerinin giydikleri giysilerden, Ahi babalarının yetki verdikleri kişilerden ve Ahi Evran ile şöhret bularak kendi aralarında bir teşkilat oluşturduklarından bahsetmektedir. Yalnız İstanbul esnafını tanıtsa da kuşkusuz bunu tüm Osmanlı ülkesine yaymak mümkün olacaktır⁹. Seyyahın verdiği bilgiler, sadece bunlarla sınırlı değildir. Kendisi Denizli'de bulunan Ahi Duman Baba Tekkesi¹⁰ ile Antalya'da bulunan Ahi Sultan Kızı Tekke'sinden¹¹ de bahsetmektedir. Zaviye olarak geçmese de Ahilerin önemli evliyalarından Ahi Yusuf Baba Sultan¹², Ahi Yusuf Sultan, Ahi Evran Sultan ve

⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, C. 1, s. 404 - 438.

⁸ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, C. 1, s. 322.

⁹ Evliyâ Çelebi, 1996, s. 322; Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, C. 2, s. 26.

¹⁰ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, C. 9, s. 102.

¹¹ Evliya Çelebi, 2005, s. 147.

¹² Evliya Çelebi, 2005, s. 10

Ahi Sultan Kızı'na ait ziyaretgâhların¹³ varlığına da işaret etmektedir. Yine Kütahya'nın Bölücek mahallesinde bulunan Ahi Mustafa Mescidi¹⁴ ile Ahi ismi verilen Ahi Erbasan, Ahi Mustafa, Ahi Evran ve Ahi İzzeddin Mahalleleri¹⁵ de seyyahın bahsettiği yerlerdir.

İbn Battûta ve Evliya Çelebi'nin seyahatnameleri dışında, Ahilerden bahsetmeseler de Anadolu'nun siyasi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgi veren seyahatnamelerden de bahsetmek gerekir. Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî'nin 13. yüzyılda Anadolu Beylikleri hakkındaki Mesâlikü'l Ebsâr fî Memâlikü'l Emsâr adlı eseri de Cengiz Han'dan Turan Halklarına, Harezm ve Kıpçak'tan Anadolu'daki Türk şehirlerine kadar olan bölgeyi kapsayacak şekilde hazırlanmış bir eserdir¹⁶. Yine Timur'a gönderilen İspanyol Sefir Ruy Gonzales de Clavijo'nun seyahatnamesi de Akdeniz, İstanbul, Trabzon, Erzincan, Huy, Sultaniye, Nişabur, Semerkand, Timur ordugâhı, Tebriz ve Sevil hakkında bilgiler vermektedir¹⁷.

Araştırma ve İncelemeler

Ahi teşkilatı Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren pek çok yönden ilim dünyasının ilgisini çeken bir araştırma konusu olmuştur. Özellikle, Ahiliğin fütüvvet ve diğer tasavvuf hareketleriyle olan ilişkisinin boyutları ve birbirlerini ne denli etkileyip etkilemedikleri konusu bir hayli tartışmalıdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ahilerin büyük rolleri olduğunu ilk kez Mehmet Fuat Köprülü izah etmiştir. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**¹⁸ adlı eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde uç bölgelerdeki içtimai hayat şartlarından hareketle Âşıkpaşazâde'nin Anadolu'da büyük ve müstakil teşkilatlar şeklinde mevcudiyetinden bahsettiği Bacıyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum teşkilatlarını açıklarken Ahiyan-ı Rum başlığı altında da Ahilerden bahsetmiştir. I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvet teşkilatına girmesinden sonra bu teşkilatın

¹³ Evliya Çelebi, 2005, s. 148.

¹⁴ Evliya Çelebi, 2005, s. 15.

¹⁵ Evliya Çelebi, 2005, s. 14.

¹⁶ Şihabeddin b. Fazlullah El Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesâlikü'l Ebsâr*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.

¹⁷ Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur, Embajada a Tamor lan*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul, 1993.

¹⁸ Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Anadolu’da önemli nüfuz kazandığını ve kurdukları zaviyelerle birlikte tasavvufi yönden Osmanlı Devleti’nin kuruluşu sırasında diğer gaziler ve abdallar gibi maneviyatı güçlendirici faaliyetlerinin olduğunu belirtmiştir. Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**¹⁹ adlı eserinde de Ahiliğin esas itibarıyla Bâtınîlikten çıkmış olabileceğini ifade etmektedir.

Fuat Köprülü’nün araştırmalarını daha çok fütüvvet üzerinden Abdülbaki Gölpınarlı devam ettirmiştir. Fütüvvet teşkilatı ve fütüvvetnâmeler üzerine Abdülbaki Gölpınarlı’nın “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”²⁰ adlı makalesi, fütüvvet teşkilatı üzerine yapılmış en önemli çalışmalardandır. Gölpınarlı, makalesinde fütüvvet teşkilatı hakkında geniş bilgiler verdikten sonra fütüvvetnâmeleri inceleyerek fütüvvetin esasları, fütüvvet teşkilatının işleyişi, fütüvvet ehlinin nasıl olması gerektiği, fütüvvet teşkilatının temel esasları üzerinde durmuştur. Abdülbaki Gölpınarlı’nın “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme’si”²¹ adlı makalesi ise Ahilik - fütüvvet ilişkisini Burgazi fütüvvetnâmesi ışığında anlatan önemli bir eserdir.

Ahilik teşkilatının oluşumunda büyük etkiye sahip olan fütüvvet teşkilatı hakkında ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır. Bunlardan Ziya Kazıcı’nın “Ahilik”²² adlı maddesi Ahiliğin anlamı, fütüvvet - Ahilik ilişkisi, fütüvvetin tarihçesi ve Ahilik kurumuna dair önemli bilgiler içermektedir. Süleyman Uludağ’ın “Fütüvvet”²³ maddesi, fütüvveti tarif ve din bağlamında incelerken aynı maddenin tarih kısmını Ahmet Yaşar Ocak ele almıştır²⁴.

Ahilik ve fütüvvetnâmeler hakkında müstakil eserler de bulunmaktadır. Fütüvvetnâmeler üzerine önemli çalışması olan Mehmet Şeker, **Türk - İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri**²⁵ adlı eserinde Şeyh Seyyid Hüseyin el-Gaybî’nin muhtasar fütüvvetnâmesi üzerinden Ahiliğin Anadolu’nun sosyal ve kültürel hayattaki rolü, iktisadi hayat üzerindeki etkisi, Ahi zaviyelerinin

¹⁹ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

²⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, S. 11/1 - 4, İstanbul, 1950, ss. 3 - 354.

²¹ Abdülbâki Gölpınarlı, “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme’si”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1 - 4, İstanbul, 1953, ss. 76 - 153.

²² Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *DİA*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 540 - 542.

²³ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *DİA*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 259 - 261.

²⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 264 - 265.

²⁵ Mehmet Şeker, *Türk - İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri*, Seyyid Hüseyin el-Gaybî’nin “Muhtasar Fütüvvet-Nâme’si”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

eğitimdeki rolü üzerine kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Mehmet Saffet Sarıkaya, **XIII - XVI. Asırlardaki Anadolu'daki Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri**²⁶ adlı eserinde, fütüvvetnâmeler üzerinden Ahiliğin dinî ve sosyal yaşantıdaki rolleri üzerinde durmuştur. Muallim Cevdet'in **İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn Battuta'ya Zeyl**²⁷ adlı eseri de Türk ve İslam fütüvvetinden örneklerle fütüvvet ehli ve Anadolu'da oluşturdukları hayır kurumları, Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki fütüvvet teşkilatı, Ahi zaviyeleri, Ahilere ait vakfiyeler ve zaviyelerindeki eğitim hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir. Son olarak da Cemal Anadol'un **Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**²⁸ adlı eseri, fütüvvet teşkilatı ve fütüvvetnâmeler üzerine neşredilen çalışmalardandır.

Ahilik ve fütüvvet üzerine kapsamlı çalışmalarıyla bilinen bir diğer isim Franz Taeschner ise *İslam Ortaçağında Futuvva*²⁹ adlı çalışmasında fütüvvet teşkilatı ve bu teşkilatın esaslarından yola çıkarak Ahiliğin 12. ve 13. yüzyıllardaki oluşumu üzerinde durmuştur. Rıza Yıldırım da “Anadolu'da İslamiyet: Gaziler Çağında (XII. - XIV. Asırlar) Türkmen İslam Yorumunun Sünnî - Alevî Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler” adlı makalesinde fütüvvetnâmeler ışığında, Hz. Ali'nin fütüvvet teşkilatındaki yeri ile Ahilerin Sünnî ve Şîî mezhepleriyle olan ilişkisini ortaya koymaktadır³⁰.

Ahilerin iktisadi, sosyal ve hukuki statüleri hakkında birçok eser ve makale neşredilmiştir. Ahiler hakkında araştırmaları olan bir diğer isim de Claude Cahen'dir. Kendisi **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler** adlı eseri³¹ ile “İlk Ahiler Hakkında” adlı makalesinde³², fütüvvet ve Ahilik teşkilatı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Ahilerin Selçuklular ve Osmanlı Devleti üzerindeki

²⁶ Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII - XVI. Asırlardaki Anadolu'daki Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

²⁷ Muallim Cevdet, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği, İbn-i Battuta'ya Zeyl*, çev. Cezair Yazar, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008.

²⁸ Cemal Anadol, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991.

²⁹ Franz Taeschner, “İslam Ortaçağında Futuvva”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1 - 4, İstanbul, 1953, ss. 1 - 32.

³⁰ Rıza Yıldırım, “Anadolu'da İslâmiyet: Gaziler Çağında (XII. - XIV. Asırlar) Türkmen İslâm Yorumunun Sünnî - Alevî Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 43, İstanbul, 2014, ss. 93 - 124.

³¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979.

³² Claude Cahen, “İlk Ahiler Hakkında”, çev. Mürsel Öztürk, *Belleten*, C. L, S. 197, Ankara, 1986, ss. 591 - 601.

etkilerinden, devlet yönetimine bağılıklarına kadar birçok konuya ışı tutmuştur. Ahilik üzerine çalışmaları olan Neşet Çağatay ise **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**³³ ve **Ahilik Nedir**³⁴ adlı eserlerinde fütüvvetin gelişimi, Ahilik - fütüvvet ilişkisi, Türk'e özgü bir kurum olan Anadolu Ahiliği ve Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkışı ve sosyal yaşantıdaki rolleri üzerinde durmuştur. Mikail Bayram'ın **Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu**³⁵ adlı eseri de Ahiliğin anlamı, fütüvvetin tarihçesi, Ahi Evran'ın şahsiyeti ve Ahi teşkilâtının kurulmasını sağlayan amiller hakkında bilgiler vermektedir. Yusuf Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**³⁶ adlı eserinde Ahilik, Ahi Evran, Ahi birliklerinin kuruluşu, yapısı, faaliyetleri, çözülmesi, eğitimi ve sosyal hayattaki rollerinden bahsetmektedir.

Anadolu'nun iskânında Ahilerin önemli rolleri olduğunu vurgulayan Ömer Lütfi Barkan da "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri"³⁷ adlı makalesinde, Ahi zaviyelerinin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecindeki faaliyetlerini ortaya koymuştur. Barkan'ın makalesinde TD 111, 555, 369, 398, 338 ve 59 numaralı defterleri kullanarak elde ettiği bilgilere göre Bursa'da Ahi Rüstem Zaviyesi; Kütahya'da Ahi Mustafa, Ahi Ali, Ahi Mustafa, Ahi Hoca Zaviyeleri; Saruhan'daki Ahi Keskin, Ahi Aslan, Ahi Farkun, Ahi Şaban, Ahi Çarpık, Ahi Yahşi, Ahi Yunus, Ahi Kandırmış Şeyh, Duruca Baba, Nusrat Şeyh, Sav İsa ve Kutlubey Zaviyeleri; Menteşe'de Ahi Ömer, Ahi Mukbil, Ahi Bayram, Ahi Çoban, Ahi Yunus, Ahi Yusuf, Ahi İslam, Ahi Safa, Ahi Teke, Ahi Teke, Ahi Debbağ, Ahi Ümmet ve Ahi İsmail Zaviyeleri ve Biga'da Ahi Yunus Zaviyesi bulunmaktadır.

Ahiler hakkındaki çalışmaların yanı sıra Ahi zaviyeleri hakkında neşredilen eserlerden Mehmet Akif Erdoğan'ın "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri"³⁸ adlı makalesini zikretmek gerekir. Anılan makale, 14. yüzyıl mezar taşlarında ve 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı belgelerinde geçen Ahiler ve tesis ettikleri

³³ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.

³⁴ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

³⁵ Mikail Bayram, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Damla Yayınları, Konya, 1991.

³⁶ Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 19; Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara, 1991.

³⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 11, Ankara, 1942, ss. 279 - 304.

³⁸ Mehmet Akif Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 4, İzmir, 2000, ss. 37 - 55.

zaviyeler hakkındadır. Selahattin Döğüş'ün "Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebalı Meselesi"³⁹ adlı makalesi de ilk Osmanlı hükümdarları ile Ahiler arasındaki ilişkilerden, Şeyh Edebalı ve Ahi liderlerinin toplumsal, kültürel ve dinî hayattaki etkilerinden söz etmektedir. Cevdet Yakupoğlu'nun "Germiyanoglu Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri"⁴⁰ adlı makalesi ise Germiyanoglu muhitine ait evkaf defterlerinin incelenmesiyle bölgedeki Ahiler ve zaviyeleri hakkında bilgi veren bir çalışmadır. Yine Halime Doğru'nun **XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri**⁴¹ adlı eseri, arşiv belgelerinin incelenmesiyle Sultanönü sancağında bulunan Ahilerden ve zaviyelerinden bahsetmektedir.

Ahi teşkilatı üzerine yapılan tez çalışmaları ise şunlardır: Osman Oncar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahiler ve Ahilik Kurumunun Rolü"⁴² adlı çalışmasında, Ahi teşkilatının tarihsel süreci ile Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rolleri üzerinde durmuştur. Hilal Ceylan'ın "Ahilerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller"⁴³ adlı çalışması da Ahilerin sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hayattaki rolleri üzerinde durmaktadır. Mehmed Ali Hacıgökmen ise "Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd ve Şecere-nâmesi"⁴⁴ adlı tezinde Ankara Ahilerinden, Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd ve şeceresinden bahsetmektedir. Yine Seyfi Yıldırım, "Bazı Ahi Şecere-nâmelerinin Muhtevaları ve Tarihi Değerleri"⁴⁵ adlı tez çalışmasında Ahi şecerenâmelerinin muhtevası üzerinde durarak Ahi Sinan Şecerenâmesi'nin transkript ve değerlendirmesini yapmıştır.

Ahilerin Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan zümrelerden biri olduğundan bahseden Haşim Şahin'in

³⁹ Selahattin Döğüş, "Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebalı Meselesi, *OTAM*, S. 37, Ankara, 2015, ss. 61 - 86.

⁴⁰ Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoglu Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, S. 4/3, Erzincan, 2009, ss. 2264 - 2285.

⁴¹ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Yayınları, Ankara, 1991.

⁴² Osman Oncar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahiler ve Ahilik Kurumunun Rolü", *Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2016.

⁴³ Hilal Ceylan, "Ahilerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

⁴⁴ Mehmed Ali Hacıgökmen, "Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd ve Şecere-nâmesi", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2001.

⁴⁵ Seyfi Yıldırım, "Bazı Ahi Şecere-nâmelerinin Muhtevaları ve Tarihi Değerleri", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1994.

“Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299 - 1402)” adlı tezi de konumuz açısından önemlidir. Eser, Türk sufilerinin ve Ahilerin Türk devleti içerisindeki işlevlerine, merkezî idare ile olan ilişkilerine, ilk Osmanlı padişahlarının dinî yaşantılarına ve bu zümrelerin faaliyet gösterdikleri kurumlara dair geniş bilgiler vermektedir. Şahin’in “Selçuklular Döneminde Ahiler” adlı makalesi de Selçuklu sultanlarını fütüvvet teşkilatına girişleri ve Anadolu’da Ahilik olarak bilinen teşkilatın temellerinin atıldığı Selçuklu Dönemi’ni incelemesi bakımından önemlidir⁴⁶. Yine **Ahiler**⁴⁷ adlı eseri de fütüvvet teşkilatının Anadolu’ya girişi, Ahi Evran ve Ahi teşkilatının kurulması, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Dönemi’nde Ahiler, Ahilerin toplum hayatındaki rolleri ve Ahi teşkilatının yapısı hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir.

Amaç ve Kapsam

Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda Âşıkpaşazâde’nin bahsettiği dört unsurdan biri olan Ahilerin önemli bir konuma sahip oldukları bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nin Bizans ile sınır olan Batı Anadolu bölgesine ait tahrir ve vakıf defterlerinden anlaşıldığına göre Selçuklular Dönemi’nden itibaren önemli nüfuza sahip olan Ahiler, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda özellikle de Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde etkin rol oynamışlardır. Yeni fethedilen bölgelerde kendilerine bağışlanan vakıflar sayesinde köy, kasaba ve şehirlerde kurdukları zaviyelerde *ayende ve revendeye* yani zaviyelerde konaklayan yolculara hizmet etmişlerdir. Her biri bir meslek grubuna bağlı olan Ahiler, bir yandan esnaf ahlakı açısından ticari hayatın, diğer taraftan da kurdukları zaviyeleriyle sosyal hayatın düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir.

Tezimizde coğrafi alan olarak seçtiğimiz; Hüdavendigar, Kütahya Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Hamid, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Teke sancaklarını kapsayan Batı Anadolu bölgesinde yer alan sancaklara ait vakıf defterlerinde Ahilere ait vakıf ve zaviyelerin sayıca oldukça fazla olduğu görülür. Bunların arşiv vesikaları ve seyahatnamelerle desteklenerek incelenmesiyle

⁴⁶ Haşim Şahin, “Selçuklular Döneminde Ahiler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 299 - 307.

⁴⁷ Haşim Şahin, *Ahiler*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2021.

Anadolu Selçukluları Dönemi'nden itibaren varlığını sürdüren Ahi zaviyelerinin sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koymak mümkündür.

Ahilerle ilgili geçmişten günümüze pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar daha ziyade fütüvvetnâmeler ve Ahilerin ahlaki özellikleri üzerinedir. Arşiv belgelerinin kullanılıp çeşitlendirilmesiyle, zaviyeler hakkında büyük bir bölgeyi kapsayan bir çalışmanın yapılması sayesinde Ahi teşkilatının önemi ve işlevi daha iyi anlaşılacaktır. Ahi vakıf ve zaviyeleri konusunda neşredilen çalışmaları incelediğimizde Ömer Lütfü Barkan, Mehmet Akif Erdoğan ve Cevdet Yakupoğlu'nun makaleleri dışında bu konuyu ayrıntılarıyla ele alan çalışmaların bir hayli az olduğu görülür. Özellikle Batı Anadolu'da bulunan Ahi zaviye ve vakıflarının sayısı, Ahilerin şehirleşme ve iskân konusundaki faaliyetleri, kırsal alandaki durumları konusunda yeterli bilgiye ulaşılabilecek çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Ahi zaviye ve vakıflarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler edinerek bunların sosyal, ekonomik, dinî ve siyasi alanlardaki konumlarının, vakıf, şart ve gereksinimlerinin neler olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Ayrıca zaviyelere ait vakıf gelirlerinin neler olduğunun ve bu gelirlerden nasıl istifade edildiğinin, vakıflara mutasarrıf olan kişiler arasında çıkan rahatsızlıkların nasıl çözümlendiğinin araştırılması Ahilerin sosyal ve iktisadi alandaki faaliyetlerinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Yine Ahi çiftliklerinin durumu ve işletilmesi, mescitlerin kimlerin sorumluluğunda olduğunu, Ahi isimli yerleşim yerlerini ve o bölgelerde yaşayanların nüfusunu belirlemek, çalışmamıza katkı sağlayacaktır.

İskân ve yerleşme konusunda ıssız ve boş yerlerin şenlendirilmesinin minimum ölçüde olduğu, insanların barınma ve yiyecek imkânlarının az olduğu bir çağda Ahi zaviyeleri tüm bu olumsuzlukları imkâna çevirerek eğitim, barınma, ticaret, tarım gibi birçok alanda Anadolu'nun kalkınmasına yardımcı olmuşlardır. Bu sayede Ahi zaviye ve vakıflarının iskân faaliyetlerinin incelenmesi elzemdir.. Bu konuda Ömer Lütfü Barkan'ın "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri" adlı makalesi önemlidir. Ancak Barkan'ın ortaya koyduğu veriler, tüm bölgeyi kapsamaz. Keza o; Bursa, Saruhan,

Menteşe ve Biga dışında kalan sancaklardaki zaviyelerden bahsetmemiştir. Buna karşılık çalışmamızın ortaya çıkmasında Barkan'ın bahsedilen çalışması örnek teşkil etmektedir. Biz de Barkan'ın verdiği bilgiler ışığında, Batı Anadolu bölgesinde bulunan tüm sancakları inceledik. Amacımız bölgenin tamamında yer alan Ahilerin iskân konusundaki faaliyetlerini ortaya koymaktır.

İbn Battûta ve Evliya Çelebi seyahatnamelerinin de Ahiler ve zaviyeleri hakkında geniş ve önemli bilgiler içermeleri, bizi arşiv belgelerini seyahatnamelerle desteklemeye sevk etti. İbn Battûta'nın verdiği bilgilere göre özellikle Kütahya, Aydın ve Mentеше sancaklarında zaviyelerin sayısı 40'lara çıkmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bir diğer amacı da İbn Battûta'nın verdiği bu bilgileri arşiv vesikalarıyla kıyaslayıp ortaya çıkarmaktır.

İbn Battûta'dan yaklaşık 300 yıl sonra 1630 - 1681 yılları arasında 50 yıl boyunca seyahat eden Evliya Çelebi'nin 1600'lü yıllarda gerçekleştirdiği seyahati sırasında yalnızca 2 tekkenin varlığından bahsetmesi Ahilere ait tekke ve zaviyelerin zamanla devamlılıklarını yitirerek yerlerini esnaf teşkilatlarına bıraktıklarının göstergesi olabilir. Bu sebeple zaviyelerin devamlılığını tespit edebilmek amacıyla geç tarihli ahkâm defterlerine ve şeriyye sicillerine bakmak gerekmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız tahrir, evkaf, vakfiye ve mühimme defterlerinden elde ettiğimiz bilgileri daha çok 16. yüzyıla dayanmaktadır. Arşivlerimizde yer alan bu defterlerin incelenmesi sayesinde bu alanda önemli çalışmalar ortaya konulabilir. İbn Battûta seyahatnamesinin 13. yüzyıldaki Ahiler ve zaviyeleri hakkında önemli bilgiler vermesi ve seyahati sırasında haberdar olduğumuz bu teşkilatın yansıması olan zaviyelerin, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı coğrafyasında 1300'lerden 1700'lü yıllara kadar olan zaman diliminde varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Ancak seyahatnameden elde ettiğimiz bilgiler tezimize yardımcı kaynak olacak mahiyettedir. Bölgeye ait defterlerin bu açıdan henüz araştırılmaması ve Ahi zaviyelerine ait kapsamlı bir arşiv çalışmasının yapılmaması üzerine önemli bilgiler ihtiva edebileceği düşüncesiyle bölgeye ait ahkâm, şeriyye sicili, mühimme defterleri ile müteferrik vesikalar da incelenmiştir. Şeriyye sicilleri ve ahkâm defterlerinin de 17. ve 18. yüzyıllara dayandığı görülmektedir. Ancak bu vesikalarda Ahilere ait çok fazla bilgi

bulunmayışı, çalışmamızın tarihinin 16. yüzyıl olarak belirlenmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak arşivlerimizde yer alan bu malzemeler, bizlere Ahiler hakkında sayısız çalışma yapılabileceğini göstermiştir. Farklı bölgelere ait tahrir defterlerinin incelenmesiyle sadece Batı Anadolu bölgesindekiler değil, Anadolu'daki tüm Ahilere ait önemli bilgiler elde edilebilir. Böylelikle Ahi teşkilatının Anadolu'daki dağılımı, hem devlet hem de toplum nazarında oynadığı rol açık bir şekilde ortaya koyulmuş olacaktır.

AHİLİĞİN KÖKENİ VE ANADOLU'DA YAYILMASI

Ahiliğin Kökeni

Ahi kelimesi, Arapçada “kardeşim” manasına gelmektedir⁴⁸. Ahilik üzerine yapılan araştırmalar, kelimenin *Divanü Lûgat'it-Türk*⁴⁹ ve *Kutadgu Bilig*'de⁵⁰ geçen, cömert, eli açık, alicenap gibi anlamlara gelen Türkçe “Akı” kelimesiyle anlam benzeyişi içerisinde olduğunu göstermektedir⁵¹.

Ahi kelimesine ilk olarak İranlı Prens Unsuru'l Maali Keykâvus'un “Kâbusnâme”sinde rastlanmaktadır. Bu eserde, fütüvvet erbabı olan Şeyh Ahi Ebu'l Ferec ez-Zencânî'nin unvanında kullanıldığı görülmektedir⁵².

Ahilik, 13. yüzyılın ilk yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar Balkanlar'ı ve Kırım'ı içine alacak kadar yaygınlık kazanarak⁵³ bir taraftan fetih ve gaza hamlelerini kolaylaştıran askerî bir yapı, diğer taraftan da şehir ve kasabalarda sanatkârları ve çalışanları himayesine alarak ticari faaliyetlere yön veren iktisadi bir kurumdur⁵⁴. Selçuklular Dönemi'nden başlayarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesindeki faaliyetlerine kadar önemli roller üstlenen Ahiler üretim ve

⁴⁸ Çağatay, 1989, s. 1.

⁴⁹ Kaşgârlı Mahmud, *Divanü Lûgat'it-Türk*, çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara, 1939, C. 1, s. 90.

⁵⁰ Yusuf Has Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat, TTK Yayınları, Ankara, 1959, S. 2, s. 27.

⁵¹ Taeschner, 1953, s. 2.

⁵² Bayram, 1991, s. 4.

⁵³ Çağatay, 1989, s. 1; Çağatay, 1990, s. 40.

⁵⁴ Adnan Gülerman - Sevdâ Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 3; Yaşar Bozyiğit, *Simav'da Ahilik ve Ahiler*, Erkam Yayınları, Kütahya, 2000, s. 10.

ticarete verdikleri önemle ekonominin gelişmesine büyük katkılar sağlamışlardır⁵⁵.

Ahiliğin kökenleri ise doğuda özellikle Araplar arasında gelişmiş olan fütüvvet teşkilatına dayandırılmaktadır. Fütüvvet ehlini temsil eden ve cem'i fityan kelimesinden türemiş olan⁵⁶ “Feta” kelimesi sözlükte “genç, yiğit, cömert” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf kaynaklarında 8. yüzyıldan itibaren önde gelen sufilerin fütüvvet kelimesini tasavvufi bir terim olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir⁵⁷. Terim olarak kişinin herkese yardım etmesi, haksızlığı önlemesi, kişinin ayıbını örtmesi, kötü söz söylememesi, cana, mala ve onura dil uzatmaması anlamlarına gelir⁵⁸.

Muallim Cevdet'e göre, “Ahiler Fityandır; bazen cömert olmaları bakımından, bazen de kahraman olmaları bakımından fityandırlar. Ancak Fityanın tamamı Ahi değildir”. Sanat ve meslek sahiplerinin lideri olan Ahilerin bazen şeyh ve kumandan olmaları, bazen de vezirliğe kadar yükselmeleri bu görüşü desteklemektedir⁵⁹.

Ahi teşkilatı, yapısı itibarıyla Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın kurduğu fütüvvet teşkilatına benzemektedir⁶⁰. Ancak her ne kadar ahlaki prensiplerini fütüvvetnâmelerden almış olsa da Ahiliğin tamamen fütüvvetçilikten geldiğini söylemek de doğru olmayacaktır⁶¹. Ahi olmak için kişinin her şeyden önce bir mesleğinin ve sanatının olması şarttır. Fakat fütüvvetçi olmak için böyle bir zorunluluk yoktur. Bu bakımdan Ahiliğin, fütüvvetçiliğin aynısı veya onun bir devamı olduğunu belirtmek yanlış olacaktır⁶². Ancak Ahiliğin inanç esasları, hayat felsefesi, İslami düşüncesi ve ahlak anlayışı fütüvvetnâmelerle şekillenmiştir⁶³. Fütüvvet esasları ile Ahilik prensipleri arasındaki benzerlik de

⁵⁵ Sevgi Işık Erol, *Osmanlı Devleti'nde Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Açısından Ahilik Teşkilatı*, Ekin Yayınları, Bursa, 2017, s. 1.

⁵⁶ Mehmet Ali Hacıgökmen, *XIII - XIV - XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 17.

⁵⁷ Uludağ, 1994, s. 259.

⁵⁸ Sarıkaya, 2002, s. 1; Çağatay, 1989, s. 2; C. Van Arendonk, Bıchr Farıs, “Fütüvvet” *İA*, C. 4, MEB Yayınları, İstanbul, 1948, s. 700.

⁵⁹ Cevdet, 2008, s. 189.

⁶⁰ Bayram, 1991, s. 151.

⁶¹ Çağatay, 1989, s. 45 - 46.

⁶² Ekinci, 1990, s. 19; Ekinci, 1991, s. 13.

⁶³ Şeker, 2011, s. 23.

bunun bir sonucudur. Fütüvveti tanımlayan ve fütüvvetin gereklerinden olan hususlar, aynı zamanda Ahiliğin de temel prensiplerindendir⁶⁴.

Ahilik ve fütüvvet üzerine kapsamlı çalışmalarıyla bilinen Franz Taeschner, *İslam Ortaçağında Futuvva* adlı çalışmasında, fütüvvet ehlinin Hz. Muhammed'in yeğeni ve dördüncü halife olan Hz. Ali'ye karşı duydukları hürmet ve muhabbet hissinin bunlarda bir nevi şîî temayüle sebep olduğunu belirtmektedir⁶⁵. Öte yandan, Seyyid Mehmed b. Seyyid Alaaddin er-Razavi'nin 1524 yılında yazdığı ve "Fütüvvet-nâme-i Kebir" ismiyle meşhur olmuş eserinde belirgin bir on iki imam Şîîliği vardır⁶⁶.

Ahilerin Şîî olup olmadıkları meselesi öteden beri tartışma konusu olmuştur. Onların Şîîlikle ilişkisi her şeyden önce şüphesiz bağlı oldukları fütüvvet öğretisinden kaynaklanmaktadır⁶⁷. Ahilerin belli ölçüde iç dünyalarını yansıtan fütüvvetnâmelere bakıldığında 13 ve 14. yüzyıllarda Ahiler arasında ciddi bir Şîî eğilimin olmadığı kanaati uyanmaktadır. Bu dönemde yazılan fütüvvetnâmelerde Hz. Ali'nin fütüvvetin piri olmasından başka Şîî olarak değerlendirilebilecek hiçbir öğeye rastlanmamaktadır. Sadece Hz. Ali'yi mesleklerinde pir kabul etmek bir grubu Şîî eğilimli görmek için yeterli olmaz. O dönemde Ahilerin Sünnî olarak kabul ettikleri dini tasavvuf anlayışlarının belli ölçüde Şîî unsurlar barındırdığı ve bunun onların Sünnîlik telakkileriyle çelişmediği anlaşılmaktadır⁶⁸.

Ahiliğin İslami anlayışa bağlı kalması ve tasavvufta önemli bir yeri bulunan uhuvveti hatırlatması da Türkler arasında kabul görmesini sağlamıştır. Bu teşkilatın Anadolu'daki kuruluş sürecinde fütüvvet teşkilatının büyük etkisi vardır⁶⁹. Anadolu'ya gelirken Müslüman olup yerleşik medeniyet olan İran kültürüyle karşılaşan Türkler, bu medeniyetten etkilenecek başlangıçta tasavvufi

⁶⁴ Muharrem Çakmak, "Ahiliğin Tasavvufî Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi", *Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 13, 2014, s. 157.

⁶⁵ Taeschner, 1953, s. 9.

⁶⁶ Razavî, *Fütüvvetnâme-i Kebîr*, haz. Sadullah Gülten - Hacı Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2014, s. 20 - 280.

⁶⁷ Neşet Çağatay, "Fütüvvet - Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Ankara, 1952, s. 68.

⁶⁸ Yıldırım, 2014, s. 105.

⁶⁹ Kazıcı, 1988, s. 540.

bir hareket gibi doğan ve giderek bir teşkilat hâline gelen fütüvvet hareketini burada tanımışlardır⁷⁰.

Sonuç olarak, Ahiliğin fütüvvet ve tasavvuf ile olan ilişkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Bir yapı oluşturulurken farklı yapılardan güzellikler alınır. Bu sentezler zamanla alıntılarında farklı, düzgün bir yapının ortaya çıkmasını sağlar. Dolayısıyla Ahiliğin de fütüvvet ve tasavvuf ekollerinden olan Melâmet, Bektâşilik, Mevlevilik ve İhvân-ı Safâ'dan etkilendiğini söylemek mümkündür.

Ahiliğin Anadolu'da Yayılması

Selçuklular Dönemi'nde Ahiler

9. yüzyıl sonlarında Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah tahta geçtiğinde siyasi ve sosyal durumu bozulan devletin otoritesini yeniden sağlamak istiyordu⁷¹. Abbasoğulları'nın egemenlik alanı, hemen hemen Bağdat bölgesi ile Irak'ın küçük bir parçasını kapsıyordu. Bu küçük bölge bile ekonomi ve güven bakımlarından düzensiz, dengesiz ve karışık bir durumda idi. Bu sebeplerle halife, o zamanlar İslam dünyasının birçok yerinde yaygın ve beğenilen bir kurum olan fütüvveti düzene sokup başkanlığını ele alarak politik durumu güçlendirmek istiyordu. Onu bu teşkilata girmeye ve ona yeni bir düzen vermeye iten sebep, yalnız içerideki bu güvensizliği önleme düşüncesi değil, bununla birlikte kendi bölgesi sınırları içindeki politik durumun da oldukça kritik olması idi. Bu sırada çağın büyük âlimi Şehabeddin Ebu Hafs Ömer el-Suhreverdi, tasavvuf alanında yazdığı ünlü “Avarif el- Maarif” adlı eseri ile ve “Keşf el-Nasaih el-İmamiye ve Keşf el-Fezaih el Yunaniye” isimli eserlerini Halife Nasır'a sunarak, kendisinin büyük saygısını kazandı⁷².

Bağdat'ta fütüvvet şeyhi olan Abdü'l Cabbar el Bağdadi'ye intisap ederek şeyhin elinden fütüvvet libası giydi. Şafii mutasavvıf Şihabü'd-Din Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi, Evhadüddin Hamid el-Kirmani ve Ebu Cafer Muhammed el-Berzai gibi pek çok mutasavvıfı himayesine alarak onlardan yararlandı⁷³.

Halife Nasır Hanbelî fakihlerinin fütüvvette etkili olduğu zamanlarda

⁷⁰ Kazım Ceylan, “Ahiliğin Oluşumu ve Etkileri”, *Postmodern Çağda Ahilik*, Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s. 18.

⁷¹ Kazıcı, 1988, s. 540.

⁷² Anadol, 1991, s. 11.

⁷³ Bayram, 1991, s. 23.

istikrarı sağlayarak isyancılara karşı ılımlı bir politika izledi. Böylece onlarla yakınlaşarak merkezî idareye bağlılıklarını kazanmak istiyordu. Nasır, fütüvvet gruplarının büyük kısmını çevresinde topladıktan sonra 1207’de fütüvvet gruplarının tek lideri oldu. İlerleyen zamanlarda İmamiye şiasına yönelerek fütüvvet teşkilatını on iki kola ayırdı. Bundan sonra fütüvvet anlayışında Hz. Ali ön planda tutulacaktır⁷⁴.

Siyasi ve sosyal durumu gittikçe bozulan devletin otoritesinin yeniden kurulmasında ve içtimai huzurun sağlanmasında fütüvvet birliklerinin büyük bir güç olacağını düşünülmüş, bu faaliyetin bir parçası olarak ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti’yle I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında temas kurmuştur⁷⁵. 1204 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ikinci kez tahta geçince tahta çıkışını Abbasi Halifesi Nasır’a bildirmek için hocası Mecdüddin İshak’ı Bağdat’a göndermiştir. Mecdüddin İshak diplomat olarak aynı yıl içinde hacca da gitmiş, dönüşte Bağdat üzerinden Anadolu’ya gelirken Muhyiddin İbnü’l Arabi, Ebu Cafer Muhammed el-Berzai, Evhadüddin Kirmani gibi birçok şeyh ve bilgini Anadolu’ya çağırıştır⁷⁶.

Ahi Evran’ın de bu hac seyahati sırasında Türk asıllı bir sufi olan Evhadüddin Kirmani ile tanışarak ona intisap ettiği anlaşılmaktadır. 1205 yılında Sadreddin Konevi’nin babası Mecdüddin İshak’ın aracılığıyla Evhadüddin, Muhyiddin ve İbnü’l Arabilerle Anadolu’ya gelmiştir⁷⁷. Bundan sonra Anadolu’nun her tarafında irşad faaliyetleri için çok sayıda tekke ve zaviye yapılmıştır⁷⁸.

1206 yılında Kayseri’ye yerleşen Ahi Evran burada bir deri atölyesi açarak debbağlık yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda yöre halkının manevi duygularını yükseltmek üzere tasavvufi yaşam tarzını da yaymaya çalışmıştır. Böylece Asya’dan gelen sanatkarlar için uygun ortamın oluşmasını sağlayarak bir dayanışma örgütü kurmayı hedeflemiştir. Bu sayede güvenilir, sağlam ve

⁷⁴ Şahin, 2006, s. 300.

⁷⁵ Kazıcı, 1988, s. 540.

⁷⁶ Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Snf Yayınları, Kırşehir, 2011, s. 11; Bayram, 1991, s. 81 - 82; Mikail Bayram, *Ahi Evran Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 18.

⁷⁷ Çağatay, 1989, s. 49.

⁷⁸ Kazıcı, 1988, s. 540.

standartlara uygun malların üretimini birlik ve dayanışma ortamı içerisinde temin etmeye çalışmıştır⁷⁹.

Mikail Bayram'a göre, Mecdüddin İshak'ın daveti ile hocası Evhadüddin Kirmani ile Anadolu'ya gelen Ahi Evran, hocasının kızı Fatma Bacı ile evlenmiştir. Evhadüddin Kirmani'nin mensup olduğu tarikat silsilesindeki şeyhler, kızlarını en önde gelen halifelerinden birisi ile evlendirmeyi bir tarikat geleneği olarak sürdürmüşlerdir⁸⁰. Ona göre, Evhadüddin Kirmani'nin ehl-i hareminin de kızı Fatma olması münasebetiyle Fatma'nın Ahi Evran'ın karısı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Moğollar Kayseri'yi işgal ettikleri zaman Fatma bu evde bulunduğundan Moğollara burada esir düşmüştür. Ahi Evran ise bu sırada Konya'da tutuklu olduğundan Moğollardan kurtulmuştur⁸¹.

İslam dünyasındaki dağınık dinî ve siyasi birlikler hâlinde bulunan fütüvvet hareketini yeniden organize eden Nasır, zamanındaki tüm Müslüman devlet adamlarına mektuplar ve elçiler göndererek kurduğu fütüvvet teşkilatına katılmalarını talep etti. Bu amaçla I. İzzeddin Keykavus'a Bağdatlı Şeyh Şehabeddin Ömer Sühreverdi'yi gönderdi⁸². Selçuklu sultanı Sinop'un fethini müjdelemek için hocası Mecdüddin İshak'ı halifeye göndererek fütüvvete girmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Şeyh Sühreverdi, Konya'ya giderek sultanın ve diğer devlet görevlilerinin fütüvvete giriş törenini gerçekleştirdi. Fütüvvet teşkilatının İzzeddin Keykavus'un siyasi otoritesini sağlamlaştırmasında önemli rolleri olmuştur. Fütüvvetin bu sayede resmî olarak Anadolu'ya girmesi Türklerin fütüvvet teşkilatını daha yakından tanımalarına imkân sağlamıştır⁸³.

İzzeddin Keykavus'tan sonra tahta çıkan Alaaddin Keykubat da Şeyh Sühreverdi'ye iltifat ederek fütüvvet teşkilatına girmeyi kabul etmiştir. Böylece her iki Selçuklu sultanı tarafında da kabul gören fütüvvet teşkilatı artık Ahilik adı altında iktidar çevresi dışında tüccarlar, zanaatkârlar ve halk arasında da hızla yayılmaya başlamıştır. Alaaddin Keykubat'ın Ahilerle iyi ilişkiler kurması teşkilatın, başta Konya olmak üzere tüm Anadolu'ya hızla yayılmasını

⁷⁹ Çağatay, 1989, s. 50.

⁸⁰ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 37.

⁸¹ Bayram, 2008, s. 32.

⁸² Cahen, 1979, s. 65.

⁸³ Şahin, 2006, s. 301.

sağlıyordu⁸⁴.

Ahi ve Türkmenlerin en büyük hamisi olan I. Alaaddin Keykubat'ın, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından düzenlenen bir suikast sonucunda öldürülmesi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkması I. Alaaddin Keykubat'a gönül bağlılığı bulunan Ahilerin sert tepkilerine neden olmuştur. Bunun üzerine Sultan ve veziri Saadeddin Köpek, Ahi ve Türkmen çevrelere karşı cephe almışlardır. Bu olaylar üzerine Sultan, kendisine suikast düzenleyen Saadeddin Köpek'i 1240 yılında öldürttükten sonra Ahi ve Türkmenleri iktidarına karşı oldukları için cezalandırmaya kalkmıştır. Ahi Evran ile birlikte Ahi ileri gelenlerinden birçoğu, beş yıl kadar Konya'da tutuklu kalmışlardır⁸⁵.

1245 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibi olan Celaledin Karatay, tutuklu olan Ahi ve Türkmenleri serbest bırakınca Ahi Evran da Denizli'ye yerleşerek orada bir yıl kadar bahçıvanlıkla uğraşmıştır. Bu sırada Selçuklu tahtına geçen II. İzzeddin Keykavus, Sadreddin Konevi'yi Ahi Evran'ı geri getirmesi için Denizli'ye göndermiştir. Bu davet üzerine Ahi Evran da Konya'ya dönerek “yemek yenilen ve sofraya kurulan yer” anlamlarına gelen Hankah'ın şeyhliğini yaparak dersler vermeye başlamıştır⁸⁶. Ancak Konya'da yaşanan siyasi gelişmelerin aleyhine gelişeceğini düşünen Ahi Evran, Konya'dan ayrılarak Kırşehir'e yerleşmiş ve burada Anadolu Ahileri adlı teşkilatın temellerini atmıştır⁸⁷.

Konya'dan sonra Kırşehir'e yerleşen Ahi Evran, burada fütüvvet esasları doğrultusunda teşkilata dinî bir muhteva kazandırarak diğer sufilerle bağlantısını sürdürmüştür. Bu dönemde görüştüğü kişiler arasında özellikle Hacı Bektaş-ı Veli ile çok yakın ve canlı bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Her iki ulu şahsiyete daha yakından bakıldığında aralarında ortak olan bazı noktaların bir hayli fazla olduğu görülür. Zira her ikisi de aynı dönemde ve aynı sosyokültürel özelliklere sahip bir çevre içinde yaşamışlardır. Hem Hacı Bektaş-ı Veli hem de Ahi Evran, tasavvuf kültürü içinde yetişmiş olup dönemlerinin önde gelen

⁸⁴ Şahin, 2006, s. 303.

⁸⁵ Bayram, 1991, s. 83 - 84.

⁸⁶ Bayram, 2006, s. 21.

⁸⁷ Şahin, 2021, s. 23.

sufileridirler. Tüm bu etkenlerin her iki lideri de birbirine yakınlaştırdığı söylenebilir⁸⁸.

13. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekküle başlayıp 15. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş-ı Veli ananeleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan⁸⁹ Bektaşîlik, Ahiliğin 13. yüzyıl zaviye geleneğinden, erkân ve adap olarak pek çok unsur ve inanç motifi almıştır. Fütüvvetnâmelerde yer alan, merasimler esnasında veya çeşitli merhalelerde talibin bilmesi gereken sorular ve cevaplar ile ilgili fasıllar, Bektaşîlik'te musahiplik adını alan fütüvvetnâmelerde yol ata ve yol kardeş edinme diye anlatılan erkân, kırklar cem'i ile ilgili rivayetler ve şed kuşanma, hırka, taç gibi özel giysiler hakkındaki yorumlar fütüvvetnâmelerden Bektaşî literatürüne geçen motifler arasındadır⁹⁰.

Kırşehir'de Ahi Evran'ın nüfuzundan ve saygınlığından rahatsızlık duyan Moğollar, kendisinin öldürülmesini istemişlerdir. Türkmen ve Ahilerin IV. Kılıçarslan'ın 1266 yılında yönetimi ele geçirmesinden sonra Moğolların baskısıyla yaptığı atamalar sebebiyle Sultan'a karşı direnişe geçmeleri onlara istedikleri fırsatı vermiştir. IV. Kılıçarslan ve Moğol ilhanı, Kırşehir Emiri Nureddin Caca'yı bu isyanı bastırmakla görevlenmişlerdir. Moğollar tarafından yapılan katliam sonucunda öldürülenlerin arasında Ahi Evran ve Mevlana'nın oğlu Alaaddin Çelebi'nin de bulunduğu anlaşılmaktadır⁹¹.

Ahi Evran'ın Etkisi

Tam adı Nasırüddin Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed olan Ahi Evran, 1171 yılında İran'ın Batı Azerbaycan taraflarında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur⁹². Hoy ve çevresi, Sultan Tuğrul zamanından beri Türkmen yerleşim bölgesiydi. Anadolu Selçukluları döneminde de Azerbaycan'dan Anadolu'ya gelip yerleşen pek çok Türkmen derviş ve bilim adamı vardı. Ahi Türk, Fakih Ahmet, Abdal Musa, Geyikli Baba bunlardan bazılarıdır. Hoy ve çevresinde

⁸⁸ Harun Yıldız, Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 61, Ankara, 2012, s. 167.

⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *DİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, s. 373.

⁹⁰ Saffet Sarıkaya, Osmanlı Toplumunun Dinî Yapısına Bir Bakış Denemesi: Ahilik - Bektâşîlik İlişkisi, *Araştırmalar*, S. 2, Isparta, 1999, s. 3.

⁹¹ Bayram, 2006, s. 27 - 28; Köksal, 2011, s. 14.

⁹² Çağatay, 1989, s. 49.

“Baba” ve “Ata” diye anılan yatırlar, o dönemde Türkmen dervişlerin o bölgede faal olduklarını göstermektedir⁹³.

Ahilik teşkilatının kurucusu ve 32 esnaf zümresinin piri olan *Mahmud bin Ahmed el-Hoyi*’nin künyesi “hakikatlerin babası” manasına gelen *Ebu’l Hakayık*, lakabı dinin yardımcısı anlamına gelen *Nasirüddin*’dir. Ahi şecerenamerlerinde de *Nimetullah* olarak geçmektedir⁹⁴. Ahi Evran, eserlerinin hiçbirinde adını kullanmamış, güçsüz, zayıf anlamlarına gelen “bu zaif” gibi tabirlerle adını anmaya gayret göstermiştir⁹⁵. Ahi Evran, Şeyh Nasirüddin Mahmud’un menkıbevi adıdır. Bu menkıbelere göre Bedir Savaşı’ndan üç gün önce ashabı toplayan Hz. Muhammed, sancağı amcası Hz. Abbas’a vermek istese de o, kendisinin yaşlandığını, bu yüzden sancağın oğlu Mahmud’a verilmesini ister. Bunun üzerine sancak Mahmud’a verilir. Mahmud savaşta büyük yararlılıklar gösterince kendisini tebrik için sahabelerin her biri ona yeşil yaprak hediye ederler. Hz. Ali ise ganimetlerin tamamını fakir fukaraya dağıttığı için Hz. Ali, kızı Rukiye’yi Ahi Evran’a verir. Düğün yemeği için 99 adet sığır, koyun ve keçi kesilir. Hz. Peygamber, Ahi Evran’a debbağlık sanatını öğreterek derileri işlemlerini isteyince Ahi Evran derilerden güzel eşyalar yapar. Hz. Peygamber, Ahi Evran’ın beline şed bağlar ve 32 esnafa pîr olduğunu duyurur. Evran isminin verilmesinde de yine Hz. Muhammed ve Hz. Ali rol oynar. Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye onun Uhud’ta nasıl savaştığını sorunca, *Bir eli kılıçta ve bir eli âlemde idi ve her canibe harb ederdi, Evran gibi* demesi üzerine adı Evran olur⁹⁶.

Ahi Evran’ın çocukluğu ve ilk tahsil evresi Azerbaycan’da geçse bile gençliğinde Horasan ve Maverâünnehir’e giderek o yöredeki büyük üstatlardan ders aldığı muhakkaktır. En çok da ünlü kelamcı Fahr-i Razi’den yararlanmıştır. Ahi Evran, Bağdat’ta iken başta Evhadüddin Kirmani olmak üzere fütüvvet teşkilatının ileri gelen şeyhlerinden dersler almıştır. Bağdat’ın İslam dünyasının en büyük ilim, sanat ve irfan merkezi olması, Ahi Evran’ın çok yönlü bir ilim ve fikir adamı olmasında etkili olmuştur. Devrin önemli ilimlerini tahsil ettiği, özellikle tefsir, hadis, kelam, fıkıh ve tasavvuf gibi dinî ilimler yanında felsefe ve

⁹³ Bayram, 2006, s. 8.

⁹⁴ Köksal, 2011, s. 6.

⁹⁵ Bayram, 1991, s. 75.

⁹⁶ Fatih Köksal, “Ahi Evran’ın Menkavebi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: “Menâkıb-ı Ahi Cihân-ı Nasreddin Ahi Evran”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Kırşehir, 2012, s. 96.

tıp alanlarında da eserler vermiştir. İbn Sina, Sühreverdi ve Razi'nin eserlerini okumuş ve bazılarını Farsçaya tercüme etmiştir⁹⁷.

Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olarak bilinen Ahi Evran, özellikle I. Alâeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan tasavvufi düşünceye bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini düzenlemiştir. Tüm bunlarla birlikte sonuç olarak iktisadi hayatı düzenleyen Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahi Evran'ın büyük rolü olmuştur⁹⁸.

Ahi Evran, devletin himaye ve desteğinde insanları çeşitli sanatlara yönlendirerek göçebe Türkmenlerin yerleşik hayata geçişlerini sağlamıştır. Bir yandan debbağlık mesleğini icra etmiş, sanatını topluma yaymış, dericilerle birlikte diğer sanat dallarına mensup insanları Ahilik adı verilen organizasyon içinde toplamış, bir yandan da bir halk filozofu olarak bu sanat ocaklarında çalışan çırak, yamak, kalfa ve ustaların dinî eğitim ve öğretimleriyle yakından ilgilenmiştir. Ahi Evran'ın bu eğitimci vasfı, Ahi teşkilatının kurulmasında önemli rol oynamıştır⁹⁹.

Batı Anadolu'da bulunan Ahi Evran adlı zaviyelerin, vakıfların ve bu vakıflara mutasarrıflık yapan Ahi Evran adlı şahısların varlığı, bu isimlerin Ahi Evran'a izafe edilmek amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Özellikle Osmanlı Dönemi'nde Batı Anadolu'daki birçok zaviye bu isimle adlandırılmıştır. Örneğin, Sivrihisar kazası, Holanda karyesinde bulunan Ahi Evran Zaviyesi¹⁰⁰; Beypazarı'ndaki Ahi Evran Zaviyesi¹⁰¹ ve Kütahya'daki Ahi Evran Zaviyesi¹⁰² bunlardandır. Yine Bolavadin kazasında bulunan Ahi Mehmed Zaviyesi'ne Ahi Evran veledi Ahi Ali'nin¹⁰³ mutasarrıf olması bu ismin kullanımına örnek verilebilir.

⁹⁷ Bayram, 2006, s. 17.

⁹⁸ Kazıcı, 1988, s. 541.

⁹⁹ Bayram, 2006, s. 41.

¹⁰⁰ BOA, TD, nr. 453, v. 92b.

¹⁰¹ KKA, TD, nr. 585, v. 364a.

¹⁰² KŞS, nr. 6294, s. 53/19.

¹⁰³ KKA, TD, nr. 575, v. 76b - 77a.

Beylikler Dönemi'nde Ahiler

Türklerin Anadolu'ya ilk akınları Çağrı Bey'in önderliğinde gerçekleşmiş olup Çağrı Bey, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya keşif hareketinde bulunmuştur. 1018 yılında başlayan ve 1040'a kadar geçen zaman içerisinde Anadolu'ya yapılan akınlar keşif hareketinden başka bir nitelik taşımaz. Fakat 1040 ve 1071 yılları arasındaki akınlar Anadolu'da Bizans'ın direnişinin kırılmasında ve Anadolu'nun Türklere açılmasında önemli sonuçlar doğurmuştur¹⁰⁴.

Karahanlı ve Gazneli devletlerinin sürekli takipleri ile sıkışan yersiz ve yurtsuz kalan Selçuklu Türkmenleri, zorlandıkça Anadolu hudutlarını aşmışlardır. Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan Malazgirt Zaferi'ne kadar otuz yıl süren gazalar, bir yandan büyük Türkmen göçleri, diğer yandan da Selçuklu ordularının himayesi dolayısıyla gittikçe Anadolu'da yayılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun mukavemeti kırılarak Türklere yeni bir vatan hazırlamıştır. Tuğrul Bey başta olmak üzere Büyük Selçuklu beyleri, Türkmen boylarını korumak ve Bizans taarruzlarını kırmak maksadıyla Anadolu'ya birçok sefer yapmışlardır.

Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'ni kurunca Türkistan'dan sel hâlini alan Türkmen göçleri için artık Gazneli ve Karahanlı devletlerinin oluşturduğu setler yıkılmış; İslam ülkeleri göçebelere açılmış ve her taraf Türklerle dolmuştu. 1071'deki Malazgirt Zaferi ile birlikte Bizans direnişi büyük ölçüde kırılmış ve bundan sonra büyük çoğunluğunu Oğuzların teşkil ettiği çeşitli Türk toplulukları Anadolu'ya akmaya başlamıştı¹⁰⁵.

Merkezi Asya'nın steplerinden kitleler hâlinde gelen Türkmenler için Anadolu, hem yerleşik hem de göçebe hayat tarzını yaşamaya elverişli bir bölge olmuştur. Anadolu'nun esas olarak göçebe yaşam tarzıyla tanışması Türkmen göçleri sayesinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda özellikle 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı arşiv kaynaklarında yapılan çalışmalar, bu göçler sırasında kale hüviyetinde olan şehir ve kasabaların dışında kalan kırsal kesimin alabildiğince boş olduğunu göstermektedir¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 291.

¹⁰⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15.

¹⁰⁶ İlhan Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", *Osmanlılar Döneminde Konar - Göçerler*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 58.

Türklerin ikinci kez büyük kitleler hâlinde Anadolu'ya gelişleri Moğol istilasının başladığı yıllara rastlamaktadır. Moğolların ortaya çıkışı doğudan batıya doğru yeni ve büyük bir göç dalgasını başlatmıştır. Birçok Türk boyunun ve oymağının kalabalık bir nüfusla Anadolu'ya gelmesini sağlayan bu göç dalgası Anadolu'ya yapılan göçlerin en önemlilerinden biri olmuştur¹⁰⁷.

13. yüzyılda Anadolu'nun idaresinin Moğollara geçmesi ve Moğol baskısının Orta Anadolu'da şiddetli bir şekilde hissedilmesiyle uç bölgelere gelerek yerleşen Türkler, burada önemli siyasi olayların yaşanmasına da zemin hazırlamışlardır. Irene Melikoff, 14. yüzyılda özellikle Selçuklu egemenliğinin sona erdiği geçiş dönemi olan İlhanlıların egemenlik yıllarında, kent yaşamını yönlendirme görevini kentlerde Ahilerin üstlendiğini belirtmektedir¹⁰⁸.

Selçuklu Devleti, Moğol baskısıyla yıkılmaya yüz tutarken Batı Anadolu'da, aralarında Osmanlı Beyliği'nin de bulunduğu Türkmen Beylikleri teşekkül etmeye başlamıştır. Böylece Selçukluların sahip olduğu topraklarda irili ufaklı yirmiye yakın Türk beyliği kurulmuş ve “Tavaif-i Mülük” olarak bilinen dönem başlamıştır¹⁰⁹. Batı Anadolu bölgesinde kurulan bu beylikler Türkmen nüfus potansiyeline dayalı olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlardan önce Eskişehir, sonra Bursa merkezli Osmanlılar, Balıkesir merkezli Karesioğulları, Kütahya merkezli Germiyanogulları, Manisa merkezli Saruhanogulları, Birgi merkezli Aydınoğulları, Milas ve Peçin merkezli Menteşeoğulları bağımsız birer beylik olarak yaşamışlardır¹¹⁰.

Beyliklerin kurulması Ahilerin daha fazla güç sahibi olmalarına neden olmuştur. Merkezî yönetimin zayıflamasıyla fütüvvetin de gücü artmaya başlamış, fütüvvetin kendisini açıkça ortaya koyabileceği bir ortam oluşmuştur. Hükümet ve önemli kişiler, düşmanlarına karşı zaman zaman Ahilerden yardım istemişlerdir. Her ne kadar kentler önceden oldukları gibi önemlerini korusalar da iç

¹⁰⁷ Köprülü, 2009, s. 57.

¹⁰⁸ Irene Melikoff, “Türk Destan Edebiyatı'nda Kerbelâ Olayı”, *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 74.

¹⁰⁹ Erdoğan Merçil, “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, s. 138.

¹¹⁰ Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 177.

yönetimlerinde değişimler yaşanmıştır. Küçük kentlerdeki Ahi başkanları önem taşıyan şahıslar hâline gelmişlerdir¹¹¹.

Bu coğrafyada kurulan ve toplumsal hizmet anlayışına sahip olan zaviyeler, iktidar mensubu olan veya iktidara yakın kişiler tarafından destekleniyorlardı. İlk beylerden itibaren gerek beylerin desteğiyle gerekse zaviyeleri idare eden Ahilerin şahsi gayretleriyle çok sayıda zaviye kurulmuştur¹¹². Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerindeki Ahilere ait zaviye ve vakıflardan bazıları Batı Anadolu beyliklerinin kurucuları tarafından vakfedilmişlerdir. Devlet anlayışının bir sürekliliği olarak beyler tarafından kurulan bu zaviyeler, Osmanlı Dönemi'nde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Lazkıyye'nin merkezinde bulunan Ahi Tuman Zaviyesi Aydınogulları tarafından¹¹³, Tanozlu kazası, Yere-giren karyesindeki Ahi Tumanoglu Zaviyesi Hüdavendigâr zamanından beri Aydınoglu tarafından¹¹⁴, Tire'ye tabi Fota karyesinde bulunan Ahi Baba Zaviyesi Aydınoglu Umur Bey tarafından¹¹⁵, Kütahya'nın Kurucak karyesinde bulunan Ahi Mahmud Hatun Vakfı Aydınoglu İsa Bey tarafından Ahi Mahmud Hatun'un dedesi Ahi Mustafa'ya vakfedilmiştir¹¹⁶.

Yine Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre Tarhanyat kazasındaki Ahi Ahmed Zaviyesi'ni Saruhanoğlu İshak Çelebi¹¹⁷, Demirci kazası, Borlu karyesinde bulunan Ahi Yahşi Çiftliği Saruhanoğlu Hızır¹¹⁸, Ilıca kazası, Enceklü karyesinde kayıtlı olan Ahi Bayezid Çiftliği Saruhanoğlu Hızır Paşa¹¹⁹ tarafından vakfedilmiştir. Batı Anadolu beyleri tarafından vakfedilen bu vakıflara ayende ve revendeye hizmet etmek şartıyla her türlü muafiyetin tanındığı görülmektedir. Bu şartın Ahiliği himaye etmek üzere konulduğu düşünülebilir. Sonuç olarak Ahiler, ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra devlet politikasına paralel olarak kuruluş ve fetih dönemlerinde de etkin rol oynamışlardır. Kurdukları zaviye ve vakıflar

¹¹¹ Cahen, 1979, s. 328.

¹¹² Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300 - 1400)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 288.

¹¹³ BOA, TD, nr. 369, s. 451 - 452.

¹¹⁴ MAD, nr. 262, s. 430 - 431.

¹¹⁵ KKA, TD, nr. 571, v. 62b.

¹¹⁶ MAD, nr. 262, s. 433.

¹¹⁷ BOA, TD, nr. 398, s. 74.

¹¹⁸ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

¹¹⁹ BOA, TD, nr. 398, s. 217.

aracılığıyla ıssız yerlerin şenlendirilmesini sağlayarak Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetine önemli katkılar sağlamışlardır.

Beylikler Dönemi'nde Anadolu'ya gelen ünlü seyyah İbn Battûta; Anadolu'da kurulan beyliklerin hemen hemen hepsine uğramış, beyliklerin idari yapısından, şehir ve kasabaların idari durumlarından, bölgedeki geçim kaynaklarından, halkın inançlarından, eğitim kurumlarından, Ahi liderleri ve zaviyelerine kadar her konuda bilgi vererek Anadolu coğrafyasının geniş tasvirini yapmıştır. Kendisi bizzat Ahi zaviyelerinde kalmış, Ahilerin gelenek ve göreneklerine şahit olmuştur. 1332 tarihinde bir Ceneviz gemisine binerek Anadolu'ya yönelen seyyahımız ilk olarak Alaiye'ye varmıştır. Burada kendisinin çok güzel karşılandığından, Ahilerin misafirlikte birbiriyle yarıştıklarından bahsetmiştir. Alanya'dan sonraki durağı olan Antalya'da Ahi yiğitlerinin davetiyle bir zaviyeye varır. Zaviyenin Anadolu'nun en güzel halıları ile döşenmiş, parlak avizelerle donatılmış büyük bir zaviye olduğundan bahseder. Orada kendilerine çeşitli ikramlarda bulunarak türküler eşliğinde çok güzel ağırlandıklarını anlatır¹²⁰.

Denizli'de bir Ahi zaviyesinde konaklayan İbn Battûta, Ahi Sinan'ın adamlarıyla Ahi Tuman'ın gençleri arasında bir çekişmeye şahit olur. Her iki taraf da misafirperverlikte birbirleriyle yarışmaktadırlar. Aralarında çektikleri kura Ahi Sinan'ın yiğitlerine çıkınca kendilerini zaviyelerine götürerek ziyafette bulunduklarından, yemekten sonra Kur'an-ı Kerim okuyarak sema ettiklerini anlatır. Bir gün sonra da Ahi Tuman Zaviyesi'ne gitmişler ve aynı misafirperverliği onlarda da görmüşlerdir¹²¹.

Arşiv belgeleri ile karşılaştırdığımızda İbn Battûta'nın 1333 yılında Lazkıyye'de konakladığı Ahi Tuman Zaviyesi¹²² ile seyyahın Denizli'de konakladığını söylediği Ahi Sinan Zaviyesi¹²³ ve Gölhisar'da konakladığı fakat ismini vermediği Ahi tekkesinin de Ahi Turgut Tekkesi olması muhtemeldir¹²⁴. Bu noktada İbn Battûta'nın verdiği bilgiler ile arşiv vesikalarını

¹²⁰ İbn Battûta, 2000, s. 405.

¹²¹ İbn Battûta, 2000, s. 409.

¹²² BOA, TD, nr. 369, s. 452 - 453; KKA, TD, nr. 560, v. 234b - 235a.

¹²³ KKA, TD, nr. 571, v. 112b.

¹²⁴ KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

karşılaştırdığımızda Ahi zaviyelerinden bazılarının 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar varlıklarını koruduklarını görmekteyiz.

Osmanlılar Dönemi'nde Ahiler

Ahiler, Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesinde varlığını hissettiren bir zümredir. Özellikle Selçuklular ve Beylikler döneminden itibaren varlıkları bilinen Ahiler, en önemli faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde gerçekleştirmişlerdir. Ahiler, zamanla yeni bölgelerin fethi ile bu bölgelerdeki şenlendirme faaliyetlerini diğer dinî ve sosyal zümrelerle birlikte yürütmüşlerdir. Böylece birçok Ahi vakfı ve zaviyesi tesis edilmiştir. Osmanlı padişahları da Ahilerin fethettikleri yerlere yerleşmelerine olumlu yaklaşmışlardır. Tabloda da görüldüğü üzere özellikle Batı Anadolu gibi yeni yerleşim alanlarındaki iskân faaliyetlerinde Ahi zaviyeleri etkin rol oynamıştır.

Tablo 1. 16. Yüzyılda Batı Anadolu'da Ahi Zaviyelerinin Dağılımı

No	Sancak	Zaviye Sayısı	Kaynak
1	Kütahya Sancağı	32	BOA. TD. nr. 369; KKA. TD. nr. 560; BOA. MAD. nr. 262; BOA. MAD. nr. 617; BOA. C. EV, nr. 531; KŞS. nr. 6302; BOA. C. EV, nr. 91; BOA. C. EV, nr. 525; BOA. C. EV, nr. 73; BOA. C. EV, nr. 242; İE. EV. nr. 34; VGMA, nr. 189.
2	Hüdavendigâr Sancağı	12	BOA. TD. nr. 453; KKA. TD. nr. 585; BOA. TD. nr. 23; BOA. TD. nr. 111; BOA. TD. nr. 555; BOA. C. EV, nr. 482; BOA. C. EV, nr. 235; VGMA, nr. 188; BŞS, nr. 3257-1.
3	Sultanönü Sancağı	6	BOA. MAD. nr. 27; BOA. MAD. nr. 18333; KKA. TD. nr. 541; BOA. C. EV, nr. 526; VGMA, nr. 189; VGMA, nr. 224.
4	Karahisar-ı Sahip Sancağı	11	KKA. TD. nr. 575; BOA. C. EV, nr. 36; BOA. C. EV, nr. 646; VGMA, nr. 189; KŞS. nr. 548; KŞS. nr. 552.
5	Hamid Sancağı	13	KKA. TD. nr. 566; BOA. MAD. nr. 3331; BOA. C. EV, nr. 607; BOA. MAD. nr. 617.
6	Biga Sancağı	1	İE. EV, nr. 7.

“(Devam ediyor)”

Tablo 1. “(Devam)”

16. Yüzyılda Batı Anadolu'da Ahi Zaviyelerinin Dağılımı

7	Karesi Sancağı	3	KKA. TD. nr. 568; BOA. C. EV, nr. 217; BOA. C. EV, nr. 425.
8	Saruhan Sancağı	9	BOA. TD. nr. 398; KKA. TD. nr. 544; BOA. C. EV, nr. 604.
9	Aydın Sancağı	24	KKA. TD. nr. 571; AE. SMST. II. 45/4433; AE. SMST. II. 139/15377; AE. SAMD. III. 175/17024; AŞS. nr. 6450.
10	Menteşe Sancağı	34	BOA. TD. nr. 338; KKA. TD. nr. 569; BOA. C. EV, nr. 501; VGMA, nr. 215; VGMA, nr. 210.
11	Teke Sancağı	6	KKA. TD. nr. 567; VGMA, nr. 532.
	Toplam	151	

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ahiliğin büyük rolleri olduğunu ilk kez Mehmet Fuat Köprülü izah etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde uç bölgelerdeki içtimai hayat şartlarından hareketle “Ahiyan-ı Rum” başlığı altında Ahilerden bahsetmiştir. I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvet teşkilatına girmesinden sonra bu teşkilatın Anadolu'da önemli nüfuz kazandığını ve kurdukları zaviyelerle birlikte tasavvufi yönden Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında diğer gaziler ve abdallar gibi maneviyatı güçlendirici faaliyetlerinin olduğunu belirtmiştir¹²⁵.

Ahilerin Moğol istilasası sırasında Anadolu'nun savunmasında önemli roller üstlendikleri ve Kırşehir ile Ankara'da bir savunma hattı oluşturdıkları bilinmektedir. Ahi Hüsameddin'in Ankara Ahi Devleti adıyla bir devlet kurması Ahilerin Anadolu'daki kaos ortamını geçici olarak durdurmaya çalıştıklarını göstermektedir¹²⁶. Ankara Ahilerinin en güçlüsü Ahi Şerefeddin'dir. Eski kent içinde adına yaptırdığı caminin karşısında kitabesi ile türbesi yer almaktadır¹²⁷. Paul Wittek, Ahilerin 14. yüzyıl Anadolu'sunda önemli roller oynadığını kabul etmekle birlikte, Moğol egemenliği altındaki bölgelerde bunların yalnızca beledi vazifeleri yerine getirdiklerini söylemektedir¹²⁸.

¹²⁵ Köprülü, 2009, s. 110 - 111.

¹²⁶ Şahin, 2021, s. 28.

¹²⁷ Irene Melikoff, “Bir XIII. Yüzyıl Ahi Belgesi”, *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 170.

¹²⁸ Paul Wittek, “Ankara”, *İA*, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, s. 444.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda uçların toplumsal ve tinsel yaşamına derviş tarikatları hükmetmiştir. Dolayısıyla Osmanlı politik gücünde sufi bir köken aranmıştır¹²⁹. Âşıkpaşazâde Tarihi'nde, Osman Gazi'nin Ahilerle ilişkilendirilen Şeyh Edebali'nin evinde gördüğü bir rüyadan bahsedilir. Bu rüyada Osman Gazi'nin göbeğinden bir ağaç biter ve tüm âlemi kaplar. Osman Gazi'nin bu rüyasını yorumlayan Şeyh Edebali'yi Osman'ın ahfadının dünyayı yöneteceği kehanetinde bulunarak ona bir gazi kılıcı kuşandırır¹³⁰.

Şeyh Edebali'nin Ahi büyüklerinden olması ve kardeşi Şemsüddin ile yeğeni Hasan ve Mahmud'un da Ahi ileri gelenlerinden olmaları her birinin Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna hizmet ettiklerinin göstergesidir¹³¹. Osman'ın ölümü üzerine yerine geçecek olanı seçmek için yapılan toplantı da Şeyh Edebali'nin yeğeni Ahi Hasan'ın zaviyesinde olmuştur. Ahi Hasan, nüfuzunu hissettiren bir şahsiyettir. Kendisi, Orhan Gazi ile savaflara katılmıştır. Osman Gazi, Orhan Gazi'ye Andros'a (Yunan Adaları arasında Atina'ya en yakın olan ada) giderek Dinboz gazasının öcünü almasını istemiş ve yanına Mihal ve Durkut Alp'i vermiştir. Orhan Gazi ise sefere giderken Ahi Mahmud'u ve Şeyh Edebali'nin kardeşinin oğlu Ahi Hasan'ı da yanında istemiştir. Savaş sırasında Ahi Hasan, Bursa Kalesi'nin surlarına çıkarak ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu kanıtlamıştır. Savaştan sonra da Bursa'ya yerleşerek kendisine bir zaviye yaptırmıştır¹³². Hoca Saadeddin Efendi, ünlü şeyh ve bilge olan Ahi Hasan'ın keramet ehli bir kişi olduğu ve Bursa Kalesi'nde saray-ı hümayuna yakın bir yerde zaviyesinin bulunduğunu¹³³ ifade etmektedir.

Kroniklerde Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde adı Ahilerle anılan şahsiyet, Osman Gazi'nin kayınpederi olan Şeyh Edebali'dir. Osman Gazi zamanındaki duası makbul olan ehl-i müslim arasında Şeyh Edebali¹³⁴, Orhan Gazi zamanındaki azizler arasında ise Ahi Evran geçmektedir¹³⁵. Ahi Evran'dan

¹²⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 - 1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 61 - 62.

¹³⁰ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, çev. Kemal Yavuz - Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat, İstanbul, 2003, s. 57; Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, 1972, s. 25.

¹³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 102.

¹³² Âşıkpaşazâde, 2003, s. 84; Hüseyin Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, MEB Yayınları, 1992, s. 39.

¹³³ Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, C. 5, s. 5.

¹³⁴ Oruç Bey, 1972, s. 24.

¹³⁵ Oruç Bey, 1972, s. 32.

bahsederken, “*Duâları Tanrı katında kabul olunur, nefesi miskler gibi kokardı. Keramet ve doğaüstü davranışlar ol sırların kaynaklandığı varlıktan ortaya çıkmıştır.*” ifadeleri kullanılmıştır¹³⁶. Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, Ahi Evran’ı “*Ahi Evran’ın evliya-ı kibardan ve mazhar-ı esrar olan etkiya-i büzürg-vardandır.*”¹³⁷ şeklinde tarif etmektedir. Neşri, Şeyh Edebali’nin Eskişehir İtburnu civarında tekkesi bulunan itibar sahibi Ahi önderlerden biri olduğunu anlatmaktadır¹³⁸. Ancak her ne kadar son dönemlerde yapılan araştırmalarda Şeyh Edebali’nin bir Ahi şeyhi olduğu söylense de onun bir Vefaiyye şeyhi olduğu bilinmektedir.

Ahi birlikleriyle Osmanlı Beyliği arasındaki ilişkinin gelişme göstermesinde Osman Gazi’nin, Şeyh Edebali’nin kızı Mal Hatun ile evlenmesi etkili olmuştur. Mal Hatun ve hayatı tartışmalı bir konudur. Adı, Osmanlı kaynaklarından Âşıkpaşazâde¹³⁹ ve Neşri tarihlerinde Malhun Hatun¹⁴⁰, Oruç Bey tarihinde¹⁴¹ ise Rabia Hatun olarak geçmektedir. Âşıkpaşazâde ve Oruç Bey tarihlerinde kendisinden Osman Bey’in hanımı, Şeyh Edebali’nin kızı ve Orhan’ın annesi diye bahsedilir¹⁴². Neşri ise Mal Hatun’un kimin kızı olduğunu belirtmez. Osman Bey’in Mal Hatun’u Eskişehir İtburnu civarında gördüğünü, ona âşık olduğunu ancak Mal Hatun’un Osman Bey’i reddettiğini nakleder¹⁴³. Osmanlı tarihinde adına rastlanan ilk belgede 1324 tarihli Mekece vakfiyesinin şahitleri arasında geçmektedir. Burada Mal Hatun bint Ömer Bey şeklinde kayıtlıdır. Bu kayıta Osman Bey’in eşi ve Orhan Bey’in annesi olduğu bilgisi doğrulanmaktaysa da kesinliği yoktur. Belgede Mal Hatun’un babası olarak geçen Ömer Bey’in Osman Bey ile yakın ilişkide olan Umurlu Beyliği’nin kurucusu Umur/Ömer Bey olduğu belirtilmektedir¹⁴⁴. Bunlar dışında Mal Hatun konusundaki ilk Osmanlı kaynaklarında geçen bilgilerin doğruluğu konusunda şüpheler bulunmaktadır.

¹³⁶ Hoca Sadeddin Efendi, 1979, s. 10 - 11.

¹³⁷ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Künhü’l Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar - Ahmet Gül - İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri, 1997, s. 104.

¹³⁸ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, haz. Faik Reşit Unat - Mehmed Altay Köymen, TTK Yayınları, Ankara, 1949, C. 1, s. 75.

¹³⁹ Âşıkpaşazâde, 2003, s. 58.

¹⁴⁰ Neşri, 1949, s. 75.

¹⁴¹ Oruç Bey, 1972, s. 25.

¹⁴² Âşıkpaşazâde, 2003, s. 58; Oruç Bey, 1972, s. 25.

¹⁴³ Neşri, 1949, s. 75.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, 1988, s. 102.

İlk Osmanlı hükümdarları Ahi zaviyelerini, Osmanlı Beyliği topraklarındaki Türkmen kitlelerini serbest düşünceli ve hoşgörülü bir İslam anlayışının bayrağı altında toplamakla görevli bir yönetim aracı olarak kullanmışlardır¹⁴⁵. Orhan Gazi ve oğlu Süleyman'ın yeni fethedilen yerlerde Ahiler ve öteki dervişler için vakıflar tahsis etmeleri, Osmanlı devlet ve hanedanının kuruluşunda Ahilerin ve dervişlerin önemli rol oynadıklarını göstermektedir¹⁴⁶. Orhan Gazi zamanına ışık tutacak bilgilerden birisi de İbn Battûta'nın erken tarihlerde bahsettiği üzere Ahi teşkilatı üyelerinin kendilerine özgü taktıkları başlıkla alakalı olabilir. Elbette Ahilerin bu başlığı Orhan zamanında icat edilmedi. Ancak ilk ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ahi teşkilatındaki Osmanlı yanlılarının sayısı, Orhan'ın onları orduya yaya asker olarak almasıyla artmıştır¹⁴⁷.

Orhan Gazi Dönemi'nde Osmanlı topraklarında yaşayan Ahiler hakkındaki en önemli kaynağımız Anadolu Beylikleri kısmında bilgiler verirken kullandığımız İbn Battûta'dır. İbn Battûta, Orhan Bey'i ziyaret etmek için geldiği Bursa'da Ahiler tarafından karşılanarak Şeyh Edebalı'nın kardeşi Ahi Şemseddin'in zaviyesinde harika bir iftar ziyafetinden sonra Kur'an tilaveti ve etkili bir vaaz dinlemiştir. Bursa'da Orhan Bey'i ziyaret edip hediyelerini aldıktan sonra İznik'e doğru yola çıkmıştır. İznik'te Orhan Bey'in hanımı Nilüfer Hatun'u ziyaret etmiştir¹⁴⁸.

İbn Battûta'nın İznik'ten sonraki mola yeri Gevye'dir. Burada da bir Ahi zaviyesinde konaklamış ve sonraki durağı olan Yenice'ye oradan da Göynük'e geçmiştir. Göynük'te parayla tuttuğu kılavuzuyla Mudurnu'ya varmıştır¹⁴⁹. Ertesi gün cuma namazı vaktinde Mudurnu'daki bir Ahi zaviyesine misafir olmuşlardır¹⁵⁰.

Kaynaklarda verilen bilgiler Orhan Gazi Dönemi'nde yaşayan Ahilerin sadece ünlü seyyahın bahsettikleriyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Süleyman

¹⁴⁵ Döğüş, 2015, s. 65.

¹⁴⁶ İnalçık, 2009, s. 41.

¹⁴⁷ Friedrich Giese, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi" *Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, drl. Oktay Özel - Mehmed Öz, İmge Yayınları, Ankara, 2005, s. 165.

¹⁴⁸ İbn Battûta, 2000, s. 428.

¹⁴⁹ İbn Battûta, 2000, s. 433.

¹⁵⁰ İbn Battûta, 2000, s. 437.

Paşa tarafından vakfedilen yerlerin varlığı önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Örneğin, Ahi Ali'nin tasarruf ettiği, Göynük'teki, Gül-özü mezarı, Ahi Ali Vakfına¹⁵¹; Kirasiye mezarı, Ahi Çoban Zaviyesi'ne¹⁵²; Beypazarı'ndaki Oluklu mezarı, Ahi Hacı Vakfına¹⁵³; Ezine merkezinde bulunan Ahi Yunus Vakfı, şehirde olan zaviyesiyle Ahi Yunus'a¹⁵⁴; Göynük'teki Ahur karyesi de Ahi Hacı Vakfına¹⁵⁵; Akhisar'daki Çökre-yi Kebir karyesi, köprü hizmeti için Ahi Sadık'a¹⁵⁶; Akhisar'daki Mide (?) karyesi köprü hizmeti için Ahi Hamza oğluna¹⁵⁷; Göynük'teki Boyaluca mezarı Ahi Timurhan oğlanları Mehmed ve Musa'ya¹⁵⁸ verilmiştir.

Ahiliğin Orhan Gazi'den sonra Murad Hüdavendigâr tarafından da desteklendiği görülmektedir. Şükrullah Ahi reisliğinin Şeyh Edebalı'den sonra I. Murad'a intikal ettiğinden ancak I. Murad'ın bu reisliği Gelibolu Ahi reislerinden olan Ahi Musa'ya verdiğinden bahsetmektedir¹⁵⁹. Yine dönemin önde gelen isimlerinden birisi olan Çandarlı Kara Halil de I. Murad Devri'nin Ahilerinden birisidir¹⁶⁰. I. Murad tahta çıkarken kendisine yardım eden Ankara Ahileri için birçok arazi vakfetmiştir. Göl kazası, Ak-ova mezarında bulunan Ahi Gündüz Çiftliği¹⁶¹ ile Tarhala'nın merkezinde bulunan Beratlı Halil Çiftliği¹⁶² Murad Hüdavendigâr tarafından tahsis edilen vakıflardır.

Yıldırım Bayezid Dönemi'nde de Anadolu ve Rumeli'de Ahi zaviyeleri yapıldığı bilinmektedir. Yıldırım Bayezid'in Dimetoka'da Kasaplar Mahallesi'nde inşa ettirdiği Ahi Denek Zaviyesi buna örnek gösterilebilir¹⁶³. Aynı şekilde Anadolu'da da Yıldırım Bayezid nişanıyla Ahilere ait vakıf arazileri

¹⁵¹ BOA, TD, nr. 453, v. 208a; KKA, TD, nr. 585, v. 445a.

¹⁵² KKA, TD, nr. 585, v. 340a.

¹⁵³ KKA, TD, nr. 585, v. 378a.

¹⁵⁴ BOA, TD, nr. 59, s. 292; BOA, TD, nr. 536, s. 27; KKA, TD, nr. 550, v. 15a.

¹⁵⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 145b.

¹⁵⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 168a.

¹⁵⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 169a.

¹⁵⁸ BOA, TD, nr. 453, v. 201b.

¹⁵⁹ Şükrullah, *Behcettü't Tevârih Osmanlı Tarihleri I*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, 1949, s. 57.

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, 1988, s. 525.

¹⁶¹ BOA, TD, nr. 453, v. 224b; KKA, TD, nr. 585, v. 272b.

¹⁶² BOA, TD, nr. 44, s. 130.

¹⁶³ Erdoğan, 2000, s. 45.

bulunmaktadır. Sivrihisar kazasında bulunan Ahi Asıl-beyi'nin 1 çiftlik vakıf yeri ve 5 parça bahçesi buna örnek verilebilir¹⁶⁴.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde uygulanan vakıf politikası neticesinde Ahilere ait zaviye ve vakıfların da tımara devredildiği görülmektedir. Bu zaviyelerden Sanduklu kazası merkezinde bulunan Ahi Zaviyesi¹⁶⁵, Sanduklu kazası, Kasım Mahallesi'ndeki Ahi Osman Zaviyesi¹⁶⁶, Bolavadin kazasında bulunan Ahi Mehmed Zaviyesi¹⁶⁷, Karacaşehir kazası, Sultan Deresi karyesinde bulunan Ahi Şeyh Zaviyesi¹⁶⁸, Bilecik kazası, Pınar karyesindeki Ahi İdris Zaviyesi¹⁶⁹ bunlardan bazılarıdır.

Ahi zaviyelerinin gelir kaynaklarından olan çiftlik, mezra ve zirai alanların birçoğu da tımara devredilmişlerdir. Güre'de bulunan Ahi Yahşi Zaviyesi'ne ait Saru Ahi Mezrası¹⁷⁰, Eskişehir ve Karacaşehir karyesindeki Ahi İdris Zaviyesi'nin Savcı ve Derecik köyündeki bir değirmen ve bir çiftlik yeri¹⁷¹, Eskişehir kazasında bulunan Ahi Mahmud 23 dönüm yeri¹⁷², Karacaşehir kazası, Kedicük (?) karyesindeki Ahi Süleyman Zaviyesi'ne bir çiftlik yer¹⁷³, Gölhisar kazası, İshak karyesinde bulunan Ahi Turgut Tekkesi'nin bir çiftlik yeri ve 2 parça bağı¹⁷⁴, Eskişehir - Karacaşehir kazası, İn-hisar karyesinde kayıtlı olan Ahi Süleyman Vakfı'nın 15 dönüm miktarı yeri¹⁷⁵, Altuntaş kazası, Akvıran karyesinde bulunan Ahi Aslan Çiftliği¹⁷⁶, Altuntaş kazası, Efted karyesindeki Ahi Yusuf Piri Çiftliği¹⁷⁷, Eskişehir kazası, Aşağı Söğüd nam karyede bulunan Ahi Çiftliği'nin 1 çiftlik yeri¹⁷⁸, Bozaniç karyesinde bulunan Ahi Gündüz Çiftliği¹⁷⁹, İnönü kazası, Karalar (?) karyesindeki Ahi Hoca Çiftliği'ne ait bir çiftlik yer¹⁸⁰,

¹⁶⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 87a.

¹⁶⁵ KKA, TD, nr. 575, v. 60b.

¹⁶⁶ KKA, TD, nr. 575, v. 64a.

¹⁶⁷ KKA, TD, nr. 575, v. 76b - 77a.

¹⁶⁸ KKA, TD, nr. 541, v. 27b.

¹⁶⁹ MAD, nr. 27, s. 108; KKA, TD, nr. 541, v. 53b.

¹⁷⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 321; KKA, TD, nr. 560, v. 173b.

¹⁷¹ MAD, nr. 27, s. 22.

¹⁷² MAD, nr. 27, s. 35.

¹⁷³ MAD, nr. 27, s. 36.

¹⁷⁴ KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

¹⁷⁵ MAD, nr. 27, s. 37.

¹⁷⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 128 - 129; KKA, TD, nr. 560, v. 103a.

¹⁷⁷ KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

¹⁷⁸ MAD, nr. 27, s. 23 - 24.

¹⁷⁹ KKA, TD, nr. 541, v. 25a.

¹⁸⁰ MAD, nr. 27, s. 87.

Demirci kazası, Borlu karyesinde bulunan çiftlik¹⁸¹, Karacaşehir kazası, Sultan-deresi karyesinde bulunan Ahi Salih Mezrası¹⁸² olmak üzere tımara devredilen birçok zaviye ve vakıf, II. Bayezid Dönemi'nde tekrar sahiplerine devredilmişlerdir.

Fatih'in çeşitli sebeplerle mülk veya vakıf olarak devletin elinde çıkmış yerleri tekrar mirî araziye devretmesi, topraklarını tasarruf edip, gelirlerinden mahrum olan kesimlerin hoşnutsuzluğuna yol açmıştır. Bu ıslahatın asıl gayesi tımarlı sipahi sayısını arttırarak padişah hazinesine yeni haslar bulmaktır. Fatih'in vakıfları tımara devretmesi özellikle ulemâ sınıfını, şeyhleri, Türk, Müslüman bey ailelerini etkilemiştir¹⁸³. Ahilere ait vakıfların da bu dönemde mirî araziye devredildiğini görmekteyiz. Bu durumun Ahiler arasında çıkardığı hoşnutsuzluk ile ilgili belgelerde herhangi bir kayda rastlamadık. Fakat Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde ve sonraki dönemlerinde Ahilerin güç sahibi kişiler oldukları bilinmektedir.

Şehirlerde Anadolu sanatlarının önemli kolları arasında sayılan dericilik faaliyetleri sürdüren debbağlar; şehirlerde en kalabalık, devlet karşısında güçlü, bağımsız işçi grubunu oluşturmaktaydılar. Kanuni Dönemi'nde itaatsizlik gösteren kapıkulu askerlerinin debbağlar üzerinden tehdit edildikleri rivayeti vardır. 1651 esnaf isyanında da ilk olarak "Sarrachane Ahileri" ayaklanmışlardır¹⁸⁴. İleri tarihli olsalar da ahkâm defterlerindeki kayıtlarda da Ahilerin kendilerine ve vakıflarına yapılan müdahalelere sessiz kalmadıklarını görmekteyiz. Fatih'in bu politikasına karşı bir tepki oluşturmuş olabileceklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar fütüvveti benimseyen ve aralarındaki anlaşmazlıkları dışarıya belli etmeden kendi içlerinde çözmeye çalışan bir topluluk olsalar da Ahilerin de zaman zaman kendi aralarında veya devlet ile aralarında hoşnutsuzluklar yaşandıklarında şikâyetlerini açıkça dile getirdiklerini şeriiye sicilleri ve ahkâm defterlerinde görmekteyiz.

Fatih'ten sonra tahta geçen II. Bayezid Dönemi'nde ise Ahilere ait birçok vakıf sahiplerine devredilmiştir. Ahilerin varlığının devamlılığı açısından önem

¹⁸¹ BOA, TD, nr. 398, s. 151; KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

¹⁸² MAD, nr. 18333, s. 22.

¹⁸³ Halil İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 400.

¹⁸⁴ İnalçık, 2009, s. 36.

arz eden bu bilgiler sayesinde 1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirlerle Kanuni ve III. Murad Dönemi'ne kadar birçoğunun varlığını devam ettirdiğini net bir şekilde görebilmekteyiz. Böylelikle Ahilerin 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar zaviyeleri vasıtasıyla varlıklarını sürdürdüklerini söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHİLER VE ZAVİYELERİ

1. 1. Ahi Kimdir?

Ahiliğin belli edep, ilke ve uygulamaları bulunmaktadır. Ahiler tarafından benimsenen ilkelerden eline, diline, beline sahip çıkmak; alnı, kapısı ve sofrası açık olmak öğretisi eski İran'da kurulan Manihaizm'in¹⁸⁵ de dinî kuralları içerisinde yer almaktadır. Fütüvvetnâmelere göre Ahi, helalinden kazanan, yerine ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten, konuksever, güzel ahlaklı ve yardımsever kimse şeklinde tarif edilmektedir¹⁸⁶.

Ahiliğin temel şartlarından birisi, her biri bir meslek sahibi olan Ahilerin, el emeğine gösterdikleri saygıdır. Fütüvvet anlayışında “El alan elden üstündür.” anlayışı vardır. El emeği ve alın teri oldukça önemlidir. Bir esnaf zümresinden olan Ahi'nin en fazla dikkat edeceği hususlardan birisi dürüstlük ve adalettir. Ahi, asla eksik mal tartmamalı, haksız kazanç sağlamamalıdır¹⁸⁷.

Ahiler, fütüvvet ehli kimse oldukları için fütüvvetin temel manası olan cesaret, cömertlik, fedakârlık, kendini topluma adama, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutma, kusur aramama ve hataları görmezlikten gelme, sadakat gösterme, insanlarla iyi geçinme, kendisini inciteni affetme, herkese ikramda bulunma gibi fütüvveti tanımlayan ve fütüvvetin gerekliliklerinden olan hususlar, aynı zamanda Ahiliğin de temel prensiplerindendir¹⁸⁸. Bu prensiplerin dışında fütüvvete alınmayan kişiler de fütüvvetnâmelere sıralanmışlardır. Bunlar; kâfirler, münafıklar, gayba hükmedenler, içki müptelası olanlar, tellaklar, çulhalar, kasaplar, cerrahlar, avcılar, alemdarlar, matrabazlar ve muhteriklerdir¹⁸⁹. Burgazi, bunlara “yavuz başlı kimseler, gıybet edenler, cahiller, iftiracılar, hırsızlar, haram yoldan

¹⁸⁵ Şinasi Gündüz, “Maniheizm”, C. 27, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 575 - 577.

¹⁸⁶ Refik Soykut, *Orta Yol Ahilik*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, Ankara, 1971, s. 89.

¹⁸⁷ Haşim Şahin, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299 - 1402)”, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 177.

¹⁸⁸ Çakmak, 2014, s. 157.

¹⁸⁹ Sarıkaya, 2002, s. 67.

kazananlar ve tekebbür edenleri” de ilave eder¹⁹⁰. Yine Nâsırı Fütüvvetnâmesi’ne göre; içki içen, zina eden, livata eden, gambazlıkta bulunan, münafıklık eden, kibirlenen, haset eden, kin tutan, yalan söyleyen, vaatte durmayan, hain, namahreme bakan, ayıp arayan, gıybette bulunan, bühtan, nekes, hırsızlık yapan, haram yiyen kişiler fütüvvetten düşerler¹⁹¹.

Sühreverdi tarafından sistematik şekilde ortaya konan bu ahlak kuralları çeşitli fütüvvetnâmelerde açık ve kapalı, dışa ve içe ait olmak üzere sınıflandırılan on iki emirden oluşmaktadır. Kapalı ve dışa ait olan altı emir şunlardır: Şalvar ile ilgili emir, gayrimeşru ilişkilerden sakınmayı; mide ile ilgili emir, yasaklanmış yiyecek ve içeceklerden sakınmayı; dil ile ilgili emir, dedikodudan, boş laftan ve iftiradan sakınmayı; göz ve kulakla ilgili emir, görülmemesi ve duyulmaması gereken şeyleri görmekten ve duymaktan sakınmayı; el ve ayak ile ilgili emir, dünya nimetlerine bağlanmaktan sakınmayı gerektirmektedir. Açık ve içe ait altı emir ise cömertlik, tevazu, kerem, merhamet ve bağışlama, bencil olmama, realizm olarak sıralanabilir¹⁹².

Bir Ahi’den şedd bağlananlar, birbirlerinin kardeşleri oldukları gibi bütün fütüvvet ashabı ile de kardeşirler. Harputlu Nakkaş İlyasoğlu Ahmed’in Tuhfat-Al-Vasaya adlı fütüvvetnâmesine göre, “Şedd bağlanırken fetanın üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün açlara açılır”¹⁹³. Fütüvvet ehli, bütün bunlardan dolayı fütüvveti en çok Hz. Ali’ye yakıştırır. Hz. Ali’nin yiğitliği, cömertliği, adaleti, teslimiyeti ve Hz. Muhammed’in, “*Ali’den başka yiğit, Zülfikardan başka kılıç yoktur!*” hadisinden kaynaklanmaktadır. Fütüvvetnâmelerde anlatılana göre Hz. Peygamber Hz Ali’ye, “*Sana kötülük edenlere ne yaparsın?*” diye sorunca “*İyilik ederim.*” demiş. Bu kez, “*Kötülüğü arttırsa ne yaparsın?*” diye sorunca “*İyiliğimi arttırırım.*” demiştir. Sonrasında “*Her gün ciğerini kan ederse ne yaparsın?*” sorusuna “*Günde bin kere ciğerimi kan etse, bin kere gönlümü yıksa zerre kadar*

¹⁹⁰ Gölpınarlı, 1953, s. 122 - 123.

¹⁹¹ Gölpınarlı, 1950, s. 323 - 325.

¹⁹² Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977, s. 93 - 94.

¹⁹³ Gölpınarlı, 1950, s. 209.

hatırını yıkmam.” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Ali’den başka yiğit, Zülfikardan başka kılıç yoktur!” diye buyurmuştur¹⁹⁴.

Fütüvvet ehlinin ve Ahilerin uyması gereken adap ve erkân ile fütüvvetin anlamı ve alameti hakkındaki rivayetleri derleyip anlatan eserlere de “fütüvvetnâme” denilmektedir. Ahilikte uyulması gereken adabımuaşeret kuralları fütüvvetnâmelerde sıralanmış olup bunların birçoğu ahlak, ibadet, iş ve görgü kurallarından ibarettir¹⁹⁵. Burgazi’nin Fütüvvetnâmesi’nde edep kurallarını; yemek yemede on, su içmede üç, söz söylemede dört, elbise giyilmesinde beş, evden çıkışta dört, pazarda yürümede beş, bir şey satın alırken üç, eve bir şey getirirken üç, eve girmekte beş, oturmakta dört, konuklukta üç, davet etmekte üç, ayakkabı çevirmede iki, hükümdar ve yöneticilerin makamına girmekte beş, hasta ziyaretinde beş, baş sağlığı ziyaretlerinde altı, mezarlık ziyaretlerinde dört, piknik gezisine gitmekte dört, su dökmeye oturmakta on iki, hamama gitmekte sekiz, hamamda hizmet etmekte üç, bardağa su koymakta iki, yatağa yatmakta dört ve döşekte oturmakta üç edep şeklinde tasnif ettiği görülmektedir¹⁹⁶.

Tüm bunlardan yola çıkarak fütüvvetin temel prensipleri, Ahiliğin de temel manası olan bu prensiplerin Ahiler arasında ne kadar uygulanıp uygulanmadığı konusu merak uyandırmaktadır. Fütüvvetnâmelerde bulunan cömertlik, kusur aramama, kendisini inciteni affetme gibi prensiplerin zaman zaman Ahiler tarafından tam manasıyla yerine getirilemediği görülmektedir. Ahilere ait vakıflara mutasarrıf olan kişilerin vakıf mallarını kendi ihtiyaçları için kullanarak vakıf şartlarını yerine getirmemeleri, zaviyedârlık yapan şahısların kendi gelirleri dışında bulunan vakıf gelirlerine de müdahalelerde bulunmaları, zaviye ve vakıfları tasarruf eden kimselerin aralarında çıkan anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıkların şikâyetle varacak kadar ileri gittiği durumlar belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda her ne kadar dürüstlük, kusur aramama, sadakat gösterme, doğruluk ilkelerini benimseseler de Ahilerin de kusursuz bir yapı oluşturdıklarını söylemek mümkün değildir.

¹⁹⁴ Sarıkaya, 2002, s. 70.

¹⁹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 264.

¹⁹⁶ Şeker, 2011, s. 98; Gölpınarlı, 1953, s. 138 - 142.

Fütüvvetten sonra Ahiliğin etkileşim içerisinde olduğu oluşumlardan birisi olan tasavvuf hareketi ile fütüvvetin ilişkisi 7. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Fütüvvet sahibi kişilerin yaşayışıyla sufilerin yaşayışları benzerlikler gösterir. Sonraları fütüvvet, tasavvuf esasları içinde bir merhal, makam, sufilerde bulunması gereken bir vasıf olarak algılanmıştır¹⁹⁷. İslami anlayışa doğrudan bağlı olan Ahiliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan uhuvveti hatırlatmasından dolayı kabul görmesi mümkün olmuştur. İslam'ın yayılmasına paralel olarak Türkler, Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte fütüvvet ülküsünü benimseyip kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla süslemişlerdir. Bu yüzden de Ahiliğin temel belirleyicisi olan tasavvufi düşünüş ve yaşayış, her dönemde geçerliliğini korumuştur¹⁹⁸.

Ahi Evran, Ahi teşkilatını kurarken tasavvuftan yararlanmıştır. Tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhipler arasındaki ilişkiyi iş yerlerinde uygulayarak buralarda çalışan usta, kalfa, çırak ve yamak arasındaki münasebetleri tarikatlardaki esaslara göre düzenlemiştir¹⁹⁹. Ahi zaviyelerine mutasarrıflık yapan şahıslardan birçoğunun da "ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse" manasına gelen, tasavvufta mürşid, velî ve şeyh ile eş anlamlı kullanılan pîr²⁰⁰, sözlükte "yaşlı kimse" manasına gelen, tasavvufta velî, pîr ve mürşidle eş anlamlı olan ve tâliplere doğru yolu gösteren şeyh²⁰¹, şeyhi adına irşad faaliyetlerinde bulunan ve ölümünden sonra yerine geçen kimse olarak halife²⁰² fikh kökünden türeyen "bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse" anlamlarına gelen fakih²⁰³, bir tarikata ve şeyhe bağlı olan, sûfiyâne bir hayat yaşayan kimse olarak tanımlanan derviş²⁰⁴, "efendi, bey, önder, faziletli" anlamlarına gelen seyyid ve Kâbe'yi ziyaret ederek yapılan ibadet eden kimseleri ifade eden hacı²⁰⁵ gibi unvanlar almaları tasavvuf - Ahilik ilişkisinin bağını ortaya koymaktadır.

¹⁹⁷ Sarıkaya, 2002, s. 130.

¹⁹⁸ Ziya Kazıcı, 1988, s. 540.

¹⁹⁹ Bayram, 2006, s. 49.

²⁰⁰ Sâfi Arpaguş, "Pîr", *DİA*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 272.

²⁰¹ Reşat Öngören, "Şeyh", *DİA*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 50.

²⁰² Süleyman Uludağ, "Halife", *DİA*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 299.

²⁰³ Hayreddin Karaman, "Fakih", *DİA*, C. 12, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 126.

²⁰⁴ Tahsin Yazıcı, "Derviş", *DİA*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 188.

²⁰⁵ Ömer Faruk Harman, "Hac", *DİA*, C. 14, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 382.

Tablo 2. Ahi Zaviyelerine Mutasarrıflık Yapan Kişilerin Unvanları

No	Unvan	Yer	Zaviye	Kişi Adı
1	Pîr	Sivrihisar Sivrihisar Mazon	Ahi Fethüddin Zaviyesi Ahi Ali Oğlu Zaviyesi Ahi Mukbil Zaviyesi	Pîr Ahmed ²⁰⁶ Pîr Ali ²⁰⁷ Hacı Pîr İbrahim ²⁰⁸
2	Şeyh	Çine Çine	Ahi Elvan Zaviyesi Ahi Bayram Zaviyesi	Şeyh Hamid ²⁰⁹ Şeyh İbrahim ²¹⁰
3	Halife	Kütahya Şeyhlü Antalya	Ahi Aydoğmuş Zaviyesi Ahi Bayezid Zaviyesi Ahi Kızı Zaviyesi	Şaban Halife ²¹¹ Hacı Halife ²¹² Sinan Halife ²¹³
4	Fakih	Şeyhlü Şeyhlü Gevye Eskişehir Karacaşehir Nif Çine Ula	Ahi Seydi Zaviyesi Ahi Kıran Zaviyesi Ahi Kemal Zaviyesi Ahi Mehmed Zaviyesi Ahi Süleyman Zaviyesi Ahi Ali Zaviyesi Ahi Debbağ Zaviyesi Ahi Hasan Bey Zaviyesi	Hamid Fakih ²¹⁴ Ali Fakih ²¹⁵ Kabil Fakih ²¹⁶ Abdi Fakih ²¹⁷ Ahmed Fakih ²¹⁸ Ali Fakih ²¹⁹ Hızırşah Fakih ²²⁰ Muhyiddin Fakih ²²¹

“(Devam ediyor)”

²⁰⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 149b.

²⁰⁷ BŞS, nr. 3257-1, s. 1318/B4.

²⁰⁸ BOA, TD, nr. 338, s. 29; KKA, TD, nr. 569, s. 105.

²⁰⁹ AE, SMST, II. 45/4433.

²¹⁰ AE, SAMD, III. 175/17024.

²¹¹ BOA, TD, nr. 369, s. 270.

²¹² BOA, TD, nr. 369, s. 298.

²¹³ KKA, TD, nr. 567, v. 2b.

²¹⁴ KKA, TD, nr. 560, v. 268b.

²¹⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 315.

²¹⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 181a; KKA. TD. nr. 585, v. 405b.

²¹⁷ MAD, nr. 27, s. 34.

²¹⁸ MAD, nr. 27, s. 36.

²¹⁹ KKA, TD, nr. 544, v. 123a.

²²⁰ BOA, TD, nr. 338, s. 79.

²²¹ BOA, TD, nr. 338, s. 100.

Tablo 2. “(Devam)”

Ahi Zaviyelerine Mutasarrıflık Yapan Kişilerin Unvanları

5	Derviş	Kütahya Tire	Ahi Doğan Zaviyesi Ahi Süleyman	Derviş Ahmed Şirazi ²²² Derviş Süleyman ²²³
6	Seyyid	Kütahya Kütahya Kütahya Susuz Sehil Pazarı Balat	Ahi Humak (?) Vakfı Ahi Mustafa Vakfı Ahi Hacı Zaviyesi Ahi İsmail Zaviyesi Ahi İshak Zaviyesi Ahi Mahmud Zaviyesi	Seyyid Yusuf ²²⁴ Seyyid Mehmed ²²⁵ Seyyid Mehmed ²²⁶ Seyyid Ahmed ²²⁷ Seyyid Mahmud ²²⁸ Seyyid Ahmed ²²⁹
7	Hacı	Kütahya Kütahya Eğrigöz Ula	Ahi Mustafa Zaviyesi Ahi Hoca Zaviyesi Ahi Tufan Tekkesi Ahi Resul Zaviyesi	Hacı Yakup oğlu Hacı ²³⁰ Hacı Hızır ²³¹ Hacı Memi Alaaddin ²³² Hacı İvaz ²³³

Anadolu’nun şartlarına uygun daha basit ve sade bir İslam anlayışı bir çeşit halk İslam’ını ortaya çıkarmıştır. Daha çok heterodoks bir karaktere sahip olan mutasavvıflar, Horasan Erenleri şeklinde genel bir unvanla anılıyorlardı. Nitekim bugün Horasan Erenleri teriminin 9. yüzyılda Horasan’da meydana çıkan Melâmetîlik denilen bir tasavvuf anlayışının etkilediği heterodoks tarikathı

²²² BOA, C. EV, nr. 91, 4535/4.

²²³ KKA, TD, nr. 571, v. 60b.

²²⁴ AAD, nr. 5. 342, s. 1172.

²²⁵ KŞS, nr. 6298, s. 25/65.

²²⁶ BOA, C. EV, nr. 73, s. 3610.

²²⁷ BOA, C. EV, nr. 646, s. 32574.

²²⁸ KŞS, nr. 552, s. 91/240.

²²⁹ BOA, TD, nr. 338, s. 18.

²³⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 27 - 28.

²³¹ BOA, TD, nr. 369, s. 258.

²³² MAD, nr. 262, s. 176 - 177.

²³³ BOA, TD, nr. 338, s. 100; KKA, TD, nr. 569, s. 100.

dervişleri ifade ettiği bilinmektedir²³⁴. Ahiliğin Melâmet ile olan ilişkisi ise her ne kadar tartışmalı bir konu olsa da tüm Horasan ve Türkistan’a hâkim duruma gelen bir meslek hâlini almış olan²³⁵ Melâmet anlayışının fütüvvet ehli kişiler tarafından benimsendiğini belirtmek gerekir. Melâmetî büyüklerinin fütüvvet ashabından olması ve Tabakâtü’s-Sûfiyye sahibi Sülemî’nin Melâmiliğe ait en eski metin olan Risâletü’l Melâmetiyye eserindeki risaleleri bu ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır²³⁶.

Ahilerin Melâmet ile olan ilişkilerinden olsa gerek “baba” ve “dede” unvanını taşıyan birçok kişi ve Ahi zaviyesinin varlığı ile İbn Bâttuta’nın Ahi zaviyelerindeki ibadetlere ilişkin verdiği bilgiler Ahilerin de heterodoks bir karakterin etkisinde olduğunun göstergesi olabilir. Bu zaviyelerden Güzelhisar kazası, Ziyaret Depesi karyesinde bulunan Ahi Baba Zaviyesi²³⁷; Tire’ye tabi Fota köyünde bulunan Ahi Baba Zaviyesi²³⁸; Eğrigöz kazası, Yenice karyesinde bulunan Ahi Baba Çiftliği’nin²³⁹ “baba” adını taşıdıkları görülmektedir. Zaviyelerden bir kısmının ise “baba” adını taşıyan kişilerin tasarrufunda oldukları bilinmektedir. Bunlardan, Gedüs kazası merkezinde bulunan Ahi Şaban Çiftliği’nin Ahi Hasan Baba²⁴⁰, Sivrihisar’da bulunan Hatuncuk karyesindeki Ahi Hazrûddin Vakfı Ahi Baba²⁴¹, Eskişehir kazasında kayıtlı olan Ahi Ömer Vakfı Ahi Baba oğlu Mustafa²⁴², Sivrihisar merkezinde bulunan Ahi Rüstem Zaviyesi Ahi Baba ve Ahi Veli’nin tasarruflarındadır²⁴³.

Yine “dede” unvanını taşıyan zaviyelerden Güzelhisar’a tabi Debbağlı karyesinde kayıtlı olan Ahi Dede Zaviyesi²⁴⁴ ile “dede” adını taşıyan kimselerin tasarrufunda olan zaviyelerden Kütahya’nın Altuntaş kazası, Yalnızsaray karyesinde bulunan Ahi Timur Çiftliği Bali ve Dede’nin²⁴⁵; Kütahya’nın

²³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64.

²³⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 14.

²³⁶ Gölpınarlı, 1950, s. 7.

²³⁷ KKA, TD, nr. 544, v. 48a.

²³⁸ KKA, TD, nr. 571, v. 62b.

²³⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

²⁴⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 117a - 117b.

²⁴¹ BOA, TD, nr. 453, v. 135b.

²⁴² KKA, TD, nr. 541, v. 25b.

²⁴³ BOA, TD, nr. 23, s. 368.

²⁴⁴ KKA, TD, nr. 571, v. 111b.

²⁴⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 124; KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

Kalınvıran kazası, Gümüş karyesinde kayıtlı olan Ahi Ali Zaviyesi Ahi Dede'nin²⁴⁶; Bolavadin kazasında bulunan Ahi Mehmed Zaviyesi de Dede'nin²⁴⁷ tasarrufundadır.

13. yüzyılın büyük seyyahı olan İbn Battûta'ya göre sanatın ve zanaatın erbabı olan genç bekârları bir araya toplayan kişiye “Ahi” denilmektedir²⁴⁸. İbn Battûta'dan farklı olarak Fuat Köprülü, Ahilerin yalnız genç ve bekâr işçiler olmadıklarını hatta evli olup büyük hükümdarların hürmetini kazandıklarını, büyük servet ve nüfuz sahibi olduklarını, içlerinde yüksek idari mevkilere gelmiş olan adamların mevcut olduğunu belirtmektedir²⁴⁹. Burada biz de Fuat Köprülü'nün görüşünü destekliyoruz. Çünkü Kütahya'nın Tanozlu karyesi, Kurucak karyesindeki Ahi Mahmud Hatun Vakfı²⁵⁰; Lazkıyye merkezinde bulunan Ahi Paşa Zaviyesi²⁵¹; Hüdavendigâr sancağı, Gönen kazasında bulunan Ahi Ali Zaviyesi²⁵²; Avşar kazası, Barla karyesinde bulunan Ahi Mustafa Zaviyesi²⁵³ gibi birçoğu evlatlık vakıf statüsünde olan Ahi zaviyelerindeki intikal babadan oğla, kardeşten kardeşe geçmektedir. Bu durumda Ahilerin bekâr insanlar olduklarını söylemek mümkün değildir.

Ahiler hakkında dikkat çeken bir diğer husus da Ahiler ve kurdukları zaviyelerden birçoğunun Türkçe isimler almasıdır. Bilindiği üzere Anadolu'nun Türkler tarafından yurt edinilmesi, Türk boylarının arasında Türkçe eserlerin rağbet görmesini sağlamıştır. Anadolu'ya gelen Türkmen beylerinin Türkçe dışında bir dil bilmemeleri Türkçenin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Anadolu'da kurulan Beylikler Dönemi'nde kültürel, tasavvufi faaliyetler dışında edebî eserlere de önem verilerek Türkçenin gelişimine katkı sağlandığı görülmektedir. Anadolu'ya yapılan göçler neticesinde Ahi Evran ve hocası Evhadüddin Kirmani gibi birçok mutasavvıfın Anadolu'ya gelişi, Ahilerin Beylikler Dönemi'nden itibaren zaviyeler inşa ederek yerleşme ve iskân faaliyetlerinde bulunmaları, zaviyelerin ve Ahilerin Türkçe isimler almalarında

²⁴⁶ KKA, TD, nr. 560, v. 58b.

²⁴⁷ KKA, TD, nr. 575, v. 76b - 77a.

²⁴⁸ İbn Battûta, 2000, s. 404.

²⁴⁹ Köprülü, 2009, s. 111.

²⁵⁰ MAD, nr. 262, s. 433.

²⁵¹ BOA, TD, nr. 369, s. 451 - 452.

²⁵² BOA, TD, nr. 453, v. 48a.

²⁵³ KKA, TD, nr. 566, v. 74b.

etkin rol oynamış olabilir. Batı Anadolu bölgesinde kurulan Ahi Ali²⁵⁴, Ahi Mustafa²⁵⁵, Ahi Bayezid²⁵⁶, Ahi Mehmed ve Ahi Hoca²⁵⁷, Ahi Durmuş²⁵⁸, Ahi Tuman²⁵⁹, Ahi Hayreddin²⁶⁰, Ahi Alaaddin²⁶¹, Ahi Doğan²⁶², Ahi Arslan²⁶³, Ahi Yusuf²⁶⁴, Ahi Rüstem²⁶⁵, Ahi Kemal²⁶⁶, Ahi İdris²⁶⁷, Ahi Süleyman²⁶⁸, Ahi Ömer²⁶⁹, Ahi Recep²⁷⁰, Ahi İsmail²⁷¹, Ahi Hüseyin²⁷², Ahi Hasan²⁷³, Ahi Ahmed²⁷⁴, Ahi Yunus²⁷⁵ zaviyeleri gibi Türkçe ya da farklı lisandan gelip Türkçeye yerleşmiş isimler Ahiler tarafından kullanılmıştır.

1. 2. Ahilerin Eğitimi

Birer eğitim ocağı olan Ahi zaviyelerinde özellikle yamak ve çırakların okuryazarlık vasfına sahip olmalarına büyük önem verilmiştir. Nitekim okuryazar olmayana fütüvvet düşmeyeceği kabul edilmiş ve bu nedenle okur-yazar olmayanın Ahi olması düşünülmemiştir. Zaviyelerde, okuryazarlık eğitimine ilaveten dinî, ilmi, edebi bilgilerle, Kur'an-ı Kerim okuma ve Türkçe, Arapça vb. diller öğretilmiştir. Ayrıca kabiliyetli ve istekli olanlara güzel yazı ve musiki gibi dersler de verilmiştir²⁷⁶.

Ahi teşkilatındaki eğitim terbiye için gerekli temel dersleri esas alan sistemli bir programla beraber teşkilat içindeki çeşitli toplantı ve merasimlerde

²⁵⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 13; KKA, TD, nr. 560, v. 12b.

²⁵⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 27 - 28.

²⁵⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 298.

²⁵⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 378; KKA, TD, nr. 560, v. 196b.

²⁵⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 442.

²⁵⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 452 - 453.

²⁶⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 257a - 257b.

²⁶¹ BOA, TD, nr. 369, s. 11; KKA, TD, nr. 560, v. 4b

²⁶² BOA, C. EV, nr. 91, s. 4535/4.

²⁶³ BOA, C. EV, nr. 242, s. 12052.

²⁶⁴ VGMA, nr. 188, s. 64/487.

²⁶⁵ BOA, TD, nr. 23, s. 368.

²⁶⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 181a; KKA, TD, nr. 585, v. 405b.

²⁶⁷ MAD, nr. 27, s. 22.

²⁶⁸ MAD, nr. 27, s. 36.

²⁶⁹ MAD, nr. 18333, s. 6.

²⁷⁰ KKA, TD, nr. 575, v. 11b.

²⁷¹ BOA, TD, nr. 338, s. 85.

²⁷² KKA, TD, nr. 566, v. 101b.

²⁷³ MAD, nr. 3331, s. 67.

²⁷⁴ BOA, TD, nr. 398, s. 74.

²⁷⁵ BOA, TD, nr. 338, s. 79; KKA, TD, nr. 569, s. 79.

²⁷⁶ Kadir Özköse, "Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, Sivas, 2011, s. 12.

pratik olarak verilen, teşkilat adap ve erkânını öğretmeyi ve yaşatmayı hedefleyen bir faaliyettir. Bu eğitimin bir diğer boyutu da gündelik hayatta ve işyerlerinde usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde verilen mesleki eğitimidir. Teşkilat mensubunun hayat tarzı teşkilatta öğretilen dini ve ahlaki kurallar doğrultusunda şekillenirdi. Talip kendisine uygun her mahfil, toplantı ve eğlenceye katılabilir ve buralarda yeni şeyler öğrenebilirdi²⁷⁷.

Bu müesseseler ferdi ve örgün olmak üzere iki yönlü bir eğitim uygulamışlardır. Ferdi eğitimde zaviyeye gelen ve Ahilerin terbiyesine teslim olan kimseler, yaşlarına bakılmaksızın belli bir disiplin altında, kurallara uyum sağlamayı ve taşımaları gereken özellikleri kazanmayı hedeflemişlerdir. İkinci eğitim yolu olan örgün eğitimde ise, ferdi eğitime bağlı olarak insanların içinde yaşadıkları topluma karşı sorumlu oldukları gibi yaptıkları işlerde, mesleklerinde, sanatlarında başkalarına örnek olarak kendileri dışındaki kimseleri de eğitime imkânı bulmuşlardır²⁷⁸.

Zaviyelerde verilen teorik bilgiler fütüvvetnâmelerde belirtilmiş kurallar olmakla birlikte, Allah'ın emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak, nefesine hâkim olmak, iyi huylu, iyiliksever ve cömert olmak, konuk sevmek ve ağırlamak, din ve mezhep farklılığı gözetmeksizin tüm insanlara karşı sevgi beslemek, hile yapmamak, yalan söylememek, iftira ve dedikodudan kaçınmak, hakka riayet etmek, zalime karşı olmak, helal ile haramı gözetmek gibi ortak prensiplerden oluşmaktadır²⁷⁹.

Ahi zaviyeleri yoluyla yaygınlaştırmaya çalışılan ahlak, temelde eski göçebe Türk aşiret değerlerine dayanmakla birlikte artık İslami yerleşik hayat değerleriyle de uzlaşma yolunda olan bir ahlaktı. Bu değerler; dayanışma inancından doğan birbirlerini kollamak ve yardımlaşmak, dış etkenlere ve tehlikelere karşı topluca karşı çıkmak, kendilerine sığınanlara ve muhtaç olanlara din ve ırk farkı gözetmeksizin kapılarını açmak olarak sıralanabilir²⁸⁰.

²⁷⁷ Sarıkaya, 2002, s. 70 - 71.

²⁷⁸ Şeker, 2011, s. 164.

²⁷⁹ Şeker, 2011, s. 25.

²⁸⁰ Güllülü, 1977, s. 93 - 94.

Bu bağlamda Ahi eğitim ve öğretimini incelediğimizde genel olarak İslam dünya görüşünün ilkeleri, amacı ve araçları karşımıza çıkar. Bu bakımdan Ahi eğitimi, “bilenin, bilmeyenin elinden tutması” olarak görülebilir. Bir yandan, kişinin manevi dünyasını düzenleyen, dünya ve ahirette mutlu olmayı amaç edinen “iyi insan”ı yetiştiren, diğer yanda kendi meslek ve iş becerisini hem kuramsal hem de pratik olarak öğretmeyi ve eğitmeyi içine alan dünyevi bir yanı vardır²⁸¹.

İncelediğimiz belgeler, iş yerlerindeki mesleki eğitimin yanı sıra toplum içerisindeki tutum ve davranışlar, edep ve erkân ve ahlaki eğitimin tesis edildiği Ahi zaviyelerinde verilen eğitimin niteliği konusunu pek yansıtmamaktadır. Biz çalışmamızda bu konuları daha çok yapılan araştırmalar ve İbn Battûta ile desteklemeye çalıştık. Ancak zaviyelerin gelir kaynakları üzerinden bir değerlendirme yapılabilir. Örneğin, 4.320 akçe gelire sahip olan Teke sancağına tabi Antalya kazasında bulunan Ahi Kızı Zaviyesi²⁸², 4.129 akçe gelire sahip olan Karesi sancağı, Balıkesir kazasındaki Ahi Mustafa bin Ahi Ali Zaviyesi²⁸³ ve 3.913 akçe gelire sahip olan Kütahya sancağına tabi Kütahya merkezindeki Ahi Mustafa Tekkesi²⁸⁴ şehirlerde bulunan yüksek gelire sahip zaviyelerdir. Her birinin birer meslek grubuna ait olduğunu düşündüğümüz bu zaviyelerin mensubu olan kişiler ile zaviyeyi yaptıran başkanlarının maddi imkânlarını ve zaviyelerin daha çok şehirleşmenin yoğun olduğu bölgelerdeki varlığını düşününce eğitiminin vasfı ve kalitesinin de şartlara ve imkânlarla bağlı olarak artabileceği düşünülebilir. Tabii ki bu değerlendirme daha çok zaviyelerdeki mesleki eğitim açısından doğrulanabilir. Ancak Ahilerin ahlaki ve dinî eğitimi açısından bakacak olursak ister geliri yüksek ve şehir merkezinde olsun ister de kırsalda ve düşük gelire sahip olsun eğitimin bu boyuttaki niteliğinin değerlendirilmesi imkânsızdır. Ayrıca Anadolu’nun ücra köşelerinden, mezralara ve köylere kadar yayılan Ahi zaviyelerinin varlığı, bu eğitimin büyük küçük tüm zaviyelerde uygulanabilirliğini ortaya koyabilir mi bu konuda yoruma açıktır. Anadolu’nun küçük yerleşim birimlerindeki zaviyelerin daha çok kuruldukları bölgenin güvenliğini sağlamak

²⁸¹ Necmettin Özerkmen, “Ahiliğin Tarihsel - Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları - Sosyolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 2, Ankara, 2004, s. 74.

²⁸² KKA, TD, nr. 567, v. 2b.

²⁸³ KKA, TD, nr. 568, s. 123a

²⁸⁴ MAD, nr. 262, s. 3 - 4.

maksadıyla kuruldukları bilinmektedir. Dönemin şartları, zaviyenin kurulduğu bölgedeki ahalinin sosyal hayatı, zaviyede bulunan görevlilerin sayısı ve eğitici vasfında olan kişilerin varlığını bilmiyoruz. Fakat küçük yerleşim yerlerinde kurulan zaviyelerde uygulanan eğitimin güzel sanatlardan, edebiyata ve musikiye varacak kadar kapsamlı bir eğitim kalitesine sahip olabilmesi de mümkün görünmemektedir.

1. 3. Ahi Zaviyeleri

Arapçada “toplamak, men etmek” manasına gelen “zay” kelimesinden türeyen zaviye, “köşe, bucak, evin bir odası” manasına gelmektedir. Genel manasıyla da herhangi bir tarikata mensup şeyhlerin, bir şeyh başkanlığında topluca yaşadıkları, gelen geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve kalacak yer sağlayan yerleşme merkezleri veya yol üzerindeki bina veya binalar topluluğunu ifade etmektedir²⁸⁵. Zaviye kelimesi 11. yüzyıldan itibaren dinî-tasavvufî kurumlara verilen isim olarak hankah, tekke, asitane ve dergâh gibi farklı şekillerde telaffuz edilmiştir. Bunlardan asitane, tekke ve dergâh kelimelerini, İslam devletlerinden sadece Selçuklular ve Osmanlılar kullanmışlardır. Zaviyeler tasavvufî kurumlar olduğundan, tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkıp kuvvetlenmesine paralel olarak yaygınlaşmışlardır²⁸⁶.

Tekke ve zaviyelerin ilk kez nerede ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda Ebu Haşim Osman bin Şarik el-Kûfî tarafından Şam yakınlarında bulunan Remle’de kurulmuş olduğu belirtilmektedir. Başlangıcı ne olursa olsun tasavvufun yayılışı ile çeşitli sosyal, ekonomik, siyasi ve dinî etkiler sonucu İslam âleminde yayılma imkânı bulmuştur. Bir tasavvuf yapısı olarak zaviyelerin İran, Irak, Mısır, Suriye, Kuzey Afrika’da yaygın olduğu, özellikle Büyük Selçuklular zamanında İran’daki birçok sosyal kuruluşun yanında zaviyelerin inşa edildiği bilinmektedir. Özellikle Tuğrul Bey’den sonra Selçuklular mutasavvıflara değer vererek onları himaye etmişlerdir²⁸⁷.

Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar tarikatların ve bunların sosyal örgütlenme yeri olan tekke ve zaviyelerin toplum içerisinde önemli rolleri

²⁸⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Faroqhi, “Zaviye”, *İA*, C. 13, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, s. 468.

²⁸⁶ Saim Savaş, “Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 461.

²⁸⁷ Ocak, Faroqhi, 1964, s. 469.

olmuştur. Osmanlılar Dönemi'nde bu tarikatlar dinî, eğitsel, askerî, ekonomik ve sosyal alanlarda işlev görmüşlerdir. Devlet yönetimi, birçok alanda faaliyetini sürdüren ve toplumun vazgeçilmez olgularından biri niteliğindeki tarikatlar ile irtibatlı olmuş ve bunları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bazen tarikatlarla iç içe olmuş, faaliyetlerini desteklemiş ve bu yapılardan faydalanmıştır²⁸⁸.

Ahiliğin 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da görülmeye başladığı, 16. yüzyıldan itibaren ise Anadolu'nun hemen her yerinde mevcut olduğu bilinmektedir. Fütüvvet anlayışının Müslüman Türk ruhuna kattığı zindeliğin tipik örnekleri olan Ahi zaviyeleri vasıtasıyla esnaf ve sanatkârların dayanışma ve tanışmasını sağlayan iktisadi ve içtimai bir dernek olduğu kadar, üyelerin ruhi ve manevi ihtiyaçlarını da gereği gibi karşılayan bir tasavvuf ve kültür yuvası hâline gelmişlerdir²⁸⁹.

Ahi zaviyeleri hakkında Nâsırı'nın fütüvvetnâmesinde ve İbn Battûta seyahatnamesinde önemli bilgilere rastlamaktayız. Nâsırı, fütüvvet erbabının topluluk yeri olan Ahi zaviyesine asitane yani büyük tekke dendiğini, asitanenin dört taraflı, yani başka bir yapıya bitişik olmayıp avlu içinde bulunması gerektiğini, kapısını ve avlusunun iyi bir şekilde yapılması ve aydınlık olması için duvarlarının beyaz olması gerektiğini bildirirken, *“Zaviyenin temiz tutulması gereklidir. Mutlaka suyu olmalıdır. Kapısına hayvan bağlanmaması için kapıya bakan birisi bulunmalıdır. Zaviye ağır halılar ya da güzel kilimlerle döşenmelidir. Ancak Ahinin kapısında perde bulunmaz. Çünkü bu ululuk alametidir. Bir de zaviyede kadın bulunamaz. Çünkü kadın bulunursa, töhmetten kurtulmak güçtür. Ahi erlerle sohbet etmeli ve zaviyede temiz kişiler mihman edilmelidir”*²⁹⁰ şeklinde tarif eder. Nâsırı'nın Ahi zaviyelerine dair önemli bilgiler verdiği muhakkaktır. Ancak zaviyelerde kadınların bulunmaması konusundaki gözlemleri en azından 16. yüzyıllara gelindiğinde geçerliliğini yitirmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Bacıyan-ı Rum adı verilen müstakil bir zümrenin varlığı konusunda şüpheler bulunmaktadır. *“Âşıkpaşazâde Tarihi”* dışında böyle müstakil bir zümrenin varlığından bahsedilmemektedir. Fuat Köprülü, Bektaşî ananesine göre,

²⁸⁸ Zekeriya Akman, *Osmanlı'da Devlet - Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşayih*, Elips Yayınları, Ankara, 2013, s. 31.

²⁸⁹ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s. 127.

²⁹⁰ Gölpınarlı, 1950, s. 339.

tarikattan olan kadınların “bacı” olarak anılması ve Hacı Bektaş-ı Veli’nin münasebetleri dolayısıyla teşkilatın varlığını kabul etmektedir²⁹¹. Mikail Bayram ise “Bacıyan-ı Rum” adlı eserinde Fatma Bacı’nın Ahi Evran’ın eşi olduğundan ve Kayseri’de arkadaşlarıyla dokumacılık yaptığından bahsetmektedir²⁹². Biz de birçoğu evladlık vakıf statüsünde olan Ahi zaviyelerinde, mutasarrıflıktan, meşihate ve mütevelliliğe kadar birçok görevde kadınların varlığına şahit olmaktayız. Ahi zaviyelerdeki intikal her ne kadar çoğunlukla babadan oğula veya erkek kardeşten erkek kardeşe geçse de birçoğu evladlık vakıf statüsünde olan zaviyelerin yönetimlerinde kadınların da aktif olduklarını görmekteyiz. Örneğin, Lazkıyye’de bulunan Ahi Paşa Zaviyesi meşihati Han Devren Hatun’a²⁹³ Bursa’nın Bergama merkezinde bulunan Ahi Atlu Sinan Zaviyesi mutasarrıflığı Ahi Ayşe’nin kızı Ahi Aslı Paşa’ya²⁹⁴; Bergama’da bulunan Ahi Muhyiddin Vakfı mütevelliliği Hamza’nın kızı Ahi Nur Hatun’a²⁹⁵; Mazon kazası, Karacadağ karyesinde bulunan Ahi Ömer Zaviyesi mutasarrıflığı Melek ve Eslem Hatunlara²⁹⁶; Elmalu merkezinde bulunan Ahi Yusuf Zaviyesi mutasarrıflığı Ayşe ve Hanife Hatunlara²⁹⁷; Kütahya’nın Kurucak karyesinde bulunan Ahi Mahmud Hatun Vakfı mutasarrıflığı Güne (?) Hatun’a²⁹⁸; Kütahya’nın Altuntaş nahiyesi, Renye karyesindeki Ahi Nasuh Zaviyesi’nin zaviyedârlığı da sırasıyla Âlime ve Şükûfe Hatunlara verilmiştir²⁹⁹. Bu durumda Bacıyan-ı Rum’un müstakil bir teşkilat olarak varlığını kesin bir delile dayandıramasak da Ahi teşkilatının içerisinde aktif olarak çalışan ve üreten kadınlardan oluşan bir yapının var olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Battûta Antalya’daki bir Ahi zaviyesini anlatırken, “*Muhteşem bir zaviyeye gittik. Burası Anadolu’nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekândır. Oturma salonunda beş tane ‘beysûs’ vardır. Beysûs bakırdan yapılmış üçayaklı bir şamdan türüdür. Bu şamdanın baş tarafına yine bakırdan yapılma cam gibi*

²⁹¹ Köprülü, 2014, s. 182.

²⁹² Bayram, 2008, s. 38.

²⁹³ KKA, TD, nr. 560, v. 234a - 234b.

²⁹⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 64b.

²⁹⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 62b.

²⁹⁶ BOA, TD, nr. 338, s. 28; KKA, TD, nr. 569, s. 104.

²⁹⁷ KKA, TD, nr. 567, v. 21b.

²⁹⁸ MAD, nr. 262, s. 433.

²⁹⁹ KŞS, nr. 6294, s. 24/53.

parlak ve ince bir kandil yeri açılmıştır. Ortasında fitilin çıkması için bir boru bulunuyor. Bu tüpçük, süzölmüş saf içyağıyla doludur. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmaktadır. Fitili düzeltmek içinde bir makas var. Bunun bakımıyla vazifeli olana ‘çerâğcı’ derler. Fütüvvet ehli gündüz kazancını getirir. Misafir gelirse zaviyede konuklanır. Esasen zaviyedeki topluluk odasında misafirler için ayrı bir peyke bulunmaktadır. Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sundular. Sonra türkü söylemeye, raks etmeye başladılar. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretimizi bir kat daha arttırmıştı.”³⁰⁰. “Ahiler çok cömerttirler. Bu cömertliği misafir ağırlamak ve konuklamak için birbirleriyle çekişecek kadar ileri götürmüşlerdir.”³⁰¹ ifadelerini kullanır.

Ahilerde zaviyeleri Ahi başkanları yaptırır, halılar ve kilimler ile döşer, kandillerle aydınlatırdı. Her zaviyenin bağlı olduğu bir sanatkâr grubu vardı. Bu kişiler, akşamüzeri işlerini bitirdikten sonra kazançlarından bir kısmını Ahi başkanına getirir, bu paralar ile zaviyelerin giderlerinin karşılanmasını sağlardı. Zaviyeleri yaptıran başkanlar, Ahi yiğitlerine önderlik yapan, her biri belli bir zanaat kolunda ustalaşmış kişilerdi. İbn Battûta Antalya’da kendisini ağırlamak isteyen bir Ahi önderinden bahsederken kendisinin derici tayfasının ustalarından cömertliğiyle tanınmış, aşağı yukarı iki yüz adamı olan bir Ahi olduğunu anlatır. Bu kişinin önderliğinde olan derici tayfasının bir tekke yaptırdıklarından ve gündüz kazandıklarını geceleri orada harcadıklarından bahsetmektedir³⁰².

Tekke ve zaviyeler kuruluş amaçları ve kurumsal yapıları itibarıyla birbirlerine oldukça benzerler. Fakat hepsinin tekke veya zaviye olarak isimlendirilmemesinin nedenlerinden birinin bulundukları mekândan kaynaklandığı düşünülmektedir. Arşiv vesikalarında zaviye olarak adlandırılanlar genellikle şehir dışında, kırsal alanda, yol güzergâhlarında veya stratejik mevkilerde yer alırken tekkeler ise şehir merkezlerinde ya da kenarında kurulmuşlardır³⁰³. İbn Battûta da Ahilerden bahsederken tekke ve zaviyeleri ayrı ayrı adlandırmıştır. Biz de çalışmamızda kullandığımız vesikalarda tekke ve

³⁰⁰ İbn Battûta, 2000, s. 405.

³⁰¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi’nden Seçmeler*, haz. İsmet Parmaksızoglu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 7.

³⁰² İbn Battûta, 2000, s. 405.

³⁰³ Mustafa Alkan, “Osmanlı Döneminde Adana Sancağı’nda Kurulan Tekkeler / Zaviyeler ve Türbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 39, 2006, s. 22.

zaviye ayrımının yapıldığını görmekteyiz. Örneğin, Ahi Sökmen Tekkesi Kütahya merkezi, Perlü karyesinde³⁰⁴; Ahi Ali Tekkesi Kütahya'nın Gümüş karyesinde³⁰⁵; Ahi Tufan Tekkesi Eğrigöz kazası, Yenice karyesinde³⁰⁶; Kıran Ahisi Tekkesi Şeyhlü kazası, Kıran karyesinde³⁰⁷ ve Ahi Turgut Tekkesi Gölhisar kazası, İshak karyesinde. Fakat zaviyelerin şehir dışında veya kırsal alanda kurulduklarına dair ortaya atılan görüşün, Batı Anadolu'da bulunan her Ahi zaviyesi için mümkün olduğu söylenemez. Çünkü çalışmamızı kapsayan 11 sancakta, şehir merkezinde bulunan toplam 73 adet zaviye bulunmaktadır. Ancak burada zaviyelerin kuruluş yerlerinin sonradan merkezi bölge içerisinde kalma ihtimallerini de düşünmemiz gerekir.

Ahi zaviyelerinin kuruluş meselesine gelirse zaviyelerin her birinin belli bir meslek grubuna bağlı olan kişiler tarafından yaptırıldıklarını görürüz. Evliya Çelebi, “Seyahatnâme”sinde Ahilerden bahsederken onların daha çok debbağlık yaptığını söylemektedir³⁰⁸. Debbağlar haricinde de bahsettiği meslek grupları vardır. Ancak Ahi Evran'ın debbağların piri olması sebebiyle olsa gerek daha çok debbağlar içerisinde Ahilere yer vermiştir. Belgelerde de Ahi zaviyelerinden birçoğunun debbağ, pabuççu, nalcı, saraç gibi isimler aldıkları görülmektedir. Bunların “debbağ” ismini almasında, Ahilerin Ahi Evran'dan itibaren önemli meslek gruplarından biri olan debbağlığı sürdürmesinin ve debbağlık yapan belli bir esnaf grubunun bu zaviyenin kuruluşunda ve adlandırılmasında etkisinin olması muhtemeldir. “Pabuççu” ismini almasında, pabuç üretimi yapan belli bir grup esnafın, zaviyenin kuruluşunda rol oynadığının göstergesi olabilir. “Nalcı” olarak adlandırılmasında at, eşek, öküz ve benzeri yük hayvanlarının tırnaklarına nal denilen demir parçasını çakmakla görevli “nalbant”, “nalcı” ismi verilen esnaf grubunun etkili olduğu düşünülebilir. Yine “saraç” olarak adlandırılmasıyla, koşum ve eyer takımlarını yapan veya satan kimselerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir meslek grubu olan “saraçlığın” bir ilişkisinin olması muhtemeldir.

³⁰⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 26; KKA, TD, nr. 560, v. 19a.

³⁰⁵ MAD, nr. 262, s. 38.

³⁰⁶ MAD, nr. 262, s. 176 - 177.

³⁰⁷ MAD, nr. 262, s. 321.

³⁰⁸ Evliya Çelebi, 1996, s. 322.

Tablo 3. Ahi Zaviyelerinin Bağlı Olduğu Esnaf Teşkilatlarının Türü

No	Yer	Zaviye	Esnaf Türü
1	Çine	Ahi Debbağ Zaviyesi ³⁰⁹	Debbağ
2	Ayasluğ	Ahi Pabuççu Zaviyesi ³¹⁰	Pabuççu
3	İstanos	Ahi Nalcı Zaviyesi ³¹¹	Nalcı
4	Göynük	Saraç Mahmud Zaviyesi ³¹²	Saraç

Ahi zaviyelerinin birçoğunun “Ahi” ismini taşıdıkları bilinmektedir. Ancak defterlerdeki zaviyelerden bazılarının bu ismi taşımayıp Ahilerin tasarrufuna verildikleri görülmektedir. Bunlardan Kütahya’daki Pirler Zaviyesi³¹³; İznik karyesinde bulunan Karaoğlan Zaviyesi³¹⁴; Göynük mezrasında bulunan Saraç Mahmud Vakfı³¹⁵; Göl-hisar kazası, Siroz-Bademli karyesinde bulunan Bademli Zaviyesi³¹⁶ Ahilere ait zaviyelerdir.

1. 3. 1. Zaviyelerin İşlevleri

Zaviyelerin herhangi bir topluluğa üye olan kimseler tarafından vakıflara bağlanarak kurulmuş, gelen geçen yolculara yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan binalardan meydana geldikleri bilinmektedir³¹⁷. Tüm bunların yanında zaviyeler çok yönlü ihtiyaçlar göz önüne alınarak inşa edilmişlerdir. Zaviyelerde konaklayan misafirler, zaviyelerde kendileri için tahsis edilen imkânlar dâhilinde bütün sosyal ihtiyaçlarını giderebildikleri gibi, binek hayvanlarını yerleştirebilecekleri istirahat yerleri dahi bulabilirlerdi³¹⁸.

Osmanlı Devleti’nde zaviyeler üç farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan ilki herhangi bir tarikata ait olup içerisinde dervişlerin yaşadığı ve gelen geçen misafir edildiği binalar; ikincisi şehirlerde mescit, medrese, hamam vb. mimari yapıları meydana getiren külliye; üçüncüsü ise derbentlerde, geçitlerde ve yol

³⁰⁹ BOA, TD, nr. 338, s. 79.

³¹⁰ KKA, TD, nr. 571, v. 37a.

³¹¹ KKA, TD, nr. 567, v. 14b - 15a.

³¹² KKA, TD, nr. 585, v. 445b.

³¹³ BOA, TD, nr. 369, s. 7.

³¹⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 173a; KKA, TD, nr. 585, v. 333b.

³¹⁵ KKA, TD, nr. 585, v. 445b.

³¹⁶ MAD, nr. 3331, s. 64.

³¹⁷ Ocak, Faroqi, “Zaviye”, s. 468.

³¹⁸ Kara, 2015, s. 302.

üzerinde yolculara sığınak vazifesi görerek yiyecek, içecek yatacak yer sağlayan misafirhanelerdir³¹⁹.

Ahilere ait zaviyeler de fonksiyonlarına göre farklı şekillerde kullanılmışlardır. Özellikle büyük şehirlerde bu durumun daha da iyi teşkilatlandığı görülmektedir. Özellikle büyük çaptaki zaviyelerin³²⁰ hayır işleri arasında en çok “ayende ve revendeye” yani hacılar ve yolculara hizmet etmek anlayışı vardır. Çok eski zamanlara dayanan bu vazife Ahi zaviyelerinde umumiyetle uygulanmaktadır.

Tablo 4. Zaviyelerin Ayende ve Revendeye Hizmet Kayıtları

No	Kaza	Karye	Zaviye	Ayende ve Revende Kaydı
1	Kalınvıran	Gümüş	Ahi Ali Zaviyesi ³²¹	Var
2	Kütahya	Honaz	Ahi Hoca Zaviyesi ³²²	Var
3	Simav	Merkez	Ahi Bazarlu Zaviyesi ³²³	Var
4	Avşar	Barla	Ahi Mustafa Zaviyesi ³²⁴	Var
5	Göhlhisar	Siroz-Bademli	Bademli Zaviyesi ³²⁵	Var
6	Göhlhisar	Süleyman	Ahi Hasan Zaviyesi ³²⁶	Var
7	Gönen	Merkez	Ahi Tur Bey Zaviyesi ³²⁷	Var

“(Devam ediyor)”

³¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 12, VGM Yayınları, Ankara, 1978, s. 249.

³²⁰ Ocak, “Zaviyeler”, s. 268.

³²¹ KKA, TD, nr. 560, v. 58b.

³²² BOA, TD, nr. 369, s. 258.

³²³ MAD, nr. 262, s. 206.

³²⁴ KKA, TD, nr. 566, v. 74b.

³²⁵ MAD, nr. 3331, s. 64.

³²⁶ MAD, nr. 3331, s. 67.

³²⁷ MAD, nr. 3331, s. 104.

Tablo 4. “(Devam)”

Zaviyelerin Ayende ve Revendeye Hizmet Kayıtları

8	Burdur	Karakend	Ahi Eyüp Zaviyesi ³²⁸	Var
9	Göhlhisar	İshak	Ahi Turgut Tekkesi ³²⁹	Var
10	Göhlhisar	Etre	Ahi Ahmed ve Ahi Mahmud Zaviyesi ³³⁰	Var

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de zaviyelerde yapılan bu hizmetlerin devamlılığı konusudur. Zaman içerisinde bu vakıfların nasıl bir değişim geçirdiği, hizmetlerini ne ölçüde yerine getirebildiğine ilişkin bilgilerden hareketle bir değerlendirme yapabilmek mümkündür. Örneğin, 1575 - 76 tarihlerinde Eskişehir ve Karacaşehir kazası, Savcı ve Derecik karyesinde bulunan Ahi İdris Zaviyesi’nin 1575 - 76 tarihlerinde³³¹ ayende ve revendeye hizmet kaydı bulunmazken 1759 - 1760 tarihinde Eskişehir’e tabi Çanakçı karyesinde bulunan Ahi İdris Zaviyesi Vakfı’nın Çanakçı ve Derecik karyelerindeki değirmen ve bir çiftlik yeriyle bu kayda rastlanılmaktadır³³².

Yine Sivrihisar merkezinde bulunan oldukça fazla gelire sahip zaviyelerden biri olan Ahi Rüstem Zaviyesi’ne³³³ ilk olarak 1486 - 87 tarihinde yapılan ilk tahrirde rastlanılmaktadır. Bu tarihte zaviyenin gelirleri toplam 3.612 akçedir³³⁴. 1521 - 22 tarihli defterde de kayıtlı olan zaviyenin toplam 3.912 akçe geliri bulunmaktadır³³⁵. Kanuni Dönemi’nde yapılan tahrirde ise 5 adet dükkân vakfı vardır. Zaviyenin toplam geliri ise 650 akçedir³³⁶. 1566 - 1574 tarihleri

³²⁸ MAD, nr. 617, s. 380.

³²⁹ KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

³³⁰ MAD, nr. 3331, s. 63.

³³¹ KKA, TD, nr. 541, v. 13a - 13b.

³³² BOA, C. EV, nr. 526, s. 26555.

³³³ BOA, TD, nr. 453, v. 133b.

³³⁴ BOA, TD, nr. 23, s. 368.

³³⁵ BOA, TD, nr. 111, s. 270.

³³⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 133b.

arasını kapsayan tahrirdeki hâsılı ise toplam 6.620 akçedir³³⁷. Belgelerden de anlaşıldığı üzere zaviyeye mutasarrıf olan Ahilerin vakıf dükkânlarından, öşürlerinden ve türlü gelir kaynaklarından birçoğunu “*ayendeye ve revendeye hizmet*” için kullandıkları açıkça görülmektedir. Zaviyenin 1486, 1522 ve 1574 tarihli tahrirlerinde hizmet kaydı bulunmazken Kanuni Dönemi’nde yapılan tahrirde bulunmaktadır. Bu kaydın diğer dönemlerde bulunmayışının sebebi, bu şartın Kanuni Dönemi’nden önce yerine getirilemeyişiinden kaynaklanmış olabilir. Bu şartın bulunması, bu hizmetin varlığı ve devamlılığı açısından önemlidir. Zaviyelerin her birinin bu hizmeti yerine getirmesi gerekmektedir. Fakat bazen harap hâle gelmeleri, mutasarrıfı olan kişiler tarafından gelirlerine el konulması veya tamirinin yapılmaması gibi durumlarda bu hizmet yerine getirilememektedir.

Tekke ve zaviyelerden başka çiftliklerin de hizmet anlayışıyla tahsis edildiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar çiftlik olarak zikredilseler de bu hizmeti devam ettirmeleri için vakıf defterlerine kaydedilmişlerdir. Bu çiftliklerle ilgili bazı kayıtların mevcudiyeti konuyu daha açık şekilde ortaya koyacaktır. Mesela, Gölhisar kazasında bulunan Ahi Yusuf Çiftliği’ni Demirci oğlu Mustafa tasarruf ederek hizmet edermiş. Mustafa ölünce çiftliğe kardeşi Ahi Muhammed, Ferman, Hacı Pir ve Ahi Yusuf oğlu Abdi mutasarrıf olmuşlardır. Şimdi ise Ferman oğulları Bali Dede ve Muhammed Dede mutasarrıftır³³⁸. İnegöl merkezinde bulunan Ahi Yusuf Çiftliği’ne de Ahi Hamza mutasarrıftır³³⁹. Son olarak Burdur kazası, Akyaka karyesinde bulunan Ahi Ömer Çiftliği’nin bir çiftlik yeri zaviyesine vakıftır. Zaviyeye şeyh olanlar, hizmet ederlermiş³⁴⁰.

Ahilere ait vakıfları tasarruf eden kimselerin zaman zaman vakıf mallarını kendi ihtiyaçları için kullanarak vakfın ana şartlarından biri olan hizmette kusur ettiklerini de görmekteyiz. Zaviyelerin bu fonksiyonlarını yerine getirememelerinde evlad-ı vakıf arasındaki anlaşmazlıklar, vakıf gelirinin iyi şekilde toplanamaması veya kaynakların tahribata uğraması gibi sebepler etkili olmaktadır. Kütahya’nın Eğrigöz karyesindeki Ahi Doğan Zaviyesi’nin geliri

³³⁷ BOA, TD, nr. 555, s. 107 - 108; Sivrihisar nahiyesi ve Ahi zaviyeleri hakkında bilgi için bk. Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 50 - 53.

³³⁸ KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

³³⁹ BOA, TD, nr. 453, v. 248b; KKA, TD, nr. 585, v. 308b.

³⁴⁰ KKA, TD, nr. 566, v. 28a.

zaviyede tekkenişin olanlar tarafından zaviyenin tamir ve termimi ile *ayende ve revendeye i'tam-ı taam olunmak* şart iken zaviyedâr olan Ali, vakfa ait geliri zorla kendi emrine sarf etmiştir. Bunun üzerine vakfa tabi olan kişiler vakfın zimmetinde olan malları geri almak istemişlerdir³⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, ticaret yollarını korunmasına çok önem verdiklerinden bazı köylerde yaşayan ahaliyi derbent ve köprü hizmeti için tayin etme yönünde uygulamalara yönelmişlerdir. Ancak derbent, han ve kervansarayların olmadığı yerlerde tüccar ve yolcuların korunma ve barınma gibi ihtiyaçları zaviyeler vasıtasıyla sağlanmıştır³⁴². Bunlar yeni fethedilen yerleri şenlendirmek, askeri sevk ve idareyi kolaylaştırmak gayeleriyle mühim noktalarda, تنها yerlerdeki bölge ve geçitlerde vazifelerini sürdürmüşlerdir³⁴³.

Batı Anadolu bölgesindeki Ahilerin üstlendikleri görevlerden biri olan köprü hizmeti ise kaynaklardan anlaşıldığına göre, ağaç köprülerin bakımını yapmak, nehir yataklarında sel sonucu biriken taşları temizleyerek taşkınlarla engel olmak ve köprülerin eskiyen kısımlarını tamir etmek olarak tanımlanmaktadır. Bu hizmetleri karşılığında ise merkezî idare tarafından kendilerine veya zaviyelerine araziler vakfedilmekteydi³⁴⁴. Örneğin Akhisar'a tabi Çökre-yi Kebir karyesinin, Süleyman Paşa'dan köprü hizmeti için Ahi Sadık'a³⁴⁵; Akhisar kazası, Mide (?) karyesinin ise Ahi Hamza Oğlu'na vakfedildiği görülmektedir³⁴⁶. Dervişlerin ıssız bölgelerde kurdukları bu zaviye ve vakıfların etrafında zamanla köyler oluşmakta hatta buralar birer kültür ve ticaret merkezi hâline gelmekteydiler. Osmanlı tahrir defterlerinde Ahi isimli yerleşim yerlerinin oldukça fazla olması, bu toplulukların iskân faaliyetlerinde ne kadar etkili olduklarını ortaya koymaktadır³⁴⁷.

Genellikle bütün belgelerde zaviyelerle ilgili asli görevin zaviyelerde misafir olanlara hizmet olduğu belirtilir. Ancak çoğu zaman zaviyenin bağlı

³⁴¹ BOA, C. EV, nr. 91, s. 4535/4; BOA, C. EV, nr. 525, 26531.

³⁴² Mustafa Demir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Yerleşim Yapısı ve Şehirleşme", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 101.

³⁴³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 182.

³⁴⁴ Şahin, 2007, s. 322.

³⁴⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 168a.

³⁴⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 169a.

³⁴⁷ Şahin, 2020, s. 269.

bulunduğu topluluğun veya tarikatın bünyesindeki şeyh, derviş ve diğer hizmetliler için de bir yaşam alanı olduğu da bilinmektedir. Ahilere ait tekke ve zaviyelerde konaklayan İbn Battûta da seyahatnamesinde zaviyelerde yaşamını sürdüren pek çok Ahi derviş ve şeyhinden söz etmektedir. Batı Anadolu'daki Ahi zaviyelerinin birçoğunda da derviş ve şeyhlerin barındıkları görülmektedir. Bu zaviyelerden Aydın'ın Tire kazası, Pişirevli karyesindeki Ahi Süleyman Zaviyesi'ne derviş Süleyman şeyhlik yapmaktadır³⁴⁸. Saruhan sancağında bulunan Manisa'nın Yenibeyli karyesindeki Ahi Yunus Vakfına derviş Hamza mutasarrıf olmuştur³⁴⁹. Yine Avşar Kazası, Barla karyesinde bulunan Ahi Mustafa Zaviyesi şeyhliğine Selim³⁵⁰; Uluborlu kazası, Senirkent karyesinde bulunan Ahi Mahmud Veledi Ahi Ali Zaviyesi'nin şeyhliğine de Ahmed evladından Ahi Veli ile Mahmud³⁵¹ geçmişlerdir.

Zaviyelerin dervişleri barındırmanın yanında zaviye civarında yaşayan fakir fukaranın beslenip barındırılmasında ve giydirilmesinde de hizmette bulundukları görülmektedir. Hayatlarını zaviyelerdeki yardım sayesinde sürdüren bu fukaraların zamanla zaviye etrafına yerleşmeleri yeni mahalle, köy ve kasabaların oluşumuna da zemin hazırlamıştır³⁵². Manyas kazasında bulunan Ahi Yahşi ve Ahi Yunus Zaviyesi'nin Şeyh Abdullah Efendi'nin vefatından sonra harap olduğu için ayende ve revendeye ve fukaraya ikramı olamadığı belirtilmektedir³⁵³. Buradaki “fukara” tabiriyle dervişlerin yanında, başka muhtaç durumdaki kimselerin de kastedildiği anlaşılmaktadır.

1. 3. 2. İskândaki Roller

Ahiler, Anadolu şehir ve köylerinde sadece Türkleşme ve İslamlaşmayı teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda en ücra köylerden şehirlere kadar giderek kurdukları zaviyelerle buraların iskânını ve şehirleşmesini sağlamışlardır³⁵⁴. Anadolu'ya yapılan derviş akınları ve dervişlerin kentlerden köylere yerleşerek ziraat ve din işleri ile uğraşmaları zamanın beyleri tarafından verilen birtakım

³⁴⁸ KKA, TD, nr. 571, v. 60b.

³⁴⁹ KKA, TD, nr. 544, v. 22a.

³⁵⁰ MAD, nr. 3331, s. 20.

³⁵¹ MAD, nr. 3331, s. 41.

³⁵² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 496.

³⁵³ BOA, C. EV, nr. 425, s. 21536.

³⁵⁴ Erdoğan, 2000, s. 42.

muafiyetler elde etmelerine sebep olmuştur. Böylelikle bu dervişlerin memleketleri istila ve iskânları Anadolu'nun yerleşime açılmasında etkili olmuştur. Anadolu'da yer alan zaviyelerin çoğunun Osmanlılardan evvelki beyliklerin himaye ve nişaneleri ile kurulmuş Ahi zaviyeleri olmaları bunun göstergesidir³⁵⁵.

Osmanlıların Rumeli ve Batı Anadolu'da fethettikleri yerleri göçmen nakliyle yerleşime açarak şenlendirmelerinde şüphesiz en önemli hizmeti Ahi zaviyeleri görmüştür. Zaviyeler devletin kurulmasına hizmet etmiş, Ahilere ve alperenlere vakıf olarak verilmişlerdir. En ıssız ve ücra yerleri bile ekip biçmek, hayvan yetiştirmek gibi ekonomik faaliyetlere zemin hazırlayarak elde edilen gelirler, bu zaviyeleri mekân edinen Türkmen şeyh ve dervişlerin, Horasan erenlerinin, garip ve yolcuların istifadelerine sunulmuştur. Üstelik konargöçer nüfusla kentliler arasında sosyal bir çatışmaya fırsat vermeden bu sürecin uzlaşısıyla sonuçlanmasında Ahi zaviyelerinin önemli rolleri olmuştur³⁵⁶.

Osmanlıların zaviye kurma fonksiyonlarından birisi de şehirleşmeyi sağlamaktır. Fethedilen yerlerdeki Bizans şehirlerinin dışında, Türk şehirlerinin merkezi ile yerleşim yerleri ayrı olarak planlanmaktaydı. Orhan Bey'in İznik'te kurmuş olduğu imaretle birlikte yeni bir Türk - İslam şehir modeli ortaya çıkmıştır. Bu tür şehir anlayışı tasavvuf düşüncesinin ve bu düşüncenin kurumları olan külliye, cami, aşevi, hamam, şifahane gibi kurumlar merkezde yer alarak yerleşme çoğu zaman zaviyenin de içinde bulunduğu sosyal tesisler, dış mahallelere kaydırılmıştır. Böylece sosyal kurumlar bir site içerisine toplanmışlardır³⁵⁷.

16 ve 17. yüzyıllardaki şehirlerin dağılımı ile Ahi zaviyelerinin oluşturduğu tabloya göre, Batı Anadolu bölgesi Ahilerin zaviye ve yapılarının yoğunlaşma yeri olmakla kalmamış, yoğun bir şehirleşme alanı hâline gelmiştir. Şehirlerdeki Ahilerin yerleşimi Bursa, Kütahya, Sultanönü, Aydın ve Menteşe bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Biga, Karesi ve Teke bölgesinde ise daha az sayıda Ahi yerleşimi bulunmaktadır.

³⁵⁵ Barkan, 1942, s. 297.

³⁵⁶ Barkan, s. 292; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 3; Döğüş, 2015, s. 72.

³⁵⁷ Demir, 1999, s. 100.

Şehirlerin dağılım şekilleri, diğer bölgelerde benzer özellikler göstermektedir. Örneğin, Kuzeybatı Anadolu’da şehirli nüfusun Bursa’da yoğunlaştığı söylenebilir. Ayrıca Kütahya ve Afyon - Karahisar arasındaki bölgenin ve Ege kıyılarının belirgin oranda şehirleşmesi 19. yüzyıla kadar aynı şekilde devam etmiştir³⁵⁸. 16 ve 19. yüzyıllarda da Batı Anadolu bölgesindeki şehirleşmenin etkisiyle Ahilerin zaviyelerinin bu bölgede yoğun olarak var olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5. Batı Anadolu Bölgesi Şehirlerinde Kurulan Ahi Zaviyeleri

No	Sancak	Yerleşim Yeri	Zaviye
1	Kütahya	Merkez	Pirler Zaviyesi
2	Kütahya	Merkez	Ahi Alaaddin Zaviyesi
3	Kütahya	Merkez	Ahi Mustafa Zaviyesi
4	Kütahya	Merkez	Ahi Erbasan Zaviyesi
5	Kütahya	Merkez	Ahi Erbasan Zaviyesi
6	Kütahya	Merkez	Ahi Tuman Zaviyesi
7	Kütahya	Merkez	Ahi Arslan Zaviyesi
8	Kütahya	Güre Merkez	Ahi Yahşi Zaviyesi
9	Kütahya	Lazkıyye Merkez	Ahi Paşa Zaviyesi
10	Kütahya	Lazkıyye Merkez	Ahi Alaaddin Zaviyesi
11	Kütahya	Şeyhlü Merkez	Ahi Hayreddin Zaviyesi
12	Kütahya	Simav Merkez	Ahi Bazarlı Zaviyesi
13	Kütahya	Uşak Merkez	Ahi Mehmed ve Ahi Hoca Zaviyesi ³⁵⁹
14	Hüdavendigar	Gönen Merkez	Ahi Ali Zaviyesi
15	Hüdavendigar	Bergama Merkez	Ahi Atlu Sinan Zaviyesi
16	Hüdavendigar	Beypazarı Merkez	Ahi Evran Zaviyesi
17	Hüdavendigar	Sivrihisar Merkez	Ahi Rüstem Zaviyesi
18	Hüdavendigar	Sivrihisar Merkez	Ahi Fethüddin Zaviyesi
19	Hüdavendigar	Gevye Merkez	Ahi Kemal Zaviyesi
20	Hüdavendigar	Bilecik Merkez	Ahi Mustafa Zaviyesi
21	Hüdavendigar	İnegöl Merkez	Ahi Yusuf Zaviyesi
22	Hüdavendigar	Bursa Merkez	Ahi Ali oğlu Zaviyesi ³⁶⁰
23	Sultanönü	Eskişehir Merkez	Ahi Mehmed Zaviyesi
24	Sultanönü	Eskişehir Merkez	Ahi Mahmud Zaviyesi

“(Devam ediyor)”

³⁵⁸ Suraiya Faroqhi, *Anadolu’da Bektaşilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 73.

³⁵⁹ Kütahya sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 369; KKA, TD, nr. 560; MAD, nr. 262; MAD, nr. 617; BOA, C. EV, nr. 531, s. 26818; KŞS, nr. 6302, s. 54/328; BOA, C. EV, nr. 91, s. 4535/4; BOA, C. EV, nr. 525, s. 26531; BOA, C. EV, nr. 73, s. 3610; BOA, C. EV, nr. 242, s. 12052; İE, EV, 34/3965; VGMA, nr. 189, s. 52 - 53/392.

³⁶⁰ Hüdavendigar sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 453; KKA, TD, nr. 585; BOA, TD, nr. 23; BOA, TD, nr. 111; BOA, TD, nr. 555; BOA, C. EV, nr. s. 482, 243951; BOA, C. EV, nr. 235, s. 11741; VGMA, nr. 188, s. 64/487; BŞS, nr. 3257-1, s. 1318/B4.

Tablo 5. “(Devam)”

Batı Anadolu Bölgesi Şehirlerinde Kurulan Ahi Zaviyeleri

25	Sultanönü	Eskişehir Merkez	Ahi Ömer Zaviyesi
26	Sultanönü	Sivrihisar Merkez	Ahi Rüstem Zaviyesi ³⁶¹
27	Karahisar-1 Sahib	Merkez	Ahi Recep Zaviyesi
28	Karahisar-1 Sahib	Merkez	Ahi Sinan Zaviyesi
29	Karahisar-1 Sahib	Sanduklu Merkez	Ahi Zaviyesi
30	Karahisar-1 Sahib	Sanduklu Merkez	Ahi Bayezid Zaviyesi
31	Karahisar-1 Sahib	Sanduklu Merkez	Ahi Osman Zaviyesi
32	Karahisar-1 Sahib	Bolvadin Merkez	Ahi Mehmed Zaviyesi ³⁶²
33	Hamid	Burdur Merkez	Ahi Muhammedi Zaviyesi
34	Hamid	Isparta Merkez	Ahi Recep Zaviyesi
35	Hamid	Uluborlu Merkez	Ahi Ömer Zaviyesi
36	Hamid	Uluborlu Merkez	Ahi Şemseddin Zaviyesi
37	Hamid	Gönen Merkez	Ahi Tur Bey Zaviyesi ³⁶³
38	Biga	Ezine Merkez	Ahi Yunus Zaviyesi ³⁶⁴
39	Karesi	Edremit Merkez	Ahi Burak Zaviyesi
40	Karesi	Balıkesir Merkez	Ahi Mustafa Bin Ahi Ali Zaviyesi
41	Karesi	Manyas Merkez	Ahi Yahşi ve Ahi Yunus Zaviyesi ³⁶⁵
42	Saruhan	Manisa Merkez	Ahi Hüseyin Zaviyesi
43	Saruhan	Tarhanyat Merkez	Ahi Ahmet Zaviyesi
44	Saruhan	Nif Merkez	Ahi Sevlle Zaviyesi
45	Saruhan	Nif Merkez	Ahi Ali Zaviyesi
46	Saruhan	Nif Merkez	Ahi Sevindik Zaviyesi
47	Saruhan	Akhisar Merkez	Ahi Kayser Zaviyesi ³⁶⁶

“(Devam ediyor)”

³⁶¹ Sultanönü sancağı Ahi zaviyeleri: MAD, nr. 27; MAD, nr. 18333; KKA, TD, nr. 541; BOA, C. EV, nr. 526, s. 26555; VGMA, nr. 189, s. 26 - 27/187; VGMA, nr. 224, s. 214 - 215/1993.

³⁶² Karahisar-1 Sahib sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 575; BOA, C. EV, nr. 36, s. 1799; BOA, C. EV, nr. 646, s. 32574; VGMA, nr. 189, s. 262/2098; KŞS, nr. 548, s. 79/265; KŞS, nr. 552, s. 91/240.

³⁶³ Hamid sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 566; MAD, nr. 3331; BOA, C. EV, nr. 607, s. 306151; MAD, nr. 617, s. 380.

³⁶⁴ Biga sancağı Ahi zaviyeleri: İE, EV, 7/811.

³⁶⁵ Karesi sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 568; BOA, C. EV, nr. 217, s. 10835; BOA, C. EV, nr. 425, s. 21536.

³⁶⁶ Saruhan sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 398; KKA, TD, nr. 544; BOA, C. EV, nr. 604, s. 30494.

Tablo 5. “(Devam)”

Batı Anadolu Bölgesi Şehirlerinde Kurulan Ahi Zaviyeleri

48	Aydın	İzmir Merkez	Ahi Osman Zaviyesi
49	Aydın	İzmir Merkez	Ahi Çuğa Zaviyesi
50	Aydın	Ayasluğ Merkez	Ahi Pabuççu Zaviyesi
51	Aydın	Tire Merkez	Ahi Hacı Zaviyesi
52	Aydın	Tire Merkez	Ahi Halil Zaviyesi
53	Aydın	Birgi Merkez	Ahi Hayreddin Zaviyesi
54	Aydın	Güzelhisar Merkez	Ahi Yegân Zaviyesi
55	Aydın	Güzelhisar Merkez	Ahi Mahmud Zaviyesi
56	Aydın	Bozdoğan Merkez	Ahice Zaviyesi
57	Aydın	Çine Merkez	Ahi Elvan Zaviyesi
58	Aydın	Çine Merkez	Ahi Bayram Zaviyesi ³⁶⁷
59	Menteşe	Balat Merkez	Ahi Feke Zaviyesi
60	Menteşe	Balat Merkez	Ahi Mahmud Zaviyesi
61	Menteşe	Peçin Merkez	Ahi Hüseyin Zaviyesi
62	Menteşe	Milas Merkez	Ahi Hace Zaviyesi
63	Menteşe	Çine Merkez	Ahi Bayram Bey Zaviyesi
64	Menteşe	Çine Merkez	Ahi Yunus Zaviyesi
65	Menteşe	Çine Merkez	Ahi Yunus Zaviyesi
66	Menteşe	Çine Merkez	Ahi Debbağ Zaviyesi
67	Menteşe	Çine Merkez	Ahi Polad Zaviyesi
68	Menteşe	Muğla Merkez	Ahi Sinan Zaviyesi
69	Menteşe	Ula Merkez	Ahi Sultan Zaviyesi
70	Menteşe	Ula Merkez	Ahi Hasan Bey Zaviyesi
71	Menteşe	Ula Merkez	Ahi Resul Zaviyesi
72	Menteşe	Sudaş Merkez	Ahi Eyne Hoca Zaviyesi
73	Menteşe	Mekri Merkez	Ahi Saltuk Zaviyesi ³⁶⁸
74	Teke	Antalya Merkez	Ahi Kızı Zaviyesi
75	Teke	Elmalu Merkez	Ahi Mustafa veledi Ahi Yusuf Zaviyesi
76	Teke	Elmalu Merkez	Ahi Yakup Zaviyesi ³⁶⁹

Ahilerin Batı Anadolu bölgesinin şehirleşmesindeki etkilerinden birisi de şehirlerin birçoğunda Ahi ön ve son adıyla kurulan mahalle ve karyelerin varlığıdır. Ahi isimlerini taşıyan tüm mahalle ve karyelerin mevcudiyeti, adı geçen yerlerin civarında Ahilere ait tekke, zaviye ve vakıfların mevcudiyetini göstermektedir. Osmanlı şehir ve mahallelerinin oluşumlarına baktığımızda

³⁶⁷ Aydın sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 571; AE, SMST, II. 45/4433; AE, SMST, II. 139/15377; AE, SAMD, III. 175/17024; AŞS, nr. 6450, s. 20/8.

³⁶⁸ Menteşe sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 338; KKA, TD, nr. 569; BOA, C. EV, nr. 501, s. 25325; VGMA, nr. 215, s. 22 - 23/0083; VGMA, nr. 210, s. 174 - 175/1283.

³⁶⁹ Teke sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 567; VGMA, nr. 532.

birçoğunun bir cami, tekke ve pazar yeri etrafında teşekkül ettiklerini ve adlarını da bulundukları yerlerdeki yapılardan aldıklarını görürüz. Bu sebeple çalışmamızda da Kütahya, Hüdavendigar, Sultanönü, Hamid, Biga, Saruhan, Aydın ve Menteşe gibi Batı Anadolu şehirlerinde Ahi adını almış olan mahalle ve karyelere bolca rastlamaktayız. Kütahya’da Ahi Yahşi³⁷⁰, Ahi Erbasan³⁷¹, Ahi İzzeddin³⁷², Ahi Mustafa³⁷³, Ahi Dudu³⁷⁴ Mahalleleri ve Ahi oğlu Karyesi³⁷⁵, Hüdavendigar sancağında Ahi Ömer³⁷⁶, Ahi Fethüddin³⁷⁷ ve Ahi oğlu Baba zaviye Mahalleleri³⁷⁸, Sultanönü sancağında Ahi Otak Karyesi³⁷⁹, Hamid sancağında Ahi Şemseddin Mahallesi³⁸⁰, Biga sancağında Ahi Bayezid Mahallesi³⁸¹, Saruhan sancağında Ahi Hızır Mahallesi³⁸², Aydın sancağında Ahi İman³⁸³, Ahi Germiyan³⁸⁴ ve Ahi Sinan Mahalleleri³⁸⁵, Menteşe sancağında ise Ahi Hüseyin Paşa³⁸⁶ ile Ahi Karyesi³⁸⁷ bulunmaktadır.

Ahilerin cami ve mescitler inşa ettikleri de bilinen bir husustur. Çünkü İslam dininin Anadolu ve Rumeli’de yayılması için çok çaba sarf etmişlerdir. Ahi zaviyelerinin yoğunlukta olduğu Batı Anadolu bölgesinde de mescitlerin bulunduğu görülmektedir. Kütahya sancağında bulunan Ahi Erbasan³⁸⁸, Ahi İzzeddin³⁸⁹ ve Ahi Mustafa³⁹⁰ Mescitleri ile Hamid sancağındaki Ahi Şemseddin Mescidi³⁹¹ Batı Anadolu bölgesinde bulunan Ahi mescitleridir.

³⁷⁰ KKA, TD, nr. 47, v. 265b; BOA, TD, nr. 49, s. 5.

³⁷¹ BOA, TD, nr. 49, s. 5; KKA, TD, nr. 47, v. 3b - 4a.

³⁷² KKA, TD, nr. 47, v. 2a.

³⁷³ KKA, TD, nr. 47, v. 4a.

³⁷⁴ KKA, TD, nr. 48, v. 105a.

³⁷⁵ BOA, TD, nr. 49, s. 217.

³⁷⁶ BOA, TD, nr. 23, s. 346; BOA, TD, nr. 555, s. 10; KKA, TD, nr. 68, v. 9b.

³⁷⁷ KKA, TD, nr. 67, v. 96b.

³⁷⁸ BOA, TD, nr. 1050, s. 10.

³⁷⁹ KKA, TD, nr. 145, v. 8b.

³⁸⁰ BOA, TD, nr. 121, s. 204; KKA, TD, nr. 51, s. 128b.

³⁸¹ BOA, TD, nr. 59, s. 211; KKA, TD, nr. 79, v. 136b.

³⁸² BOA, TD, nr. 165, s. 98; KKA, TD, nr. 115, v. 85b; KKA, TD, nr. 125, v. 23b.

³⁸³ BOA, TD, nr. 806, s. 80; KKA, TD, nr. 129, v. 25b.

³⁸⁴ BOA, TD, nr. 1-1, s. 332; BOA, TD, nr. 87, s. 197 - 198; BOA, TD, nr. 8, s. 3; BOA, TD, nr. 148, s. 365; KKA, TD, nr. 129, v. 85b.

³⁸⁵ KKA, TD, nr. 129, v. 29b.

³⁸⁶ BOA, TD, nr. 61, s. 160.

³⁸⁷ KKA, TD, nr. 110, v. 218b.

³⁸⁸ MAD, nr. 262, s. 30a.

³⁸⁹ MAD, nr. 262, s. 31a.

³⁹⁰ MAD, nr. 262, s. 44b.

³⁹¹ MAD, nr. 262, s. 42 - 43.

Yeni toprakların fethedildiği, fethedilen yerlerin büyük kısmının da harap ve boş olduğu ilk dönemlerde, Osmanlı topraklarında yaşayan dervişler yeni fethedilmiş bir alana gelir, bir parça toprak seçer ve buralarda zaviye kurarak Sultan'dan bu toprağın zaviyenin vakfı olduğunu onaylayan bir belge elde ederlerdi. Zaviye üyelerinin vergiden muaf olmaları ve topraklarına yeni göçmenlerin akın etmeleri sonucunda bulundukları yerler yeni bir Türk köyünün çekirdeğini oluştururdu³⁹². 16. yüzyılda yeni fethedilen Batı Anadolu kırsalları Ahilerin yüzlerce zaviye kurmalarına imkân sağlamıştır. Karyelerden yaylaklara kadar en ücra köşelere bile zaviyeler kuran Ahiler, şenlendirme faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Tablo 6. Ahiler Tarafından Kırsalda Kurulan Zaviyeler

No	Sancak	Yerleşim Yeri	Zaviye
1	Kütahya	Bölücek Karyesi	Ahi Ali Zaviyesi
2	Kütahya	Perlü Karyesi	Ahi Sökmen Zaviyesi
3	Kütahya	Zimmîye Karyesi	Ahi Musa Zaviyesi
4	Kütahya	Honaz Karyesi	Ahi Hoca Zaviyesi
5	Kütahya	Hisar Karyesi	Ahi Aydoğmuş Zaviyesi
6	Kütahya	Şeyhlü Karyesi	Ahi Maruf Zaviyesi
7	Kütahya	Bey Karyesi	Ahi Seydi Zaviyesi
8	Kütahya	İğdir Karyesi	Ahi Bayezid Zaviyesi
9	Kütahya	Kıran Karyesi	Ahi Kıran Zaviyesi
10	Kütahya	Kaş-Yenice Karyesi	Ahi Durmuş Zaviyesi
11	Kütahya	Gümüş Karyesi	Ahi Ali Zaviyesi
12	Kütahya	Yenice Karyesi	Ahi Tufan Zaviyesi
13	Kütahya	Kıran Karyesi	Kıran Ahisi Zaviyesi
14	Kütahya	Yeregiren Karyesi	Tumanoğlu Zaviyesi
15	Kütahya	Dere-yolu Karyesi	Ahi Salih Zaviyesi
16	Kütahya	Eğrigöz Karyesi	Ahi Doğan Zaviyesi
17	Kütahya	Kerti Karyesi	Ahi Hacı Zaviyesi
18	Kütahya	Gergi Karyesi	Ahi Yusuf Zaviyesi
19	Kütahya	Adala Karyesi	Ahi Yusuf Zaviyesi ³⁹³
20	Hüdavendigar	Holanda karyesi	Ahi Evran Zaviyesi
21	Hüdavendigar	Bayramiç Karyesi	Ahi Hızır Zaviyesi

“(Devam ediyor)”

³⁹² İnalçık, 2009, s. 155.

³⁹³ Kütahya sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 369; KKA, TD, nr. 560; MAD, nr. 262; MAD, nr. 617; BOA, C. EV, nr. 531, s. 26818; KŞS, nr. 6302, s. 54/328; BOA, C. EV, nr. 91, s. 4535/4; BOA, C. EV, nr. 525, s. 26531; BOA, C. EV, nr. 73, s. 3610; BOA, C. EV, nr. 242, s. 12052; İE, EV, 34/3965; VGMA, nr. 189, s. 52 - 53/392.

Tablo 6. “(Devam)”

Ahiler Tarafından Kırsalda Kurulan Zaviyeler

22	Hüdavendigar	İznik Karyesi	Karaoğlan Zaviyesi ³⁹⁴
23	Sultanönü	Eskişehir ve Karacaşehir Karyesi	Ahi İdris Zaviyesi
24	Sultanönü	Kedicük (?) Karyesi	Ahi Süleyman Zaviyesi ³⁹⁵
25	Karahisar-ı Sahib	Koç-hisar Karyesi	Ahi Hızır Zaviyesi
26	Karahisar-ı Sahib	Susuz Karyesi	Ahi İsmail Zaviyesi
27	Karahisar-ı Sahib	Dere Hasan Karyesi	Ahi Sultan Zaviyesi
28	Karahisar-ı Sahib	Dinar Karyesi	Ahi Muhsin Zaviyesi
29	Karahisar-ı Sahib	Sehil Pazarı (?) Karyesi	Ahi İshak Zaviyesi ³⁹⁶
30	Hamid	Barla Karyesi	Ahi Mustafa Zaviyesi
31	Hamid	Senirkent Karyesi	Ahi Hüseyin Zaviyesi
32	Hamid	Senirkent Karyesi	Ahi Mehmed veledi Ahi Ali Zaviyesi
33	Hamid	Siroz-Bademli Karyesi	Bademli Zaviyesi
34	Hamid	Süleyman Karyesi	Ahi Hasan Zaviyesi
35	Hamid	Karakent Karyesi	Ahi Eyüp Zaviyesi
36	Hamid	İshak Karyesi	Ahi Turgut Zaviyesi
37	Hamid	Etre Karyesi	Ahi Ahmed ve Ahi Mahmud Zaviyesi ³⁹⁷
38	Saruhan	Azizlü Karyesi	Ahi Keskin Zaviyesi
39	Saruhan	Ziyaret-depesi Karyesi	Ahi Baba Zaviyesi
40	Saruhan	Biat Karyesi	Ahi Tesellüm Zaviyesi ³⁹⁸
41	Aydın	Eğri-dere Karyesi	Ahi İsrail Zaviyesi
42	Aydın	Pişrevlü Karyesi	Ahi Süleyman Zaviyesi
43	Aydın	Fota Karyesi	Ahi Baba Zaviyesi
44	Aydın	Genç-küre Karyesi	Ahi Mahmud Zaviyesi
45	Aydın	Debbağoglu Karyesi	Ahi Dede Zaviyesi
46	Aydın	Kemer Karyesi	Ahi Sinan Zaviyesi

“(Devam ediyor)”

³⁹⁴ Hüdavendigar sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 453; KKA, TD, nr. 585; BOA, TD, nr. 23; BOA, TD, nr. 111; BOA, TD, nr. 555; BOA, C. EV, nr. 482, s. 243951; BOA, C. EV, nr. 235, s. 11741; VGMA, nr. 188, s. 64/487; BŞS, nr. 3257-1, s. 1318/B4.

³⁹⁵ Sultanönü sancağı Ahi zaviyeleri: MAD, nr. 27; MAD, nr. 18333; KKA, TD, nr. 541; BOA, C. EV, nr. 526, s. 26555; VGMA, nr. 189, s. 26 - 27/187; VGMA, nr. 224, s. 214 - 215/1993.

³⁹⁶ Karahisar-ı Sahib sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 575, v. 64a; VGMA, nr. 189, s. 262/2098; KŞS, nr. 548, 79/265; KŞS, nr. 552, 91/240.

³⁹⁷ Hamid sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 566; MAD, nr. 3331; BOA, C. EV, nr. 607, s. 306151; MAD, nr. 617, s. 380.

³⁹⁸ Saruhan sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 398; KKA, TD, nr. 544; BOA, C. EV, nr. 604, s. 30494.

Tablo 6. “(Devam)”

Ahiler Tarafından Kırsalda Kurulan Zaviyeler

47	Aydın	Karaağaç Karyesi	Ahi İvaz Bin Ahi Hamza Zaviyesi
48	Aydın	Matavra Karyesi	Ahi İvaz Zaviyesi
49	Aydın	Dirkicek Karyesi	Ahi Yuvaş Zaviyesi
50	Aydın	Ortasiye Karyesi	Ahi Şatır Zaviyesi
51	Aydın	Boyasini Karyesi	Ahi Süleyman veledi Ahi Mustafa Zaviyesi
52	Aydın	Derebudamya Karyesi	Ahi Mustafa Zaviyesi
53	Aydın	Ahur Karyesi	Ahi İsmail Zaviyesi ³⁹⁹
54	Menteşe	Muhlisin Karyesi	Ahi Çoban Zaviyesi
55	Menteşe	Kınık Karyesi	Ahi İslam Zaviyesi
56	Menteşe	Karacadağ Karyesi	Ahi Ömer Zaviyesi
57	Menteşe	Kasaplar Karyesi	Ahi Safa Zaviyesi
58	Menteşe	Tekelü Karyesi	Ahi Mukbil Zaviyesi
59	Menteşe	Leyne Karyesi	Ahi Sinan Zaviyesi
60	Menteşe	Akçaova Karyesi	Ahi İsmail Zaviyesi
61	Menteşe	Büyüakayaklı Karyesi	Ahi Emre Zaviyesi
62	Menteşe	Döğerek Karyesi	Ahi Yahya Zaviyesi
63	Menteşe	Dalamani Karyesi	Ahi Yunus Zaviyesi
64	Menteşe	Sarıpaşalar Karyesi	Ahi Nasuh Zaviyesi
65	Menteşe	Seki Yaylağı	Ahi Recep Zaviyesi
66	Menteşe	Gökçeöyük Karyesi	Ahi Halil oğlu Ahi Musa Zaviyesi
67	Menteşe	Hasanta Karyesi	Ahi Süleyman Zaviyesi
68	Menteşe	Ahi Karyesi	Ahi Ebubekir Zaviyesi
69	Menteşe	Leyne Karyesi	Ahi Sinan Zaviyesi
70	Menteşe	Sındılı Karyesi	Ahi Beytimur Zaviyesi
71	Menteşe	Leyne Karyesi	Ahi Ali Zaviyesi
72	Menteşe	Ayagüldos Karyesi	Ahi Mehmed Zaviyesi ⁴⁰⁰
73	Teke	İstanos karyesi	Ahi Nalcı Zaviyesi
74	Teke	İğdir Karyesi	Ahi Sivri Zaviyesi
75	Teke	Elmalu Karyesi	Ahi Mustafa Zaviyesi ⁴⁰¹

Elde ettiğimiz sonuçlara göre Kütahya, Hüdavendigar, Karahisar, Aydın ve Mentеше sancakları hem şehirleşme hem de kırsal alanların şenlendirilmesinde Ahi zaviyelerinin yoğunlaştığı yerlerdir. Saruhan, Teke ve Hamid sancaklarının

³⁹⁹ Aydın sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 571; AE, SMST, II. 45/4433; AE, SMST, II. 139/15377; AE, SAMD, III. 175/17024; AŞS, nr. 6450, s. 20/8.

⁴⁰⁰ Mentеше sancağı Ahi zaviyeleri: BOA, TD, nr. 338; KKA, TD, nr. 569; BOA, C. EV, nr. 501, s. 25325; VGMA, nr. 215, s. 22 - 23/0083; VGMA, nr. 210, s. 174 - 175/1283.

⁴⁰¹ Teke sancağı Ahi zaviyeleri: KKA, TD, nr. 567; VGMA, nr. 532.

şehirde ve kırsaldaki zaviyeleri eşit miktarlardadır. Sultanönü sancağı kırsalında da 1 zaviye bulunurken Biga ve Karesi sancaklarının kırsal bölgelerinde hiç zaviye yoktur.

Hem şehirlerde hem de kırsal bölgelerdeki zaviyelerin sahil kısımlarına gittikçe azaldığı görülmektedir. Özellikle Kütahya, Bursa, Sultanönü, Aydın ve Menteşe sancaklarının hem şehirde hem de kırsalda çok sayıda Ahi zaviyesinin bulunmasında bu bölgelerin Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Dönemleri'nde de nüfus ve yerleşme oranlarının yüksek olmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Erken dönemlerden itibaren şenlendirme faaliyetleriyle ıssız ve ücra köşelerin dahi yerleşime açıldığı düşünülürse bu sancaklardaki nüfusun artması muhtemeldir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna hizmet etmiş ve iskân faaliyetlerinde önemli faaliyetleri bulunan Ahilerin kentlerde her meslekten olan sanatkârlarla belli semtlerde kurdukları esnaf teşkilatları, şehirleşmenin önemli bir adımını oluşturmaktaydı. Böylece Bursa'dan başlayarak nüfusun yoğun olduğu ve şehirleşme oranının yüksek olduğu kesimlerde her biri bir esnaf kuruluşuna bağlı olan Ahi zaviyelerinin de sayıca fazla olması kaçınılmazdır.

Kırsalda ise yerleşim oranının ve iskân faaliyetlerinin artışı bu sancaklardaki Ahi zaviyelerinin fazlalığının sebebini ortaya koymaktadır. Yerleşim oranına bağlı olarak ıssız yerlerde kurulan zaviyeler bölgenin şenlendirilmesinde, köprü hizmetlerinde aktif rol oynamışlardır. Biga ve Karesi sancaklarında şehirde ve kırsal kesimdeki zaviyelerin diğer sancaklara göre az olması, bu bölgelerde Ahilerin çok fazla aktif olmadıklarını göstermektedir. Tüm bu verilere dayanarak Ahilerin daha çok şehirleşme oranı yüksek olan yerlerde aktif olduklarını söyleyebiliriz. Buralardaki ticari faaliyetlerine ve nüfuzlarına bağlı olarak zaviye ve vakıflarının sayısında da artış olması muhtemeldir.

Kırsala kadar yayılan Ahilerin mezralarda kurulan yerleşim birimleriyle de şenlendirme ve ıssız yerleri imara açma faaliyetlerinde etkin rol oynadıkları görülmektedir. Ahilere ait mezralardaki tarımsal faaliyetin, nüfusun ve gelirlerin yaygınlığı Ahilerin küçük yerleşim birimlerinde bile aktif rol oynadıklarını ortaya koymaktadır. Kütahya'nın Uşak kazasında bulunan Ahi Göçer Mezrası'nın II.

Bayezid Dönemi'nde yapılan tahrirde toplam 202 akçe⁴⁰², 1570 - 71 tarihinde yapılan tahrirde de 887 akçe geliri bulunmaktadır⁴⁰³. Hüdavendigâr sancağında bulunan Ahi Sadır Mezrası 700 akçe⁴⁰⁴, Yarhisar kazasında bulunan Ahi Tuzcu Mezrası 800 akçe⁴⁰⁵, Tarhala kazasında bulunan Ahi Aslıhan Mezrası 400 akçe⁴⁰⁶, Göynük'te kayıtlı olan Ahi Sevindik Mezrası 260 akçe⁴⁰⁷, Sivrihisar'da kayıtlı olan Ahi Pınarı Mezrası ise 2043 akçe⁴⁰⁸ gelire sahiptir. Sultanönü sancağında bulunan Ahi Süleyman Mezrası'nın 310 akçe⁴⁰⁹, Karacaşehir kazası, Sultan-deresi karyesinde bulunan Ahi Salih Mezrası'nın 250 akçe⁴¹⁰ ve Bilecik karyesinde bulunan Ahi Bereket Mezrası'nın da 243 akçe⁴¹¹ geliri bulunmaktadır. Yine Biga sancağı, Bergos kazasında bulunan Ahi Bayezid Mezrası'nın 100 akçe⁴¹²; Çan kazasında bulunan Ahi Fakih Mezrası'nın ise 200 akçe⁴¹³ gelire sahip olduğu görülmektedir.

Ahilerin çiftlik, bağ, bahçe ve tarlaları ekip biçerek ziraata önem verdikleri bilinmektedir. Kırsal kesimde kurulan Ahi zaviyeleri Anadolu'ya yapılan göçler neticesinde tarım alanlarının ziraata açılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Zaviye gelirleri konusunda ayrıntılarıyla vereceğimiz üzere vakıf gelirlerinden birçoğunun bu zirai alanlardan olduğu bilinmektedir. Zaviyelerin birçoğunun gelip geçen yolculara hizmet etmek, zaviyelerde barınan şeyh ve dervişler için bir yaşam alanı oluşturmak, fakir fukarayı doyurmak gibi görevleri vardır. Bu sebeple özellikle kırsal kesimde bulunan zaviyelerde bu görevlerin yerine getirilebilmesi, gelir kaynaklarının devamlılığının sağlanabilmesi için tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi gerekmektedir. Daha çok esnaf olarak nitelendirilen Ahilerin, kırsal kesimlerde bu görevleri yerine getirebilmek maksadıyla ziraatla uğraşmaları kaçınılmazdır. Zirai faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı çiftlikler, Batı Anadolu bölgesinde önemli yer tutmaktadır. Kütahya, Hüsavendigâr, Sultanönü, Karahisar-

⁴⁰² BOA, TD, nr. 45, s. 241.

⁴⁰³ KKA, TD, nr. 48, v. 353a.

⁴⁰⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 9a.

⁴⁰⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 22a.

⁴⁰⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 70a.

⁴⁰⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 211b; KKA, TD, nr. 585, v. 447b.

⁴⁰⁸ KKA, TD, nr. 68, v. 102a - 102b.

⁴⁰⁹ MAD, nr. 18333, s. 6.

⁴¹⁰ MAD, nr. 18333, s. 22.

⁴¹¹ KKA, TD, nr. 145, v. 105b.

⁴¹² KKA, TD, nr. 550, v. 27b.

⁴¹³ KKA, TD, nr. 550, v. 28b.

1 Sahib, Hamid, Saruhan ve Menteşe sancaklarında toplam 65 adet Ahi çiftliği bulunmaktadır.

Tablo 7. Batı Anadolu Bölgesinde Ahi Çiftlikleri

No	Sancak	Yerleşim Yeri	Çiftlik
1	Kütahya	İldik Karyesi	Ahi Pusad Çiftliği
2	Kütahya	İğdecik Karyesi	Ahi Çiftliği
3	Kütahya	Aslanapa Kazası	Ahi Çakır Çiftliği
4	Kütahya	Aslıhanlar Karyesi	Ahi Timurtaş Çiftliği
5	Kütahya	Yalnızsaray Karyesi	Ahi Timur Çiftliği
6	Kütahya	Akviran Karyesi	Ahi Aslan Çiftliği
7	Kütahya	Zımmiye Karyesi	Ahi Nasuh Çiftliği
8	Kütahya	Keçiler Karyesi	Ahi Ece Çiftliği
9	Kütahya	Gedüs Kazası	Ahi Şaban Çiftliği
10	Kütahya	Gedüs Merkez	Ahi Çarık Çiftliği
11	Kütahya	Merkez	Ahi Yahşi Çiftliği
12	Kütahya	Boğunca-ağaç Karyesi	Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih Çiftliği
13	Kütahya	Merkez	Ahi Ece Çiftliği
14	Kütahya	Karı-sevdi Karyesi	Ahi Çalış Çiftliği
15	Kütahya	Tamuk Karyesi	Ahi Timur Çiftliği
16	Kütahya	Dere Yolu Karyesi	Ahi Salih Çiftliği
17	Kütahya	Kaş Yenice Karyesi	Ahi Mehmed ve Mahmud Çiftliği
18	Kütahya	Ada Karyesi	Ahi Yusuf Çiftliği
19	Kütahya	Efted Karyesi	Ahi Yusuf Piri Çiftliği
20	Kütahya	Yalnız Saray Karyesi	Ahi Vühur (?) Çiftliği
21	Kütahya	Kurucak Karyesi	Ahi Ömer Çiftliği
22	Kütahya	İğdecik Karyesi	Ahi Sinan Çiftliği
23	Kütahya	Çavdar Karyesi	Ahi Osman Çiftliği
24	Kütahya	Boğunca-ağaç Karyesi	Ahi Ebrice (?) Çiftliği
25	Kütahya	Uşak Kazası	Ahi Sinan oğlu Mehmed Çiftliği
26	Kütahya	Hisar Karyesi	Ahi Alpi (?) Çiftliği
27	Kütahya	Kaş Yenice Karyesi	Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan Çiftliği
28	Kütahya	Kalınviran Karyesi	Ahi Mahmud Çiftliği
29	Kütahya	Homa Kazası	Ahi Bektaş Çiftliği
30	Kütahya	Aslanapa Kazası	Ahi Yakup Çiftliği
31	Kütahya	Bulduk-kara Karyesi	Ahi Yakup Çiftliği
32	Kütahya	Söğütözü Kazası	Ahi Güveği Çiftliği
33	Kütahya	Yenice Karyesi	Ahi Baba Çiftliği
34	Kütahya	Homa Merkez	Ahi Mirkad Çiftliği

“(Devam ediyor)”

Tablo 7. “(Devam)”

Batı Anadolu Bölgesinde Ahi Çiftlikleri

35	Kütahya	Saraycık Karyesi	Ahi Budak Çiftliği
36	Kütahya	Emlak Halil Paşa Karyesi	Ahi Su Çiftliği
37	Kütahya	Gedüs Kazası	Ahi İlyas Çiftliği
38	Kütahya	Ayasluğ Karyesi	Ahi Yakup Çiftliği
39	Kütahya	Merkez	Ahi Sökmen Çiftliği
40	Kütahya	Akviran Karyesi	Ahi Erbasan Arslan Çiftliği ⁴¹⁴
41	Hüdavendigar	Bazar Karyesi	Ahi Salih oğlu Reis Çiftliği
42	Hüdavendigar	Ak-ova Mezrası	Ahi Gündüz Çiftliği
43	Hüdavendigar	İnegöl Merkez	Ahi Yusuf Çiftliği
44	Hüdavendigar	Tarhala Merkez	Ahi Beratlı Halil Çiftliği ⁴¹⁵
45	Sultanönü	Şehir Öyüğü Karyesi	Ahi Mahmud Çiftliği
46	Sultanönü	Aşağı Söğüt Karyesi	Ahi Çiftliği
47	Sultanönü	Alaçam Karyesi	Ahi Yol oğlu Ahmed ve İsa Çiftliği
48	Sultanönü	Bozaniç Karyesi	Ahi Gündüz Çiftliği
49	Sultanönü	Sultan Deresi Karyesi	Ahi Şeyh Çiftliği
50	Sultanönü	Karalar (?) Karyesi	Ahi Hoca Çiftliği
51	Sultanönü	Köy-viran Karyesi	Ahi Yunus Çiftliği
52	Sultanönü	Pınar Karyesi	Ahi İdris Çiftliği
53	Sultanönü	Büyük-küre Karyesi	Ahi İsmail Çiftliği
54	Sultanönü	Elmacık Karyesi	Ahi İvaz Çiftliği ⁴¹⁶
55	Karahisar-ı Sahib	Şehir-Abad Kazası	Ahi Mustafa Çiftliği
56	Karahisar-ı Sahib	Sanduklu Kazası	Ahi Otamış (?) Çiftliği ⁴¹⁷
57	Hamid	Göhlisar Kazası	Ahi Yusuf Çiftliği
58	Hamid	Akyaka Karyesi	Ahi Ömer Çiftliği
59	Saruhan	Aslanbey Karyesi	Ahi Yakup Çiftliği
60	Saruhan	Borlu Karyesi	Ahi Yahşi Çiftliği
61	Saruhan	Bayat Karyesi	Ahi Mehmed Çiftliği
62	Saruhan	Bayat Karyesi	Ahi Teslim Çiftliği
63	Saruhan	Enceklü Karyesi	Ahi Bayezid Çiftliği
64	Saruhan	Yenibeylü Karyesi	Ahi Yunus Çiftliği ⁴¹⁸
65	Menteşe	Tavas Kazası	Ahi Halil Çiftliği ⁴¹⁹

⁴¹⁴ Kütahya sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 369; KKA, TD, nr. 560; MAD, nr. 262; KKA, TD, nr. 48; KKA, TD, nr. 47; BOA, TD, nr. 49; KKA, TD, nr. 158.

⁴¹⁵ Hüdavendigar sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 453; KKA, TD, nr. 585; BOA, TD, nr. 44.

⁴¹⁶ Sultanönü sancağı Ahi zaviyeleri: MAD, nr. 27; KKA, TD, nr. 541; KKA, TD, nr. 145.

⁴¹⁷ Karahisar-ı Sahib sancağı Ahi çiftlikleri: KKA, TD, nr. 162; KKA, TD, nr. 566.

⁴¹⁸ Saruhan sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 398; KKA, TD, nr. 544.

⁴¹⁹ Menteşe sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 47; BOA, TD, nr. 61.

1. 3. 3. Zaviye Görevlileri

Şeyh

İncelediğimiz kaynaklardan görüldüğü kadarıyla tam teşekküllü bir tekke; şeyhler, dervişler ve hizmetlilerden oluşmaktadır. Şeyh, zaviyedeki en aktif şahıs olup tekke kurucusunun soyundan gelmektedir⁴²⁰. Sözlükte “yaşlı kimse” anlamına gelen şeyh kelimesi, İslam toplumlarında saygınlık ifadesi olarak birçok anlamda kullanılmıştır⁴²¹. Tarikatların kurucusuna verilen şeyh unvanı, tarikat silsilesinin başındaki halefler ve aynı tarikattan ortaya çıkan diğer kolların başında bulunanlar tarafından da taşınabilir. Başında olduğu tarikat veya topluluğun rehberi vazifesinde olan şeyhin ahlaki meziyetlere sahip, kanaatkâr, faziletli ve ilim sahibi olması gerekmektedir⁴²². Yukarıda zaviyelerde şeyh, halife, fakih, pîr, seyyid, derviş ve hacı unvanlı kişilerin varlığından bahsettik. Tüm bunlar belli bir tarikat silsilesine dayanan kişilerin Ahi zaviyelerinde barındıklarını ortaya koymaktadır.

Ahi zaviyelerine dair elde ettiğimiz bilgiler şeyhliğin, babadan oğula, kardeşten kardeşe geçerek belirli bir ailenin soyundan ilerlediğini göstermektedir. Kütahya sancağı, Zimmîye karyesinde bulunan Ahi Musa Zaviyesi’nin meşihatini oğulları Musa ve Süleyman devralmışlardır⁴²³. Lazkıyye merkezinde bulunan Ahi Paşa Zaviyesi’nin meşihatine de Ahi Mahmud ve hemşireleri, Ahi Mahmud’un hemşiresi oğlu Bali, Ahi Mahmud Han Paşa ve Fatma nam oğlu kızları kalınca Han Paşa, Han Paşa Hatun; ölünce de Çelebi oğlu Murad mutasarrıf olmuşlardır⁴²⁴.

Zaviyelere mutasarrıflık yapan şeyhler vakfa ait gelirleri fakirlere, zaviyelerde barınan dervişlere ve ayende ve revendeye hizmette kullanmaktadırlar. Ancak belgelerde zaman zaman dışarıdan zorbalık yapan kimseler tarafından vakıf gelirlerine müdahalelerde bulunulduğu ortaya çıkmaktadır. Kütahya sancağı, Şeyhlü karyesinde bulunan Ahi Hüdadi (?)

⁴²⁰ Faroqhi, 2013, s. 131.

⁴²¹ Casim Avcı, “Şeyh”, *DİA*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

⁴²² A. Cour, “Şeyh”, *İA*, C. 9, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s. 461.

⁴²³ BOA, TD, nr. 369, s. 127; KKA, TD, nr. 560, v. 102b.

⁴²⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 451 - 452.

Zaviyesi'nin hâsılatı, hintadan yıllık 60 akçe, 2 adet dükaginden 360 akçe, mukataa-yı zemin ve gayrihadan toplam 2.148 akçedir. Zaviyeye mutasarrıf olan Şeyh Sait, vakfa ait mukaatayı fukaraya itam-ı taam olarak harcarken bazı zorba kimseler tarafından bu gelirin zapt edildiği görülmektedir⁴²⁵.

Yine zaviyelere mutasarrıf olan kişiler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıktığı ve bu anlaşmazlıklar yüzünden birbirlerinin görevden alınmasını talep ettikleri de görülmektedir. Kütahya'nın Aslanapa nahiyesi, Aslıhanlar karyesindeki Ahi Timurtaş Zaviyesi'ne mutasarrıf olan Şeyh Mehmed ile zaviye hissedarı olan Osman arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Osman, üç kez üst üste Mehmed'in refini istemiştir. Ancak verilen karar sonucu Şeyh Mehmed, Ahi Timurtaş Zaviyesi'nin zaviyedârlığına devam etmiş, Osman'ın hissesi ise kendisine pay edilmiştir⁴²⁶.

Zaviyedâr

Tekke ve zaviyelerin yönetiminde bulunan bir diğer görevli olan zaviyedâr, zaviyenişin, zaviye şeyhi, tekkenişin, postnişin, seccâdenişin ise bir veya daha fazla kişiden oluşmaktadır. Zaviyedârların mutasarrıfı oldukları zaviyenin yönetimi görevlerine karşılık zaviye mallarından gelir elde ettikleri görülmektedir. Kütahya'da bulunan Ahi Evran Zaviyesi'nin, Akkilise karyesinde bulunan iki göz değirmen vakfından zaviyedâr Şeyh Ahmed'e senede 5 kile 3 şinik kendisi için, seksen kile hintaya ise zaviye hizmetkârları için hizmet bedeli verildiği görülmektedir⁴²⁷.

Ahkâm defterlerini incelediğimizde haksız yere kazanç elde etmek üzere birçok kişinin vakıflara ait gelirleri zimmetlerine geçirdiklerini görmekteyiz. Ezine Kazdağı kazasında bulunan Ahi Yusuf Zaviyesi zaviyedârı ve vakfının mütevellisi olan Halil, zaviyenin hududu olan yerlerin gelirini 1151 senesinde Hacı Beyoğlu'ndan 90 guruş iltizam bedeli ile almıştır. Zaviyeye müteveli olan Habib ise Hacı'nın iltizamını fesh ederek 70 guruşa iltizam eylemiştir⁴²⁸. Kütahya'da bulunan Ahi Mustafa Zaviyesi Vakfı'nın gelirleri ise ayende ve revendeye hizmet için kullanılırken vakıf müsaadesi dışında Ali, Mehmed'in

⁴²⁵ AAD, nr. 13, s. 91/363.

⁴²⁶ KŞS, nr. 6294, s. 58/142.

⁴²⁷ KŞS, nr. 6294, s. 53, 19.

⁴²⁸ AAD, nr. 3, s. 93/407.

ölümüyle yevmi 2 akçeyi askeriye berat ettirip Mehmed'in gelirini zapt etmek istemiştir⁴²⁹. Yine Kütahya'da bulunan Ahi Ali Zaviyesi evkafının nazırı Ömer'in evladı olan Naime (?) Hatun elli akçe vazife maaşına kanaat etmeyip vakıf şartnâmesine aykırı şekilde hareket ederek vakfın gelirini zimmetine geçirmiştir⁴³⁰.

Zaviye ve vakıf yönetimi konusunda zaviyedârlık yapan şahısların kendi zaviyelerine ait gelir kaynakları dışında başka vakıf ve çiftliklerin gelirlerine de müdahale ettikleri görülmektedir. Hasan ve Seyfî çavuşların zeametına dâhil olan Kütahya'nın Şeyhlü kazasına tabi İmranlar köyü sınırları içerisinde bulunan Baba Boyacı Çiftliği'nin öşür ve resmine Ahi Hayreddin Zaviyesi zaviyedârı olan Kadı Abdurrahman'ın müdahale ettiği görülmektedir⁴³¹.

Zaviyedârların ve vakıf yönetiminde bulunan kişilerin vakıf gelirleri konusunda yaptıkları yolsuzluklar dışında, dışarıdan zorbalık yapan kimseler tarafından da vakıf gelirlerine müdahalelerde bulunulduğu ortaya çıkmaktadır. Çukurcuk kazasında bulunan Ahi Çomak Zaviyesi Vakfı'nın mütevellisi olan Mustafa, vakfa ait Çomak karyesi toprağında ziraat yapanların öşürlerini vakıf için almak isteyince Kulu (?) Dede, Ali Dede, Yunus ve Abbas Dede öşürlerini vermeyerek vakfa gadr eylemişlerdir⁴³². Lazkıyye nahiyesine tabi Kuşlu (?) karyesinin yaylak yerlerine her sene koyunlarıyla çıkıp yaylayanların yaylak resmi, zaviye vakfına ait iken yaylak, kışlak ve otlak rûsûmatı has karyelerden Büyükköy karyesi ahalisi tarafından zapt edilmiştir. Aynı şekilde Kuşlu karyesi ahalisi de "*Yaylak resmini biz alırız.*" diye vakfa gadr eylemektedirler⁴³³.

Ahilere ait zaviye ve vakıf topraklarının bazı kişilerce zapt edilerek çeşitli şekillerde kullanıldıkları görülmektedir. Beypazarı kazasında bulunan Ahi Evran Zaviyesi Vakfı'nın arsası olan yere, Molla Hasan oğlu Mustafa ve Elhac Nefes (?) oğlu diğer Mustafa'nın dükkân bina ederek vakfın malı olan yeri haksız yere kullandıkları ortaya çıkmaktadır⁴³⁴. Yine Bolvadin kazasında bulunan Ahi Mehmed Zaviyesi vakfına ait yerlerdeki tarlalara mutasarrıf olan kişinin 1150

⁴²⁹ AAD, nr. 1, s. 191/318.

⁴³⁰ BOA, MD, nr. 96, 109/546.

⁴³¹ BOA, MD, nr. 91, s. 122/380.

⁴³² AAD, nr. 8, s. 77/268.

⁴³³ AAD, nr. 45, s. 65/164.

⁴³⁴ AAD, nr. 5, s. 200/671.

senesinde ölmesi ve oğlunun olmaması sebebiyle tasarrufunda olan tarlalar tapuya geçmiştir. Ancak kasabada sakin bazı kişiler bu yerleri senetsiz şekilde kullanmaktadırlar⁴³⁵.

Zaviyelerin mutasarrıfı olan kişilerle tımarlı sipahiler arasında da zaman zaman anlaşmazlıklar yaşandığı bazı belgelerde özellikle vurgulanmaktadır. Daha çok ahkâm defterlerinde rastladığımız bu sürtüşmelerden bazılarına bakacak olursak: Bolvadin kazasında bulunan Ahi Mehmed Zaviyesi'nin vakfına ait Bolvadin kazasına tabi karyelerden alınan öşür ve resimler civarda bulunan Hamza Bey Mezrası'na mutasarrıf olan sipahiler tarafından zorla zapt edilmektedir⁴³⁶. Bulacık (?) karyesinin sipahisi Ali ise Kütahya merkezinde bulunan Ahi Mustafa Zaviyesi Vakfı'nın 2 akçe çayırda, senede 25 akçe çayır deresi icaresini, çayırın kendi tımarı karyesinde olduğunu söyleyerek kendi tasarrufunda kullanmaktadır⁴³⁷. Son olarak Ahi Selçuk (?) zaviyesinin Kebirhisar nahiyesi, Otviran karyesinde bulunan Ahi Savan (?) Mezrası'nın gelir ve rüsmuna Kara Hüseyin veledi Abdülseyid (?) ve Abdülserdar (?) ve İbrahim sipahilerin müdahale ettiklerini görmekteyiz⁴³⁸.

Hizmetkârân-ı Zaviye

Zaviyelerin kuruluşlarından itibaren hizmetlerinin, evlad-ı vakıf, akraba ve tabilerince görüldüğü söyleyebilir. Diğer bütün zaviyelerde olduğu gibi zaviyeler, bir şeyh ailesi tarafından kurulup asırlar boyu varlığını devam ettirmektedir. Belli bir ailenin soyuna dayanan bu yönetim şeklinde vakıfların akrabalar arasında tasarruf edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Kütahya'daki Ahi Mustafa Vakfına ait Sultanbağı denilen arazi Ayşe'nin tasarrufunda iken kendisinin ölümüyle vakfın idaresi Ayşe'nin akrabası Mustafa'ya geçmiştir⁴³⁹.

Zaviyelerde ve bunların yerleşim yerleri olan mahalle ve karyelerde rastladığımız isimler de vakıflara hizmet eden kişilerin akrabalarını ortaya koymaktadır. Bu cümleden yola çıkarak Kütahya'daki Ahi oğlu Karyesi⁴⁴⁰ ile

⁴³⁵ AAD, nr. 10, s. 112.

⁴³⁶ AAD, nr. 4, s. 201/842.

⁴³⁷ AAD, nr. 9, s. 43.

⁴³⁸ AAD, nr. 12, s. 127.

⁴³⁹ AAD, nr. 2, s. 208/888.

⁴⁴⁰ BOA, TD, nr. 49, s. 217.

Hüdavendigâr sancağındaki Ahi oğlu Baba Zaviye mahalleleri⁴⁴¹ örnek gösterilebilir.

Defterlerdeki zaviye kayıtlarından bazılarında zaviyelerin hizmetkârlarının bulunduğu ve hizmetleri karşılığında vergilerden muaf tutuldukları anlaşılmaktadır. Ezine merkezinde bulunan Ahi Yunus Vakfı hizmetkârlarının “*Garibden, sürgünden, salgundan, avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olalar.*” diye ellerinde kadıdan ahkâm-ı şerifeleri bulunmaktadır⁴⁴².

İmam

Ahi zaviye ve vakıflarında imam, hatip ve müezzinlik yapan şahıslar görevlerinin karşılığı olan gelirlerini, zaviyelere ait vakıflar aracılığıyla elde etmektedirler. Mesela, Ahi Timurhan Oğulları Cami Vakfı, Göynük kazası, Boyaluca Mezrası Süleyman Paşa’dan Ahi Timurhan oğulları Mehmed ve Musa’ya tevcih edilmiş vakf-ı camidir. Mehmed ve Musa ellerinde tarik-i icare üzere tutarlar ve 5 müd tahılı icare üzere ellerinde tutarlarmış. Vakfı, camiye Müezzin İshak Fakih tasarruf edermiş. Müezzine icareden hâsıl olan üç yüz akçeyi verirlermiş⁴⁴³.

İmamlara gelince incelediğimiz zaviyelerde bulunan imamların gelirleri belirtilmese de sayılarından bu gelirlere sahip oldukları anlaşılabilmektedir. Bunlara göre Kütahya sancağında bulunan Ahi Alaaddin Zaviyesi’nin 1⁴⁴⁴, Ahi Tuman Zaviyesi’nin 1⁴⁴⁵ ve Ahi Tuman oğlu Zaviyesi’nin de 1⁴⁴⁶, Hüdavendigâr sancağındaki Ahi Rüstem Zaviyesi’nin 1⁴⁴⁷ ve son olarak Sultanönü sancağındaki Ahi İdris Zaviyesi’nin 2 imam⁴⁴⁸ nüfusu bulunmaktadır.

⁴⁴¹ BOA, TD, nr. 1050, s. 10.

⁴⁴² BOA, TD, nr. 59, s. 292; BOA, TD, nr. 536, s. 27; KKA, TD, nr. 550, v. 15a.

⁴⁴³ BOA, TD, nr. 453, v. 201b.

⁴⁴⁴ MAD, nr. 262, s. 19.

⁴⁴⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 452 - 453; KKA, TD, nr. 560, v. 234b - 235a.

⁴⁴⁶ MAD, nr. 262, s. 430 - 431.

⁴⁴⁷ BOA, TD, nr. 23, s. 368.

⁴⁴⁸ MAD, nr. 18333, s. 19.

1. 4. Vakıf Sistemi ve Gelirleri

1. 4. 1. Ahi Vakıfları

Vakıf kelimesi Arapçada “durdurmak, alıkoymak” manasından türemiştir. Lügat karşılığı olarak pek çok manası bulunan vakıf kelimesine farklı anlamlar verilmiştir. Bununla birlikte bunlar birbirlerine çok benzemekte ve aynı hüviyeti taşımaktadırlar⁴⁴⁹. Vakıf, 8. yüzyıldan 19. yüzyıl sonlarına kadar İslam ülkelerinin iktisadi ve içtimai hayatında önemli bir rol oynayan dinî - içtimai bir müessese olup bir kimsenin Allah’a yakın olma gayesiyle menkul veya gayrimenkul mülk veya emlağını dinî, hayri veya içtimai gaye için tahsis etmesidir⁴⁵⁰. Dinî ve sosyal hizmetlerin görülmesinin yanı sıra, fethedilen ülkelerde Türk kültürünün yerleştirilmesi, ordunun teçhiz edilmesi, donanmaya yardım, öğrenci yurtlarının tesisi hususlarında da vakıf müessesesi önemli bir yer kazanmıştır⁴⁵¹.

Vakfın menşei, Roma ve Bizans’a kadar dayanmakla birlikte İslamiyet’le birlikte yeni bir hâl alarak Türk - İslam tarihinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı döneminde ise toplumdaki sosyal dengenin büyük ölçüde vakıflar tarafından sağlandığı bilinmektedir. Özellikle devlet, toplum, ferd ilişkisi açısından vakıfların barışın ve sosyal adaletin sağlanmasında birinci derecede vazife üstlendikleri bilinmektedir⁴⁵².

Osmanlı vakıflarının dinî, hayri, askerî, idari, beledi, ticari ve sosyal anlamda çok yönlü olan hizmet ve yardım fonksiyonlarından tekke ve zaviyeler, medreseler ve camiler istifade etmişlerdir. Devletin kuruluş yıllarından başlayarak Selçuklu ve Beylikler Dönemi’nde Anadolu’da kurulan tekke ve zaviyelerin vakıf hak ve hukukları korunurken ihtiyaç duyulanlara yeni vakıf gelirleri ilave edilmeye çalışılmıştır⁴⁵³. Tekke, zaviye ve hanıkah adlarıyla tanınan bu kuruluşlar 18. yüzyılda vakıf olarak kurulmuş ve çok önemli vakıf gelirleriyle desteklenmiş müesseseler arasında önemli bir yer işgal etmekteydi. Vakıf harcamalarına personelin ücretleri dışında, bazı zaviyelerin kullanımına, vakıf mal varlıklarının

⁴⁴⁹ İsmet Binark, *Vakıf Medeniyeti*, Zahir Yayınları, İstanbul, 2015, s. 1.

⁴⁵⁰ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İA*, C. 13, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, s. 153.

⁴⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV - XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 138.

⁴⁵² Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1942, s. 5.

⁴⁵³ Yediyıldız, 1986, s. 153.

kiralanmasından gelen ve önceden tespit edilmiş nakit para değil, dervişlerin bizzat işlettikleri tarım işletmelerinin tahsis edildiğini vurgulamak gerekir⁴⁵⁴.

Bütünüyle bir vakıf medeniyeti olarak tanımlanabilecek Osmanlı medeniyeti, vakıf konusunda Müslüman - Türk devletlerinin yolunu takip etmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde daha ilk beyler zamanında başlayan, devletlerin siyasi ve mali kudretinin inkişafına paralel olarak gelişip artan vakıflar⁴⁵⁵ iki kısımda ele alınabilir. Bunlardan birincisi “*aynıyla intifa olunan*”, yani bizzat kendisinden yararlanan vakıflardır. Bu tür vakıflara “*müessesât-ı hayriyye*” adı verilmekteydi. Bu grup içerisine camiler, mescitler, medreseler, mektepler, imaretler, kervansaraylar, zaviyeler, hastaneler, kütüphaneler, sebiller ve mezarlıklar girmektedir. İkinci kısım ise “*aynıyla intifa olunmayan*” fakat birincilerin sürekli ve düzenli bir şekilde işlemlerini temin eden bina, arazi, nakit para vs. gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır ki bunlara Osmanlılarda “*asl-ı vakf*” ismi verilmiştir⁴⁵⁶.

Siyasi ve askerî ilerlemelere paralel olarak çeşitli yerlerde birçok tekke ve zaviye açılmış, maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere de köy, mezra, bağ, bahçe, dükkân, han gibi vakıf gelir kaynaklarına kavuşturulmuşlardır⁴⁵⁷. Bu tür gelir kaynakları hakkında zengin ve açıklayıcı bilgilerin yer aldığı vakfiyelerde, menkul veya gayrimenkulün türü, mahallî vasıfları, sayısı ve gelir elde etme yöntemi açıklanmaktadır⁴⁵⁸. Vakfiyeler tarihi, birer belge olmanın yanında ekonomi ve kültür tarihi açısından da önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Özellikle mescit, medrese, kütüphane, hankah ve kervansaraylara ait vakfiyeler; eğitim, tıp, sanat ve mimari açısından önemli bilgiler verirler⁴⁵⁹. Fuat Köprülü'nün deyişiyle, “*Vakfiyeler, vakıf müessesesinin en mühim kaynağı olarak zikretmek lazımdır. Cemiyetin hakiki bünyesini bu vesikalar sayesinde öğrenmek mümkündür.*”⁴⁶⁰.

⁴⁵⁴ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara, 2003, s. 221.

⁴⁵⁵ Ziya Kazıcı, 2003, s. 81.

⁴⁵⁶ Halaçoğlu, 1991, s. 138.

⁴⁵⁷ Rıfat Özdemir, “Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *OTAM*, S. 5, Ankara, 1994, s. 285.

⁴⁵⁸ Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 453.

⁴⁵⁹ Binark, 2015, s. 13.

⁴⁶⁰ Fuat Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 264 - 265.

Vakıf çalışmalarında gelir kaynaklarını tespit etmek vakfın ve kurulduğu bölgenin ekonomik yapısını çözümlemede başlıca etkindir. Bunun yanında kurulan vakfın büyüklüğü, finansmanın azlığı veya çokluğu hakkında çıkarımda bulunmaya imkân tanır. Vakıfların sahip olduğu gelir kaynaklarının türü, miktarı ve getirisi, kurucusunun sosyal ve ekonomik durumu ile vakfın büyüklüğü ile orantılıdır⁴⁶¹.

Ahi zaviyelerini yaptıran Ahi babalarının da sanatlarında yüksek düzeye ulaşmış zengin kişilerden olmaları, zaviyelerin geniş avlulu görkemli yapıları, gelir miktarlarının fazlalığı zaviyelerin zengin vakıflara bağlı olduklarının göstergesidir⁴⁶². Batı Anadolu bölgesinde bulunan zaviyelerden bazılarının gelir miktarlarının diğer zaviyelerin gelirlerine oranla daha fazla olması da tahminimizce zengin vakıflara sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bunlardan Aydın vilayetine bağlı Tire kazasının, Fota karyesinde bulunan Ahi Baba Zaviyesi yıllık 2.450 akçe⁴⁶³; Menteşe vilayeti, Balat kazası, Kınık karyesindeki Ahi İslam Zaviyesi 1.565 akçe⁴⁶⁴; Mazon kazası, Karacadağ karyesindeki Ahi Ömer Zaviyesi 1.800 akçe⁴⁶⁵; Bozüyük kazası, Leyne karyesindeki Ahi Sinan Zaviyesi 1.300 akçe⁴⁶⁶; Çine'deki Ahi Bayram Bey Zaviyesi 2040 akçe⁴⁶⁷; Karesi sancağı, Balıkesir kazasındaki Ahi Mustafa bin Ahi Ali Zaviyesi 4.129 akçe⁴⁶⁸; Hüdavendigar sancağı, Kirasiye karyesindeki Ahi Çoban Zaviyesi 1.424 akçe⁴⁶⁹; Beypazarı kazasındaki Ahi Evran Zaviyesi 1.200 akçe⁴⁷⁰; Teke sancağına tabi Antalya kazasında bulunan Ahi Kızı Zaviyesi 4.320 akçe⁴⁷¹; Kütahya sancağına tabi Kütahya merkezindeki Ahi Mustafa Tekkesi 3.913 akçe⁴⁷²; Şeyhlü'deki Ahi

⁴⁶¹ Samettin Başol, "Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle XVII. Yüzyıl Bursa Vakıfları", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 64.

⁴⁶² Çağatay, 1990, s. 33.

⁴⁶³ KKA, TD, nr. 571, v. 62b.

⁴⁶⁴ BOA, TD, nr. 338, s. 19.

⁴⁶⁵ BOA, TD, nr. 338, s. 28.

⁴⁶⁶ BOA, TD, nr. 338, s. 70.

⁴⁶⁷ BOA, TD, nr. 338, s. 77.

⁴⁶⁸ KKA, TD, nr. 568, s. 123a

⁴⁶⁹ KKA, TD, nr. 585, v. 340a.

⁴⁷⁰ KKA, TD, nr. 585, v. 364a.

⁴⁷¹ KKA, TD, nr. 567, v. 2b.

⁴⁷² MAD, nr. 262, s. 3 - 4.

Hayreddin Tekkesi 2.036 akçe⁴⁷³ ve son olarak Kütahya'daki Ahi İzzeddin Zaviyesi 2.600 akçe⁴⁷⁴ gelire sahip olan zaviyelerdir.

Ahilere ait evladlık vakıfların bazılarında, vakıflarda bulunan hissesine kanaat etmeyen kişilere ve zaviyedârlık hususunda kavga ederek haksız yere kazanç elde etmek isteyenlerin çıkardıkları karmaşalara şahit olmaktadır. Kütahya'nın Çukurcak kazasında bulunan Ahi Humak (?) Vakfı'nın tekkenişinlik ve tevliyet hissesine mutasarrıf olan Seyyid Yusuf berat-ı gereği olan hissesine kanaat etmeyip gadr eylemektedir⁴⁷⁵. Aynı şekilde Karahisar'da bulunan Ahi İsmail Zaviyesi'nin zaviyedârlığı ve vakfın tevliyeti berat sahibinin iken akrabasından olan Mustafa tevliyet ve zaviyedârlığı üzerinden kaldırmaya çalışmaktadır.⁴⁷⁶

Kütahya Sancağı Ahi Vakıfları

Ahi Sefa Vakfı: Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde Kütahya kazası, Eğrigöz nahiyesi, Dünder karyesinde bulunan Ahi Sefa Vakfı, ilk olarak Ahi Mahmud'un oğlu Ahi Sefa'ya vakfedilmiştir. Sonrasında Ahi Sefa'nın oğlu Çomind (?), Sultan Mehmed'in beratıyla mutasarrıf olmuşlardır. Çomind (?)'den sonra da önce Cafer Fakih'e, sonra Sima' (?) mutasarrıf olmuştur. Vakfın 4 çift, 1 nimçift, 5 bennak, 1 kara, 2 pir ve 1 muhassıl olmak üzere 14 nefer nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri ise 1 müd hinta, 1 müd şair, 1 kile nohut, adet-i ağnamdan 40 akçe ve resmi kovandan 20 akçe olmak üzere toplam 820 akçe geliri vardır⁴⁷⁷.

1571 tarihinde yapılan tahrirde zaviyeye mutasarrıf olanlar hakkındaki bilgiler ilk tahrirdekileri muhteva etmektedir. Gelirleri ise 2 müd hinta öşründen 200 akçe, 1 müd şair öşründen 60 akçe, 10 kile alef öşründen 30 akçe, kovan resminden 20 akçe, çift resminden 144 akçe, bennak resminden 264 akçe, resmi Karadan 54 akçe, adet-i ağnamdan 40 akçe ve zemin resminden 10 akçe olmak üzere toplam 820 akçeden müteşekkildir⁴⁷⁸.

⁴⁷³ MAD, nr. 262, s. 326.

⁴⁷⁴ MAD, nr. 617, s. 2.

⁴⁷⁵ AAD, nr. 5. 342, s. 1172.

⁴⁷⁶ AAD, nr. 45, s. 176/490.

⁴⁷⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 213.

⁴⁷⁸ KKA, TD, nr. 560, v. 152a.

Tarihi belli olmayan bir defterde de aynı bilgiler verilmekle birlikte zaviyenin 4 çift, 1 bennak, 5 hane nüfusu kayıtlıdır. Gelirleri ise 1 müd hintadan 100 akçe, 1 müd şairden 60 akçe, resm-i ganemden 6 akçe, resmi çift ve bennaktan da 130 akçe olmak üzere toplam 361 akçedir⁴⁷⁹.

Ahi Ali ve Ahi Mehmed Vakfı: Ahi Ali ve Ahi Mehmed Vakfı, Kütahya'da bulunan vakıftır. Vakfin tarım arazileri, çayırıları ve bahçeleri bulunmaktadır. Vakfa Ahi Mehmed oğlu Ahi Seyid mutasarrıftır. Vakfin yıllık hâsılı 203 akçedir.⁴⁸⁰.

Ahi Hacı Vakfı: Kütahya kazası, Altuntaş nahiyesi, Kırtı karyesindeki vakfa Hüseyin, Canber (?) ve Hacı mutasarrıflar iken ölümleriyle yerlerine Hasan, Bektaş ve Pir Ahmed mutasarrıf olmuşlardır. Vakfin 4 nefer nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri ise 10 kile hintadan 50 akçe, 10 kile şairden 30 akçe ve 2 dönüm çayırdan 10 akçe olmak üzere toplam 90 akçeden müteşekkildir⁴⁸¹.

Ahi Yusuf Vakfı: Altuntaş nahiyesi, Efted karyesinde bulunan Ahi Yusuf Vakfı'nın binaları zayi olmuştur. Vakfa Ahi Yolkulu (?) Mahmud birader o, Ahmed veledi Ahi Yolkulu (?), Mehmed veledi Mahmud, Ahmed ve Mehmed bir çiftlik yere mutasarrıflardır. Vakfin 3 nefer nüfusu vardır. Gelirleri ise 1 müd hintadan 100 akçe, 1 müd şairden 90 akçe olmak üzere 190 akçedir⁴⁸².

Ahi Hızır Vakfı: Altuntaş nahiyesi, Apaklu (?) karyesinde bulunan vakfa Mürvet (?), Yakup, Yusuf ve Hacı vakfiyet üzere mutasarrıflardır. Vakfin 3 nefer nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri ise 15 kile hintadan 75 akçe, 1 müd şairden 6 akçe ve bostan öşründen de 10 akçe olmak üzere toplam 135 akçeden müteşekkildir⁴⁸³.

Ahi Yusuf Vakfı: Aslanapa nahiyesi, Ada karyesinde bulunan vakfin binaları zayi olmuştur. Vakfa Ali ve Veli mutasarrıflardır. 2 nefer nüfusu bulunan

⁴⁷⁹ MAD, nr. 262, s. 169.

⁴⁸⁰ MAD, nr. 262, s. 5.

⁴⁸¹ MAD, nr. 262, s. 91.

⁴⁸² MAD, nr. 262, s. 95.

⁴⁸³ MAD, nr. 262, s. 97.

vakfın 15 kile hintadan 75 akçe, 15 kile şairden 35 akçe ve 3 dönüm çayırdan 15 akçe olmak üzere toplam 125 akçe geliri bulunmaktadır⁴⁸⁴.

Ahi Pusad Vakfı: Aslanapa nahiyesi, İldik karyesinde bulunan Ahi Pusad Vakfına İlyas, Salur, Köse dervişin oğlu Veli ve Abdul dervişin oğlu Veysi vakfiyet üzere mutasarrıflardır. Vakfın, 1 müd hintadan 100 akçe ve 1 müd şairden 60 akçe olmak üzere toplam 160 akçe geliri vardır⁴⁸⁵.

Ahi Çakır Vakfı: Kütahya'nın Aslanapa nahiyesinde kayıtlı olan vakfa Sultan Bayezid Dönemi'nde Ahi Mahmud, Sultan Murad Dönemi'nde Ali veledi İsmail Çakır birader o Bali birader o İbrahim mutasarrıflarmış. Şimdi de Ahi Çakır evladından Ali veledi İsmail, Bali veledi İbrahim ve Çakır veledi İsmail müşterek olarak mutasarrıflardır. Zaviyenin 1 çift, 1 mücerred ve 2 bennak nüfusu vardır. Gelirleri ise 1 müd hintadan 100 akçe, 1 müd şairden 60 akçe ve çayırdan 30 akçe olmak üzere toplam 190 akçeden müteşekkildir⁴⁸⁶.

Ahi Şaban Vakfı: Gediz merkezinde bulunan vakfın 1 parça bağı vardır. Vakfa, Ahi Mehmed veledi Musi (?) mutasarrıftır⁴⁸⁷.

Ahi Hoca Vakfı: Uşak merkezinde bulunan vakfa Ahi Hoca kendi mallarından bir kısmını vakfetmiştir. Vakfa Hacı İlyas veledi Ahi Ahmed mütevellisi iken vakıf şimdi Ahi Hevaç oğlu İlyas'ın elindedir. Ahmed veledi İlyas Hacı İbrahim veledi İlyas bir bahçe, bir baş dükkân, perakende üç dükkân ve iki çiftlik yerlerin bazıları anasından kalmış ve bazılarını da kendi satın almıştır. Zaviyenin yıllık hâsılı da 110 akçedir⁴⁸⁸.

Ahi Uvaz veledi Ahi Mustafa Vakfı: Vakfın Bayezid Dönemi'nde vakfiyet üzerine bir çiftlik, üç pare bahçe ve bir dükkânı vardır. Uvaz Pir vakfiyet üzere mutasarrıftır. *“Mezbur ba gayrıdan gayrı beş dönümdür bir vakfi bahçe dahi vardır ve beş dönüm vakıf yerde değilmiş bağın öşrü mezkûr zaviye tasarruf alunur deyü şahadet edüp yemin billâh edenler mezkûr çiftliğın on bir dönüm onar köy sınırındadır deyü şahadet edüp yemin edenler.”* şeklinde ifade edilmiştir.

⁴⁸⁴ MAD, nr. 262, s. 104.

⁴⁸⁵ MAD, nr. 262, s. 107.

⁴⁸⁶ MAD, nr. 262, s. 125.

⁴⁸⁷ MAD, nr. 262, s. 218.

⁴⁸⁸ MAD, nr. 262, s. 267.

Vakfa Hacı İbrahim'in oğulları Musa ve Abdülkerim mutasarrıflardır. Vakfın toplam geliri ise 1.080 akçedir.⁴⁸⁹.

Ahi Müslihiddin veledi Ahi Mehmed Vakfı: Kütahya'nın Honaz ve Tamuk karyesi, Kızıl-yer karyesinde bulunan vakıf Aydınogulları Dönemi'nden beri vakıftır. Vakfın; bir mülk değirmeni, beş yüz dönüm miktarı yeri, bir bağı, Honaz'daki Ahi Ali Tekkesi'nden geliri, bir bahçesi, 2 müd hintadan 200 akçe, 3 müd şairden 180 akçe, 1 müd dıhından 80 akçe, 1 müd 10 kile bakladan 150 akçe, 3 müd 5 kile susamdan 650 akçe, penbenden 100 akçe ve bağ hâsılından 300 akçe olmak üzere toplam 1.760 akçe vardır. Vakfa İbrahim mutasarrıftır⁴⁹⁰.

Ahi Halis veledi Ahi Yahşi Vakfı: Honaz ve Tamuk karyesi Karı-sevdi karyesinde kayıtlı olan vakfa Yunus Fakih mutasarrıftır. Vakfın bir çiftlik yer geliri olup toplam 220 akçeden müteşekkildir⁴⁹¹.

Ahi Mahmud Vakfı: Tamuk karyesinde bulunan vakfa kadimden Ahi Timur oğlu Ahi Mahmud mutasarrıftır. Elinde bir çiftlik yeri olup yıllık geliri 231 akçedir. Vakfa sırasıyla Sinan ve Ali mutasarrıf olmuşlardır⁴⁹².

Ahi Mahmud Hatun Vakfı: Kütahya'nın Tanozlu karyesi, Kurucak karyesindeki vakıf Ahi Seydi Ahmed kızı Ahi Mahmud'un evladlık vakfıdır. Aydınoglu İsa Bey, Ahi Mahmud Hatun'un dedesi Ahi Mustafa'ya vakfetmiştir. Şimdi vakfa Güne (?) Hatun mutasarrıftır.

Vakfın 3 çift, 3 nimçift, 1'i imam 3 bennak, 2 mücerred ve 1 Kara olmak üzere toplam 12 nefer nüfusu vardır. Gelirleri ise gelirleri 2 müd 13 kile hintadan 265 akçe, 3 müd 13 kile şairden 279 akçe, 2 müd susamdan 380 akçe, bad-ı hevadan 30 akçe, resmi çift, nimçift, bennak ve Karadan 186 akçe olmak üzere toplam 1.250 akçeden müteşekkildir⁴⁹³.

⁴⁸⁹ MAD, nr. 262, s. 319.

⁴⁹⁰ MAD, nr. 262, s. 383.

⁴⁹¹ MAD, nr. 262, s. 384.

⁴⁹² MAD, nr. 262, s. 387.

⁴⁹³ MAD, nr. 262, s. 433.

Ahi Mehmed veledi Ahi Yahşi ve İbrahim veledi Yusuf Vakfı: Kaş Yenice karyesi Dereyolu karyesinde bulunan vakıf, İbrahim veledi Mehmed'in tasarrufundadır. Geliri ise 335 akçedir⁴⁹⁴.

Ahi Mustafa Vakfı: Kütahya'daki vakfa yevmi 3 akçe vazife, yevmi 1 akçe meşihat, yevmi 2 akçe ekmek ve yevmi 1 akçe maaş ile El-Şeyh Es-seyyid Hüseyin bin Seydi Mehmed mutasarrıftır. Vekili olan oğlu Es-seyyid Mehmed, babasının mutasarrıfı olduğu meşihatın vekâleti fariğ olduğundan naib Mevlana Cezmi Hasan'a müracaat etmiştir. Böylece 1218 senesi Muharrem'in dördüncü günü de cihet-i mezkureye mutasarrıf olmuştur⁴⁹⁵.

Hüdavendigâr Sancağı Ahi Vakıfları

Ahi Muhyiddin Vakfı: Bergama kazasında bulunan Ahi Muhyiddin Vakfını Ahi Muhyiddin'in oğlu Ahi Hamza, kendi yaptırdığı zaviyesine vakfetmiştir. Vakfa Hamza'nın kızı Ahi Nur Hatun mütevellidir. Nur Hatun ölünce kızı Lale'ye sadaka olunmuş, ondan sonra da Kadızade Mehmed Çelebi mutasarrıf olmuştur. Vakfın toplam hâsılı ise 600 akçedir⁴⁹⁶.

Ahi Bey Vakfı: Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde Taraklı kazasında kayıtlı olan vakıf, Ahi Mahmud oğlu Ahi Bey'in oğlu Mustafa Bey'in vakfı imiş. Vakfa ilk olarak Ahi Bey oğulları İlyas ve Mustafa vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş. Sonrasında ise sırasıyla Ahi İlyas oğlu Arslan, Hasan, Ahi Mustafa oğulları Kasım, Rüstem, Cafer ve ataları Hasan müşterek olarak mutasarrıf olmuşlardır. Şimdi ise Latif ve Ali Fakih müşterek olarak mutasarrıflık yapmaktadırlar. 5 nefer nüfusu bulunan vakfın, yıllık hâsılı ise 300 akçedir⁴⁹⁷.

Ahi Asıl-bey Vakfı: Sivrihisar kazasında bulunan Ahi Asıl-beyi'nin 1 çiftlik vakıf yeri ve 5 parça bahçesi vakfiyet üzere tasarruf olunmuş. Ahi Asıl-bey evladından Ahi Yahşi oğlu Mustafa tasarruf edermiş. Mustafa ölünce de oğlu

⁴⁹⁴ MAD, nr. 262, s. 453.

⁴⁹⁵ KŞS, nr. 6298, s. 25/65.

⁴⁹⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 62b.

⁴⁹⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 67b.

Ali vakfiyet üzere mutasarrıf olmuş. Şimdi ise Ahi Asıl-bey oğlu Asıl-bey'e sadaka olunmuştur. Vakfın toplam hâsılı ise 855 akçedir⁴⁹⁸.

Ahi Mustafa oğlu İsa Bey Vakfı: Sivrihisar kazasındaki vakfın 1 çiftlik yeri bulunmaktadır. İsa Şeyh oğlu Emrullah tasarruf etmektedir. Kanuni Dönemi'nde ise vakfa Abdi ve Pir Mehmed müşterek olarak mutasarrıf olmuşlardır. Toplam hâsılı ise 250 akçeden müteşekkildir⁴⁹⁹.

Ahi Mahmud Vakfı: Sivrihisar kazasına tabi Koçak nam karyede Bey depesi demekle meşhur yer, Ahi Mahmud Zaviyesi'ne vakıf olup vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş. Vakıf şimdi Ahi Yusuf tasarrufundadır ve mahsulü zaviye-i mezbureye sarf olunurmuş. Zaviyenin toplam hâsılı ise 80 akçedir⁵⁰⁰. 1778 - 79 tarihinde ise Ahi Mahmud Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Halife hüsn-ü rızasıyla vakfın tevliyetini Mehmed Raşid Halife'ye vermiştir⁵⁰¹.

Ahi Hazrüddin Vakfı: Sivrihisar'da bulunan Hatuncuk karyesi Melikşah Bey'den Hazrüddin için mülk imiş. Vakfa Hazrüddin evladından Ahi Hacı Ali tasarruf edermiş. Ahi Ali ölünce oğlu Ahi Baba sonrasında da sırasıyla Ahi Baba'nın oğlu Piri ile Abdi, Yusuf Han ve Hacı Mustafa mutasarrıf olmuşlardır.

Vakfın 2 çift, 2 nimçift, 9 bennak, 10 ekinlü, 13 mücerreden müteşekkil 39 nefer nüfusu vardır. Gelirleri ise 10 müd hinta, 5 müd şair, resmi ganemden 250, 1 müd burçak, mukataa-yı bagattan 790, resmi kovandan 20, resmi çift, bennak ve ekinluden 276 akçe olmak üzere toplam 2.366 akçedir⁵⁰².

Ahi Hacı Vakfı: Göynük kazasında bulunan Karye-i Ahur Süleyman Paşa'dan Ahi Hacı'ya vakfedilmiş. Vakfa sırasıyla Ahi Adil oğlu Ahi Ali, Ahi Ali evladından Mahmud, Mustafa ve Cafer ile Ayşe, Rabia ve Fatma tasarruf ederlermiş. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre ise vakfa Hızır ve Hüseyin vakfi evladlık üzere mutasarrıf olmuşlardır. Evladlık vakıflar vakfedilen malın

⁴⁹⁸ BOA, TD, nr. 453, v. 87a.

⁴⁹⁹ BOA, TD, nr. 453, v. 87b.

⁵⁰⁰ BOA, TD, nr. 453, v. 92b.

⁵⁰¹ AE, SABH, I. 172/11488.

⁵⁰² BOA, TD, nr. 453, v. 135b.

tamamını veya tamamına yakını vakfın evlad ve ahfadının tasarrufuna tahsis edilmesi anlamına gelmektedir⁵⁰³.

Vakfın 48 hane, 3 çift, 15 nimçift, 14 mücerred, 24 ekinlü, 7 bennak, 1 berat sahibi olmak üzere toplam 64 nefer nüfusu vardır. Gelirleri ise hariçten ziraat olunan 3 çiftlik yer, resmi çift ve bennaktan 796, 25 müd hintadan, 10 müd şairden, 12 müd aleften, 3 müd gaversten, mukataa-yı bagattan 360, resmi çayırdan 20, 4 asiyaftan 3 müd hinta, 3 müd şairden toplam 5.000 akçedir⁵⁰⁴.

Ahi Paşa Vakfı: Sivrihisar'ın, Bazar köyünde Mansur oğlu Ahi Paşa'nın Melikşah Bey'den bir çiftlik vakıf yeri varmış. Ahi Paşa'nın oğulları Ahi Kemal ve Ahi Mehmed tasarruf ederlermiş. Ellerinde sekiz pare bağ vardır. Vakfa şimdi Kemal oğlu Ahi Hamza mutasarrıftır. Vakfın toplam geliri ise 252 akçedir⁵⁰⁵.

Ahi Aslıhan Vakfı: Karye-i Kavacık'ta Ahi Aslıhan'ın Melikşah Bey'den bir çiftlik vakıf yeri varmış. Emirhan evladından Ahi Nasuh oğlu Elvan ve karındaşı Süleyman tasarruf ederlermiş. Sonrasında Elvan oğlu Yusuf vakfiyet üzere mutasarrıftır olmuştur. Şimdi ise Ahi Nasuh mutasarrıftır. Zaviyenin toplam geliri 275 akçeden müteşekkildir⁵⁰⁶.

Ahi İlyas Vakfı: Akhisar'da bulunan Yılada karyesi Paşa'dan Ahi İlyas'a hâsıl olan zaviyeye köprü hizmeti için verilmiş vakıftır. Köprü hizmeti; Ahilerin köprülerin bakım işleriyle ilgilenmelerini ve nehir yataklarındaki taşları temizleyerek taşkınları engellemeye çalışmalarını ifade etmektedir. Vakfa Ahi İlyas'ın oğlu Ali tasarruf edermiş. Sonrasında Ahi Hamza neslinden derviş Mustafa ve karındaşı Halil, Ahi Mustafa ve karındaşı Halil mutasarrıf olmuşlardır.

Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre vakfın 21 hane, 3 çift, 14 nimçift, 4 bennak, 6 mücerred, 2 belirsizden müteşekkil 29 nefer nüfus vardır. Vakfın resmi çift ve bennaktan 366, 11 müd hinta, 5 müd şair, 9 müd alef, bagattan 200,

⁵⁰³ Mustafa Alkan, "Osmanlı Devleti'nde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı, Bilim Uğrunda 30 yıl*, ed. Ahmet Güneş, Hale Şıvgın, Salim Koca, İlhami Durmuş, Ankara 2018, s. 141.

⁵⁰⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 145b.

⁵⁰⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 150a.

⁵⁰⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 151a.

çayırdan 40, öşrü kovandan 29 akçe olmak üzere toplam 2.000 akçe geliri bulunmaktadır⁵⁰⁷.

Tarihi belli olmayan bir defterde de kayıtlı olan vakfın bu defterde 7 nimçift, 11 bennak, 18 mücerredten müteşekkil 40 nefer nüfusu kayıtlıdır. Gelirleri ise nakdiyeden 89, resmi çift, bennak ve gayrıdan 411, 7 müd hintadan 700, 4 müd şairden 200, 9 müd alefeten 180, 1 müd kaplucadan 50, bagattan 300, çayırdan 40, öşrü kovandan 25 akçe olmak üzere toplam 2.000 akçeden müteşekkildir⁵⁰⁸.

Ahi Sadık Vakfı: Akhisar'a tabi Çökre-yi Kebir karyesi Süleyman Paşa'dan köprü hizmeti için Ahi Sadık'a vakıfmış. Şimdi Sadık evladından Musa oğlu İbrahim ve Yahşi mutasarrıflardır. Vakfın 16 hane, 2 çift, 7 nimçift, 5 bennak, 2 ekinlü, 7 mücerred, 1 vakıf sahibi olmak üzere toplam 24 nefer nüfusu bulunmaktadır.

Gelirleri ise hariçten ziraat olunan 5 buçuk çiftlik yerden, resmi çift ve bennaktan 408, 4 müd 14 kile hinta, 4 müd 18 kile şair, 4 müd 15 kile alef, 15 kile burçak, resmi kovandan 20, öşrü meyveden 40 olmak üzere toplam 1.546 akçedir⁵⁰⁹.

Tarihi belli olmayan bir defterde de kayıtlı olan vakfın bu defterde 40 mücerred ve 15 bennak olmak üzere toplam 66 nefer nüfusu vardır. Defter raiyyetinden karye-i mezburde raiyyet elinde beş buçuk çiftlik ve hariç elinde altı çiftlik vardır. Vakfın bu defterde resmi çift, bennak ve gayrıdan 708, 4 müd hintadan 400, 4 müd şairden 400, 4 müd aleften 80, 1 müd burçaktan 50, resmi kovandan 30, öşrü meyveden 40 ve çayırdan 14 akçe olmak üzere toplam 1.546 akçe geliri bulunmaktadır⁵¹⁰.

Ahi Hızır Vakfı: Akhisar'da bulunan Eşen-güney karyesi Bayezid Hüdavendigar'dan vakıftır. Vakfın hâsılı Ahi Hızır Zaviyesi'ne harç olunur. Vakfa Kemal tasarruf ederken ölümüyle oğlu Mahmud'a sadaka olunmuştur.

⁵⁰⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 167b.

⁵⁰⁸ KKA, TD, nr. 585, v. 324b - 325a.

⁵⁰⁹ BOA, TD, nr. 453, v. 168a.

⁵¹⁰ KKA, TD, nr. 585, v. 326a - 326b.

Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre vakfın 10 hane, 1'i imam 6 nimçift, 5 bennak, 5 mücerredten müteşekkıl 16 nefer nüfusu vardır.

Gelirleri ise 2 asiyaptan, resmi çift ve bennaktan 144, 4 müd hintadan, 10 müd 10 kile şairden, 2 müd aleften, 2 kile burçaktan, öşrü bahçeden 120, öşrü kovandan 10, resmi asiyaptan 75 akçe olmak üzere toplam 730 akçedir⁵¹¹.

Vakfın tarihi belli olmayan bir defterde ise 9 bennak ve 16 mücerred olmak üzere toplam 30 nefer nüfusu vardır. Vakfın gelirleri nakdiye 60, hariçten ziraat olunan 1 çiftlik yer, resmi çift ve gayrıdan 27, 2 müd hintadan 200, 1 müd şairden 50, 2 müd aleften 40, 4 kile burçaktan 10, öşrü bağdan 100, öşrü kovandan 10, Piri Ali'nin asiyap resminden 30 akçe olmak üzere toplam 760 akçeden müteşekkıldır⁵¹².

Ahi Hamza Vakfı: Akhisar kazası, Mide (?) karyesi Süleyman Paşa'dan köprü hizmeti için Ahi Hamza oğluna vakfedilmiştir. Vakfa Ahi Hamza oğulları Turhan, Mehmed ve İskender tasarruf ederlermiş. Vakfa şimdi Muslihiddin ve İskender tasarruf ederler. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre vakfın 9 hane, 1 çift, 4 nimçift, 4 ekinlü, 5 mücerredten müteşekkıl 14 nefer nüfusu bulunmaktadır.

Gelirleri ise hariçten ziraat olunan 1 çiftlik yerden, resmi çift ve bennaktan 163, 9 müd 10 kile hinta, 4 müd şair, 2 müd alef, 2 kile burçaktan olmak üzere toplam 1.219 akçedir⁵¹³.

Tarihi belli olmayan bir defterde de kayıtlı olan vakfın 1 çift, 3 nimçift, 6 bennak, 20 mücerred olmak üzere toplam 31 nefer nüfusu bulunmaktadır. Vakfın gelirleri ise nakdiye 46, resmi çift ve gayrıdan 306, 4 müd hintadan 400, 4 müd şairden 200, 5 müd aleften 100, 7 müd kaplucadan 18, 16 kile burçaktan 40, bağattan 85 ve öşrü penbenden 55 akçe olmak üzere toplam 1.220 akçe geliri vardır⁵¹⁴.

⁵¹¹ BOA, TD, nr. 453, v. 168b.

⁵¹² KKA, TD, nr. 585, v. 328a - 328b.

⁵¹³ BOA, TD, nr. 453, v. 169a.

⁵¹⁴ KKA, TD, nr. 585, v. 328b.

Ahi Timurhan Oğulları Cami Vakfı: Göynük kazası, Boyaluca mezarası Süleyman Paşa'dan Ahi Timurhan oğulları Mehmed ve Musa'ya tevcih edilmiş vakf-ı camidir. Mehmed ve Musa ellerinde tarik-i icare üzere tutarlar ve 5 müd tahıl verirlermiş.

Vakfa Müezzîn İshak Fakih mutasarrıftır. Müezzine icareden hâsıl olan üç yüz akçeyi verilirmiş. Mezkûr mezrayı şimdi Ahi Timurhan oğlu Seydi tasarruf etmektedir. Seydi ölünce evladından Murad veledi Alpi ve Ramazan veledi Lütfullah çiftliği ellerinde tutarak beş müd tahıl verirlermiş. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre vakfa müezzîn İbrahim mutasarrıflık etmektedir⁵¹⁵.

Ahi Ali Vakfı: Göynük kazası, Gül-özü mezarındaki Ahi Ali'nin tasarruf ettiği yer Süleyman Paşa'dan vakıftır. Sultan Bayezid nişanıyla Ahi Ali evladından Ahi Mahmud oğlu Ahi Ahmed ve Ahi Mehmed oğlu Ahi Ahmed vakfiyet üzere müşterek tasarruf ederlermiş. Sonra Mehmed oğlu Hamid vakfiyet üzere tasarruf ederlerken şimdi Mehmed ve Ali mutasarrıflardır. Vakfin toplam geliri ise 300 akçedir⁵¹⁶.

Ahi Hacı Murad oğlu Ahi Paşa Vakfı: Göynük mezarındaki vakıf Şerif Mehmed'in vakfidir. Şerif Mehmed'in neslinden kimse kalmayınca vakıf, Ahi Hacı Murad oğlu Ahi Paşa'nın tasarrufuna geçmiş. O da ölünce oğlu Ahi Mehmed ber Karar-ı sabık vakfiyet üzere mutasarrıf olmuştur. Vakfa şimdi Hıdır Baba ve Hacı Piri mutasarrıflardır. 4 nefer nüfusu bulunan vakfin toplam geliri ise 270 akçeden müteşekkildir⁵¹⁷.

Ahi Musa Vakfı: Ermeni Pazarı kazası, Depecik-eşen karyesinde bulunan Ahi Musa Vakfı mutasarrıfı olan Ahi Musa elindeki vakıf yeriyle muaf ve müsellim imiş. Bayezid Hüdavendigâr ve Sultan Mehmed nişanıyla Ahi Musa evladından Aydın oğlu Mahmud ve karındaşı Ahmed muaf ve müsellimdir. Sonrasında vakfa sırasıyla Ahmed, Ahi Mahmud ve Hızır mutasarrıf olmuşlardır. Vakfin toplam geliri ise 130 akçedir⁵¹⁸.

⁵¹⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 201b.

⁵¹⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 208a; KKA, TD, nr. 585, v. 445a.

⁵¹⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 208b.

⁵¹⁸ BOA, TD, nr. 453, v. 234b.

Ahi Çoban Zaviyesi Vakfı: Kirasiye mezrası Süleyman Paşa'dan Ahi Çoban Zaviyesi'ne vakıf imiş. Sonra zaviye harap olmuş. Akyazı Subaşı Ali Bey yeniden ihya edip karbansaray yapmayı talep etmiş. Sultan Mehmed de vakfı, Ali Beyoğlu Mehmed Bey'e mukarrer kılmış. Vakfın tasarrufu sonrasında Müslihddin'e ondan sonra da Halil'e verilmiştir. Vakfın 1 ekinlü, 12 bennak ve 17 mücerred olmak üzere toplam 34 nefer nüfusu bulunmaktadır.

Gelirleri ise nakdiyeden 95, resmi çift ve gayrıdan 317, 5 müd hintadan 500, 4 müd şairden 200, 2 müd aleften müd 40, 3 müd gaversten 150, piyaz ve sebzededen 25, resmi bostandan 20, öşrü kovandan 7, öşrü cevizden 40, 2 asiya-ı raiyyetten 10 kile hintadan 50, 10 kile şairden 25, bad-ı heva, resmi arusane ve tapudan 50 akçe olmak üzere toplam 1.424 akçeden müteşekkildir⁵¹⁹.

Saraç Mahmud Vakfı: Göynük mezrasındaki Saraç Mahmud Vakfı'na Ahi Hacı Murad oğlu Ahi Paşa tasarruf edermiş. Kendisi ölünce vakıf, oğlu Ahi Mehmed tasarrufuna geçmiş. Şimdi ise vakfa Hıdır Baba ve Hacı Piri mutasarrıflardır. Vakfın toplam hâsılatı ise 400 akçedir⁵²⁰.

Ahi Hacı Vakfı: Beypazarı kazasında bulunan Oluklu mezrası Süleyman Paşa tarafından vakıftır. Ahi Hacı tasarruf eder imiş. Sonra neslinden Mustafa, Yusuf, Mevlana Hacı Fakih mutasarrıf olmuşlardır. Şimdi ise Pir Ali, Hasan, Ahmed oğlu Recep, Mehmed ve Yusuf Ali müşterek olarak mutasarrıflardır⁵²¹.

Ahi Ali Vakfı: Gönen karyesinde bulunan Ahi Ali Vakfı'nın tevliyetinde olan Ali 1730 - 1731 tarihinde ölünce yerine kardeşinin oğulları Mehmed Efendi ve Abdurrahman Çelebi mutasarrıf olmuşlardır⁵²².

Sultanönü Sancağı Ahi Vakıfları

Ahi Süleyman Vakfı: Eskişehir - Karacaşehir kazası, İn-hisar karyesinde kayıtlı olan vakfın, tarihi belli olmayan bir defterde 15 dönüm miktarı yeri vakfiyet üzere Ahi Süleyman'a verilse de mensuh olup tımara geçmiştir. Sultan Bayezid Han mukarrer kılınca Süleyman mutasarrıf olmuştur. Sonrasında vakfa

⁵¹⁹ KKA, TD, nr. 585, v. 340a.

⁵²⁰ KKA, TD, nr. 585, v. 445b.

⁵²¹ KKA, TD, nr. 585, v. 378a.

⁵²² BOA, C. EV, nr. 76, s. 3752.

sırasıyla Cafer veledi Ali veledi an Ahi Süleyman ve Cafer mutasarrıf olmuşlardır. Vakfın bu defterde kayıtlı 1 nefer nüfusu ve Hacı Ali'nin dükkânları icaresinden 40 akçe olmak üzere toplam 200 akçe geliri bulunmaktadır⁵²³.

1575 - 1576 tarihlerinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan vakfa bu tarihlerde Hasan mutasarrıftır. Vakfın toplam hâsılı ise 115 akçedir⁵²⁴.

Ahi Ömer Vakfı: Eskişehir kazasındaki vakfın Eskişehir'de 1 çiftlik yeri vardır. Zaviye bu defterdeki bilgilere göre Ahi Baba oğlu Mustafa tasarrufundadır. Yıllık hâsılı ise 320 akçedir⁵²⁵.

1575 - 1576 tarihlerinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan zaviyeye bu tarihte Mehmed veledi Kasım mutasarrıftır. Vakfın hâsılı ise 320 akçedir⁵²⁶.

Hamid Sancağı Ahi Vakıfları

Ahi Hamza Vakfı: Gölhisar kazası, Kara-öyük karyesinde bulunan vakfa Ahi Hamza tekkedar olmuştur. Elinde olan yerleri vakfiyet üzere tasarruf ederek ayende ve revendeye hizmet etmektedir. Zaviyenin meşihati evladından Ahi Yusuf oğlu Ahi Ali'ye sadaka olunmuştur. Vakfın 5 nefer nüfusu bulunmaktadır⁵²⁷.

Biga Sancağı Vakıfları

Ahi Yunus Vakfı: Ezine merkezinde bulunan vakfı Süleyman Paşa, şehirde olan zaviyesiyle Ahi Yunus'a vakfetmiştir. Vakfa tasarruf edenler garibden, sürgünden, salgundan, avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden olalar diye ellerinde ahkâm-ı şerife vardır. Vakfın hâsılatı Ahi Yunus'un şehirde olan zaviyesine sarf olup ayende ve revendeye hizmete kullanılmıştır. Zaviye meşihati Mustafa'ya sadaka edilmiştir⁵²⁸.

Karesi Sancağı Ahi Vakıfları

Ahi Saruhan Vakfı: 1573 - 1574 tarihli tahrirde göre Sakarı karyesinde bulunan vakfın 2 çiftlik yeri vardır. Gazi Hüdavendigâr Ahi Saruhan'a

⁵²³MAD, nr. 27, s. 37.

⁵²⁴KKA, TD, nr. 541, v. 20b.

⁵²⁵ MAD, nr. 27, s. 37.

⁵²⁶ KKA, TD, nr. 541, v. 25b.

⁵²⁷ KKA, TD, nr. 566, v. 2b.

⁵²⁸ BOA, TD, nr. 59, s. 292; BOA, TD, nr. 536, s. 27; KKA, TD, nr. 550, v. 15a.

vakfetmiştir. Şimdi neslinden Ali mutasarrıftır. 3 nefer nüfusu bulunan vakfın toplam hâsılı ise 450 akçedir⁵²⁹.

Ahi Mehmed ve Ahi Mustafa Vakfı: Balıkesir'in Hisariçi Mahallesi'nde bulunan Ahi Mehmed ve Ahi Mustafa Vakfı'nın 1526 - 1527 tarihinde icaresi toplamına muhtaç olan Elhac Mehmed kullarına, vakfın mahsullerinden yevmi iki akçe sadaka verilmesi istenilmektedir⁵³⁰. 1874 - 1875 tarihine gelindiğinde ise VGMA, nr. 189 numaralı defterdeki şahsiyet kaydından vakfın bu tarihlerde devamlılığını sürdürdüğünü görmekteyiz⁵³¹.

1. 4. 2. Gelir Kaynakları

Zirai Alan ve İşletmeler

Osmanlı Devleti'nin kırsal ekonomisi ve tımar sistemi büyük ölçüde zirai üretime dayanıyordu. Tarım üretim kaynaklarının en önemlilerinden olan tarım arazi ve işletmeleri, aynı zamanda vakıf kurumlarının da önemli gelir kaynakları arasındaydı⁵³². Ahi vakıflarına ait bilgilerde zaman zaman bir köy ya da mezranın tamamının vakfedildiği görülmektedir. Bu toptan vakfediş, vakfa önemli bir gelir kaynağı sağlama ve kırsal kesimdeki tarımsal faaliyetleri destekleme düşüncesiyle gerçekleştirilmiş olabilir. Hüdavendigâr sancağında yer alan Çökre-i Kebir köyü Ahi Sadık'a⁵³³, Eşen-Güney köyü Ahi Hızır'a vakıftır⁵³⁴. Vakfedilen mezzarlar içerisinde de Oluklu Mezzarası Ahi Hacı'ya⁵³⁵, Gül-özü Mezzarası Ahi Ahi'ye⁵³⁶, Göynük Mezzarası Ahi Paşa'ya⁵³⁷, Günay Mezzarası da Ahi Davud'a⁵³⁸ vakfedilenler arasında yer almaktadır.

Vakfiyelerde arazi adıyla geçen kayıtlar, şehirlerde veya şehir etrafında yer alan tarım alanlarına ve tarlalara işaret etmektedir. Bu arazilerin büyüklükleri birbirinden farklı olabilmektedir⁵³⁹. Tarım alanı olarak kaydedilen gelir

⁵²⁹ KKA, TD, nr. 568, v. 93b.

⁵³⁰ BOA, C. EV, nr. 63, s. 3144.

⁵³¹ VGMA, nr. 189, s. 4/1.

⁵³² Bahaeddin Yediyıldız, "XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", *Vakıflar Dergisi*, S. 18, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1984, s. 9.

⁵³³ KKA, TD, nr. 585, v. 326a - 326b.

⁵³⁴ KKA, TD, nr. 585, v. 328a - 328b.

⁵³⁵ KKA, TD, nr. 585, v. 378a.

⁵³⁶ KKA, TD, nr. 585, v. 445a.

⁵³⁷ KKA, TD, nr. 585, v. 445b.

⁵³⁸ KKA, TD, nr. 585, v. 272b.

⁵³⁹ Başol, 2008, s. 69.

kaynakları arasında karye, çiftlik, bahçe, bağ, bostan, arazi ve tatlı suları sayabilmek mümkündür⁵⁴⁰. Zaviye vakıflarını ayakta tutan maddi gelir kaynaklarından biri sahip oldukları arazilerdir. Buralarda üretilen tarım ürünleri ve yetiştirilen hayvanlar sadece vakıf görevlilerinin geçimine değil vakfın vakfiye şartlarının yerine getirilmesinde de kullanılmaktadır⁵⁴¹.

Ahi vakıflarının en önemli gayrimenkul gelir kaynaklarının başında bağ ve bahçeler gelmektedir. Bağ ve bahçeler şehrin içinde veya çevresinde yer alan, genelde etrafı çevrili alanlardı. İçinde tek bir ağaç türü bulunan bağ ve bahçeler olduğu gibi meyveli ve meyvesiz çeşitli ağaç cinsleri olanlar da vardı⁵⁴². Örneğin, 16. yüzyılda Menteşe vilayeti, Mekri kazası, Sandılu karyesinde bulunan Ahi Beytimur Zaviyesi, Sandılu'da üç çiftlik, 12 kıta bahçe, Amas'da iki dönüm bağ, Ovacık'ta bir parça incir bahçesi, Sandılu'da iki değirmen hâsılından 1.280 akçe gelire sahiptir⁵⁴³. Menteşe sancağında bulunan Ahi Mehmed Zaviyesi'nin 4 kıta bağ, 1 kıta incir bahçesi, 5 müdlük yer ve 6 ay yürür bir değirmen hâsılından 630 akçe⁵⁴⁴, Dalaman karyesinde bulunan Ahi Yunus Zaviyesi'nin ise 6 parça öşürlü yer, 4 dönüm bağ ve 14 dönüm yeri olup yıllık hâsılı 520 akçeden müteşekkildir⁵⁴⁵.

Aydın'daki vakıfların gelir kaynakları arasında önemli yer tutan zirai alan zeytin bahçeleridir. Birçok Ahi vakfının sermayelerinin ana kaynağı zeytinliklerdir. Vakıflara göz atıldığında hemen hemen tüm vakıfların gelir kalemleri içerisinde zeytinlikler yer almaktadır. İzmir kazasında bulunan Ahi Osman Zaviyesi'nin Moladan'daki 1 parça zeytinlikten 10 akçe⁵⁴⁶, Tire'deki Ahi Süleyman Zaviyesi'nin de bir parça zeytinlikten 200 akçe geliri bulunmaktadır⁵⁴⁷.

Vakıfların gelir kaynakları arasında bulunan diğer gayrimenkul gelir kaynakları da çiftlik ve değirmenlerdir. Çiftlik, tımar sistemi içerisinde bir çiftçi ailesinin ihtiyacını karşılayabilecek toprak birikimi iken sonrasında zirai

⁵⁴⁰ Sevilay Tosun, "Alaiyeli Ebubekir Paşa ve Vakıfları", *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2003, s. 97.

⁵⁴¹ Fahri Maden, "Kırşehir Şerhiye Sicillerinde Ahi Evran ve Ahi Mesut Zaviyeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 76, Kırşehir, 2015, s. 142.

⁵⁴² Yediyıldız, 1984, s. 7.

⁵⁴³ KKA, TD, nr. 569, s. 88.

⁵⁴⁴ KKA, TD, nr. 569, s. 91.

⁵⁴⁵ KKA, TD, nr. 569, s. 79.

⁵⁴⁶ KKA, TD, nr. 571, v. 6a.

⁵⁴⁷ KKA, TD, nr. 571, v. 60b.

işletmeleri içerisine alan bir anlam kazanmıştır. Osmanlı arazi sisteminde bir çiftlik toprağın ölçüsü verim durumuna göre 60 - 150 dönüm arasındadır⁵⁴⁸. Karacadağ karyesinde bulunan Ahi Ömer Zaviyesi, toplam 1.800 akçe gelire sahiptir. Gelir kalemleri, “*Karye-i Çavuşlu deresinde iki değirmen 6 ay yürür öşr ve resm vermez Padişahımız Bayezid Han merhum Sultan Mehmed Han mukarrernameleri mucibince defter-i atikte mukayyedir.*”, “*Karye-i Karacadağ sınırında öşr ve harc alınan 4 çiftlik yeri var hâsıl fi sene 550.*”, “*Karacadağ sınırında 6 dönüm miktarı bağı var harab deyü defter-i atikte mukayyedir haliya yürür ziraat olunur hâsıl fi sene 50.*” şeklinde kaydedilmiştir⁵⁴⁹. Yine Hamid sancağı, Uluborlu merkezinde bulunan Ahi Şemseddin Zaviyesi Vakfı’nın senede 6 ay çalışan değirmeninden senede 50 akçe⁵⁵⁰, Ahi Ömer Zaviyesi’nin Uluborlu şehir sınırında bir sebil değirmeninden yıllık 100 akçe geliri bulunmaktadır⁵⁵¹.

Gündelik yaşamda kullanılan ve kap kakac tabir edilen ev eşyaları, ilgili dönemin maddi kültür öğeleridir. Bu öğelere en çok tereke defterlerinde, alım satım belgelerinde ve vakfiyelerde rastlanabilmektedir. Ev eşyaları alım satıma, mirasa konu olduğu gibi vakıflara da konu olmuştur. Ev eşyaları daha çok bir mahallenin taam vakfında veya zaviyelerde kullanılmak üzere vakfedilmişlerdir. Bunun yanı sıra eşyaların vakfedildikten sonra satılıp ele geçen paranın vakfın esas şartları için değerlendirildiği de görülmüştür⁵⁵². Menteşe sancağında bulunan Ahi Eyne Hacı Zaviyesi Vakfı’nın malları arasında çeşitli ev eşyaları görülmektedir. Bunlar zaviyeye şeyh tarafından vakfedilen 1 adet kazan ve 2 adet dığandan oluşmaktadır⁵⁵³. Yine Yenişehir’in Boyasini karyesinde bulunan Ahi Süleyman veledi Ahi Mustafa Zaviyesi’ni Ahi Süleyman veledi Ahi Mustafa yaptırmış ve zaviyeye iki kazgan, bir hereni, üç tava, iki balta, üç keser, bir çapa ve bir bel vakfetmiştir⁵⁵⁴.

⁵⁴⁸ Halil İnalçık, “Çiftlik”, *DİA*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 313.

⁵⁴⁹ BOA, TD, nr. 338, s. 28.

⁵⁵⁰ KKA, TD, nr. 566, v. 101b.

⁵⁵¹ KKA, TD, nr. 566, v. 101b.

⁵⁵² Başol, 2008, s. 105 - 106.

⁵⁵³ BOA, TD, nr. 338, s. 116.

⁵⁵⁴ KKA, TD, nr. 571, v. 144b.

Ticari Yapı ve İşletmeler

Arazilerden sonra vakıf malı olan dükkân ve iş yerleri de büyüklüklerine göre bedesten, çarşı, kervansaray, han olmak üzere değişik tür ve nitelikteki dükkânlardan meydana gelmekteydi⁵⁵⁵. Bu ticari yapıların Ahi zaviyelerine ait vakıfların gelir kaynakları içerisinde de yer aldığı görülmektedir. Karahisar-ı Sahib sancağına bağlı Karahisar merkezindeki Ahi Ulubey Vakfı'nın Karahisar'da bulunan kasap dükkânından yıllık 1.440 akçe, Akviran karyesindeki 2 hamamın birinden 200 akçe, diğerinden ise 180 akçe yıllık geliri bulunmaktadır⁵⁵⁶. Yine Sandıklı'da bulunan Ahi Bayezid Zaviyesi'nin 9 adet dükkânından yıllık 357 akçe, 2 adet debbağhanesinden de yıllık 45 akçe gelir elde ettiği görülmektedir⁵⁵⁷.

Atölye veya imalathane olarak tanımlanabilecek olan karhaneler genelde içlerinde yer alan bir zanaat veya meslek teşekkülüne ait bütün “alat ve edevat” ile birlikte vakfedilirdi. Kiraya verilen bu tür işletmelerin gelirleri vakıf kurumuna aktarılırdı⁵⁵⁸. Karesi sancağının, Edremid kazasındaki Ahi Burak Zaviyesi'nin bir karhaneden senelik 216 akçe gelir elde ettiği görülmektedir⁵⁵⁹.

İçinde oturulan, iskân edilen yer anlamına gelen meskenler, düzenli gelir getirmeleri münasebetiyle vakıflara konu olmuşlardır. Vakfiyelerde meskenlerle ilgili olarak “menzil” “beyt”, “dâr”, “hâne”, “ev” ve “oda” kelimeleri geçmektedir. Bunlardan Arapça olan menzil, beyt, dâr ve hâne kelimeleri eş anlamda kullanılmıştır. Fakat bu kelimelerin seçiminde ve kullanımında evlerin büyüklüğü ve özellikleri önemli olmuştur. Örneğin; menzil, imar görmüş genellikle belli bir lükse sahip, ikamete mahsus yer, konak anlamına gelirken hâne ise daha küçük ev anlamında kullanılmıştır⁵⁶⁰. Ahi zaviyelerinin ve vakıflarının da bu evleri vakıf malı olarak işlettiği kayıtlarda mevcuttur. Kütahya merkezindeki, Ahi İzzeddin Mahallesi'nde bulunan evin senelik 12 akçe geliri Ahi İzzeddin Vakfına aittir⁵⁶¹. Yine

⁵⁵⁵ Başol, 2008, s. 80.

⁵⁵⁶ KKA, TD, nr. 575, v. 10a.

⁵⁵⁷ KKA, TD, nr. 575, v. 61a.

⁵⁵⁸ Yediyıldız, 1984, s. 13.

⁵⁵⁹ KKA, TD, nr. 568, v. 104a.

⁵⁶⁰ Yediyıldız, 1984, s. 9.

⁵⁶¹ MAD, nr. 262, s. 19.

Menteşe sancağı, Peçin merkezinde bulunan Ahi Hüseyin Zaviyesi'nin 4 evi⁵⁶², Milas'taki Ahi Hacı Zaviyesi'nin 2 evi⁵⁶³, Hamid sancağı, Uluborlu kazasındaki Ahi Şemseddin Zaviyesi'nin tekke civarında 1 evi⁵⁶⁴ vakfiyet üzere işletilmektedir.

Vakıflara ait bu gelir kaynakları ise genellikle belirli şartlarda işletilmektedir. İlk olarak İslam hukukunda belirtilen şartlara uygun olarak hareket etmek mecburiyeti vardı. Bunun için tek yol, değişik şartlar altında ortaya çıkan kiralama *icar* sistemiydi. Muhtemelen 16. asırdan itibaren görülmeye başlanan ve Osmanlılarda yaygın olarak tatbik edilen "*icâreteyn*" usulü, vakıf emlakının kiralanmasında en çok kullanılan şekildi. Kiracı mukavelenin yapıldığı sırada, bir defaya mahsus olmak şartıyla vakfı idare eden mütevellîye, genellikle vakıf emlakın gerçek değerinin yarısına yakın bir para ödüyordu. Buna "*icâre-i mu'accele*", yani peşin kira bedeli deniliyordu. Kiracı, bunun dışında her yıl mütevellîye, değişmeyen bir kira bedeli daha ödemekteydi ki buna da "*icâre-i mü'eccele*", yani sonradan ödenecek kira denilmekteydi. Bu ikinci kiranın toplamı, normal kira bedelinin çok altında idi. Zengin bir vakfın mütevellîsi, vakfın birikmiş parasını değerlendirmek için vakıf adına gayrı menkul satın alarak bunu eski mülk sahibine *icâreteyn* suretiyle de kiralayabilirdi⁵⁶⁵.

Ahi zaviyelerinin önemli gelir kaynaklarından biri olan ticari işletmelerin de *icar* sistemiyle işletilmesi sonucunda, zaviyeler önemli gelir kaynaklarına kavuşturulmuşlardır. Kütahya'daki Ahi Mustafa Zaviyesi gelirleri arasında çok sayıda dükkân icaresi vardır. Toplamda 31 dükkânın icarı 4.072 akçedir⁵⁶⁶. Yine Hamid sancağı, Uluborlu kazasında bulunan Ahi Şemseddin Zaviyesi'nin 1'i kasap dükkânı olmak üzere toplam 5 dükkân icaresinden yıllık 110 akçe geliri bulunmaktadır⁵⁶⁷.

⁵⁶² BOA, TD, nr. 338, s. 52.

⁵⁶³ BOA, TD, nr. 338, s. 59.

⁵⁶⁴ KKA TD, nr. 566, v. 101b.

⁵⁶⁵ Halaçoğlu, 1991, s. 141.

⁵⁶⁶ KKA, TD, nr. 560, v. 19b.

⁵⁶⁷ KKA, TD, nr. 566, v. 101b.

Rûsum Gelirleri

Çiftçiden alınan öşür, resm-i çift, resm-i ağnam ve ticari işlemlerden alınan bütün vergiler rûsûm-ı şerîyye kapsamındadır. Rûsûm-ı örfîyye ise devlet işlerinin yürütülmesi karşılığında toplanan cürm-i cinayet, arus, bennak, mücerred vb. vergilerdir⁵⁶⁸. Ahi zaviyelerinin yoğunlukta olduğu bölgelerdeki zaviye ve vakıfları incelediğimizde bu vergilerin çoğunun zaviyelerin gelir kaynakları arasında yer aldığını görmek mümkündür. Bursa'nın Akhisar kazası, Eşengüney karyesinde bulunan Ahi Hızır Zaviyesi'ne ait vakıf kaydında 16 nefer 10 hane, 1'i imam 6 nimçift, 5 bennak, 5 mücerredten oluşan nüfusun çift ve bennak resmi 144 akçedir. Öşür miktarı ise hintadan 14, aleften 2, burçaktan 2, bahçeden 120, kovandan 10, resmi asiyaftan 75 akçedir⁵⁶⁹.

Yine Bursa'da Sivrihisar'ın merkezinde bulunan Ahi Rüstem Zaviyesi büyük miktarda zirai vergi gelirine sahiptir. Zaviyenin Babulu karyesindeki hâsılı, çift ve gayrıdan 352 akçe, hintadan 2.556 akçe, şairden 260 akçe, burçaktan 13 akçe, aleften 300 akçe, bostandan 144 akçe, kovandan 82 akçe, çayırdan 29 akçe, bad-ı hevadadan 119 akçe, resmi vesaye, tapu-yu zemin ve deştbaniden 200 akçe, 1 çiftlik ve 2 nim-çiftlik yerden toplam 4.440 akçe, Kemer karyesindeki hâsılı ise çift ve gayrıdan 430 akçe, hintadan 900 akçe, şairden 345 akçe, burçaktan 45 akçe, aleften 41 akçe, harac-ı bagattan 220 akçe, resmi kuvvareden 25 akçe, çayırdan 30 akçe, bostandan 24 akçe, bad-ı hevadadan 50 akçe, resmi vesaye, tapu-yu zemin ve deştbaniden 70 akçe olmak üzere toplam geliri 2.220 akçeden müteşekkildir⁵⁷⁰.

Vakıflara ait mahsulün toplanması da vakıf topraklarının ne şekilde işletildiği ile alakalıdır. Vakıf topraklarının işletilmesi, “icare-i sahiha” adı verilen kiralama usulüyle gerçekleşiyordu. Bu sistemde zamanla gelir kaynaklarının tahrip olması ve bunları vakıf parasıyla tamir etme imkânının kalmaması üzerine “mukataa” usulü tatbik edilmeye başlanmıştır⁵⁷¹. Mukataa hükümetin hazineden doğrudan yapılacak harcamalar için ayırmış olduğu vergilerden ya da farklı kaynaklardan oluşmaktadır. Bunlar, merkez tarafından

⁵⁶⁸ Akdağ, 2010, s. 553 - 554.

⁵⁶⁹ BOA, TD, nr. 453, v. 168b.

⁵⁷⁰ BOA, TD, nr. 555, s. 107 - 108.

⁵⁷¹ Yediyıldız, 1986, s. 158.

gönderilen *eminler* ya da *mültezimler* aracılığıyla yönetilmektedir⁵⁷². Bu sistemde mültezimler belli bir süreliğine devlete bedel ödeyerek yönetme hakkını elde etmekteydiler. Mukataada icareteyndeki gibi kısa süreli değil, daha uzun süreli bir antlaşma yapıliyordu. Buna göre vakıf mülklerini kiralayan kiracının, vakıf mülkü üzerinde bina yapmasına ve ağaç dikmesine müsaade ediliyordu. Aynı zamanda mukataa bu hak kiracının tüm mirasçılara intikal ederken icareteynde sadece evlatlar mirasçı olabiliyor, eşler bundan faydalanamıyordu⁵⁷³.

Ahi zaviyelerinin gelir kaynaklarını incelediğimizde de Aydın'ın İzmir merkezinde bulunan Ahi Osman Zaviyesi'nin mukataa gelirleri göze çarpmaktadır. Zaviyenin Yağlıca tarafında Abaoğlu bağı mukataasından 110 akçe, Hacı Hızır bağı mukataasından 80 akçe, Eyüboğlu mukataasından 50 akçe, Ahi Bahşayış mukataasından 30 akçe, Halkapınarı Han Beyi mukataasından 30 akçe, Yorgi bağı mukataasından 12 akçe, Çölmekçi İskender mukataasından 80 akçe olmak üzere yıllık toplam 392 akçelik geliri bulunmaktadır⁵⁷⁴. Yine Kütahya'da bulunan Ahi Hayreddin Zaviyesi'nin 3 adet mukataa-yı zeminden toplam 105 akçe, 2 adet mukataa-yı bahçeden de toplam 25 akçelik gelirin kayıtlı olduğu görülmektedir⁵⁷⁵.

Mukataa sistemi zamanla yeterliliğini kaybedince 17. yüzyıl sonlarında malikâne usulüne geçiş yapılmaya başlanmıştır. Bu işletim biçiminde malikâne sahibi antlaşma şartlarına uyduğu takdirde hayatı boyunca malikânesini işletme hakkına sahip olabiliyordu⁵⁷⁶. Ahi zaviyelerinin vakıflarından bazılarının da malikâne usulüyle işletildiği görülmektedir. Bunlar malikâne sahibine yani vakfa ait olan gelirlerden oluşmaktadır. Hamid sancağı, Burdur merkezinde bulunan Ahi Muhammedi Zaviyesi'nin 2 kıta zeminden malikâne hissesi 150 akçe, 1 kıta bağ öşrü malikânesinden 10 akçe, 1 bağ dönümü malikânesinden de 100 akçe olmak üzere toplam 260 akçelik malikâne geliri kayıtlıdır⁵⁷⁷. Aynı zaviyenin 3 kıta zeminden malikâne hissesinden 300 akçe, 2 dönüm bağ öşrü

⁵⁷² Akdağ, 2010, s. 595 - 596.

⁵⁷³ Nazif Öztürk, "Mukataalı Vakıf", *DİA*, C. 31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 133 - 134.

⁵⁷⁴ KKA, TD, nr. 571, v. 6a.

⁵⁷⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 257a - 257b.

⁵⁷⁶ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 101 - 102.

⁵⁷⁷ KKA, TD, nr. 566, v. 28b.

malikânesinden de 100 akçe olmak üzere toplam 400 akçelik malikâne gelirine ulaştığı göze çarpmaktadır⁵⁷⁸.

⁵⁷⁸ MAD, nr. 3331, s. 87.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BATI ANADOLU AHİLERİ

Bu bölümde, ilk iki bölümde değerlendirmeler yaptığımız konulara veriler sağlayan arşiv kaynaklarının kapsamlı olarak bir incelemesi yapılacaktır. Burada Hüdavendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Biga, Karesi, Hamid, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Teke sancaklarında bulunan Ahilere ait zaviyeler, çiftlikler, mescitler ile Ahi ön ve son adıyla kurulmuş olan yerleşim yerlerini belgeler ışığında tek tek incelemeye çalışacağız.

2. 1. Kütahya Sancağı

Kütahya sancağına ait BOA, TD, nr. 369; KKA, TD, nr. 560; MAD, nr. 262; MAD, nr. 617 numaralı tahrir defterleri; BOA, C. EV, nr. 531; BOA, C. EV, nr. 91; BOA, C. EV, nr. 525; BOA, C. EV, nr. 73; BOA, C. EV, nr. 242 numaralı Cevdet Evkaf defterleri; KŞS, nr. 6302; KŞS, nr. 6298 ve KŞS, nr. 6294 numaralı Kütahya şeriiye sicilleri; VGMA, nr. 189 numaralı vakıf defteri ve İE, EV, nr. 34 numaralı muhtelif belge Ahiler hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden hareketle, Kütahya sancağında Ahilere ait zaviye, vakıf, çiftlik, mescit ve Ahi isimli yerleşim yerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Kütahya Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Vakıf	Çiftlik	Mescit	Yerleşim Yeri
1	Kütahya Sancağı	Pirler Zaviyesi	Ahi Sefa Vakfı	Ahi Pusad Çiftliği	Ahi Erbasan Mescidi	Ahi Yahşi Mahallesi
2	Kütahya Sancağı	Ahi Alaaddin Zaviyesi	Ahi Ali ve Ahi Mehmed Vakfı	Ahi Çiftliği	Ahi İzzeddin Mescidi	Ahi Erbasan Mahallesi
3	Kütahya Sancağı	Ahi Ali Zaviyesi	Ahi Hacı Vakfı	Ahi Çakır Çiftliği	Ahi Mustafa Mescidi	Ahi İzzeddin Mahallesi
4	Kütahya Sancağı	Ahi Sökmen Tekkesi	Ahi Yusuf Vakfı	Ahi Timurtaş Çiftliği		Ahi Mustafa Mahallesi

“(Devam ediyor)”

Tablo 8. “(Devam)”

Kütahya Sancağı Ahileri

5	Kütahya Sancağı	Ahi Mustafa Zaviyesi	Ahi Hızır Vakfı	Ahi Timur Çiftliği		Ahi Dudu Mahallesi
6	Kütahya Sancağı	Ahi Erbasan Zaviyesi	Ahi Yusuf Vakfı	Ahi Aslan Çiftliği		Ahi Oğlu Karyesi
7	Kütahya Sancağı	Ahi Erbasan Zaviyesi	Ahi Pusad Vakfı	Ahi Nasuh Çiftliği		Ahi Göçer Mezrası
8	Kütahya Sancağı	Ahi Musa Zaviyesi	Ahi Çakır Vakfı	Ahi Ece Çiftliği		
9	Kütahya Sancağı	Ahi Hoca Zaviyesi	Ahi Şaban Vakfı	Ahi Şaban Çiftliği		
10	Kütahya Sancağı	Ahi Aydoğmuş Zaviyesi	Ahi Hoca Vakfı	Ahi Çarık Çiftliği		
11	Kütahya Sancağı	Ahi Maruf Zaviyesi	Ahi Uvaz veledi Ahi Mustafa Vakfı	Ahi Yahşi Çiftliği		
12	Kütahya Sancağı	Ahi Seydi Zaviyesi	Ahi Müslihiddin veledi Ahi Mehmed Vakfı	Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih Çiftliği		
13	Kütahya Sancağı	Ahi Bayezid Zaviyesi	Ahi Halis veledi Ahi Yahşi vakfı	Ahi Ece Vakıf Çiftliği		
14	Kütahya Sancağı	Ahi Kıran Zaviyesi	Ahi Mahmud Vakfı	Ahi Çalış Çiftliği		
15	Kütahya Sancağı	Ahi Yahşi Zaviyesi	Ahi Mahmud Hatun Vakfı	Ahi Timur Çiftliği		

“(Devam ediyor)”

Tablo 8. “(Devam)”

Kütahya Sancağı Ahileri

16	Kütahya Sancağı	Ahi Mehmed ve Ahi Hoca Zaviyesi	Ahi Mehmed veledi Ahi Yahşi ve İbrahim veledi Yusuf Vakfı	Ahi Salih Çiftliği		
17	Kütahya Sancağı	Ahi Durmuş Zaviyesi	Ahi Mustafa Vakfı	Ahi Mehmed ve Mahmud Çiftliği		
18	Kütahya Sancağı	Ahi Paşa Zaviyesi		Ahi Yusuf Çiftliği		
19	Kütahya Sancağı	Ahi Tuman Zaviyesi		Ahi Yusuf Piri Çiftliği		
20	Kütahya Sancağı	Ahi Ali Zaviyesi		Ahi Vühur (?) Çiftliği		
21	Kütahya Sancağı	Ahi Hayreddin Zaviyesi		Ahi Ömer Çiftliği		
22	Kütahya Sancağı	Ahi Tufan Tekkesi		Ahi Sinan Çiftliği		
23	Kütahya Sancağı	Ahi Bazarlu Zaviyesi		Ahi Osman Çiftliği		
24	Kütahya Sancağı	Kıran Ahisi Tekkesi		Ahi Ebrice (?) Çiftliği		
25	Kütahya Sancağı	Ahi Tumanoglu Zaviyesi		Ahi Sinan oğlu Mehmed Çiftliği		

“(Devam ediyor)”

Tablo 8. “(Devam)”

Kütahya Sancağı Ahileri

26	Kütahya Sancağı	Ahi Alaaddin Zaviyesi		Ahi Alpi (?) Çiftliği		
27	Kütahya Sancağı	Ahi Salih Zaviyesi		Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan Çiftliği		
28	Kütahya Sancağı	Ahi Doğan Zaviyesi		Ahi Mahmud Çiftliği		
29	Kütahya Sancağı	Ahi Hacı Zaviyesi		Ahi Bektaş Çiftliği		
30	Kütahya Sancağı	Ahi Arslan Zaviyesi		Ahi Yakup Çiftliği		
31	Kütahya Sancağı	Ahi Yusuf Zaviyesi		Ahi Yakup Çiftliği		
32	Kütahya Sancağı	Ahi Yusuf Zaviyesi		Ahi Güveği Çiftliği		
33	Kütahya Sancağı			Ahi Baba Çiftliği		
34	Kütahya Sancağı			Ahi Mirkad Çiftliği		
35	Kütahya Sancağı			Ahi Budak Çiftliği		
36	Kütahya Sancağı			Ahi Su Çiftliği		
37	Kütahya Sancağı			Ahi İlyas Çiftliği		
38	Kütahya Sancağı			Ahi Yakup Çiftliği		
39	Kütahya Sancağı			Ahi Sökmen Çiftliği		

“(Devam ediyor)”

Tablo 8. “(Devam)”

Kütahya Sancağı Ahileri

40	Kütahya Sancağı			Ahi Erbasan Arslan Çiftliği		
	Toplam	32	17	40	3	7

2. 1. 1. Ahi Zaviyeleri

Pirler Zaviyesi: Kütahya’nın merkezinde bulunan zaviyenin Kanuni Dönemi’nde yapılan tahrirdeki kaydında, “*Ahi Mehmed oğlu Ahi Seyid’in evvelden vakf olagelmiş elinde duta durduğu tekke ve yerlere ve bahçeye ve değirmene ve bir köy obağınca tasarruf edegelmişler elinde vakfı beratı var şimdiki hâlde mezkûr Ahi Seyid’in ayendeye ve revende hizmet kusuru olup ve bazı evkaf-ı malikâne tasarruf edüp bey ettiği tehir olup ve Mevlana Abdülkerim ile yazdukta bazı evkaf Müslümandır (?) deyü satup bey ettiği ecilden kayd olundu.*” ibaresi geçmektedir⁵⁷⁹. Ahi Seydi’den sonra zaviyeye sırasıyla Mehmed Çelebi ve Ali’nin Çelebi oğlu Mehmed mutasarrıf olmuşlardır.

Aynı tarihlerde zaviyenin tekke civarında eski fırın dükkânından yıllık 96 akçe, 2 dükkân icaresinin birinden 358 diğerinin icaresinden 25 akçe, zaviye civarında bir parça bahçeden 300 akçe, zeytinlik dönümünden 200 akçe, Hacı Musa bahçesinden 30 ve Hacı Beğice oğlu elindeki bahçeden 40 akçe olmak üzere toplam 1.244 akçe geliri kayıtlıdır⁵⁸⁰.

1571 tarihli ikinci tahrirde zaviyenin gelirleri artarak 9 dükkân icaresinden toplam 260 akçe, bahçe icaresinden 50 akçe, 5 dönüm çayır icaresinden 200 akçe, 10 parça hâlindeki yerden 155 dönüm zemin geliri olduğu görülmektedir⁵⁸¹.

Yine Kütahya’ya ait tarihi belli olmayan bir defterde bulunan bilgilere baktığımızda zaviyenin Kütahya’nın Altuntaş nahiyesi, Saraycık karyesinde kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Bu defterde diğerlerinden farklı olarak zaviyenin 4 çift, 1 bennak, 1 mücerred ve 5 hane nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri ise 1 müd

⁵⁷⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 7.

⁵⁸⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 7.

⁵⁸¹ KKA, TD, nr. 560, v. 10b.

hınta öşründen 105 akçe, 1 müd şair öşründen 60 akçe resmi çift ve bennaktan 130 akçe, 3 bab asiyabtan 180 akçeden müteşekkildir⁵⁸².

Ahi Alaaddin Zaviyesi: Kütahya’da bulunan Ahi Alaaddin Zaviyesi’nin Kanuni Dönemi’nde ve 1571 tarihinde yapılan her iki tahririnde de Ahi Mehmed ve Ahi Ali öldükten sonra zaviyeye Ahi Ali ve Ahi Seydi’nin mutasarrıf oldukları belirtilmektedir. Sonrasında zaviyeye Ahi Seydi oğullarından Ahi Mustafa ve Ahi Ali mutasarrıf olmuşlardır. Ali’nin zaviyeyi terk etmesiyle de Seydi Ahmed’in mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır⁵⁸³.

İlk tahrirde zaviyenin Eskişehir’deki bahçe icaresinden 100 akçe, Viranşehir’deki Akça-su icaresinden 60 akçe ve ziraat olunan bir arsadan da 100 akçe olmak üzere toplam 260 akçe geliri kayıtlıdır⁵⁸⁴. 1571 tarihli tahrirde ise şehir merkezindeki bahçeden 100 akçe, Hacı Mehmed asiyabından 60 akçe, 45 dönüm zemin icaresinden 171 akçe ve maktu’ 100 akçe olmak üzere toplamda 261 akçe geliri vardır⁵⁸⁵.

Zaviyeye ait bilgiler içeren 1606 tarihli defterde de zaviyenin gelirleri tek tek belirtilmemiş ancak yekûn olarak 2.600 akçelik geliri olduğu belirtilmiştir⁵⁸⁶. Zaviyenin mescit evkafı olarak kaydedildiği tarihi belli olmayan defterinde ise imam olarak Ahi Seydi kaydedilmiştir.

Zaviyenin gelirleri arasında da Hamamlu karyesinde bir bahçeden 20 akçe, Kütahya’daki bir dükkândan 60 akçe, Kıran’daki vakıf dükkânından 37 akçe, Ahi Alaaddin mahallesindeki bir evden 12 akçe, nakit 500 akçeden senelik 50 akçe, 80 akçelik bağ icaresinden 8 akçe olmak üzere toplam 138 akçelik geliri bulunmaktadır⁵⁸⁷.

Ahi Ali Zaviyesi: Kütahya’nın Bölücek karyesinde bulunan zaviye Hızır’ın evlad-ı vakfı iken Fatih Sultan Mehmed zamanında tımara verilmiştir.

⁵⁸² MAD, nr. 262, s. 11.

⁵⁸³ BOA, TD, nr. 369, s. 11; KKA, TD, nr. 560, v. 4b; Kütahya’da bulunan Ahi zaviyeleri hakkında geniş bilgi için bk. Turan Gökçe, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 126 - 127.

⁵⁸⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 11.

⁵⁸⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 4b.

⁵⁸⁶ MAD, nr. 617, s. 2.

⁵⁸⁷ MAD, nr. 262, s. 19.

Sonrasında da Ahi Hızır oğlu Yusuf'tan İlyas ve Hüseyin'e; İlyas, Ali, Hüseyin ve Cafer'den de alınıp Hayreddin'e sadaka olunmuştur⁵⁸⁸. Zaviyenin Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde 4 müd hinta, 3 müd şair, 2 asiya mahsulü hintadan 4 müd, öşrü kovan ve bahçe resminden 20 akçe olmak üzere toplam 1.480 akçe geliri bulunmaktadır⁵⁸⁹. 1571 tarihli tahrirde ise toplam geliri 1480 akçe olarak kayıtlıdır⁵⁹⁰.

Ahi Sökmen Tekkesi: Kütahya merkezi, Perlü karyesinde kayıtlı olan Ahi Sökmen Tekkesi'nin bir çiftliğinin olduğu görülmektedir. Çiftlik Ahi Sökmen oğlu Ahi Sinan'ın, sonrasında da oğulları Ali ve Sinan'ın tasarrufuna geçmiştir. Bu dönemde zaviyenin 1 müd hinta, 2 kile şair, 5 kile burçak ve çayır resminden 100 akçe olmak üzere toplam 300 akçelik geliri bulunmaktadır⁵⁹¹.

1571 tarihinde yapılan tahrirde de zaviyeye ait bilgiler aynen kaydedilmiş olup gelirleri 10 kile hinta öşründen 100, 1 müd şair öşründen 100, 2 kile burçak öşründen 32, çayır resminden 100 akçe olmak üzere toplam 300 akçedir⁵⁹².

Ahi Mustafa Zaviyesi: Kütahya'da bulunan Ahi Mustafa Zaviyesi, Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir kayıtlarında Hacı Yakup oğlu Hacı'nın şeyhliğindedir. Ancak ayendeye ve revendeye hizmette kusuru olduğu için yerine Hacı Fakih mutasarrıf olmuştur. Hacı Fakih'ten sonra zaviye şeyhliği Abdurrahman'a ondan sonra da Ebubekir'e sadaka olunmuştur. Defterde zaviyenin 5 parça bahçeden 850 akçe, 5 adet dükkândan 1.836 akçe, 1 asiyahtan 25 akçe, 1 imaretten 550 akçe, 1 karbansaraydan 550 akçe, İskender Çavuş çayırından 40 akçe, 5 müd hintadan ve 2 müd şairden toplamda 356 akçelik geliri kaydedilmiştir⁵⁹³.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde zaviyeye şeyhlik yapanlara ait bilgiler aynen tekrar edilmiştir. Ancak bu dönemde zaviyenin gelirlerinde artış gözlemlenmektedir. Buna göre; 32 adet dükkân icaresinden 4.242 akçe, 19 adet bahçe 580 akçe, Osman Çavuş üzerine kayıtlı 6 parça bahçeden senelik 120 akçe,

⁵⁸⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 13; KKA, TD, nr. 560, v. 12b.

⁵⁸⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 13.

⁵⁹⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 12b.

⁵⁹¹ BOA, TD, nr. 369, s. 26.

⁵⁹² KKA, TD, nr. 560, v. 19a.

⁵⁹³ BOA, TD, nr. 369, s. 27 - 28.

3 parça çayırdan 125 akçe, 10 parça zemin icaresinden 286 akçe, 15 kile hinta öşründen 75, 18 kile şair öşründen 72, 2 kile burçak öşründen 8 akçe geliri bulunmaktadır⁵⁹⁴.

1606 tarihli defterde de kayıtlı olan zaviyenin Hacı Yakup oğlu Hacı tasarrufunda olduğu bilgisi kayıtlıdır. Defterde zaviyeye ait gelirlere ilişkin bilgi bulunmamaktadır⁵⁹⁵.

1757 - 1758 tarihinde Ahi Mustafa Zaviyesi evkafının mütevellisi olan İbrahim ölünce vakfın tevliyeti yevmi bir akçe vazife ile Çelebi oğlu Mustafa kullarına tevcih edilmiştir⁵⁹⁶. Ahi Mustafa Zaviyesi'nde sakin olanlar meclis-i şer'e gidip El-Şeyh Elhac Muhammed bin Yusuf'un öldüğünü ve yerinin boş olduğunu söylemişlerdir. Mütevelliler Ali bin Mustafa Zeyd ve Ali bin İbrahim Zeyd'in vazifelerini layığıyla yaptıklarını Kütahya naibi Mevlana Şerdanzade (?) Abdülşakir Zeyd-i Ali'ye arz etmişlerdir. Bunun üzerine 1227 senesi Şaban'ın altıncı gününde Ali bin Mustafa Zeyd ve Ali bin İbrahim Zeyd vakfın mütevellileri olmuşlardır⁵⁹⁷.

Ahi Erbasan Zaviyesi: Kütahya merkezindeki zaviyenin Kanuni Dönemi'nde yapılan ilk tahrirideki kaydında Eyvan (?) oğulları Dede (?), Bali ve İsa Bali tarafından müşterek olarak tasarruf edildiği görülmektedir. Sultan Bayezid zamanında ise Dede Bali'ye sadaka edildiği belirtilmektedir. Bu dönemde zaviyenin 1 adet asiya icaresinden 60, 4 parça dükkân icaresinde 154, zaviye civarındaki bir bahçeden 100, Kütahya merkezindeki 200 akçelik tabakhane icaresinden yıllık 90, Kütahya'daki bir arsadan da yıllık 120 akçe geliri kaydedilmiştir⁵⁹⁸.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde de zaviyeye ait bilgiler ilk tahriri ihtiva ederken gelirleri 1 adet asiya icaresinden 60 akçe, 2 adet dükkân icaresinden 132 akçe, 1 adet bahçe icaresinden 100 akçe, 1 debbağhane

⁵⁹⁴ KKA, TD, nr. 560, v. 19b.

⁵⁹⁵ MAD, nr. 617, s. 9.

⁵⁹⁶ BOA, C. EV, nr. 531, s. 26818.

⁵⁹⁷ KŞS, nr. 6302, s. 54/328.

⁵⁹⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 28.

icaresinden 30 akçe, 8 dönüm çayır icaresinden ve 8 dönüm zeminden 60 akçeden müteşekkildir⁵⁹⁹.

1606 tarihli defterde ise zaviyenin Eyvan (?) oğulları Dede, Bali ve İsa Bali tarafından tasarruf edildiği bilgisi bulunmakla birlikte zaviyenin gelirleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur⁶⁰⁰.

Ahi Erbasan Zaviyesi: Kütahya merkezinde bulunan Ahi Erbasan Zaviyesi, Sultanbağı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Zaviyeye Sultan Bayezid beratıyla Ahi Ali ve Hacı müşterek olarak mutasarrıftırlar. Sonrasında zaviyeye Mahmud mutasarrıf olmuş bir süre sonra haklarından feragat etmiştir. Sultan Selim hümayunuyla zaviye Ahmed'in elinden alınıp Mahmud'a verilmiş, o da kendi rızasıyla Ahmed'e geri devretmiştir⁶⁰¹.

Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde zaviyenin 1 adet bahçe icaresinden 80 akçe ve 10 dönüm miktarı zeminden 50 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁰².

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde de zaviyeye ait bilgiler ilk tahriri ihtiva ederken gelirleri zaviye şeyhi Hacı Ahmed'in bahçe zemini icaresinden yıllık 60 akçe ve 10 dönüm miktarı zeminden yıllık 50 akçe olmak üzere toplam 110 akçeden müteşekkildir⁶⁰³.

1606 tarihli defterde de zaviyenin Ahmed'in tasarrufunda olduğu bilgisinden başka bir kayıt bulunmamaktadır⁶⁰⁴.

Ahi Musa Zaviyesi: Kütahya sancağı, Altuntaş nahiyesi, Zimmîye karyesinde kayıtlı olan zaviyeye Ahi Ahmed mutasarrıf iken ölümüyle yerine oğulları Musa ve Süleyman meşihati devralmışlardır⁶⁰⁵. Kanuni Dönemi'nde

⁵⁹⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 20b.

⁶⁰⁰ MAD, nr. 617, s. 9.

⁶⁰¹ BOA, TD, nr. 369, s. 41; KKA, TD, nr. 560, v. 27b - 28a.

⁶⁰² BOA, TD, nr. 369, s. 41.

⁶⁰³ KKA, TD, nr 560, v. 27b - 28a.

⁶⁰⁴ MAD, nr. 617, s. 13.

⁶⁰⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 127; KKA, TD, nr. 560, v. 102b.

yapılan tahrirde zaviyenin 2 müd hinta, 4 müd şair, resmi çayırdan 20 ve resmi zeminden 32 akçe olmak üzere toplam 272 akçelik geliri bulunmaktadır⁶⁰⁶.

1571 tarihli ikinci tahrirde ise 3 adet resmi zeminden 62 akçe olmak üzere toplam 272 akçe geliri kaydedilmiştir⁶⁰⁷. 1606 tarihli defterde ise sadece Ahi Ahmed'in zaviye şeyhliği yaptığı bilgisi vardır⁶⁰⁸.

Ahi Hoca Zaviyesi: Kütahya'nın Honaz karyesinde bulunan zaviye harap olmuştur. Zaviyenin 2 parça bağ ve 1 nısf değirmeni varmış. Hacı Hızır tamirine iltizam edince Honaz kadısı ayende ve revendeye hizmet için Hacı Hızır'ı zaviyeye mutasarrıf tayin etmiştir. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre zaviyenin yıllık 1.000 akçelik geliri bulunmaktadır⁶⁰⁹.

Ahi Aydoğmuş Zaviyesi: Kütahya'ya tabi Homa kazası, Hisar karyesinde kayıtlı olan zaviyenin Ahi Ellibiri denilen bir çiftlik yeri meşhurdur. Ayrıca Homa'da bir değirmeni vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre zaviyeye Seferşah sonrasında da Şaban Halife mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin geliri 1 çiftlik yerden 200 akçe olup, yıllık hâsılı ise 560 akçedir⁶¹⁰.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde zaviyenin Şaban Halife'den sonra da Mehmed Fakih tasarrufuna geçtiği görülmekle birlikte gelirinde herhangi bir değişim olmamıştır⁶¹¹.

Ahi Maruf Zaviyesi: Kütahya, Şeyhlü'de bulunan zaviye Salih tarafından tasarruf edilmektedir. Sonrasında ölümüyle yerine Sultan Selim beratıyla oğlu Hacı Bey mutasarrıf olmuştur. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde zaviyenin toplam geliri 150 akçe, 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde 125 akçe; tarihi belli olmayan bir defterde ise 175 akçe olarak kaydedilmiştir⁶¹².

⁶⁰⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 127.

⁶⁰⁷ KKA, TD, nr. 560, v. 102b.

⁶⁰⁸ MAD, nr. 617, s. 89.

⁶⁰⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 258.

⁶¹⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 270.

⁶¹¹ KKA, TD, nr. 560, v. 247b.

⁶¹² MAD, nr. 262, s. 334.

Ahi Seydi Zaviyesi: Şeyhlü kazası, Bey karyesinde kayıtlı zaviyeye bir çiftlik yer ve üç pare bahçe vakf-ı kadim olup Hamid Fakih, Mahmud ve Mustafa tasarruf ederken ellerinde olan sebepten yerlerine Seydi Mahmud mutasarrıf olmuştur. Sonrasında zaviye sırasıyla Himmet, Seydi ve Hacı Yusuf'un tasarrufuna geçmiştir. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde zaviyenin 2 müd hintadan 10 akçe, 1 müd şairden 10 akçe, pekmezden 140 akçe ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 452 akçe geliri bulunmaktadır⁶¹³.

1571 tarihli tahrirde de zaviyeye ait bilgiler aynı şekilde kaydedilmiş olup gelirleri yalnız hâsıl olarak kaydedilmiştir⁶¹⁴. Tarihi belli olmayan bir defterde ise bilgiler aynı şekilde kaydedilirken zaviyenin toplam geliri azalarak 360 akçeye düşmüştür⁶¹⁵.

Ahi Bayezid Zaviyesi: Şeyhlü kazası, İğdir karyesinde kayıtlı olan zaviyeye 4 parça bağ vakıf imiş. Zaviye Ahi Bayezid evladı Ahi Dursun tasarrufunda iken Sultan Mehmed beratıyla tımara verilmiş. Sonrasında zaviyeye sırasıyla İzzeddin Fakih, Hasan Fakih, Hacı Halife, Uvaz ve son olarak Recep mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin gelirleri arasında 1 kile hintadan 10 akçe, mercimek oşründen 15 akçe, pekmezden 10 akçe ve zemin resminden 20 akçe olmak üzere toplam 430 akçeden bahsedilmektedir⁶¹⁶.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyeye ait gelirlerden bahsedilmemekle birlikte zaviyenin son olarak Turgut'un tasarrufunda olduğu görülmektedir⁶¹⁷.

Ahi Kıran Zaviyesi: Şeyhlü kazası, Kıran karyesinde bulunan zaviyeye 1 çiftlik yer ve 5 dönüm bahçe vakıftır. Zaviyeye İne Beyi, Hamid ve Ali Fakih mutasarrıf iken zaviye Sultan Mehmed tarafından tımara verilmiştir. Zaviyeye Sultan Bayezid Dönemi'nde Memi (?), Sultan Selim Dönemi'nde Nazır sonrasında da Ali mutasarrıf olmuşlardır⁶¹⁸.

⁶¹³ BOA, TD, nr. 369, s. 297.

⁶¹⁴ KKA, TD, nr. 560, v. 268b.

⁶¹⁵ MAD, nr. 262, s. 302.

⁶¹⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 298.

⁶¹⁷ KKA, TD, nr. 560, v. 269b.

⁶¹⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 315; KKA, TD, nr. 560, v. 279b.

Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde zaviyenin 1 müd hinta, 1 müd şair, 1 müd burçak, 1 müd mısır, 1 müd pekmez, 10 bostandan ve resmi piyazdan 5 akçe olmak üzere toplam 177 akçe geliri bulunmaktadır⁶¹⁹. 1571 tarihinde yapılan tahrirde zaviyeye ait bilgiler ilk tahrirdeki bilgilerle aynıdır. Ancak zaviyenin geliri sadece yekûn olarak verilmiştir⁶²⁰.

Ahi Yahşi Zaviyesi: Güre merkezinde bulunan Ahi Yahşi Zaviyesi'ne Saru Ahi Mezrası denilen çiftlik kadimden vakıf olup vakfiyet üzere tasarruf olunmuş. Saru Ahi evladından İskender oğlu Mevlana Lütfullah vakfiyet üzere tasarruf edermiş. Sonrasında mensuh olup tımara verilmişse de Sultan Bayezid beratıyla sırasıyla Lütfullah ve Mahmud mutasarrıf olmuşlardır.

Kanuni Dönemi'nde yapılan ilk tahrirde zaviyenin bagat resminden 235 akçe, 2 asiyaftan 60 akçe, aleften 3, zemin resminden 60, bostan öşründen de 40 akçe olmak üzere toplam 420 akçe geliri bulunmaktadır⁶²¹. 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyeye en son Muharrem mutasarrıf olmuştur. Bu dönemde de zaviyenin gelirleri ilk tahrirle aynıdır⁶²².

Ahi Mehmed ve Ahi Hoca Zaviyesi: Uşak kazasında bulunan maruf zaviyeye bir bahçe ve bir mezra vakf-ı kadim imiş. Sinan Temir (?) oğlu iltizam etmiş ancak mahlûl olarak kaydedilmiştir. Zaviyeye Sultan Selim Dönemi'nde Seyid Sami mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin toplam hâsılı 510 akçeden müteşekkildir⁶²³.

Ahi Durmuş Zaviyesi: Kütahya'nın Lazkıyye kazası, Kaş Yenice karyesinde kayıtlı olan zaviyeye yalnızca Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde rastlanılmaktadır. Zaviyeye iki çiftlik miktarı yerin vakfedildiği belirtilmekle birlikte sırasıyla Hasan, Ahmed, Mehmed, Seyid Lütfullah (?) ve Seyid'in tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Zaviyenin gelirinin de yıllık 1.000 akçe olduğu bilgisi kayıtlıdır⁶²⁴.

⁶¹⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 315.

⁶²⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 279b.

⁶²¹ BOA, TD, nr. 369, s. 321.

⁶²² KKA, TD, nr. 560, v. 173b.

⁶²³ BOA, TD, nr. 369, s. 378; KKA, TD, nr. 560, v. 196b.

⁶²⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 442.

Ahi Paşa Zaviyesi: Lazkıyye merkezinde bulunan Ahi Paşa Zaviyesi'nin meşihatine Ahi Mahmud ve hemşireleri vakfı evladlık üzere tasarruf ederlermiş. Zaviye Sultan Mehmed Dönemi'nde tımara verilmiş. Sultan Bayezid Dönemi'nde Ahi Mahmud'un hemşiresi oğlu Bali'ye sadaka edilmiş. Sonrasında Ahi Mahmud Han Paşa ve Fatma nam oğlu kızları kalınca Han Paşa Vakfı evladlık üzere zaviyenin meşihatini almış. Han Paşa Hatun ölünce Çelebi oğlu Murad Vakfı evladlık üzere mutasarrıf olmuş⁶²⁵.

Son olarak 1571 tarihli ikinci tahrirre göre zaviye, berat-ı alışıyanıyla mezbur Han Devren Hatun'un meşihatına geçmiştir⁶²⁶. Zaviyenin gelirleri ise Kanuni Dönemi'nde yapılan ilk tahrirre göre 2 kile hinta, 1 müd 2 kile şair, 10 kile susam öşrü, bostan öşrü 20 akçe, harac-ı bagat 840 akçe, öşrü penbe 2 akçe olmak üzere toplam 1.044 akçedir⁶²⁷. 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyeye ait gelirler yekûn şeklinde verilmiş olup 1.144 akçedir⁶²⁸.

Ahi Tuman Zaviyesi: Lazkıyye merkezinde kayıtlı olan zaviye Aydınogulları tarafından vakfedilmiştir. Zaviyeye Sultan Bayezid Dönemi'nde Mevlana Şems Alaaddin mutasarrıf olmuştur. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirre göre zaviye Memi Alaaddin tasarrufundadır.

Bu dönemde zaviyenin 3 nimçift, 38 bennak, 1 i imam 9 mücerred, 16 kara ve 2 belirsiz nüfusu bulunmaktadır. Zaviyenin gelirleri ise 4 kile hintadan 10 akçe, müd 10 şair, 3 kile susam öşrü, 2 kile erzen, 4 kile alef, piyaz resminden 17 akçe, 2 müd öşrü penbe, harac'ül bağdan 1.000 akçe, öşrü bostandan 20 akçe, zemin resminden 70 akçe, 2 bab asiyaptan 120 akçe, resmi yaylaktan 85 akçe, resmi duhandan 24 akçe, resmi çift, bennak ve karadan 488 akçe olmak üzere toplam 2.350 akçelik geliri bulunmaktadır⁶²⁹.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyeye Hüdavend (?) mutasarrıftır. Bu dönemde zaviyenin Kulaklu karyesinde 71 bennak, 2 nimçift, 3 mücerred, 15 Kara, 1 imam ve 1 vergisiz toplam 93 kişi nüfusu vardır. Gelirleri

⁶²⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 451 - 452.

⁶²⁶ KKA, TD, nr. 560, v. 234a - 234b.

⁶²⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 451 - 452.

⁶²⁸ KKA, TD, nr. 560, v. 234a - 234b.

⁶²⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 452 - 453.

ise 10 kile hintadan 100 akçe, 5 kile şairden 50 akçe, 2 kile susamdan 10 akçe, 2 kile defneden 3 akçe, öşrü penbeden 10 akçe, öşrü piyazdan 30 akçe, 2 kile aleften 3 akçe, öşrü kovandan 79 akçe, harac resminden 1.220 akçe, resmi bostandan 35 akçe, asiyap resminden 120 akçe, resmi duhandan 24 akçe, yaylak resminden 61 akçe, adet-i ağnamdan 112 akçe, resmi çiftten 32, resmi bennaktan 852, resm-i karadan 70 akçe olmak üzere toplam 2.650 akçeden müteşekkildir⁶³⁰.

Ahi Ali Zaviyesi: Kütahya'nın Kalınviran kazası, Gümüş karyesinde kayıtlı olan zaviyeye Ahi Ali elindeki yerleri vakfetmiş. Zaviyeye Ahi Mustafa ve karındaşları Ahi Dede ve Bayezidlü şeyh olup vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş. Zaviye Sultan Mehmed Dönemi'nde tımara verilse de sonrasında Kütahya Kadısı Resul Derviş'e sadaka etmiştir. Resul'den sonra zaviyeye Mehmed tasarruf ederek ayende ve revendeye hizmet edermiş. Son olarak Mehmed ölünce yerine oğlu Ali mutasarrıf olmuştur.

1571 tarihli tahrirde zaviyenin 1 müd hintadan 200 akçe, 2 müd şairden 200 akçe, 15 kile aleften 60 akçe, çayır resminden 20 akçe ve zemin resminden 45 akçe olmak üzere toplam 625 akçe geliri bulunmaktadır⁶³¹.

Ahi Hayreddin Zaviyesi: Şeyhlü merkezinde bulunan Ahi Hayreddin Zaviyesi'ne İsa mutasarrıf imiş. Sonrasında ölümüyle yerine Sultan Selim tarafından oğlu Hacı Veli ondan sonra da Memiç (?) mutasarrıf olmuştur.

1571 tarihinde zaviyenin 2 asiyabı ve asiyabların bulunduğu arsadan 600 akçe, 2 adet dükkândan 60 akçe, mukataa-yı hamamdan 60 akçe, bahçe resminden 90 akçe, resmi bağdan 15 akçe, resmi bostandan 90 akçe, 4 parça zemin mukataasından 465 akçe, bahçe mukataasından 25 akçe, çarşıdaki dükkândan 95 akçe olmak üzere toplam 2.148 akçe geliri bulunmaktadır⁶³².

Tarihi belli olmayan bir defterde de zaviyenin 5 dönüm bağı, 2 çiftliği, 2 dükkânı, 2 harap dükkânı, 2 değirmeni, 12 dönüm bahçesi kayıtlıdır. Zaviye bu tarihlerde İsa veledi Hacı Mahmud'un sonrasında da İsa'nın tasarrufundadır. Gelirleri ise 3 müd hintadan 300 akçe, engürden 50 akçe, 3 dükkândan 426 akçe,

⁶³⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 234b - 235a.

⁶³¹ KKA, TD, nr. 560, v. 58b.

⁶³² KKA, TD, nr. 560, v. 257a - 257b.

6'şar müd hinta ve şair asiyabından 960 akçe, 2 parça zeminden 30 akçe olmak üzere toplam 2.036 akçeden müteşekkildir⁶³³.

Ahi Ali Tekkesi: Kütahya'nın Gümüş karyesinde bulunan tekkeye 1 çiftlik vakfedilmiş. Tekkeye sırasıyla Ahi Hamid, Ahi Çoban ve Ahi Hızır mutasarrıf olmuşlardır. Zaviyenin toplam geliri ise 100 akçeden müteşekkildir⁶³⁴.

Ahi Tufan Tekkesi: Eğrigöz kazası, Yenice karyesinde kayıtlı olan tekke kadimden vakıf imiş. Şimdi tekkeye Hacı Memi Alaaddin mutasarrıflık edermiş. Tekkenin 6 çift, 2 nimçift, 1 mücerred, 6 bennaktan müteşekkil toplam 15 neferi vardır.

Tekke tarihi belli olmayan defterdeki bilgilere göre 3 müd hintadan 300 akçe, 1 müd şairden 90 akçe, öşrü piyazdan 23 akçe, 5 kile mercimek, öşrü bostandan 10 akçe, öşrü kovandan 3 akçe, resmi ganemden 61 akçe, cemaat-i Yörükân hassından 30 akçe, 10 bab harap asiyap, resmi çift, nim ve bennaktan 296 akçe, şehir merkezinde Gök-dere bahçesinden senelik 50 akçe, yaylak resminden 5 akçe olmak üzere toplam 998 akçe gelire sahiptir⁶³⁵.

Ahi Bazarlı Zaviyesi: Simav kazası merkezinde bulunan zaviye Sultan Bayezid'in hükmü şerifesiyle ayende ve revendeye hizmet etmesi için Hasan'a sadaka edilmiştir⁶³⁶.

Kıran Ahisi Tekkesi: Şeyhlü kazası, Kıran karyesinde bulunan zaviye kadimden vakıf imiş. Şah Çelebi'den 5 dönüm bağı, 1 çiftliği ve binaları varmış. Zaviyeye Ali veledi Emin Hamid biraderiyle mutasarrıf imiş. Zaviyenin yıllık hâsılı da 375 akçe olarak kaydedilmiştir⁶³⁷.

Ahi Tuman oğlu Zaviyesi: Tanozlu kazası, Yere-giren karyesinde kayıtlı olan zaviye Hüdavendigâr zamanından beri Aydınoglu vakfı imiş. Zaviyeye sırasıyla Ahi Tuman oğlu Ahi Mahmud, Ahi Mehmed veledi Ahi Mahmud ve Şemseddin mutasarrıf olmuşlardır.

⁶³³ MAD, nr. 262, s. 326.

⁶³⁴ MAD, nr. 262, s. 38.

⁶³⁵ MAD, nr. 262, s. 176 - 177.

⁶³⁶ MAD, nr. 262, s. 206.

⁶³⁷ MAD, nr. 262, s. 321.

Zaviyenin 15 nimçift, 1'i imam 34 bennak ve 2 kara olmak üzere 51 neferden müteşekkil nüfusu vardır. Zaviyenin 5 kile hintadan 25 akçe, 5 kile şairden kile 15 akçe, resmi ganemden 250 akçe, bad-ı hevadan 100 akçe, resmi çift, nim ve bennaktan 720 akçe, dükkân-ı şerik, Çakırlar öyüğü yaylası ve on dört koz ağaçtan toplam 2.500 akçe geliri bulunmaktadır⁶³⁸.

Ahi Alaaddin Zaviyesi: Lazkiye kazası merkezinde bulunan zaviyeye 4 dükkân, 1 kirışhane, 1 parça bağ, 100 dönüm miktarı 4 parça yer, 4 dükkân vakıftır. Ali veledi Ahmed mutasarrıftır. Şimdi Ali ölmüş ve oğlu Süleyman zaviye şeyhi olmuştur. Zaviyenin toplam 660 akçe geliri bulunmaktadır⁶³⁹.

Ahi Salih Zaviyesi: Kütahya'nın Kaş-Yenice karyesi Dereyolu köyünde kayıtlı zaviyenin Çerihzen (?) değirmeni denilen değirmeni vakıf imiş. İbrahim, Ahmed ve Ali vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş⁶⁴⁰.

Ahi Doğan Zaviyesi: Kütahya'nın Eğrigöz karyesindeki Ahi Doğan Zaviyesi'nin geliri 1721 - 1722 tarihinde vakıf şartnâmesine göre zaviyede tekkenişin olanlar tarafından ayende ve revendeye harcanmak şartıyla vakıf iken zaviyeye tekkenişin olan Ali Vakfı kendi masrafına sarf etmiştir. Bu yüzden zaviyenin bundan sonra Derviş Ahmet Şirazi'ye tevcih olunması istenmiştir⁶⁴¹.

1722 - 1723 tarihine gelindiğinde ise vakfın zaviyesinde görevli olan Ali'nin zaviyenin tamir ve termimi ile ayende ve revendeye hizmeti yerine getirmediği ve vakfın gelirini de kendi zimmetine geçirdiği görülmektedir⁶⁴².

Bu iki kayıttan da anlaşılacağı üzere vakfa tasarruf eden kimselerin vakıf mallarını kendi ihtiyaçları için kullanarak vakfın ana şartlarından biri olan ayende ve revendeye hizmette kusur ettikleri görülmektedir.

Ahi Hacı Zaviyesi: Kütahya'nın Altıntaş nahiyesi, Kerti karyesindeki Ahi Hacı Zaviyesi Vakfı zaviyedârlığına Ahmed kulları olan Seyyid ve Müşaviz (?) mutasarrıf iken Ömer'in oğlu ve babasının mahsulünden üzerine berat istemiştir.

⁶³⁸ MAD, nr. 262, s. 430 - 431.

⁶³⁹ MAD, nr. 262, s. 444.

⁶⁴⁰ MAD, nr. 262, s. 454.

⁶⁴¹ BOA, C. EV, nr. 91, s. 4535/4.

⁶⁴² BOA, C. EV, nr. 525, s. 26531.

Bunun üzerine Seyyid Mehmed bu durumu münasip görmemiş ve zaviye Ahmed kullarına tevcih edilmiştir⁶⁴³.

Ahi Arslan Zaviyesi: 1755 - 1756 tarihinde Kütahya'daki Ahi Arslan vakfı Zaviyesi'nin zaviyedârlığında olan Raife Hatun öldüğünden zaviyedârlığın bir başkasına tevcih edilmesi istenmiştir⁶⁴⁴.

Ahi Yusuf Zaviyesi: Zaviyeye ilk olarak 1697 - 1698 tarihinde rastlamaktayız. Kütahya'nın Ada kazası, Gergi karyesinde Şeyh Rüstem ve Ahi Yusuf Zaviyesi'nin zaviyedârlığının tevcihi hakkında Mustafa imzasıyla arz verilmiştir⁶⁴⁵.

Ahi Yusuf Zaviyesi: Aslanapa kazası, Adala karyesinde bulunan zaviyeye dair bilgiler 1874 - 1875 tarihindeki şahsiyet kaydında yer almaktadır. Bu tarihte zaviyeye İsmail Efendi mutasarrıf olmuştur⁶⁴⁶.

2. 1. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Pusad Çiftliği: Kütahya'nın Aslanapa kazası, İldik karyesinde kayıtlı olan çiftliğe Ahi Pusad evladından Abdi, İlyas, Osman, Köse, Salur ve Resul tasarruf etmişlerdir. Çiftliğe şimdi Abdul oğlu Veli, İlyas oğlu Mehmed ve Salur oğulları Resul ve Halil mutasarrıflardır. Çiftliğe tabi 6 nefer kaydedilmiştir. Gelirleri ise 2 müd 10 kile hinta, 3 müd şair ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 245 akçedir⁶⁴⁷.

Ahi Çiftliği: Aslanapa kazası, İçdecik karyesinde bulunan çiftliğe Ahi Mursi (?), İbrahim ve İsmail Sultan Mehmed nişanıyla tasarruf ederler iken ölümleriyle hisseleri oğulları Ahi Osman ve Musa'ya geçmiştir. Sonrasında Sultan Bayezid çiftliği Ahi Osman ve karındaşı Musa'ya sadaka edip ellerine hükmü sami vermiştir. Osman ölünce oğlu Yusuf, Musa ölünce de oğlu Mursi (?) mutasarrıf olmuştur.

⁶⁴³ BOA, C. EV, nr. 73, s. 3610.

⁶⁴⁴ BOA, C. EV, nr. 242, s. 12052.

⁶⁴⁵ İE, EV, 34/3965.

⁶⁴⁶ VGMA, nr. 189, s. 52 - 53/392.

⁶⁴⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 85 - 86; KKA, TD, nr. 560, v. 78b.

4 nefer nüfusu bulunan çiftliğin 3 müd hintadan, 2 kile şairden ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 177 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁴⁸. 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise Ahi Mursi'den sonra çiftliğe Mirlü (?), Hüdaverdi, Veli, Bali, Tusi (?) ve Celil mutasarrıf olmuşlardır. Bu tahrirde çiftliğin 11 nefer nüfusu bulunmaktadır.

Gelirleri ise 1 müd hintadan 100 akçe, 1 müd şairden 60 akçe, 1 kile aleften 3 akçe, 1 kile burçaktan 3 akçe ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 197 akçeden müteşekkildir⁶⁴⁹.

Ahi Çakır Çiftliği: Kütahya'nın Aslanapa kazasında kayıtlı olan çiftliğe sırasıyla Ahi İsmail, Dermanşah Çelebi, Ali veledi İsmail, Çakır, Bali, İbrahim, Ahmed Fakih ve Seferşah mutasarrıf olmuşlardır. Çiftliğin toplam geliri ise 150 akçedir⁶⁵⁰.

Ahi Timurtaş Çiftliği: Aslanapa kazası Aslıhanlar karyesinde bulunan çiftliğe Kanuni döneminde yapılan tahrirde göre Abdi veledi İshak ve Uvaz mutasarrıf olmuşlardır⁶⁵¹. 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise çiftlik Uvaz'dan sonra Selim ve Pir Ali'nin tasarrufuna geçmiştir⁶⁵². Tarihi belli olmayan bir defterde ise çiftliğe İskender Hacı mutasarrıftır. İlk iki tahrirde çiftliğin toplam geliri 250 akçe iken⁶⁵³ tarihi bulunmayan defterde 110 akçedir⁶⁵⁴.

Ahi Timur Çiftliği: Kütahya'nın Altuntaş kazası, Yalnızsaray karyesinde bulunan çiftliğe Ahi Timur evladından Bektaş Fakih ve Selamet vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş. Çiftlikten otuz dönüm yere Bali ve Ferman Sultan Mehmed beratıyla tasarruf ederlermiş. Sonrasında çiftliğe Bali, Dede (?) ve Bektaş oğlu Pir Ali mutasarrıf olmuşlardır⁶⁵⁵.

⁶⁴⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 87 - 88.

⁶⁴⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 79a.

⁶⁵⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 94; KKA, TD, nr. 560, v. 82b - 83a.

⁶⁵¹ BOA, TD, nr. 369, s. 100.

⁶⁵² KKA, TD, nr. 560, v. 86a.

⁶⁵³ BOA, TD, nr. 369, s. 100; KKA, TD, nr. 560, v. 86a.

⁶⁵⁴ MAD, nr. 262, s. 85.

⁶⁵⁵ BOA, TD, nr. 369, s. 124; KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre çiftliğin 4 nefer nüfusu vardır. Gelirleri ise 3 müd hinta, 8 müd şair, 3 kile alef ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 434 akçedir⁶⁵⁶.

1571 tarihinde yapılan tahrirde ise Süleyman veledi Dede ve Ferman veledi Dede vakfın sahipleri olarak kaydedilmişlerdir. Bu tarihte çiftliğin 12 nefer nüfusu bulunmaktadır. Çiftliğin geliri ise ilk tahrirdeki gibi 434 akçedir⁶⁵⁷.

Ahi Aslan Çiftliği: Altuntaş kazası, Akviran karyesinde bulunan çiftlik vakf-ı kadimdir. Çiftliğe Ahi Faruk'un (?) evladından Pir Ali, Seydi Ahmed, Hüseyin ve Mehmed vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş. Sultan Mehmed beratıyla sonra mensuh olup tımara verilen çiftlik sonrasında Pir Ahmed, Pir Ali, Hasan ve Mahmud'un tasarrufuna geçmiştir. Kanuni Dönemi'nde ve 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde göre çiftliğe son olarak Mehmed ve İlyas mutasarrıf olmuşlardır. Çiftliğin toplam geliri ise 250 akçedir⁶⁵⁸.

Tarihi belli olmayan bir defterde ise çiftliğe Pir Ali ve Seydi Ahmed mutasarrıf olmuşlardır. Çiftliğin bu tarihte 1 müd 10 kile hintadan 150 akçe, 1 müd 10 kile şairden 90 akçe olmak üzere toplam 230 akçe geliri kayıtlıdır⁶⁵⁹.

Ahi Nasuh Çiftliği: Kütahya sancağı, Altuntaş kazası, Zimmiye karyesinde bulunan çiftliğe Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Timur Fakih ve Turhan Fakih veledi İnebey mutasarrıftır. Bu tarihte çiftliğin 10 kile hinta, 10 müd şair, 22 dönüm çayır resminden 30 akçe olmak üzere toplam 130 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁶⁰.

1571 tarihinde yapılan tahrirde ise zaviyeye Ahi Yusuf mutasarrıftır. Çiftliğin 7 neferden toplam 353 dönüm olmak üzere toplam 150 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁶¹.

Ahi Ece Çiftliği: Kütahya'nın Keçiler karyesinde bulunan çiftliğe Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Musa Fakih veledi Hamid, Bayezid ve Veli

⁶⁵⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 124.

⁶⁵⁷ KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

⁶⁵⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 128 - 129; KKA, TD, nr. 560, v. 103a.

⁶⁵⁹ MAD, nr. 262, s. 85.

⁶⁶⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 129.

⁶⁶¹ KKA, TD, nr. 560, v. 103b.

veledi Hamid ve Pir veledi o ve Hüseyin veledi Evraç (?) veledi Mehmed mutasarrıflardır. Çiftliğin bu dönemde 7 nefer nüfusu vardır.

Geliri ise toplam 250 akçeden müteşekkildir⁶⁶². 1571 tarihinde yapılan tahrirde göre çiftliğe Kadem veledi Ayarlık (?) neslinden ...zade mutasarrıflardır. Çiftliğin bu dönemde 19 nefer nüfusu bulunmaktadır. Geliri ise 8 parça dönümden toplam 57 dönüm araziden toplam 250 akçeden müteşekkildir⁶⁶³.

Ahi Şaban Çiftliği: Gedüs kazası merkezinde bulunan bir çiftlik yer ve bir parça bahçe Ahi Hoca İsa tasarrufunda imiş. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde Mehmed'in oğulları İsa'ya ve Mustafa'ya sadaka edilip ellerine hükmü sami verilmiş. Bu tarihlerde çiftliğin 10 neferi kayıtlı olup yıllık hâsılı toplam 350 akçedir⁶⁶⁴.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde çiftlik Ahi Hasan Baba tasarrufuna geçmiştir. Çiftliğin hâsılı ise ilk tahrirdeki gibi 350 akçe olarak kaydedilmiştir⁶⁶⁵.

Ahi Çarık Çiftliği: Gedüs merkezinde kayıtlı olan çiftliğe Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre padişahın berat-ı hümayunuyla Dede (?), Yusuf ve Latif müştereken mutasarrıflar iken Dede (?) ölünce çiftlik Yusuf'a sadaka olunmuştur⁶⁶⁶. 1571'de yapılan tahrirde ise Ahi Himmet mutasarrıf olmuştur. 1 nefer nüfusu bulunan zaviyenin yıllık geliri ise 350 akçedir⁶⁶⁷.

Ahi Yahşi Çiftliği: Kadimden vakıf olan çiftliğe, Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde Cumhur ve Emir mutasarrıflardır. Sonrasında Cumhur'a sadaka olunmuştur. 2 nefer nüfusu kayıtlı olan çiftliğin 1 müd hinta, 15 kile şair, harac-ı bağdan 20 akçe, bağ icaresinden 200 akçe ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 342 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁶⁸.

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde çiftliğe Cafer Fakih ve Himmet mutasarrıflardır. Çiftliğin bu tarihlerde 10 kile hintadan 50 akçe, 15 kile şairden

⁶⁶² BOA, TD, nr. 369, s. 136.

⁶⁶³ KKA, TD, nr. 560, v. 110b.

⁶⁶⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 148.

⁶⁶⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 117a - 117b.

⁶⁶⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 149.

⁶⁶⁷ KKA, TD, nr. 560, v. 117b.

⁶⁶⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 150.

42 akçe, harac'ül bağdan 20 akçe, bağ icaresinden 200 akçe ve zemin resminden 32 akçe olmak üzere 342 akçe geliri vardır⁶⁶⁹.

Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih Çiftliği: Eğrigöz kazası, Boğunca ağaç karyesinde kayıtlı olan çiftliğe Selim veledi Ramazan ve Mehmed veledi Abdulrahman ve Mustafa veledi Abdurrahman ve Yusuf veledi Mahmud mutasarrıflar iken, çiftliğe sonradan Selim Fakih mutasarrıf olmuştur.

Çiftliğin 1 müd 2 kile hınta, 15 kile şair, 1 müd alef, bahçe öşründen 35 akçe, bakladan 22 akçe, piyaz öşründen 12 akçe, bostan öşründen 20 akçe, mercimekten 5 kile, zemin resminden 32 akçe olmak üzere toplam 407 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁷⁰. 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise Sinan Fakih mutasarrıf olmuştur. Bu tarihte çiftliğin toplam geliri ise 410 akçedir⁶⁷¹.

Ahi Ece Vakıf Çiftliği: Ahi Ece Vakıf Çiftliği vakfı kadim imiş. Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Musa veledi Halil ve Ali veledi Mehmed ve Mustafa birader o müşterek olarak mutasarrıflardır. 6 nefer nüfusu bulunan çiftliğin geliri ise 300 akçedir⁶⁷².

1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise çiftliğin Himmet'in tasarrufunda olduğu görülmekle birlikte yıllık geliri 300 akçeden müteşekkildir⁶⁷³.

Ahi Çalış Çiftliği: Honaz kazası, Karı-sevdi karyesinde kayıtlı olan çiftliğe Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Derviş İsmail mutasarrıftır. Çiftlik 1 müd hıntadan, 10 kile şairden, 13 kile susamdan, 3 kile aleften, 1 müd penbenden toplam 368 akçe gelire sahiptir⁶⁷⁴.

1571'de yapılan ikinci tahrirde ise çiftliğe Hüseyin ve Muharrem mutasarrıflardır. Bu tarihte çiftliğin 3 parça dönüm zemininden toplam 120 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁷⁵.

⁶⁶⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 118a.

⁶⁷⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 215.

⁶⁷¹ KKA, TD, nr. 560, v. 153a - 153b.

⁶⁷² BOA, TD, nr. 369, s. 218.

⁶⁷³ KKA, TD, nr. 560, v. 156a - 156b.

⁶⁷⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 257.

⁶⁷⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 243a.

Ahi Timur iftliği: Honaz’a tabi Tamuk karyesinde bulunan çiftliğe Seydi Mehmed Sami mutasarrıftır. 10 kile hinta, 1 md 10 kile şair, 10 kile susam, 1 md penbe ve bostan resminden 5 akçe olmak üzere toplam 155 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁷⁶.

Ahi Salih iftliği: Lazkıyye kazası, Dere Yolu karyesinde kayıtlı olan çiftliğe Ahi Salih evladından Hacı Hasan mutasarrıf tayin edilmiştir. Ondan sonra sırasıyla Abdi Fakih ve İnebey Derviş mutasarrıf olmuşlardır. Çiftliğin 2 md hinta, 1 md şair, 4 kile susam ve 10 md penbeden toplam 354 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁷⁷.

Ahi Mehmed ve Mahmud iftliği: Dere Yolu, Kaş Yenice karyesinde kayıtlı olan çiftlik, 3 çiftlik yer olup vakfiyet üzere tasarruf edilirmiş. Mahmud oğlu Yusuf’un oğlu Abdulrahman ve Ahi Mehmed evladından Mehmed ve Ali’ye sadaka edilmiştir. Sonrasında İbrahim oğlu Ali vakfiyet üzere mutasarrıf olmuştur.

Çiftliğin 2 md hinta, 2 md şair, 10 kile susam, 10 kile penbe ve bostan öşründen 50 akçe olmak üzere toplam 325 akçe geliri vardır⁶⁷⁸.

Ahi Yusuf iftliği: Aslanapa kazası, Ada karyesinde bulunan çiftliğe 1571 tarihinde yapılan tahrirre göre Hasan Fakih mutasarrıftır. Çiftliğin zemin resminden 32 akçe ve 4 akçe, 1 md hintadan 100 akçe, 1 md şairden 60 akçe, 1 kile aleften 3 akçe, 1 kile burçaktan 3 akçe zemin resminden 35 akçe, ayırdan 30 akçe, asiyaftan 60 akçe olmak üzere toplam 258 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁷⁹.

Ahi Yusuf Piri iftliği: Altuntaş kazası, Efted karyesinde kayıtlı olan iftlik Piri Ahi Yusuf emmisi oğullarından Mahmud ve Ahmed’in tasarrufunda iken Sultan Mehmed han beratıyla mensuh olup tımara verilmiştir. Sonrasında Dede (?), Aslan ve Bali mutasarrıflar iken 1571’deki tahrirre göre Hayyam (?) mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin yıllık hâsılı ise 300 akçe olarak kaydedilmiřtir⁶⁸⁰.

⁶⁷⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 260; KKA, TD, nr. 560, v. 244a.

⁶⁷⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 441.

⁶⁷⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 441 - 442.

⁶⁷⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 80a - 80b.

⁶⁸⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

Ahi Vühur (?) Çiftliği: Altuntaş kazası, Yalnız Saray karyesinde kayıtlı olan çiftliğe Bektaş veledi Dede, Selamet birader o, Bali veledi Ulubeyi, Ferman veledi Bali mutasarrıflardır. Şimdi ise Bektaş ve Selamet vakfiyet üzere mutasarrıflardır. Çiftliğin 1 müd hintadan 100 akçe, 1 müd şairden 60 akçe olmak üzere toplam 160 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁸¹.

Ahi Ömer Çiftliği: Ahi Ömer Çiftliği Altuntaş kazası, Kurucak karyesinde bulunmaktadır. Şeyh Paşa, Seydi Ahmed, Ömer ve Mustafa çiftliğe mutasarrıflardır. Çiftliğin toplam hâsılı ise 70 akçedir⁶⁸².

Ahi Sinan Çiftliği: Aslanapa kazası, İğdecik karyesinde bulunan Ahi Sinan Çiftliği kadimden bir çiftlik yere vakıf imiş. Çiftliğe İsmail veledi İlyas'ın neslinden Ahi Osman ve karındaşı Musi mutasarrıflardır.

Çiftliğin 10 kile hintadan 50 akçe, 10 kile şairden 30 akçe, çayır resminden de 50 akçe olmak üzere toplam 130 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁸³.

Ahi Osman Çiftliği: Ahi Osman Çiftliği bir çiftlik yere vakıf olup, Yalak kazası, Çavdar karyesinde bulunmaktadır. Çiftliğe Ali vakfiyet üzere tasarruf etmektedir. 1 mücerred nüfusu kayıtlı olan çiftliğin yıllık hâsılı ise 80 akçedir⁶⁸⁴.

Ahi Ebrice (?) Çiftliği: Eğrigöz kazası, Boğunca-ağaç karyesinde bulunan çiftliğe Hacı Celil tasarruf ederken, ölümüyle oğulları Musi (?), Mehmed ve Mehmed oğlu Mustafa mutasarrıf olmuşlardır. Oğullarından Musi mesalih-i müslimine için bir karbansaray ve hamam yaptırmıştır⁶⁸⁵.

Ahi Sinan oğlu Mehmed Çiftliği: Uşak kazasında bulunan çiftlik Ahi Sinan oğlu Mehmed mutasarrıf iken daha sonra neslinden Savcı (?) mutasarrıf olmuştur. Çiftliğin hâsılı ise 10 akçedir⁶⁸⁶.

Ahi Alpi (?) Çiftliği: Ahi Aydoğmuş'un mutasarrıfı olduğu Ahi Alpi Çiftliği Homa ve Geyikler kazası, Hisar karyesinde bulunmaktadır. Ahmed Emin biraderinin Homa'da bir değirmeni olup Hisarköy zaviyesine vakıftır. Çiftliğin 10

⁶⁸¹ MAD, nr. 262, s. 94.

⁶⁸² MAD, nr. 262, s. 99.

⁶⁸³ MAD, nr. 262, s. 113.

⁶⁸⁴ MAD, nr. 262, s. 134.

⁶⁸⁵ MAD, nr. 262, s. 178.

⁶⁸⁶ MAD, nr. 262, s. 281.

kile hintadan 50 akçe, 10 kile şairden 30 akçe, asiyaptan 100 akçe olmak üzere toplam 180 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁸⁷.

Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan Çiftliği: Tanozlu kazası, Kaş Yenice karyesinde bulunan çiftlik Mehmed Mustafa birader o, Mahmud birader o, İbrahim birader o tasarrufundadır. Çiftlik şimdi İbrahim oğlu Hasan'ın tasarrufuna geçmiştir.

3 nefer nüfusu kayıtlı olan çiftliğin, 10 kile hintadan 50 akçe, 3 müd şairden 180 akçe, 1 kile susamdan 18 akçe, 3 tımardan 30 akçe, harac'ül bağdan 80 akçe ve bostan öşründen 38 akçe olmak üzere toplam 316 akçe geliri vardır⁶⁸⁸.

Ahi Mahmud Çiftliği: Kütahya'nın Kalınvıran karyesinde kayıtlı olan çiftliğin 1570 - 71 tarihli tahrir defterinde sadece toplam geliri olan 200 akçe kayıtlıdır⁶⁸⁹.

Ahi Bektaş Çiftliği: 1570 - 71 tarihli tahrir defterinde Homa kazasında kayıtlı olan çiftliği 9 adet zemin resminden toplam 69 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁹⁰.

Ahi Yakup Çiftliği: Kütahya'nın Aslanapa kazasında bulunan çiftlik Ali ve İsa tasarrufunda olup hâsılı 221 akçedir⁶⁹¹.

Ahi Yakup Çiftliği: Kütahya'nın Bulduk - Kara karyesinde kayıtlı olan çiftlik 2 nimçift, 1 mücerred, 1 bennak olmak üzere toplam 6 nefer nüfusa sahiptir. Zeamet sahibi Abacaoğlu (?) olarak kayıtlıdır.

Çiftliğin Resul der yed-i Ahmed Ömer ve Bektaş ve İbrahim veledi Ali'nin dönüm icaresinden 10 akçe, Abdülkerim veledi Ali'nin dönüm icaresinden 6 akçe ve dönüm resminden 132 akçe, zemin resminden 32 akçe, bennak ve mücerred resminden 22 akçe, hinta ve nohuttan 150 akçe, şair ve kaplucadan 90 akçe, alef ve burçaktan 56 akçe, öşrü kovandan 150 akçe, adet-i ağnamdan 10 akçe, öşrü

⁶⁸⁷ MAD, nr. 262, s. 369.

⁶⁸⁸ MAD, nr. 262, s. 435.

⁶⁸⁹ KKA, TD, nr. 47, v. 136b.

⁶⁹⁰ KKA, TD, nr. 48, v. 229a.

⁶⁹¹ BOA, TD, nr. 49, s. 264.

çayırdan 20 akçe, resmi tapu-yu zemin ve deştbaniden 18 akçe, bad-ı hevadan 12 akçe olmak üzere toplam 250 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁹².

Ahi Güveği Çiftliği: Kütahya'nın Söğütözü kazasında kayıtlı olan çiftliğin 1 mücerred, 7 bennak olmak üzere toplam 8 nefer nüfusu vardır. Çiftliğin zeamet sahibi Aladdin Efendi'dir.

Çiftliğin gelirleri dönüm zemininden 120 akçe, zemin resminden 32 akçe, resmi bennak ve mücerreden 90 akçe, hinta ve nohuttan 800 akçe, şair ve kaplucadan 500 akçe, alef ve burçaktan 300 akçe, öşrü meyveden 50 akçe, adet-i ağnamdan 50 akçe, öşrü bostandan 50 akçe, resmi tapu-yu zemin ve deştbaniden 100 akçe, bad-ı hevadan 25 akçe olmak üzere toplam 2.000 akçeden müteşekkildir⁶⁹³.

Ahi Baba Çiftliği: Eğrigöz kazası, Yenice karyesinde bulunan çiftliğin zeamet sahibi Mustafa Çavuş'tur. Çiftliğin 6 nimçift, 8 bennak, 1 belirsiz olmak üzere toplam 15 nefer nüfusu vardır.

Gelirleri ise dönüm resminden 150 akçe, zemin resminden 32 akçe, resmi bennak ve mücerreden 215 akçe, hinta ve nohuttan 1.000 akçe, şair ve kaplucadan 550 akçe, alef ve burçaktan 300 akçe, öşrü cevizden 30 akçe, 1 bab asiyaftan 30 akçe, adet-i ağnamdan 30 akçe, resmi tapu-yu zemin ve deştbaniden 100 akçe, bad-ı hevadan 99 akçe olmak üzere toplam 2.163 akçedir⁶⁹⁴.

Ahi Mirkad Çiftliği: Homa merkezinde bulunan çiftliğin 3 nimçift, 2 mücerred, 15 bennak olmak üzere toplam 20 nefer nüfusu vardır. Zeamet sahibi Zekeriya Çavuş'tur.

Çiftliğin dönüm resminden 57 akçe, zemin resminden 32 akçe, resmi bennak ve mücerreden 210 akçe, hinta ve nohuttan 1.000 akçe, şair ve kaplucadan 550 akçe, alef ve burçaktan 300 akçe, öşrü cevizden 30 akçe, 1 bab asiyaftan 30 akçe, adet-i ağnamdan 30 akçe, resmi tapu-yu zemin ve deştbaniden 100 akçe, bad-ı hevadan 50 akçe olmak üzere toplam 2.332 akçe geliri vardır⁶⁹⁵.

⁶⁹² KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

⁶⁹³ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

⁶⁹⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

⁶⁹⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

Ahi Budak Çiftliği: Güre kazası, Saraycık karyesinde bulunan çiftliğin zeamet sahibi Mustafa veledi Mehmed'dir. Çiftliğin 1 çift, 4 mücerred, 4 bennak, 2 belirsiz olmak üzere toplam 11 nefer nüfusu vardır.

Gelirleri ise Şaban Çelebi'nin Güre merkezindeki dönüm zemininden 120, Cafer Veli'nin Saraycık Zaviyesi dönümü 1, zemin resminden 60 akçe, bennak ve mücerred resminden 118 akçe, hınta ve nohuttan 1.000 akçe, şair ve kaplucadan 532 akçe, adet-i ağnamdan 50 akçe, resmi deştbaniden 50 akçe, resmi tapu-yu zeminden 50 akçe, bad-ı hevadadan 50 akçe olmak üzere toplam 2.220 akçedir⁶⁹⁶.

Ahi Su Çiftliği: Abacaoğlu (?) Ali zeameti çiftliği olan çiftlik Lazkıyye kazası, Emlak Halil Paşa karyesinde bulunmaktadır. Çiftliğin 1 çift, 1 mücerred, 6 bennak olmak üzere 8 nefer nüfusu vardır.

Çiftliğin dönüm resminden 60, zemin resminden 32, resmi bennak ve mücerredden 78, hınta ve nohuttan 100, şair ve kaplucadan 10, alef ve burçaktan 30, öşrü meyveden 200, öşrü bostandan 10, öşrü kovandan 8, adet-i ağnamdan 16, resmi tapu-yu zeminden 6, resmi deştbaniden 6, bad-ı hevadadan 9 akçe olmak üzere toplam 500 akçe geliri bulunmaktadır⁶⁹⁷.

Ahi İlyas Çiftliği: Kütahya'nın Gedüs kazasında bulunan çiftlik Ahmed Çavuş'un zeametidir. Çiftliğin 13 mücerred, 20 bennak ve 5 belirsiz toplam 38 nefer nüfusu bulunmaktadır.

Gelirleri ise 2 adet dönüm resminden toplam 140 akçe, zemin resminden 32, resmi bennak ve mücerredden 312, hınta ve nohuttan 1.300, şair ve kaplucadan 1.156, alef ve burçaktan 500, adet-i ağnamdan 250, öşrü kovandan 150, resmi tapu-yu zemin ve deştbaniden 250, bad-ı hevadadan 250 akçe olmak üzere toplam 3200 akçe geliri vardır⁶⁹⁸.

Ahi Yakup Çiftliği: Kütahya'nın Kaş Yenice kazası, Ayasluğ karyesinde kayıtlı olan çiftliğin 2 mücerred ve 5 bennak olmak üzere toplam 7 nefer nüfusu vardır.

⁶⁹⁶ KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

⁶⁹⁷ KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

⁶⁹⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

Çiftliğin gelirleri ise dönüm resminden 130 akçe, zemin resminden 32 akçe resmi bennak ve mücerredten 72 akçe, hinta ve nohuttan 1.000 akçe, şair ve kaplucadan 766 akçe, alef ve burçaktan 300 akçe, öşrü kovandan 50 akçe, adet-i deştbaniden 50 akçe, adet-i ağnamdan 50 akçe, resmi tapu-yu zeminden 50 akçe, bad-ı hevadadan 30 akçe olmak üzere toplam 2.300 akçedir. Çiftliğin zeamet sahibi ise Saru'dur (?)⁶⁹⁹.

Ahi Sökmen Çiftliği: Zeamet sahibi Saru (?) olan çiftliğin, 3 mücerred ve 10 bennak olmak üzere toplam 13 nefer nüfusu bulunmaktadır.

Gelirleri ise dönüm resminden 200, zemin resminden 38, resmi bennak ve mücerredten 138, hinta ve nohuttan 1.000, şair ve kaplucadan 570, alef ve burçaktan 500, öşrü kovandan 50, adet deştbaniden 50, resmi tapu-yu zeminden 50, adet-i ağnamdan 50, bad-ı hevadadan 50 akçe olmak üzere toplam 2.506 akçedir⁷⁰⁰.

Ahi Erbasan Arslan Çiftliği: Kütahya'nın Altıntaş nahiyesi, Akvıran karyesinde bulunan Ahi Erbasan Arslan Çiftliği'nin bir çiftlik yeri vardır. Mutasarrıfları olan Ahmed, İbrahim ve Mehmed Ali Es-seyyid Halil'in ölüp oğlunun da olmamasından dolayı Ahi Zaviyesi'nin zaviyedârı olan Ahmed Halil İbn Süleyman'ın bu göreve layık ve müstahak olması üzerine kendisine tevcih ve sadaka olunması kararlaştırılmıştır⁷⁰¹.

2. 1. 3. Ahi Mescitleri

Ahi Erbasan Mescidi: Kütahya'da kayıtlı olan Ahi Erbasan Mescidi'nin gelirleri, zeminhâne icaresinden yıllık 11 akçe, hane icaresinden yıllık 6 akçe, 8 ayrı vakıftan toplam 10.050 akçe, 1 dükkân icaresinden yıllık 100 akçe, icare-i amirhane (?)'den yıllık 5 akçe ve 1 hane icaresinden yıllık 5 akçedir⁷⁰².

Ahi İzzeddin Mescidi: Kütahya'da bulunan Ahi İzzeddin Mescidi'nin 3 adet dükkân icaresinden toplam 123 akçe, 4 adet zeminhaneden toplam 25 akçe, 1

⁶⁹⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

⁷⁰⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

⁷⁰¹ KŞS, nr. 6302, s. 18/34.

⁷⁰² MAD, nr. 262, s. 30a.

adet bahçe icaresinden 10 akçe, Fatma Hatun vakfindan 1.000 akçe ve Hatun vakfindan 500 akçe gelirinin olduğu görülmektedir⁷⁰³.

Ahi Mustafa Mescidi: 1571 tarihli tahrirde göre Kütahya’da kayıtlı olan mescidin 5 adet dükkân icaresinden yıllık 640 akçe, 3 adet zeminhaneden yıllık 171 akçe, 1 adet vakıftan da 3.800 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁰⁴.

2. 1. 4. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Yahşi Mahallesi: Kütahya’nın Gedüs kazasında bulunan mahalle II. Bayezid Dönemi’nde yapılan tahrirde 20 hane, 25 nefer, 3 mücerred ve 1 imam nüfusa sahiptir⁷⁰⁵. 1570 - 1571 tarihinde yapılan ikinci tahrirde de kayıtlı olan mahallenin nüfusu artarak 86 nefer, 8 caba bennak ve 1 imam olmuştur⁷⁰⁶.

Ahi Erbasan Mahallesi: Kütahya merkezinde bulunan mahallenin 1512 - 13 tarihinde yapılan tahrirde göre 26 nefer, 3 mücerred, 1 imam nüfusu varken⁷⁰⁷ 1570 - 71 tarihinde yapılan ikinci tahrirde 70 nefer, 5 mücerred, 2 imam, 1 müezzin, 1 duagu, 1 vakıf sahibi, 1 berat sahibi ve 1 kethüda nüfusu bulunmaktadır⁷⁰⁸.

Ahi İzzeddin Mahallesi: Kütahya merkezinde bulunan mahallenin 1570 - 71 tarihinde yapılan tahrirde göre 30 nefer, 8 mücerred ve 1 imam nüfusu bulunmaktadır⁷⁰⁹.

Ahi Mustafa Mahallesi: 1570 - 71 tarihinde yapılan tahrirde Kütahya’nın merkezinde kayıtlı olan mahallenin 17 mücerred, 3 imam, 3 müezzin, 1 tımar sahibi, 8 muhassıl, 1 hatip, 1 malul, 1 imaret kâtibi olmak üzere 117 nefer nüfusu vardır⁷¹⁰.

⁷⁰³ MAD, nr. 262, s. 31a.

⁷⁰⁴ MAD, nr. 262, s. 44b.

⁷⁰⁵ BOA, TD, nr. 45, s. 63.

⁷⁰⁶ KKA, TD, nr. 47, v. 265b.

⁷⁰⁷ BOA, TD, nr. 49, s. 5.

⁷⁰⁸ KKA, TD, nr. 47, v. 3b - 4a.

⁷⁰⁹ KKA, TD, nr. 47, v. 2a.

⁷¹⁰ KKA, TD, nr. 47, v. 4a.

Ahi Dudu Mahallesi: Kütahya'nın Lazkıyye karyesinde kayıtlı olan mahallenin 1570 - 71 tarihinde 1 imam, 1 hatip olmak üzere 88 nefer nüfusu vardır⁷¹¹.

Ahi Oğlu Karyesi: 1512 - 13 tarihli tahrir defterinde Kütahya'nın Yalak kazasında kayıtlı olan karyenin yalnızca hâsılı belirtilmiş olup 1921 akçedir⁷¹².

Ahi Göçer Mezrası: Kütahya'nın Uşak kazasında bulunan mezra II. Bayezid Dönemi'nde yapılan tahrirde 2 hane, 1 çift, 1 mücerred, 1 bennak, 3 nefer nüfusa sahiptir. Mezranın 9 kile hintadan 45 akçe, 3 kile aleften 12 akçe, ganem resminden 15 akçe, resmi çift ve bennaktan 44 akçe, der cemaat-i güdegandan (?) 10 akçe, haraç-ül bağdan 10 akçe, der cemaat-i engürden 5 akçe, 2 bab asiyaftan 60 akçe, güdeden (?) 60 akçe olmak üzere toplam 202 akçe geliri bulunmaktadır⁷¹³. 1570 - 71 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan Ahi Göçer Mezrası 4 nimçift, 6 nefer nüfusa sahiptir. Zemin resminden 3 akçe olmak üzere toplam geliri 887 akçedir⁷¹⁴.

2. 2. Hüdavendigâr Sancağı

Hüdavendigâr sancağına ait BOA, TD, nr. 453; KKA, TD, nr. 585; BOA, TD, nr. 23; BOA, TD, nr. 111; BOA, TD, nr. 555 numaralı tahrir; BOA, C. EV, nr. 482; BOA, C. EV, nr. 235 ve BOA, C. EV, nr. 76 numaralı Cevdet Evkaf; VGMA, nr. 188 numaralı vakıf ve BŞS, nr. 3257-1 numaralı Bursa şeriyeye sicili; AE, SABH, I. 172 numaralı muhtelif belgeden elde ettiğimiz bilgilere göre, Hüdavendigâr sancağında Ahilere ait zaviye, vakıf, çiftlik ve Ahi isimli yerleşim yerleri bulunmaktadır.

Tablo 9. Hüdavendigâr Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Vakıf	Çiftlik	Yerleşim Yeri
1	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Ali Zaviyesi	Ahi Muhyiddin Vakfı	Ahi Salih oğlu Reis Çiftliği	Ahi Sadır Mezrası

“(Devam ediyor)”

⁷¹¹ KKA, TD, nr. 48, v. 105a.

⁷¹² BOA, TD, nr. 49, s. 217.

⁷¹³ BOA, TD, nr. 45, s. 241.

⁷¹⁴ KKA, TD, nr. 48, v. 353a.

Tablo 9. “(Devam)”

Hüdavendigâr Sancağı Ahileri

2	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Atlu Sinan Zaviyesi	Ahi Bey Vakfı	Ahi Gündüz Çiftliği	Ahi Tuzcu Mezrası
3	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Evran Zaviyesi	Ahi Asıl-bey Vakfı	Ahi Yusuf Çiftliği	Ahi Aslıhan Mezrası
4	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Evran Zaviyesi	Ahi Mustafa oğlu İsa Bey Vakfı	Ahi Buldak Çiftliği	Ahi Sevindik Mezrası
5	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Rüstem Zaviyesi	Ahi Mahmud Vakfı		Ahi Davud Mezrası
6	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Fethüddin Zaviyesi	Ahi Hazrûddin Vakfı		Ahi Fethüddin Mahallesi
7	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Hızır Zaviyesi	Ahi Hacı Vakfı		Ahi Ömer Mahallesi
8	Hüdavendigâr Sancağı	Karaoğlan Zaviyesi	Ahi Paşa Vakfı		Ahi Pınarı Mezrası
9	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Kemal Zaviyesi	Ahi Aslıhan Vakfı		Ahi oğlu Baba Zaviye Mahallesi
10	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Mustafa Zaviyesi	Ahi İlyas Vakfı		
11	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Yusuf Zaviyesi	Ahi Sadık Vakfı		
12	Hüdavendigâr Sancağı	Ahi Ali oğlu Zaviyesi	Ahi Hızır Vakfı		
13	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Hamza Vakfı		
14	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Timurhan oğulları Vakfı		
15	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Ali Vakfı		

“(Devam ediyor)”

Tablo 9. “(Devam)”

Hüdavendigâr Sancağı Ahileri

16	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Hacı Murad oğlu Ahi Paşa Vakfı		
17	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Musa Vakfı		
18	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Çoban Zaviyesi Vakfı		
19	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Saraç Mahmud Vakfı		
20	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Hacı Vakfı		
21	Hüdavendigâr Sancağı		Ahi Ali Vakfı		
	Toplam	12	21	4	9

2. 2. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Ali Zaviyesi: Hüdavendigâr sancağı, Gönen kazasında bulunan Ahi Ali Zaviyesi evladlık vakıftır. Zaviyeye Ahi Ali evladları Ahi Hamza ve Mustafa tasarruf ederlermiş. Kanuni Dönemi’nde yapılan tahrirî göre zaviyeye Ahi Mustafa evladından Ahi Musa mutasarrıftır. Zaviyenin Köprübaşı’nda bir çiftlik yerden 150 akçe, 1 hamamdan yıllık 700 akçe, bir bağ ve bahçeden 560 akçe, sekiz dükkân ve bir bezirhane geliri vardır⁷¹⁵.

Ahi Atlu Sinan Zaviyesi: Kanuni Dönemi’nde yapılan tahrirî göre Bergama merkezinde bulunan Ahi Atlu Sinan Zaviyesi vakıflarının eskiden beri öşrü alınmaz imiş. Zaviye bir parça bağ, 3 parça yer ve 5 dükkân gelire sahiptir. Zaviyeye Ahi Ayşe ve Ahi Mehmed’den sonra bu tarihe Ahi Ayşe’nin kızı Ahi Aslı Paşa mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin toplam hâsılı ise 722 akçedir⁷¹⁶.

Ahi Evran Zaviyesi: Sivrihisar kazası, Holanda karyesinde bulunan Ahi Evran Zaviyesi’ne nimçiftlik yer vakıf imiş. Zaviyeye şeyh mutasarrıflık

⁷¹⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 48a.

⁷¹⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 64b.

yapmaktadır. 180 yıldan beri vakf-ı askeri olan zaviyenin Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre padişah beratı olmadığı için zaviyeyi sipahi askeri almıştır⁷¹⁷.

Ahi Evran Zaviyesi: Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Beypazarı merkezinde vaki olan Ahi Evran Zaviyesi'ne Ahi İsa bazı dükagini, karbansarayı, bir tabakhaneyi ve iki parça yeri vakfetmiştir. Ramazan dahi bir parça bağını vakfetmiştir. Ahi İsa'nın evladı Ahi Mehmed vakıfname-i şeri ile mutasarrıftır. Zaviyenin toplam 1.200 akçe geliri bulunmaktadır⁷¹⁸.

Tarihi belli olmayan fakat ikinci tahrir olduğu kuvvetle muhtemel defterdeki bilgiler ilk tahriri ihtiva etmekle birlikte bu tarihte zaviyeye Ahi Mehmed'in oğlu Ahi İbrahim'in mutasarrıf olduğu görülmektedir. Ayrıca vakfiye-i şerifeye hariç-ez-defterde Ahi Evran zaviyesine Hacı İshak bin İlyas Bey'in iki adet mülk dükagin vakfettiği bilgisi kayıtlıdır⁷¹⁹.

Ahi Rüstem Zaviyesi: Sivrihisar merkezinde bulunan Ahi Rüstem Zaviyesi'ne ilk olarak 1486 - 87 tarihinde yapılan ilk tahrirde rastlanılmaktadır. Bu tarihte zaviye "eşkincülü mülk" imiş. Ahi Rüstem kendi zaviyesine vakfetmiş. Zaviye eşkincülü mülk olmak üzere Ahi Baba ve Ahi Veli'nin tasarruflarındadır.

Sivrihisar'a tabi Babulu (?) karyesinde 12 hane, 1 çift, 4 nimçift, 4 mücerred, 5 bennak, 1'i imam 4 ekünlü 18 nefer vardır. Zaviyenin bir çiftlik yeri Babalar tasarrufunda, nimçiftlik yeri Ahi Hüma (?) tasarrufunda ve nimçiftlik yeri Ahi Veli tasarrufundadır. Ziraat eder rüsûmlarını verirlermiş. Kemer karyesinde ise 18 hane, 2 çift, 4 nim çift, 4 mücerred, 9 ekinlü, 3 bennak olmak üzere 22 nefer nüfus bulunmaktadır. Gelirleri ise resmi çift, bennak, gayrı ve ekinlü 525, 13 müd hinta, 9 müd şair, resmi ganem 190, öşrü asel 30, öşrü bağ 1.890, öşrü bostan 12, resmi şirahane 25 akçe olmak üzere toplam 3.612 akçedir⁷²⁰.

1521 - 22 tarihli tahrir defterinde de kayıtlı olan zaviyeye bu dönemde Ahi Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıftır. "*Vechi meşruh üzere hizmet edüp eşkincüsün eşdürür.*" şeklindeki kayıttan padişahın nişan-ı hümayunu olduğu

⁷¹⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 92b.

⁷¹⁸ BOA, TD, nr. 453, v. 109b.

⁷¹⁹ KKA, TD, nr. 585, v. 364a.

⁷²⁰ BOA, TD, nr. 23, s. 368.

anlaşılmaktadır. Bu tarihte zaviyenin Karye-i Babulu (?) da 13 hane, 1 çift, 4 nimçift, 5 mücerred, 5 ekinlü, 4 bennak ve 2 caba olmak üzere 21 nefer nüfusu vardır. Bir çiftlik yeri vardır. Babalar, nimçiftlik yer Ahi Hüma (?) ve nimçiftlik yer Ahi Veli tasarrufundadır. Nimçiftlik yer dahi hariçten ziraat olunurmuş. Kemer karyesinde ise 15'i hane, 1 çift, 8 nim çift, 2 mücerred, 6 ekinlü, 1 bennak, 1 silik... (?) olmak üzere toplam 19 nefer vardır. Zaviyenin resmi çift, bennak ve gayrıdan 472, 18 müd hintadan, 20 müd şair ve gayrıdan, öşrü bağdan 1.450, resmi bostandan 25, resmi ganemden 85, öşrü cevizden 25, resmi bezhaneden 25 akçe olmak üzere toplam 3.912 akçe geliri bulunmaktadır⁷²¹.

Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde 5 adet dükkân vakfı vardır. Zaviyeye Ahi Rüstem evladından Ahi Baba mutasarrıf olup dükkânların mahsulâtını zabt ederek ayendeye ve revendeye hizmet etmektedir. Zaviyeye şimdi ise Ahi Muhyiddin mutasarrıftır. Zaviyenin toplam geliri ise 650 akçedir⁷²².

1566 - 1574 tarihleri arasını kapsayan tahrirde ise Hızır Fakih ve Halil İlyas Hacı Mustafa'nın vechi meşruh üzere eşkincülü vakıf olup vakfiyet üzere mutasarrıflardır. Babulu (?) karyesinde 2 çift, 9 nimçift, 10 mücerred, 33 bennak ve 2 ekinlü olmak üzere toplam 28 nefer vardır. Hâsılı ise çift ve gayrıdan 352, 426 kile hintadan 2.556, 260 kile şairden 790, 13 kile burçaktan 39, 200 kile aleften 300, bostandan 144, kovandan 82, cevizden 6, çayırdan 29, bad-ı hevadan 119, resmi vesaye, tapu-yu zemin ve deştbaniden 200 akçe olmak üzere toplam 4.400 akçedir. Kemer karyesinde de 9 nimçift, 28 mücerred, 4 ekinlü, 10 bennak olmak üzere toplam 52 bulunmaktadır.

Hâsılı ise çift ve gayrıdan 430, 150 kile hintadan 900, 115 kile şairden 345, 15 kile burçaktan kile 45, 27 kile aleften 41, harac-ı bagattan 220, resmi küvvareden 25, meyveden 10, çayırdan 30, cevizden 20, bostandan 24, bad-ı hevadan 50, resmi vesaye, tapu-yu zemin ve deştbaniden 70 akçe olmak üzere toplam 2.220 akçe geliri bulunmaktadır⁷²³.

⁷²¹ BOA, TD, nr. 111, s. 270.

⁷²² BOA, TD, nr. 453, v. 133b.

⁷²³ BOA, TD, nr. 555, s. 107 - 108; Sivrihisar nahiyesi ve Ahi zaviyeleri hakkında bilgi için bk. Doğru, 1997, s. 50 - 53.

Ahi Fethüddin Zaviyesi: Sivrihisar'da bulunan zaviyeye yalnızca Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde rastlanılmaktadır. Zaviyenin 4 müdlük 5 parça yeri, 2 müdlük 3 parça yeri, Kuyucuk'ta 1 müdlük 1 parça yeri ve beş parça bağı vardır. Zaviyeye sırasıyla Ahi Hasan, Ahi Hasan'ın kızının oğlu Pir Ahmed ve Pir Ahmed evladı Hasan Fakih mutasarrıf olmuşlardır. Zaviyenin yıllık hâsılı ise 250 akçeden müteşekkildir⁷²⁴.

Ahi Hızır Zaviyesi: Tuzla kazası, Bayramiç karyesinde bulunan zaviyesinin bir çiftliği, 1 parça harap bağı vardır. Mahsulât da zaviyede harc olunmaktadır. Zaviyeye ilk olarak Ahi Hızır mutasarrıflık yapmıştır. Sonrasında ise Taceddin'in tasarrufuna geçmiştir. Zaviyenin toplam hâsılatı ise 452 akçedir⁷²⁵.

Karaoğlan Zaviyesi: İznik karyesinde bulunan Karaoğlan Zaviyesi'nin, Karaoğlan'ın akrabası Ahi Mustafa'nın tasarrufunda olduğuna dair vakıfnâmesi vardır⁷²⁶.

Ahi Kemal Zaviyesi: Gevye merkezinde bulunan zaviyenin 2 parça yeri vakfiyet üzere tasarruf edilirmiş. Zaviye ilk olarak Mevlana Şemseddin'e sadaka olunmuş. Sonrasında Kabil Fakih'e ondan sonra da Ahi Kemal neslinden Ahi Bayezid'e sadaka olunmuştur⁷²⁷.

Ahi Mustafa Zaviyesi: Zaviyeye dair elimizdeki tek bilgi 1736 - 1737 tarihinde düzenlenen kayıta yer almaktadır. Buna göre Bilecik'te vaki Ahi Mustafa Zaviyesi Vakfı'nın yevmi dört akçe ile mutasarrıfı olan Hüsameddin Efendi bin Abdi ölmüş ve oğlu olmadığından yerine hizmet için şeyh tayin edilmesi istenmiştir⁷²⁸.

Ahi Yusuf Zaviyesi: 1762 - 1763 tarihinde Bursa İnegöl'de Ahi Yusuf Tekkesi zaviyedârlığına mutasarrıf olan Hüseyin bin Ahmed ölüp, zaviyedârlığı mahlûl ve hizmet lâzimesi muattal kalınca zaviyedârlık Halil oğlu Ahmed'e tevcih

⁷²⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 149b.

⁷²⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 159b.

⁷²⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 173a; KKA, TD, nr. 585, v. 333b.

⁷²⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 181a; KKA, TD, nr. 585, v. 405b.

⁷²⁸ BOA, C. EV, nr. 482, s. 243951.

edilmiştir⁷²⁹. 1823 - 1824 tarihinde düzenlenen şahsiyet kaydından bu tarihlerde zaviyenin varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz⁷³⁰.

Ahi Ali Oğlu Zaviyesi: Ahi Ali oğlu Zaviyesi'nde şeyh olan Pir Ali'nin zaviye evkafından ayda 313 akçe hâsılı ve ayda 96 akçe ayda harc mukarreri varmış. Baki 217 akçe bakiyeden 27 akçesi tutulup ayda 30 akçe tabağdan yevmi 2 akçe ete, 1 akçe ekmeğe ve 2 akçe baki hocaya tevzi olunmuştur. Toplam hâsılâtın tamamı ise 500 akçeden müteşekkildir⁷³¹.

2. 2. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Salih Oğlu Reis Çiftliği: Sivrihisar'ın Bazar karyesinde bulunan çiftlik Ahi Salih'in oğlu Reis'indir. Kendi zaviyesi ve beş altı parça bağı vardır. Vakfiyet üzere tasarruf ederler. Ahi Salih ölünce oğlu Ahi Kemal mutasarrıf olmuştur. Çiftlik şimdi Ahi Cemal ve Emir Seydi'ye sadaka olunmuştur. Çiftliğin toplam geliri ise 300 akçedir⁷³².

Ahi Gündüz Çiftliği: Göl kazası, Ak-ova Mezrası'nda bulunan Ahi Gündüz Çiftliği, Gazi Hüdavendigar'dan vakıftır. Şimdi oğlu Mehmed mutasarrıf olup elinde padişah nişan-ı hümayunu vardır. Çiftliğin toplam hâsılı ise 150 akçedir⁷³³.

Ahi Yusuf Çiftliği: İnegöl merkezinde bulunan Ahi Yusuf Çiftliği üç müdlük yerdir. İnegöl merkezinde bir değirmeni olup zaviyesine vakıftır. Çiftliğe neslinden Ahi Hamza mutasarrıf olup ayende ve revendeye hizmet edermiş. Değirmen harap olunca bir kişi değirmeni tamir ederek rûsûmunu zaviyeye verirmiş. Ahi Hamza ölünce çiftliğe oğlu Mustafa mutasarrıftır olmuştur⁷³⁴.

Ahi Buldak Çiftliği: Tarhala merkezinde bulunan Beratlı Halil Çiftliği, Ahi Buldak (?) vakfı imiş. Çiftliğe Ahi Musi oğlu Ömer tasarruf etmektedir. Elinde Murad Hüdavendigar'ın nişanı vardır. Çiftlik şimdi tımara emrolunmuştur⁷³⁵.

⁷²⁹ BOA, C. EV, nr. 235, s. 11741

⁷³⁰ VGMA, nr. 188, s. 64/487.

⁷³¹ BŞS, nr. 3257-1, s. 1318/B4.

⁷³² BOA, TD, nr. 453, v. 150a.

⁷³³ BOA, TD, nr. 453, v. 224b; KKA, TD, nr. 585, v. 272b.

⁷³⁴ BOA, TD, nr. 453, v. 248b; KKA, TD, nr. 585, v. 308b.

⁷³⁵ BOA, TD, nr. 44, s. 130.

2. 2. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Sadır Mezrası: Bursa kazasında bulunan mezraya Ahi Sadır'ın çiftliği, bağı ve bahçesi vakf-ı evlad imiş. Sultan Mehmed müselleme tutup Ahi Sadır'ın kızı Fatma Hatun'a hükmü hümayun vermiştir.

İsabey Çelebi Beyazid Paşa vakıfnâmesinde “*Mezkûr mezra bile kaydolmamış ama müstakil vakfiyede onun vakfı değildir, kadimden vakıftır dediler.*” diye kaydolunmuştur. Fatma Hatun ölünce kızı Hatice Hatun tasarruf edermiş. Mezra, şimdi Kayser'e sadaka olunmuştur. Mezranın toplam hâsılı ise 700 akçedir⁷³⁶.

Ahi Tuzcu Mezrası: Yarhisar kazasında bulunan Ahi Tuzcu Mezrası, Orhan Bey'den kızı Hatice Hatun'un Yarhisar tarafındaki zaviyesine vakıftır. Şimdi Ahi Tuzcu evladından Mustafa oğlu Emirci Kozaniş (?) Ömer tasarruf eder. “*Sultanımız emriyle merhum Ebu Eyüp Ensari Hazretleri'ne sarf olunur.*” diye kaydolunmuştur. Toplam hâsılat ise bad-ı heva ve gayrıdan 800 akçedir⁷³⁷.

Ahi Aslıhan Mezrası: Tarhala kazasında bulunan Ahi Aslıhan Mezrası evvelden vakıf imiş. Mezra, Ahi Musa oğlu Mustafa'ya mukarrer vakıftır. Ondan sonra sırasıyla Mustafa, Nurettin ve Ebu'l Hayr mutasarrıf olmuşlardır. Mezra şimdi Ebu'l Hayr'dan alınıp Köse'ye sadaka olunmuştur. Mezranın hâsılı ise 400 akçedir⁷³⁸.

Ahi Sevindik Mezrası: Göynük'te kayıtlı olan Ahi Sevindik Mezrası'na Orhan Bey neslinden İdris, Resul ve Musa tasarruf ederler imiş. Bunların evladından Kasım veledi İdris ve Ali veledi Musa ve Mustafa biraderi o mezkûrların temessük-ü padişahîleri yoktur. Mezranın hâsılı ise 260 akçedir⁷³⁹.

Ahi Davud Mezrası: Göl kazası, Günay karyesinde bulunan mezra Ahi Davud Fakih demekle maruftur. Mezraya vakfiyet üzere Mustafa Fakih mutasarrıf olup elinde padişah nişan-ı hümayunu vardır⁷⁴⁰.

⁷³⁶ BOA, TD, nr. 453, v. 9a.

⁷³⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 22a.

⁷³⁸ BOA, TD, nr. 453, v. 70a.

⁷³⁹ BOA, TD, nr. 453, v. 211b; KKA, TD, nr. 585, v. 447b.

⁷⁴⁰ BOA, TD, nr. 453, v. 224a; KKA, TD, nr. 585, v. 272b.

Ahi Fethüddin Mahallesi: Sivrihisar kazası merkezinde bulunan Ahi Fethüddin Mahallesi 1486 - 87 tarihinde yapılan tahrirde göre 10 hane, 2 mücerred, 1 imam olmak üzere toplam 13 nefer nüfusa sahiptir⁷⁴¹. 1566 - 74 tarihli tahrirde ise 5 mücerred, 3 sipahi ve 1 berat sahibi olmak üzere 16 nefer⁷⁴²; 1573 - 74 tarihli tahrirde de 23 mücerred, 3 sipahi ve 1 muhaasıl nüfusa sahiptir⁷⁴³.

Ahi Ömer Mahallesi: Mihaliç kazası merkezinde kayıtlı olan mahallenin 1573 - 74 tarihinde yapılan tahrirde göre 23 mücerred ve 4 berat sahibi olmak üzere 66 nefer nüfusu bulunmaktadır⁷⁴⁴.

Ahi Pınarı Mezrası: 1573 - 74 tarihinde yapılan tahrirde Sivrihisar'da kayıtlı olan mezra 1 nimçift, 6 sipahizade, 2 nimçift sipahi, 9 küdlük olmak üzere toplam 18 nefer nüfusa sahiptir. Mezra hâlâ sipahi elindedir.

Mezranın 3 resm, zemin resmi 48, çift resmi 97, 151 kile hintadan 906, 100 kile şairden 300, 20 kile aleften 30, 100 kile burçaktan 300, öşrü kovandan 26, öşrü meyveden 30, adet-i ağnamdan 10, öşrü çayırdan 10, bad-ı hevedan 100, resmi vesaye, tapu-yu zemin ve deştbaniden 234 akçe olmak üzere toplam 2.043 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁴⁵.

Ahi Oğlu Baba Zaviye Mahallesi: Bergama kazası merkezinde bulunan mahallenin 26 hane, 1 mücerred ve 1 imam olmak üzere 29 nefer nüfusu bulunmaktadır⁷⁴⁶.

2. 3. Sultanönü Sancağı

Sultanönü sancağında Ahilere ait zaviye, vakıf, çiftlik ve Ahi isimli yerleşim yerlerine rastlamaktayız. Çalışmamızda MAD, nr. 27; MAD, nr. 18333; KKA, TD, nr. 54 numaralı tahrir; BOA, C. EV, nr. 526 numaralı evkaf; VGMA, nr. 189 ve VGMA, nr. 224 numaralı vakıf defterleri kullanılmıştır.

⁷⁴¹ BOA, TD, nr. 23, s. 346.

⁷⁴² BOA, TD, nr. 555, s. 10.

⁷⁴³ KKA, TD, nr. 68, v. 9b.

⁷⁴⁴ KKA, TD, nr. 67, v. 96b.

⁷⁴⁵ KKA, TD, nr. 68, v. 102a - 102b.

⁷⁴⁶ BOA, TD, nr. 1050, s. 10.

Tablo 10. Sultanönü Sancağı Ahileri

No	Sancağ	Zaviye	Vakıf	Çiftlik	Yerleşim Yeri
1	Sultanönü Sancağı	Ahi İdris Zaviyesi	Ahi Süleyman Vakfı	Ahi Mahmud Çiftliği	Ahi Süleyman Mezrası
2	Sultanönü Sancağı	Ahi Mehmed Zaviyesi	Ahi Ömer Vakfı	Ahi Çiftliği	Ahi Salih Mezrası
3	Sultanönü Sancağı	Ahi Mahmud Zaviyesi		Ahi Yol oğlu Ahmed ve İsa Çiftliği	Ahi Bereket Mezrası
4	Sultanönü Sancağı	Ahi Süleyman Zaviyesi		Ahi Gündüz Çiftliği	Ahi Otak Karyesi
5	Sultanönü Sancağı	Ahi Ömer Zaviyesi		Ahi Şeyh Çiftliği	
6	Sultanönü Sancağı	Ahi Rüstem Zaviyesi		Ahi Hoca Çiftliği	
7	Sultanönü Sancağı			Ahi Yunus Çiftliği	
8	Sultanönü Sancağı			Ahi İdris Çiftliği	
9	Sultanönü Sancağı			Ahi İsmail Çiftliği	
10	Sultanönü Sancağı			Ahi İvaz Çiftliği	
	Toplam	6	2	10	4

2. 3. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi İdris Zaviyesi: Eskişehir ve Karacaşehir karyesinde kayıtlı olan Ahi İdris Zaviyesi'nin Savcı ve Derecik karyesinde bir değirmen ve bir çiftlik yeri vakfı varmış. Zaviyeye, Sultan Mehmed beratıyla Ahi Hamid ve Ahi İdris mutasarrıflar imiş. Sonra köyler mensuh, zaviye ma'mur olunca ayende ve revendeye hizmet edememiştir. Zaviyenin bir çiftlik ve bir değirmeni mukarrer kalmıştır.

Sultan Bayezid; köylerin, çiftliğin ve değirmenin vakfiyetini mukarrer ederek ayendeye ve revendeye hizmet etmek üzere mukarrer kılmış. Ahi Hamid ölüp oğulları Üveys (?), Bali, İbrahim ve Ahi İdris'e mukarrername verilmiş. Sonrasında Mustafa veledi Hacı İdris mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin bu dönemde

5 çift, 4 nim-çift, 5 bennak, 2 Kara, 10 belirsiz olmak üzere toplam 26 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hâsılı ise 9.480 akçedir.

Derecik karyesinde 7 nim çift, 7 bennak, 8 Kara olmak üzere 22 nefer nüfusu vardır. Gelirleri ise hintadan 15 akçe, şairden 10 akçe, öşrü bostandan 30 akçe, öşrü bağdan 20 akçe, resmi kovandan 10 akçe, bad-ı hevadan 40 akçe, resmi çift, bennak ve Karadan 270 akçeden müteşekkildir. Yine 1 müd hinta, 2 müd şair, 125 akçe adet-i ağnam, 100 akçe resmi bostan, 100 akçe öşrü bağ, çifti sekiz dönüm yerden hassa 40 akçe, 6 harap asiya, 20 akçe çift-i zeminden, 280 akçe resmi çift, bennak ve Karadan, 25 akçe bad-ı hevadan olmak üzere toplam 842 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁴⁷.

Tarihi belli olmayan bir defterde de kayıtlı olan zaviye, bu dönemde Eskişehir kazası, Çanakçı karyesinde kayıtlıdır. Zaviyeye Ahi İdris'in mutasarrıf olduğu görülmektedir. Zaviyenin Çanakçı karyesinde 9 hane, 1 imam, 2 çift, 3 nim-çift, 5 bennak, 4 mücerred, 3 hâsıl-ı zemin, 2 sipahizade olmak üzere toplam 22 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hâsılı ise 396 akçedir.

Derecik'te ise 7 nim çift, 4 bennak, 1 mücerred, 11 hane hâsılından toplam 1.295 akçe geliri vardır. Yine 71 müd hinta, 51 şair, 10 öşrü bostan, 8 öşrü bagat, 1 harap asiya, 40 bad-ı heva, 40 resmi çift, 48 resmi bennak, 80 öşrü kovan ve 2 müd 10 kile hintadan 157 akçe, 5 müd şairden 52 akçe, adet-i ağnamdan 108 akçe, öşrü bostandan 210 akçe, öşrü bağdan 130 akçe, sekiz dönüm yer ve bir arsadan 40 akçe, bad-ı hevadan 20 akçe, resmi çiftten 113 akçe, resmi bennaktan 48 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁴⁸.

1575 - 76 tarihlerinde düzenlenen defterde de Eskişehir ve Karacaşehir kazası, Savcı ve Derecik karyesinde kayıtlı olan zaviyeye bu dönemde Çura (?) veledi İsa mutasarrıftır. Zaviyenin 2 çift, 3 nim çift, 5 bennak, 9 mücerred, 1 resmi zemin 8 toplam 22 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hâsılı ise 3.480 akçedir.

Gelirleri ise 15 kile hintadan kile 900 akçe, 20 kile şairden 800 akçe, öşrü bostandan 28 akçe, öşrü bağdan 25 akçe, öşrü kovandan 62 akçe, resmi zeminden 150 akçe, adet-i ağnamdan 170 akçe, resmi çift, bennak ve mücerredden 210 akçe, deştbaniden 12 akçe, tapu-yu zeminden 180 akçe, bad-ı heva ve resmi vesayeden 140 akçeden müteşekkildir.

⁷⁴⁷ MAD, nr. 27, s. 22.

⁷⁴⁸ MAD, nr. 18333, s. 19.

Zaviyenin Karye-i Derecik'te ise 8 nim çift, 15 bennak, 18 mücerred, 1 bazdar olmak üzere toplam 42 nefer nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri de Zemin-i Gök Yokuş ilinde 10 dönüm hâsılından 1.116 akçe, 2 kile hintadan kile 120 akçe, 2 kile şairden 80 akçe, 2 kile mahlûttan 80 akçe, öşrü bostandan 100 akçe, öşrü bağdan 100 akçe, adet-i ağnamdan 45 akçe, çift-i sekiz dönüm hassa yerden 40 akçe, 1 bab harap asiyaftan, Göynük'te 2 bab harap asiyaftan, çift-i zeminden 20 akçe, resmi çift bennak ve mücerreddən 356 akçe, deştbaniden 26 akçe, resmi zeminden 40 akçe, tapu-yu zeminden 50 akçeden müteşekkil olup yekûnu 1.116 akçedir⁷⁴⁹.

1759 - 1760 tarihinde Eskişehir'e tabi Çanakçı karyesinde bulunan Ahi İdris Zaviyesi Vakfı'nın Çanakçı ve Derecik karyesindeki değirmeni nezdinde bir çiftlik yeri vardır. Ayende ve revendeye hizmet etmek şartı bulunmaktadır. Ahi İdris zaviyesinin zaviyedârı olan Muhammed ölünce zaviyedârlık oğlu Mustafa'ya tevcih olunmuştur⁷⁵⁰.

Ahi Mehmed Zaviyesi: Zaviye, Eskişehir kazasında bulunmaktadır. Zaviyenin 20 dönüm yeri olup Abdi Fakih mutasarrıflık yapmaktadır. Yıllık hâsılı ise 200 akçedir⁷⁵¹.

Ahi Mahmud Zaviyesi: Zaviyenin kuruluş tarihi ve hangi meslek grubuna bağlı üyelerin buraya devam ettiği açıklanmamıştır. Kadimden vakıfları olduğunun belirtilmesi zaviyenin Osmanlı devrinden önce kurulmuş olabileceğini ortaya koyabilir⁷⁵².

Eskişehir kazasında bulunan zaviyenin 23 dönüm yeri vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş. Sonra mensuh olup tımara verilse de Sultan Bayezid mukarrer kılınca Ahmed ve Ahi Mahmud mutasarrıf olmuşlardır. Sonrasında sırayla Ahmed'in oğlu Mehmed ve Mahmud mutasarrıf olmuşlardır. Bu dönemde zaviyenin toplam geliri 350 akçeden müteşekkildir⁷⁵³.

⁷⁴⁹ KKA, TD, nr. 541, v. 13a - 13b.

⁷⁵⁰ BOA, C. EV, nr. 526, s. 26555.

⁷⁵¹ MAD, nr. 27, s. 34.

⁷⁵² Doğru, 1991, s. 35.

⁷⁵³ MAD, nr. 27, s. 35.

Zaviye tarihi belli olmayan bir defterde de kayıtlı olup Ahmed'in oğlu Mehmed tasarrufundadır. Hâsılı ise 150 akçedir⁷⁵⁴.

1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan zaviyeye bu dönemde Recep mutasarrıf olmuştur. Zaviyenin dükkânlarından yıllık 370 akçe olmak üzere toplam 470 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁵⁵.

1876 - 1877 tarihinde düzenlenen şahsiyet kaydından da zaviyenin bu tarihlerde hâlâ var olduğunu görmekteyiz⁷⁵⁶.

Ahi Süleyman Zaviyesi: Karacaşehir kazası, Kedicük (?) karyesinde kayıtlı olan zaviyeye bir çiftlik yer kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunur iken mensuh olup tımara verilmiştir. Sultan Bayezid vakfiyeti mukarrer edince Ahi Alaaddin'e sadaka olunmuş. Sonrasında İbrahim oğlu Hamid berat-ı samiyle mutasarrıf olmuştur. Zaviyeye şimdi Ahmed Fakih mutasarrıftır. Zaviyenin bu dönemdeki hâsılı ise 400 akçedir⁷⁵⁷.

1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan zaviyeye bu dönemde de Mehmed mutasarrıf olmuştur. Hâsılı ise 400 akçeden müteşekkildir⁷⁵⁸.

Ahi Ömer Zaviyesi: Eskişehir kazasında bulunan Ahi Ömer Zaviyesi, kadimden vakıf imiş. 20 dönüm yeri bulunmaktadır. Zaviyenin hâsılı ise 100 akçedir⁷⁵⁹.

1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan zaviyenin Eskişehir'de 20 dönüm zaviyeye vakıftır. Bu tarihlerde zaviyeye sırasıyla Abdi ve Bostan veledi Memi Alaaddin mutasarrıf olmuşlardır. Hâsılı ise 200 akçeden müteşekkildir⁷⁶⁰.

⁷⁵⁴ MAD, nr. 18333, s. 15.

⁷⁵⁵ KKA, TD, nr. 541, v. 27a.

⁷⁵⁶ VGMA, nr. 189, s. 26 - 27/187.

⁷⁵⁷ MAD, nr. 27, s. 36.

⁷⁵⁸ KKA, TD, nr. 541, v. 22b.

⁷⁵⁹ MAD, nr. 18333, s. 6.

⁷⁶⁰ KKA, TD, nr. 541, v. 25b; Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir, 2005, s. 120 - 122.

Ahi Rüstem Zaviyesi: VGMA, nr. 224 numaralı defterdeki şahsiyet kaydında Sivrihisar kazasında bulunan Ahi Rüstem Zaviyesi'ne evlad-ı vakıftan Mehmed ve Ahmed mutasarrıf olmuşlardır⁷⁶¹.

2. 3. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Mahmud Çiftliği: Karacaşehir kazası, Şehir öyüğü karyesinde kayıtlı olan çiftlik kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunup Ahi Mahmud Zaviyesi'ne sarf olunur imiş. Aslında çiftlik 2 tane imiş. Biri Sultan Yıldırım padişah meşihatının imamına ve biri de Ahi Mahmud Zaviyesi'ne vakıf imiş. Çiftlik sonra Mümin oğulları Mehmed ve Abdülkerim tasarruflarına geçmiştir.

Çiftliğe şimdi Hamid mutasarrıftır. Çiftliğin toplam hâsılatı ise 380 akçedir⁷⁶². 1575 - 1576 tarihlerinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan çiftliğe bu dönemde Mehmed Halife veledi Mehmed mutasarrıftır. Hâsılı ise 350 akçeye düşmüştür⁷⁶³.

Ahi Çiftliği: Eskişehir kazası, Aşağı Söğüd karyesinde bulunan çiftliğe Ahi Yekye (?), Ahi Mustafa ve Ahi Seydi mutasarrıflar iken çiftlik mensuh olup tımara verilmiştir. Çiftliğin mukarrer olmasıyla Ahi Yekye (?) oğulları İbrahim Fakih, Turgud Fakih, Halil, Ahi Mustafa oğlu Yusuf, Ahi Mehmed oğlu Elvad (?) ve Yusuf'un tasarruflarına verildiği görülmektedir.

Sonrasında sırasıyla Abdullah, İbrahim ve Turgud mutasarrıflardır. Halil ölünce de hissesi oğlu Emrullah'a verilmiştir. Çiftliğin bu defterde 5 nefer nüfusu kayıtlı olup hâsılı 350 akçedir⁷⁶⁴. 1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde göre ise çiftliğe Abdullah mutasarrıftır. 3 nefer nüfusu bulunan çiftliğin hâsılı ise 350 akçedir⁷⁶⁵.

Ahi Yol oğlu Ahmed ve İsa Çiftliği: Karacaşehir kazası, Alaçam karyesinde kayıtlı olan çiftliğine tevzi defterinde Ahi Yol oğlu Ahmed ve İsa vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş. Sonra Hüseyin ve Süleyman mutasarrıf olmuşlardır. Çiftliğe şimdi sırasıyla Mahmud veledi Hasan, karındaşı Ahmed ve

⁷⁶¹ VGMA, nr. 224, s. 214 - 215/1993.

⁷⁶² MAD, nr. 27, s. 13 - 14.

⁷⁶³ KKA, TD, nr. 541, v. 21a.

⁷⁶⁴ MAD, nr. 27, s. 23 - 24.

⁷⁶⁵ KKA, TD, nr. 541, v. 19b.

İskender mutasarrıflardır. 9 nefer nüfusu bulunan çiftliğin 300 akçe hâsılı vardır⁷⁶⁶.

Ahi Gündüz Çiftliği: 1575 - 1576 tarihlerinde yapılan tahrirde kayıtlı olan çiftlik Karacaşehir kazası, Bozaniç karyesinde bulunmaktadır. Maruf çiftlik vakfiyet üzere tasarruf olunur iken mensuh olup tımara verilmişse de sonra Sultan Bayezid Veli Fakih'e sadaka etmiştir. Sonrasında çiftlik sırasıyla Veli Fakih'in oğullarından Yakup ve Mehmed'in tasarrufuna girmiştir. Toplam hâsılı ise 350 akçedir⁷⁶⁷.

Ahi Şeyh Çiftliği: Karacaşehir kazası, Sultan Deresi karyesinde bulunan çiftlik Ahi Şeyh zaviyesine vakıftır. Vakfiyet üzere Derviş Bey mutasarrıf iken mensuh olup tımara verilmiştir. Bayezid Han, vakfı mukarrer ederek Mehmed ve Halil'i mutasarrıf etmiştir. Çiftliğe şimdi Hasan mutasarrıftır. 5 nefer nüfusu bulunan çiftliğin hâsılı ise 350 akçedir⁷⁶⁸.

Ahi Hoca Çiftliği: İnönü kazası, Karalar (?) karyesinde kayıtlı olan bir çiftlik yer kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunur iken mensuh olup tımara verilmiştir. Sonra vakfiyeti mukarrer kılınıp padişah beratıyla Sadık, Musa ve Vahal (?) mutasarrıf olmuşlardır. Çiftliğin toplam hâsılı ise 300 akçedir⁷⁶⁹.

1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan çiftliğe bu tarihte Musa Derviş mutasarrıftır. 8 nefer nüfusu bulunan çiftliği 300 akçe hâsılı kayıtlıdır⁷⁷⁰.

Ahi Yunus Çiftliği: Bilecik kazası, Köy-viran karyesinde bulunan çiftlik Ahi Yunus Zaviyesi'ne vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş. Padişah mukarrernâmesiyle Yunus'un mutasarrıfı olduğu çiftliğin 1 nefer nüfusu ve 300 akçe hâsılı kayıtlıdır⁷⁷¹.

⁷⁶⁶ MAD, nr. 27, s. 24; KKA, TD, nr. 541, v. 26b.

⁷⁶⁷ KKA, TD, nr. 541, v. 25a.

⁷⁶⁸ KKA, TD, nr. 541, v. 27b.

⁷⁶⁹ MAD, nr. 27, s. 87.

⁷⁷⁰ KKA, TD, nr. 541, v. 45a.

⁷⁷¹ MAD, nr. 27, s. 104.

1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan çiftliğe Mehmed karındaşı Mustafa ve Şaban veledi an Sefer mutasarrıflardır⁷⁷².

Ahi İdris Çiftliği: Bilecik kazası, Pınar karyesinde kayıtlı olan çiftlik Ahi İdris Zaviyesi'ne vakıf iken mensuh olup tımara verilmiş. Sultan Bayezid, vakfiyeti mukarrer kılarak Lütfullah oğlu İhtiyar (?)'a sadaka eylemiş. Çiftliğe şimdi oğulları Piri veledi Şeyh Hasan, Turasan ve Pir veledi an Lütfullah mutasarrıflardır. 4 nefer nüfusu bulunan çiftliğin 250 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁷³.

1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde de kayıtlı olan çiftliğe bu dönemde Latif mutasarrıftır. Çiftliğin nüfusu ise 3 nefer olarak kaydedilmiştir⁷⁷⁴.

Ahi İsmail Çiftliği: Bilecik kazası, Büyük-Küre karyesinde kayıtlı olan çiftlik Ahi İsmail neslinden Osman tasarrufundadır. Çiftliğin hâsılı ise 200 akçedir⁷⁷⁵.

Ahi İvaz Çiftliği: 1572 - 1573 tarihinde yapılan tahrirde göre Bilecik kazası, Elmacık karyesinde kayıtlı olan çiftliğin hâsılı 120 akçedir⁷⁷⁶.

2. 3. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Süleyman Mezrası: Bir çiftlik yer kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunmuş. Sonra mensuh olup tımara verilmiş. Ancak Sultan Bayezid vakfiyeti mukarrer edince Ahi Alaaddin'e sadaka olunmuş. Şimdiki hâlde Ahi İbrahim oğlu Hamza mutasarrıftır. Mezranın toplam 310 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁷⁷.

Ahi Salih Mezrası: Karacaşehir kazası, Sultan-deresi karyesinde bulunan 1 çiftlik yer kadimden Ahi Salih Zaviyesi'ne vakıftır. Vakfiyet üzere Derviş Bey mutasarrıf imiş. Mensuh olup tımara verilmiş. Sultan Bayezid vakfiyeti mukarrer edince Mehmed tasarrufuna geçmiş. Sonrasında sırasıyla Ahmed oğlu Halil ile Mehmed oğlu Hüseyin mutasarrıf olmuşlardır. 4 mücerred ve 1 çift olmak üzere toplam 5 nefer nüfusu bulunan mezranın toplam hâsılı ise 250 akçedir⁷⁷⁸.

⁷⁷² KKA, TD, nr. 541, v. 52a.

⁷⁷³ MAD, nr. 27, s. 108.

⁷⁷⁴ KKA, TD, nr. 541, v. 53b.

⁷⁷⁵ MAD, nr. 27, s. 112; KKA, TD, nr. 541, v. 52a.

⁷⁷⁶ KKA, TD, nr. 145, s. 105b.

⁷⁷⁷ MAD, nr. 18333, s. 6.

⁷⁷⁸ MAD, nr. 18333, s. 22.

Ahi Bereket Mezrası: 1572 - 1573 tarihleri arasında yapılan tahrirde kayıtlı olan Ahi Bereket Mezrası, Bilecik karyesinde kayıtlı olup toplam hâsılı 243 akçeden müteşekkildir⁷⁷⁹.

Ahi Otak Karyesi: Karacaşehir kazasında bulunan Ahi Otak Karyesi 10 çift, 10 nim-çift, 9 mücerred, 4 bennak, 1 kötürüm, 1 sipahizade nüfusa sahiptir. Gelirleri ise çift, bennak ve mücerredden 597 akçe, 30 müd hintadan 1800 akçe, 13 müd şairden 520 akçe, 10 müd mahlûtta 400 akçe, öşrü kovandan 15 akçe, öşrü bostandan 30 akçe, öşrü bağdan 12 akçe, adet-i ağnamdan 236 akçe, resmi zeminden 150 akçe, deştbaniden 40 akçe, tapu-yu zeminden 120 akçe, bad-ı hevadan 80 akçe olmak üzere toplam 4.000 akçeden müteşekkildir⁷⁸⁰.

2. 4. Karahisar-ı Sahib Sancağı

Karahisar-ı Sahib sancağına ait KKA, TD, nr. 575 numaralı tahrir; BOA, C. EV, nr. 36 ve BOA, C. EV, nr. 646 numaralı evkaf; VGMA, nr. 189 numaralı vakıf; KŞS, nr. 548 ve KŞS, nr. 552 numaralı şeriyye sicilleri Ahiler hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden hareketle, Karahisar-ı Sahib sancağındaki Ahilerin zaviye ve çiftlikleri karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 11. Karahisar-ı Sahib Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Çiftlik
1	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Recep Zaviyesi	Ahi Mustafa Çiftliği
2	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Sinan Zaviyesi	Ahi Otamış (?) Çiftliği
3	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Zaviyesi	
4	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Bayezid Zaviyesi	
5	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Hızır Zaviyesi	
6	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Osman Zaviyesi	
7	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Mehmed Zaviyesi	
8	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi İsmail Zaviyesi	
9	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Sultan Zaviyesi	
10	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi Muhsin Zaviyesi	
11	Karahisar-ı Sahib Sancağı	Ahi İshak Zaviyesi	
	Toplam	11	2

⁷⁷⁹ KKA, TD, nr. 145, v. 105b.

⁷⁸⁰ KKA, TD, nr. 145, v. 8b.

2. 4. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Recep Zaviyesi: Karahisar merkezinde kayıtlı olan zaviyenin tasarrufu Himmet (?) ve Hasan Çelebi evladından Ahi Akra (?) ve Ahi Mehmed'e ait idi. Ölümleriyle evladlarından Ahi Akra'nın oğlu Mustafa ve kızı Ayşe mutasarrıf olmuşlardır. Lakin ellerinde beratları yoktur ve Mehmed'in neslinden kimse kalmamıştır.

Zaviyenin Mustafa tasarrufundaki 1 dükkândan 30, 2 dükkândan 160, Bayad karyesinde bulunan 2 dönüm zeminden 20, Kırk-pınar'daki 8 dönüm zeminden 40, Karaağaç karyesindeki 8 dönüm zeminden 40 akçe olmak üzere toplam 280 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁸¹.

Ahi Sinan Zaviyesi: Karahisar merkezinde bulunan zaviyeye Ahi Sinan veledi Emir mutasarrıf imiş. Sonra İshak'a ondan sonra da berat-ı samiyle evladından Ali'ye sadaka olunmuştur. Şimdiki hâlde zaviyeye Ali'nin oğlu Hayreddin mutasarrıftır. Zaviyenin 3 dükkân icaresinden toplam 230 akçe geliri vardır⁷⁸².

Ahi Zaviyesi: 1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirî göre Sanduklu kazası merkezinde kayıtlı olan zaviyeye Sultan Mehmed beratıyla Hacı İvaz (?) veledi vakfiyet üzere mutasarrıflar imiş. Sonra mensuh olup tımara verilse de mukarrer tutulup Hacı İvaz'a (?) verilmiş. Şimdiki hâlde zaviyeye Ahmed mutasarrıftır. Gelirleri ise dükkân icarelerinden, zeminhane icaresinden 20 akçe ve zemin-i dönümden 50 akçe olmak üzere toplam 250 akçeden müteşekkildir⁷⁸³.

Ahi Bayezid Zaviyesi: Sanduklu kazası merkezinde bulunan zaviyeye sırasıyla Ahi Musa, Seyid Tur Ali ve Seyid Mehmed mutasarrıf olmuşlardır. Zaviyenin 9 adet dükkândan 357 akçe, 2 parça debbağhaneden 45 akçe, yoncalık zemin-i icaresinden 295 akçe, kasaptan 760 akçe, Karaca-viran karyesindeki bir

⁷⁸¹ KKA, TD, nr. 575, v. 11b.

⁷⁸² KKA, TD, nr. 575, v. 14b; Ahi Recep ve Ahi Ahi Sinan zaviyeleri hakkında bilgi için bk. Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 261 - 263.

⁷⁸³ KKA, TD, nr. 575, v. 60b.

çift asiyaptan 30 akçe ve 2 dönüm zemin icaresinden 30 akçe olmak üzere toplam 1.447 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁸⁴.

1719 - 1720 tarihlerinde zaviyedâr olan Hüseyn'in evkafı yoktur. Demirci olması ve zaviye-i mezburenin kapısını kapatması yüzünden kendisi azlolunarak, zaviyadârlık İsmail Efendi İbn Mehmed'e tevcih edilmiştir⁷⁸⁵.

Ahi Hızır Zaviyesi: Sanduklu kazası, Koç-hisar karyesinde kayıtlı olan zaviye 1 çiftlik yer imiş. Kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunur iken Sultan Mehmet beratıyla mensuh olup tımara verilmiş. Sonrasında geri mukarrer tutulup Derviş İvaz (?) tasarrufuna verilmiştir. Zaviyenin toplam hâsılı ise 250 akçedir⁷⁸⁶.

Ahi Osman Zaviyesi: Zaviye Sanduklu kazası, Kasım Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kadimden vakfiyet üzere Sultan Mehmed beratıyla Ahi Osman oğlu İvaz ve Ömer oğlu Yusuf mutasarrıflar imiş. Mensuh olup tımara verilse de tekrar padişah hümayunuyla Ömer oğlu Yusuf'a verilmiştir. Şimdiki hâlde ise Recep Dede mutasarrıf olmuştur. Gelirleri ise 2 bahçeden toplam 80 akçe ve 1 çiftlik hâsılından 250 akçe olmak üzere toplam 330 akçeden müteşekkildir⁷⁸⁷.

Ahi Mehmed Zaviyesi: Bolavadin kazasında bulunan zaviye mensuh olup tımara verilmiş. Sonra vakfiyeti mukarrer tutulup Sultan Murad ve Sultan Mehmed beratıyla Ahi Osman ve karındaşı Dede mutasarrıf olmuşlardır.

Şimdiki hâlde zaviyeye Ahi Evran (?) veledi Ahi Ali mutasarrıftır. Zaviyenin Ada-göl karyesinde 66 nefer nüfusu bulunmaktadır. Toplam hâsılatı ise 2.790 akçeden müteşekkildir⁷⁸⁸.

Ahi İsmail Zaviyesi: Susuz köyündeki Ahi İsmail Zaviyesi 1791 - 1792 tarihinde Ahmed Halife tasarrufunda iken Ahmed Halife'nin ölmesiyle hissesi Seyyid Ahmed üzerine devrolmuştur⁷⁸⁹.

⁷⁸⁴ KKA, TD, nr. 575, v. 61a.

⁷⁸⁵ BOA, C. EV, nr. 36, s. 1799.

⁷⁸⁶ KKA, TD, nr. 575, v. 64a.

⁷⁸⁷ KKA, TD, nr. 575, v. 64a.

⁷⁸⁸ KKA, TD, nr. 575, v. 76b - 77a.

⁷⁸⁹ BOA, C. EV, nr. 646, s. 32574.

Ahi Sultan Zaviyesi: Zaviyeye ait tek kayıt 1874 - 1875 tarihli şahsiyet kaydıdır. Buna göre İshaklı kazası, Dere Hasan karyesinde bulunan zaviyenin zaviyedârlığı Hafız Efendi'ye tevcih edilmiştir⁷⁹⁰.

Ahi Muhsin Zaviyesi: Dinar nam karyede vaki Ahi Muhsin Zaviyesi'nin zaviyedârı olan Cafer veledi Bistan (?) ölmüştür. Yerine Çelebioğulları Ali ve Süleyman layık ve Ali müstahak iken Şeyh Mustafa bu duruma karşı çıkınca zaviye yevmi bir akçe ile Şeyh Mustafa'ya tevcih olunmuştur. Ancak babalarından kalan berat sebebiyle inayet talep etmeleriyle Ali ve Süleyman yevmi bir akçe ile zaviyeye mutasarrıf olmuşlardır⁷⁹¹.

Ahi İshak Zaviyesi: Sehil (?) Pazarı karyesinde vaki Ahi İshak Zaviyesi harap olmuş iken Şeyh Apazıd (?) demekle maruf Es-seyyid Elhac Mahmud zaviyeyi kendi malıyla tamir etmiştir. Zaviyenin hâlâ zaviyedâr ve meşiyihî olmadığından naib Mevlana Elhac Ahmed Zeyd, zaviyenin tasarrufunu Es-seyyid Elhac Mahmud'a vermiştir⁷⁹².

2. 4. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Mustafa Çiftliği: Şehr-Abad kazasında bulunan çiftliğin 7 mücerred ve 5 bennak olmak üzere toplam 12 nefer nüfusu bulunmaktadır. Çiftliğin zeameti Ali'ye aittir.

Gelirleri ise zemin resminden 60, resmi bennak ve mücerredten 103, 3 müd hintadan 360, 2 müd şairde 160, 2 müd mahlûttan 40, adet-i ağnamdan 150, öşrü bostandan 80, öşrü kovandan 50, resm-i tapu-yu zeminden 50, resm-i deştbaniden 20, bad-ı heva ve resm-i arusdan 50, 120 dönüm çiftlik zemininden 1.123 akçeden müteşekkildir⁷⁹³.

Ahi Otamış (?) Çiftliği: Sanduklu kazasında bulunan çiftliğin 8 mücerred ve 7 bennak olmak üzere toplam 15 nefer nüfusu vardır. Çiftliğin zeameti Memî tasarrufundadır.

Çiftliğin çiftlik zemininden 125, resm-i zeminden 63, resmi bennak ve mücerredten 132, hinta ve nohuttan 700; şair ve kaplucadan 500, mahlûttan 300,

⁷⁹⁰ VGMA, nr. 189, s. 262/2098.

⁷⁹¹ KŞS, nr. 548, s. 79/265.

⁷⁹² KŞS, nr. 552, s. 91/240.

⁷⁹³ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

adet-i ağnamdan 100, öşrü kovandan 50 resmi tapu-yu zeminden 100, resmi deştbaniden 50, resmi arusdan 50 ve bad-ı hevadan 87 akçe olmak üzere toplam 2.132 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁹⁴.

2. 5. Hamid Sancağı

Çalışmamızda Hamid sancağına ait KKA, TD, nr. 566; MAD, nr. 3331 ve MAD, nr. 617 numaralı tahrir defterleri ile BOA, C. EV, nr. 607 numaralı evkaf defterleri kullanılmıştır. Bunlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Hamid sancağında Ahilere ait zaviye, vakıf, çiftlik, mescit ve Ahi isimli yerleşim yerlerine rastlamaktayız.

Tablo 12. Hamid Sancağı Ahileri

No	Sancağ	Zaviye	Vakıf	Çiftlik	Mescit	Yerleşim Yeri
1	Hamid Sancağı	Ahi Muhammedi Zaviyesi	Ahi Hamza Vakfı	Ahi Yusuf Çiftliği	Ahi Şemseddin Mescidi	Ahi Şemseddin Mahallesi
2	Hamid Sancağı	Ahi Recep Zaviyesi		Ahi Ömer Çiftliği		
3	Hamid Sancağı	Ahi Mustafa Zaviyesi				
4	Hamid Sancağı	Ahi Ömer Zaviyesi				
5	Hamid Sancağı	Ahi Hüseyin Zaviyesi				
6	Hamid Sancağı	Ahi Şemseddin Zaviyesi				
7	Hamid Sancağı	Ahi Mahmud veledi Ahi Ali Zaviyesi				
8	Hamid Sancağı	Bademlü Zaviyesi				
9	Hamid Sancağı	Ahi Hasan Zaviyesi				

“(Devam ediyor)”

⁷⁹⁴ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

Tablo 12. “(Devam)”

Hamid Sancağı Ahileri

10	Hamid Sancağı	Ahi Tur Bey Zaviyesi				
11	Hamid Sancağı	Ahi Eyüp Zaviyesi				
12	Hamid Sancağı	Ahi Turgut Tekkesi				
13	Hamid Sancağı	Ahi Ahmed ve Ahi Mahmud Zaviyesi				
	Toplam	13	1	2	1	1

2. 5. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Muhammedi Zaviyesi: Burdur kazası merkezinde bulunan Ahi Muhammedi Zaviyesi Ahi Muhammedi'nin kendi mülkü iken zaviyesine vakfetmiştir. Zaviyeye Ahi Muhammedi neslinden Ahi Seydi oğlu Ahi Rüstem mutasarrıftır. Gelirleri ise 2 parça malikâne zemininden 150, 1 parça malikâne öşründen 10 ve malikâne bağından 100 akçe olmak üzere toplam 260 akçeden müteşekkildir⁷⁹⁵.

Tarihi belli olmayan defterde de zaviyenin Gazi Hüdavendigar zamanından beri üç pare yeri ve iki dönüm bağı olduğu belirtilmektedir. Zaviye bu tarihte Ahi İzzeddin'in tasarrufundadır. Zaviye hizmetkârının da Ahi Seydi veledi Ahi Ali olduğu belirtilmiştir. Zaviyenin 3 parça malikâne öşründen 300 ve 2 dönüm bağ öşrü malikânesinden 100 akçe olmak üzere toplam 400 akçe geliri bulunmaktadır⁷⁹⁶.

Ahi Recep Zaviyesi: Isparta merkezinde kayıtlı olan zaviyenin meşihati, Seyid Resul tasarrufundadır⁷⁹⁷.

Ahi Mustafa Zaviyesi: Avşar kazası, Barla karyesinde bulunan zaviye evladlık vakıftır. Vakıfnamesine göre Ahi Mustafa bazı yerlere vakfiyet üzere tasarruf ederek ayende ve revendeye hizmet edermiş. Ahi Ali Hamamı, zaviyenin vakfı olup vakfiyet üzere tasarruf olunagelmiştir. Zaviyeye Hüseyin mutasarrıftır.

⁷⁹⁵ KKA, TD, nr. 566, v. 28b.

⁷⁹⁶ MAD, nr. 3331, s. 87.

⁷⁹⁷ KKA, TD, nr. 566, v. 38b; MAD, nr. 3331, s. 151.

Hâsılı ise 800 akçedir⁷⁹⁸. Tarihi bulunmayan defterde ise zaviyenin meşihatini Şeyh Selim'e sadaka olunduğu belirtilmektedir⁷⁹⁹.

Ahi Ömer Zaviyesi: Uluborlu merkezinde bulunan zaviyenin meşihati Muzaffer'e aittir. Zaviyenin 5 dönüm bağdan 50, 1 değirmenden 100, 3 dükkân ve 2 ev yeri icaresinden 55 akçe olmak üzere toplam 235 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁰⁰.

Ahi Hüseyin Zaviyesi: Uluborlu kazası, Senirkent karyesinde bulunan zaviye mukarrer vakıftır. Zaviye Ahi Muhammed'in oğlu Ahi Mezid tasarrufundadır. Toplam hâsılı ise 260 akçedir⁸⁰¹.

Tarihi belli olmayan bir defterde de zaviyeye Ahi Mezid oğlu Mustafa'nın mutasarrıf olduğu görülmektedir⁸⁰². 1756 - 1757 tarihinde ise Ahi Hüseyin zaviyesinin berat-ı şerife ile Velieddin'e sadaka ve ihsan buyrulduğu belirtilmektedir⁸⁰³.

Ahi Şemseddin Zaviyesi: Uluborlu merkezinde bulunan zaviyeye Ahi Muhyiddin ve Ahi Muhammed vakfiyet üzere tasarruf ederlermiş. Şimdiki hâlde Mevlana Uluborlu kadısının mektubuyla Ahi Muhammedi'nin zaviyeye hizmet etmediği sebepten hissesinin Ahi Muhyiddin'e sadaka olunduğu belirtilmiştir.

Zaviyenin 6 ay çalışan asiyaftan 50, 5 zemin icaresinden 50, 6 dönüm zeminden 10, 1 kasap dükkânı icaresinden 50, Mukataa-yı zeminden 24, 3 harap kasap dükkânından, tekke civarında 1 harap ev yerinden, 1 dükkân icaresinden 2, Cami civarında harap 1 dükkân yerinden, 100 dönüm bağ icaresinden 50, Tufan Deresi'nde 2 dönüm harap ve 1 dönüm mamur bağ icaresinden 10, Hisarardı'nda 1 harım (?) ve 1 koz ağacından 10, Hacı Muhammedi Bağı içinde buçuk dönüm bağdan 100, Emiryakası'nda 1 dönüm bağ icaresinden 10, zaviye civarında

⁷⁹⁸ KKA, TD, nr. 566, v. 74b.

⁷⁹⁹ MAD, nr. 3331, s. 20.

⁸⁰⁰ KKA, TD, nr. 566, v. 101b; MAD, nr. 3331, s. 40.

⁸⁰¹ MAD, nr. 3331, s. 40.

⁸⁰² KKA, TD, nr. 566, v. 101b

⁸⁰³ BOA, C. EV, nr. 607, s. 306151.

misafirler için yapılan 1 ahırdan ve 1 dükkân icaresinden 10 akçe olmak üzere toplam 333 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁰⁴.

Tarihi belli olmayan defterde ise zaviyeye Ahi Latif'in mutasarrıf olduğu görülmektedir. Zaviyenin bu defterde de 6 ay çalışan asiyaptan 50, 5 zemin icaresinden 50, 6 dönüm zeminden 50, 1 kasap dükkânı icaresinden 60, 1 dükkân mukataasından 5, cami civarında harap 1 dükkândan, 5 dönüm bağ icaresinden 50, Tufan Deresi'nde 3 dönüm mamur bağdan 40, Hisarardı'nda 1 dönüm yer ve 1 koz ağacından 50, Hacı Muhammedi Bağı içinde buçuk dönüm bağdan 50, Emiryakası'nda 1 dönüm bağ icaresinden 10, 1 dükkân icaresinden 10, zaviye civarında misafirler için yapılan 1 ahırdan ve 1 dükkân icaresinden 10, tekke civarında 1 evden 10, 1 dükkân mukataasından 25 akçe olmak üzere toplam 445 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁰⁵.

Ahi Mahmud veledi Ahi Ali Zaviyesi: Uluborlu kazası, Senirkent karyesinde bulunan zaviyenin meşihati Şeyh Ahmed evladından Ahi Veli ile Mahmud'a sadaka edilmiştir⁸⁰⁶. Ahi Veli ölünce meşihate oğlu Ahmed ve Mahmud mutasarrıf olmuşlardır⁸⁰⁷.

Bademlü Zaviyesi: Göl-hisar kazası, Siroz - Bademlü karyesinde bulunan zaviye Bademlü zaviyesine Ahi Muhammed şeyh olup ayende ve revendeye hizmet edermiş. Şimdiki hâlde Muhammed ölünce zaviyeye İsmail mutasarrıf olmuştur⁸⁰⁸.

Ahi Hasan Zaviyesi: Gölhisar kazası, Süleyman karyesindeki zaviyenin bir çiftlik yeri vakıftır. Şimdiki hâlde zaviyeye Ahi Hasan neslinden Ali veledi Muhammedi, Veli, Nebi biraderan o, Hasan, Hüseyin veledi Bayezid ve Hacı Murad vakfiyet üzere mutasarrıf olup ayende ve revendeye hizmet ederlermiş. Murad ölünce hissesi oğlu Mahmud'a tayin olunmuştur. Zaviyenin toplam hâsılı ise 100 akçedir⁸⁰⁹.

⁸⁰⁴ MAD, nr. 3331, s. 42.

⁸⁰⁵ KKA, TD, nr. 566, v. 101b.

⁸⁰⁶ MAD, nr. 3331, s. 41.

⁸⁰⁷ KKA, TD, nr. 566, v. 110b.

⁸⁰⁸ MAD, nr. 3331, s. 64.

⁸⁰⁹ MAD, nr. 3331, s. 67.

Ahi Tur Bey Zaviyesi: Gönen merkezi, Tutluca Mahallesi'nde bulunan zaviyeye Ahi Ali şeyh olup ayende ve revendeye hizmet edermiş. Zaviyenin 1 çiftlik yeri ve 1 dönüm bağı varmış. Ahi Ali'nin Ahi Ahmed adlı dayısı var imiş. Selâtin-i maziyenin berat-ı şeriflerini alıp arzuhâline giderken ölünce beratları ve ahkâmları zayi olmuş. Gönen kadısı Mevlana Veli huzurunda cemaat-i cumhur şahadet edince eline şeri mektup verilerek çiftliğin ve bağın öşür ve haracı tımara tasarruf olunmuştur⁸¹⁰.

Ahi Eyyüp Zaviyesi: Burdur kazası, Kara-kend karyesinde bulunan Ahi Eyüp zaviyesinin 40 dönüm yeri vakfiyet üzere tasarruf olunup ayende ve revendeye hizmet için kullanılmış. Zaviyenin meşihati Mehmed'e sadaka olunmuştur. Toplam hâsılı ise 500 akçeden müteşekkildir⁸¹¹.

Ahi Turgut Tekkesi: Tekke Gölhisar kazası, İshak karyesindedir. Tekkenin bir çiftlik yeri ve 2 parça bağı bulunmaktadır. Turgud ayende ve revendeye hizmet ederek tasarruf edermiş. Ancak Turgud'un neslinin devamı olması sebebiyle Muhammed veledi Bayezid şeyh olmuştur.

Zıkr olan bir çiftlik yeri ve bir parça bağı mutasarrıf ederek ayende ve revendeye hizmet edermiş. Zaviyenin gelirleri ise Gölhisar merkezindeki Karagöz Paşa'nın 6 dükkân bina ettiği imareten yılda 7.000 akçeden müteşekkildir⁸¹².

Ahi Ahmed ve Ahi Mahmud Zaviyesi: Gölhisar kazası, Etre karyesinde bulunan zaviyenin 58 dönüm yeri vardır. Vakfiyet üzere tasarruf edip ayende ve revendeye hizmet ederlermiş. Tarihi belli olmayan deftere göre zaviye Ahi Ahmet ve Ahi Mahmud ölünce oğulları Kara Yusuf ile Ali'ye sadaka olunmuştur. Şimdiki hâlde Ali'nin oğlu Mezid mutasarrıf olmuştur⁸¹³.

1606 - 1607 tarihlerinde düzenlenen defter ile tarihi bulunmayan defterde ise zaviye şeyhinin Emirşah olarak kaydedildiği görülmektedir⁸¹⁴.

⁸¹⁰ MAD, nr. 3331, s. 104.

⁸¹¹ MAD, nr. 617, s. 380.

⁸¹² KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

⁸¹³ MAD, nr. 3331, s. 63.

⁸¹⁴ MAD, nr. 617, s. 363; KKA, TD, nr. 566, v. 8a.

2. 5. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Yusuf Çiftliği: Gölhisar kazasında bulunan Ahi Yusuf Çiftliği'ni Demirci oğlu Mustafa tasarruf ederek ayende ve revendeye hizmet edermiş. Mustafa ölünce karındaşı Ahi Muhammed, evladından Ferman, karındaşı Hacı Pir ve Ahi Yusuf oğlu Abdi mutasarrıf olmuşlardır. Şimdiki hâlde Ferman oğulları Bali Dede ve Muhammed Dede tasarruf edip hizmet ederlermiş⁸¹⁵.

Ahi Ömer Çiftliği: Burdur kazası, Akyaka karyesinde bulunan çiftliğin bir çiftlik yeri zaviyesine vakıf imiş. Şeyh olanlar mutasarrıf olup ayende ve revendeye hizmet ederlermiş. Şimdiki hâlde meşihat Seferşah tasarrufundadır. Çiftliğin toplam hâsılı ise 500 akçedir⁸¹⁶.

2. 5. 3. Ahi Mescitleri

Ahi Şemseddin Mescidi: Uluborlu merkezinde bulunan mescide Mevlana Muslihiddin imamlık etmektedir. Mescidin Uluborlu'daki 2 parça icareden 40, şehir önünde 4 dönüm ve Sinirkent'te 2 bağdan 45, Ahi Osman'ın bahçe icaresinden 5, 2 harap dükkân zemin-i icaresinden, Ahi Muhammedi Mescidi'nden 100, nakid 1400 akçe vakf-ı muamelesinden 140, çerağ yağı için 500 akçe vakf an muameleden 50, 2 bağ ki cihet-i müezzın vakfı hâsılından 20, meblağ-ı mezbur İmam Muslihiddin'in tasarrufundaki cihet-i imamet için an icare-i hane cihet-i müezzinden 10 akçe olmak üzere toplam 125 akçe geliri bulunmaktadır⁸¹⁷.

2. 5. 4. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Şemseddin Mahallesi: Uluborlu kazasında bulunan mahallenin 1522 - 1523 tarihinde yapılan tahrirre göre 19 hane ve 26 nefer⁸¹⁸, tarihi bulunmayan defterde ise 20 hane 46 nefer nüfusu bulunmaktadır⁸¹⁹.

2. 6. Biga Sancağı

Biga sancağına ait BOA, TD, nr. 59; BOA, TD, nr. 536 ve KKA, TD, nr. 550 numaralı tahrir defterleri ile İE, EV, 7/811 numaralı muhtelif bir belge Ahiler hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz

⁸¹⁵ KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

⁸¹⁶ KKA, TD, nr. 566, v. 28a.

⁸¹⁷ MAD, nr. 262, s. 42 - 43.

⁸¹⁸ BOA, TD, nr. 121, s. 204.

⁸¹⁹ KKA, TD, nr. 51, s. 128b.

bilgilerden hareketle, Biga sancağında Ahilere ait zaviye, vakıf ve Ahi isimli yerleşim yerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13. Biga Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Vakıf	Yerleşim Yeri
1	Biga Sancağı	Ahi Yunus Zaviyesi	Ahi Yunus Vakfı	Ahi Bayezid Mezrası
2	Biga Sancağı			Ahi Bayezid Mezrası
3	Biga Sancağı			Ahi Fakih Mezrası
4	Biga Sancağı			Ahi Bayezid Mahallesi
	Toplam	1	1	4

2. 6. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Yunus Zaviyesi: Bölgeye ait erken tarihlerde yapılan tahrirlerde zaviyeye ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 1675 - 1676 yılında düzenlenen kayıta Ezine kazasındaki Ahi Yunus zaviyesinin mütevellisi olan Ömer öldüğünden zaviyedârlığın İbrahim'e tevcih edilmesi istenmektedir⁸²⁰.

2. 6. 2. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Bayezid Mezrası: 1574 - 1575 tarihinde yapılan tahrire göre Lapseki kazasında bulunan mezranın bir çiftlik vakıftır⁸²¹.

Ahi Bayezid Mezrası: Bergos kazasında bulunan mezra zaviye vakfıdır. Gelirleri ise bağ hâsılından 60 ve bostan resminden 15 akçe olmak üzere toplam 100 akçeden müteşekkildir⁸²².

Ahi Fakih Mezrası: Çan kazasında bulunan mezraya Ahi Fakih mutasarrıftır. Hâsılı ise 200 akçedir⁸²³.

Ahi Bayezid Mahallesi: Çatal - Bergos kazasında bulunan mahalle 1516 - 1517 tarihinde yapılan tahrire göre 12'si çift olan 29 hane, 1 nim çift, 29 mücerred, 1 imam, 2 berat sahibi olmak üzere toplam 62 nefer nüfusa⁸²⁴; 1574 -

⁸²⁰ İE, EV, 7/811.

⁸²¹ KKA, TD, nr. 550, v. 24a.

⁸²² KKA, TD, nr. 550, v. 27b.

⁸²³ KKA, TD, nr. 550, v. 28b.

⁸²⁴ BOA, TD, nr. 59, s. 211.

1575 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise 1 çift, 1 nim çift, 29 mücerred olmak üzere toplam 55 nefer nüfusa sahiptir⁸²⁵.

2. 7. Karesi Sancağı

Çalışmamızda Karesi sancağına ait KKA, TD, nr. 568 numaralı tahrir; BOA, C. EV, nr. 217; BOA, C. EV, nr. 425 ve BOA, C. EV, nr. 63 numaralı evkaf defterleri ile VGMA, nr. 189 numaralı vakıf defteri kullanılmıştır. Bunlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Karesi sancağında Ahilere ait zaviye ve vakıflara rastlamaktayız.

Tablo 14. Karesi Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Vakıf
1	Karesi Sancağı	Ahi Burak Zaviyesi	Ahi Saruhan Vakfı
2	Karesi Sancağı	Ahi Mustafa bin Ahi Ali Zaviyesi	Ahi Mehmed ve Ahi Mustafa Vakfı
3	Karesi Sancağı	Ahi Yahşi ve Ahi Yunus Zaviyesi	
	Toplam	3	2

2. 7. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Burak Zaviyesi: Edremid kazasında bulunan zaviyenin 1573 - 1574 tarihinde yapılan tahrirde göre 1 karhaneden 216 akçe ve 1 bağdan 55 akçe olmak üzere toplam 271 akçe geliri bulunmaktadır⁸²⁶.

Ahi Mustafa bin Ahi Ali Zaviyesi: 1573 - 1574 tarihinde yapılan tahrirde göre Balıkesir kazasında bulunan zaviyenin meşihatine 24 akçe ile Seydi Hüseyin mutasarrıftır.

Gelirleri ise Balıkesir’de bulunan 5 parça bağ zemininden 720 akçe, 5 tane dükkân mukataasından 85 akçe, mukataa-yı başhaneden 2.800 akçe, 2 parça zemin mukataasından, zemin-i mukataa 2 kıta; Balıkesir’deki mukataa-yı tafthaneden (?) 500 akçe ve mukataa-yı zemin-i buzhaneden (?) 24 akçe olmak üzere toplam 4.129 akçeden müteşekkildir⁸²⁷.

⁸²⁵ KKA, TD, nr. 79, v. 136b.

⁸²⁶ KKA, TD, nr. 568, v. 104a.

⁸²⁷ KKA, TD, nr. 568, v. 123a.

Ahi Yahşi ve Ahi Yunus Zaviyesi: Manyas kazasında bulunan zaviyeye 1690 - 1691 tarihlerinde düzenlenen kayda göre müteveli tayini istenmiştir. Bölgenin erken tarihlerde düzenlenen defterlerinde zaviyeye dair kayıt bulunmaması zaviyenin sonradan faaliyet göstermeye başlamış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir⁸²⁸.

1720 - 1721 tarihinde Şeyh Abdullah Efendi'nin ölümünden sonra zaviyenin ayende ve revendeye hizmeti görülmeyerek harap olduğu belirtilmektedir. Bu harap zaviyenin fukaraya ikram etmek üzere Mustafa Rifai'ye tevcih edilmesi istenilmiştir⁸²⁹.

2. 8. Saruhan Sancağı

Çalışmamızda Saruhan sancağına ait BOA, TD, nr. 398 ve KKA, TD, nr. 544 numaralı tahrir; BOA, C. EV, nr. 604. numaralı evkaf defteri kullanılmıştır. Bunlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Saruhan sancağında Ahilere ait zaviye, çiftlik ve Ahi isimli yerleşim yerlerine rastlamaktayız.

Tablo 15. Saruhan Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Çiftlik	Yerleşim Yeri
1	Saruhan Sancağı	Ahi Hüseyin Zaviyesi	Ahi Yakup Çiftliği	Ahi Hızır Mahallesi
2	Saruhan Sancağı	Ahi Ahmed Zaviyesi	Ahi Yahşi Çiftliği	
3	Saruhan Sancağı	Ahi Sevre Zaviyesi	Ahi Mehmed Çiftliği	
4	Saruhan Sancağı	Ahi Ali Zaviyesi	Ahi Teslim Çiftliği	
5	Saruhan Sancağı	Ahi Keskin Zaviyesi	Ahi Bayezid Çiftliği	
6	Saruhan Sancağı	Ahi Sevindik Zaviyesi	Ahi Yunus Çiftliği	
7	Saruhan Sancağı	Ahi Kayser Zaviyesi		
8	Saruhan Sancağı	Ahi Baba Zaviyesi		
9	Saruhan Sancağı	Ahi Tesellüm Zaviyesi		
	Toplam	9	6	1

⁸²⁸ BOA, C. EV, nr. 217, s. 10835.

⁸²⁹ BOA, C. EV, nr. 425, s. 21536.

2. 8. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Hüseyin Zaviyesi: 1520 - 1566 tarihleri arasında Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre Manisa merkezi, Zinsan Mahallesi'nde bulunan zaviye Saruhanoğulları Vakfıdır. Zaviyeye Derviş Ali mutasarrıftır.

Gelirleri ise Uç Beyi demekte maruf Gürleye karyesinde bir asiya, 1 parça zemin yeri, Müslüman Boz köyünde 70 dönüm yerden toplam 1.380 akçeden müteşekkildir⁸³⁰. Bölgenin 1575 - 1576 tarihinde yapılan ikinci tahririnde de kayıtlı olan zaviyeye ait bilgiler ilkinin ihtiva etmektedir⁸³¹.

Ahi Ahmed Zaviyesi: Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre Tarhanyat kazasında kayıtlı olan zaviyeyi Saruhanoğlu İshak Çelebi vakfetmiştir. Zaviyenin Tarhanyat'ta içinde incirlik bahçesi bulunan 1 çiftlik yerden 160, şehir içinde 1 dükkândan 120, Sofu Deresi'nde 1 değirmenden 200, öşür verilen bir zemin hâsılından 120 ve Karataş denilen bir parça yerden 200 akçe olmak üzere toplam 600 akçelik geliri bulunmaktadır⁸³².

1575 - 1576 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyenin Menemen karyesinde kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu tarihlerde zaviyeye Ahmed mutasarrıftır. Gelirleri ise öşür verilen bir zemin hâsılından 120, Karataş denilen bir parça yerden 200, zeminhane mukataasından 15 akçeden müteşekkildir. Zaviyenin Sofu Deresi'ndeki değirmeni harap olmuştur. İncirlik bahçesi ve şehir içindeki dükkânından elde ettiği gelirler ise “na-ma'lum” şeklinde yazılmış olup bilinmemektedir. Toplam hâsılatı ise hububat zemini ve gayrısından olmak üzere 600 akçedir⁸³³.

Ahi Sevre Zaviyesi: Saruhan'ın Nif kazasında bulunan zaviyenin Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre Bağlamış Mahallesi'nde, Köprü Değirmeni demekle maruf bir değirmeni olup mahsulü 1.000 akçedir. Karaoğlanlı karyesinde ise 2 çiftlik yeri vardır. Zaviye bu tarihlerde Kara Halil oğlu Nurullah, Hacı

⁸³⁰ BOA, TD, nr. 398, s. 10.

⁸³¹ KKA, TD, nr. 544, v. 9b.

⁸³² BOA, TD, nr. 398, s. 74.

⁸³³ KKA, TD, nr. 544, v. 42a.

Hamza ve Musa tasarrufundadır. Zaviye vakfının toplam hâsılı ise 1.400 akçedir⁸³⁴.

1575 - 1576 tarihlerinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyeye Mustafa mutasarrıftır. Bu tarihte zaviyenin medrese olup müderris tasarrufuna verildiği görülmektedir. Gelirleri ise Nif merkezi Bağlamış Mahallesi'ndeki 1 değirmenden 1.000 akçe, Karaoğlanlı'daki 2 çiftlik yerden, Nif merkezinde Hamza Bey'in tasarrufundaki yevmi 4 akçelik hamamdan toplam 1.400 akçeden müteşekkildir⁸³⁵.

Ahi Ali Zaviyesi: Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrire göre Nif kazasında bulunan zaviyeye Ali Fakih mutasarrıftır. Gelirleri ise 1 değirmenden 800, Söğüdlü'de bulunan 1 değirmenden 800, Nif merkezindeki 2 dükkân mukataasından 40, 1 dönüm bağdan 10 akçe olmak üzere toplam 1.650 akçeden müteşekkildir⁸³⁶.

1575 - 1576 tarihinde yapılan ikinci tahrirde ise zaviyeye Muslihiddin mutasarrıftır. Zaviyenin 2 değirmenden 1.600, Nif'teki dükkân zemininden 40 ve 1 dönüm bağdan 12 akçe olmak üzere toplam 1.652 akçe geliri bulunmaktadır⁸³⁷.

Ahi Keskin Zaviyesi: Manisa kazası, Azizlü karyesinde bulunan zaviyenin Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrire göre; 1 çiftlik yeri, 1 parça bahçesi, 1 dönüm yeri, Kara Salih Değirmeni demekle maruf 1 harap değirmeni, Nif Pazarı yerindeki Kasım Paşa dükkânlarının olduğu yerde yılda 40 akçelik mukataaya verilen 1 parça yeri, Nif bağları içerisindeki Kara Salih yeri denilen 1 parça yeri, yılda 40 akçeye mukataaya verilen 8 dönüm miktarı yeri bulunmaktadır. Zaviyeye bu tarihte yevmi 2 akçe ile Mustafa mutasarrıftır. Zaviyenin toplam hâsılatı ise 300 akçedir⁸³⁸.

1575 - 1576 tarihlerinde yapılan ikinci tahrirde de kayıtlı olan zaviyenin gelirleri ilk tahriri ihtiva etmektedir. Bu tarihlerde zaviyenin harap olan değirmeni tamir edilmiş ve icaresinden 230 akçe gelir elde edilmiş zaviyenin toplam hâsılatı

⁸³⁴ BOA, TD, nr. 398, s. 94.

⁸³⁵ KKA, TD, nr. 544, v. 122b.

⁸³⁶ BOA, TD, nr. 398, s. 95.

⁸³⁷ KKA, TD, nr. 544, v. 123a.

⁸³⁸ BOA, TD, nr. 398, s. 95.

ise 720 akçeye yükselmiştir. Zaviyeye yevmi 2 akçeye Süleyman mutasarrıf iken zaviye-i mezbure medreseye ilhak olunup müderris tasarrufuna verilmiştir⁸³⁹.

Ahi Sevindik Zaviyesi: Ahi Sevindik Zaviyesi, Nif karyesinde bulunmaktadır. Zaviyeye mutasarrıf olanlar ayende ve revendeye hizmet ederlermiş. Zaviyeye Halil mutasarrıflık yapmaktadır⁸⁴⁰.

Ahi Kayser Zaviyesi: Akhisar merkezinde bulunan Ahi Kayser'in bina ettiği zaviyeye 1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde göre Kanber mutasarrıftır. Zaviyenin Ahi Kayser Mezrası'ndan 150 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁴¹.

Ahi Baba Zaviyesi: 1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrirde kayıtlı olan zaviye Güzelhisar kazası, Ziyaret Depesi karyesinde bulunmaktadır. Bu tarihte zaviyeye yevmi 2 akçe ile Emrullah mutasarrıftır⁸⁴².

Ahi Tesellüm Zaviyesi: 1786 - 1787 tarihinde Gördüs kazasına tabi Biat köyünde bulunan Ahi Tesellüm Zaviyesi Vakfı'nın mezradarı Mahmud İbn İsmail ölünce yeri boş kalmış ve zaviye gerekli hizmetlerini yerine getiremez olmuştur. Bu sebeple mezradarlık Ali'ye tevcih olunmuştur⁸⁴³.

2. 8. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Yakup Çiftliği: Manisa kazası, Aslanbey karyesinde bulunan çiftliğe Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Ali veledi Musa mutasarrıftır. Toplam hâsılı ise 500 akçedir⁸⁴⁴.

1575 - 1576 tarihlerinde yapılan ikinci tahrirde ise çiftliğin bir hissesine Bekir, bir hissesine Davud ve bir hissesine de Süleyman mutasarrıftır. Hâsılı ise 500 akçeden müteşekkildir⁸⁴⁵.

Ahi Yahşi Çiftliği: Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre Demirci kazası, Borlu karyesinde bulunan çiftlik Saruhanoğlu Hızır tarafından Ahi Yahşi'ye vakfedilmiştir. Çiftliğe Ahi Yahşi evladından Mehmed, Nasuh, Seydi

⁸³⁹ KKA, TD, nr. 544, v. 123a.

⁸⁴⁰ BOA, TD, nr. 398, s. 144.

⁸⁴¹ KKA, TD, nr. 544, v. 62b.

⁸⁴² KKA, TD, nr. 544, v. 48a.

⁸⁴³ BOA, C. EV, nr. 604, s. 30494.

⁸⁴⁴ BOA, TD, nr. 398, s. 54.

⁸⁴⁵ KKA, TD, nr. 544, v. 24a.

Mahmud ve Mehmed mutasarrıflar iken mensuh olup tımara verilmiş. Sonrasında yine evladlık vakıf olarak Hızır Bali ve Mehmed Fakih mutasarrıf olmuşlardır.

Çiftliğin 2 çift, 7 nimçift, 7 bennak, 13 mücerred ve 1 imam olmak üzere toplam 30 nefer nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri ise 3 müd gendümden 480, 3 müd ceviz (?)’den 300, 2 kile burçaktan 20, resmi bagattan 113, 2 kile aleften 6, 1 kile nohuttan 8, resmi ganemden 300, resmi arustan 100, 4 kıyye penbenden 12, resmi kovandan 40, öşrü bostandan 50, sumak (?)’tan 10, resmi zeminden 40 akçe olmak üzere toplam 1.810 akçedir⁸⁴⁶.

1575 - 1576 tarihinde yapılan ikinci tahrirde de Borlu karyesinde kayıtlı olan çiftlik bu tarihlerde Ahi Yahşi evladından Emrullah, İlyas, Ahmed, Ali, Hamza, diğer Ahmed, Yunus ve diğer Yusuf’un tasarrufundadır. 7 nimçift, 12 bennak ve 12 mücerred olmak üzere toplam 31 nefer nüfusu bulunmaktadır. Gelirleri ise 2 müd hintadan 400, 2 müd şairden 360, 4 kile burçaktan 24, 2 kile aleften 8, 1 kile nohuttan 10, 4 kıyye penbenden 12, resmi bagattan 250, öşrü bostandan 50, sumaktan (?) 10, resmi zeminden 106, resmi ganemden 150, resmi arustan 59 ve resmi kovandan 40 akçe olmak üzere toplam 1.810 akçeden müteşekkildir⁸⁴⁷.

Ahi Mehmed Çiftliği: Gördüs kazası, Bayat karyesinde bulunan çiftlik, Budak Paşa’dan Ahi Mehmed zaviyesine vakfedilmiştir. Çiftliğe Muhyiddin ve kardeşi Ethem mutasarrıflardır. Toplam hâsılı ise 150 akçedir⁸⁴⁸.

Ahi Teslim Çiftliği: Kanuni Dönemi’nde yapılan tahrire göre Gördüs kazası, Bayat karyesinde bulunan çiftliğe Kanuni Dönemi’nde İbrahim⁸⁴⁹; 1575 - 1576 tarihinde yapılan ikinci tahrirde de Mehmed mutasarrıftır⁸⁵⁰.

Ahi Bayezid Çiftliği: Ilıca kazası, Enceklü karyesinde kayıtlı olan çiftlik Saruhanoğlu Hızır Paşa’dan Ahi Bayezid’e vakfedilmiştir. Çiftlik mezkûrun evladından Ali, Durmuş, Rahman, Memi veledi-an Ali, Bali, Pir Seydi tasarrufunda olup Ahi Bayezid zaviyesine vakıftır. Çiftlikte Ahi Bayezid

⁸⁴⁶ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

⁸⁴⁷ KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

⁸⁴⁸ BOA, TD, nr. 398, s. 184; KKA, TD, nr. 544, v. 83a.

⁸⁴⁹ BOA, TD, nr. 398, s. 184.

⁸⁵⁰ KKA, TD, nr. 544, v. 82a.

neslinden 7 nefer bulunmaktadır. Çiftliğin ziraat yapılan 80 dönüm yerinden ve 1 harap asiyaftan toplam 150 akçe geliri vardır⁸⁵¹.

Ahi Yunus Çiftliği: Manisa'nın Yenibeylü karyesi taraflarındaki çiftliği Saruhanoglu İshak Bey, Ahi Yunus'a vakfedip Derviş Hamza'nın tasarrufuna vermiştir. Hamza öldükten sonra Derviş Hamza oğlu Turgut'a verilmiştir. Şimdi ise Musa Fakih mutasarrıftır. Çiftliğin toplam hâsılı ise 100 akçedir⁸⁵².

2. 8. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Hızır Mahallesi: 1530 - 1531 tarihinde yapılan tahrir göre Tanhanyat karyesinde bulunan Ahi Hızır Mahallesi 33 hane, 11 mücerred, 1 malul, 1 imam ve 2 berat sahibi olmak üzere toplam 51 nefer⁸⁵³; 1575 - 1576 tarihinde yapılan tahrir göre Menemen kazasında 17 mücerred, 2 bennak, 1 muhassıl, 1 muaf, 1 müderris, 1 malul, 2 pir ve 2 imam olmak üzere toplam 54 nefer⁸⁵⁴; tarihi belli olmayan defterde ise 4 mücerred 16 nefer nüfusa sahiptir⁸⁵⁵.

2. 9. Aydın Sancağı

Çalışmamızda Aydın sancağına ait KKA, TD, nr. 571 numaralı tahrir defterleri; AE, SMST, II. 45/4433; AE, SMST, II. 139/15377; AE, SAMD, III. 175/17024 numaralı muhtelif belgeler ve AŞS, nr. 6450 numaralı şeriyye sicili kullanılmıştır. Bunlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Aydın sancağında Ahilere ait zaviye ve Ahi isimli yerleşim yerlerine rastlamaktayız.

Tablo 16. Aydın Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye	Yerleşim Yeri
1	Aydın Sancağı	Ahi Osman Zaviyesi	Ahi İman Mahallesi
2	Aydın Sancağı	Ahi Çuğa Zaviyesi	Ahi Germiyan Mahallesi
3	Aydın Sancağı	Ahi Pabuççu Zaviyesi	Ahi Sinan Mahallesi
4	Aydın Sancağı	Ahi Hacı Zaviyesi	
5	Aydın Sancağı	Ahi İsrail Zaviyesi	
6	Aydın Sancağı	Ahi Süleyman Zaviyesi	

“(Devam ediyor)”

⁸⁵¹ BOA, TD, nr. 398, s. 217.

⁸⁵² KKA, TD, nr. 544, v. 22a.

⁸⁵³ BOA, TD, nr. 165, s. 98.

⁸⁵⁴ KKA, TD, nr. 115, v. 85b.

⁸⁵⁵ KKA, TD, nr. 125, v. 23b.

Tablo 16. “(Devam)

Aydın Sancağı Ahileri

7	Aydın Sancağı	Ahi Baba Zaviyesi	
8	Aydın Sancağı	Ahi Halil Zaviyesi	
9	Aydın Sancağı	Ahi Mahmud Zaviyesi	
10	Aydın Sancağı	Ahi Hayreddin Zaviyesi	
11	Aydın Sancağı	Ahi Yegan Zaviyesi	
12	Aydın Sancağı	Ahi Mahmud Zaviyesi	
13	Aydın Sancağı	Ahi Dede Zaviyesi	
14	Aydın Sancağı	Ahi Sinan Zaviyesi	
15	Aydın Sancağı	Ahi İvaz bin Ahi Hamza Zaviyesi	
16	Aydın Sancağı	Ahi İvaz Zaviyesi	
17	Aydın Sancağı	Ahi Yuvaş Zaviyesi	
18	Aydın Sancağı	Ahi Şatır Zaviyesi	
19	Aydın Sancağı	Ahice Zaviyesi	
20	Aydın Sancağı	Ahi Süleyman veledi Ahi Mustafa Zaviyesi	
21	Aydın Sancağı	Ahi Elvan Zaviyesi	
22	Aydın Sancağı	Ahi Mustafa Zaviyesi	
23	Aydın Sancağı	Ahi Bayram Zaviyesi	
24	Aydın Sancağı	Ahi İsmail Zaviyesi	
	Toplam	24	3

2. 9. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Osman Zaviyesi: İzmir merkezinde bulunan Ahi Osman Zaviyesi’ne Seydi Ahmed Fakih mutasarrıftır. Vakfın gelirleri; İzmir’deki Yağlıca Seydi denilen İncirlik’ten yıllık 200 akçe, Moladan karyesindeki bir parça zeytinlikten 10 akçe, Yağlıca’da bulunan Abaoğlu mukataasından 110 akçe, Hacı Hızır bağı mukataasından 80 akçe, Eyüboğlu elindeki mukataasından 50, Ahi Bahşayış mukataasından 30, Halkapınarı mukataasından 30, Yorgi bağ mukataasından 12, Çölmekçi İskender mukataasından da 80 akçe olmak üzere toplamda yıllık 602 akçedir⁸⁵⁶.

Zaviyenin Sultan Selim Dönemi’nde bir ocaklık tuzladan 128 akçelik gelirinin olduğunu belirtilmektedir⁸⁵⁷. Ancak tarihi bulunmayan defterde böyle bir tuzladan bahsedilmemektedir. Bunun muhtemel nedeni Kanuni Dönemi’nde bu

⁸⁵⁶ KKA, TD, nr. 571, v. 6a.

⁸⁵⁷ Mübahat Kütükoğlu, XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, TTK. Yayınları, Ankara, 2010, s. 224.

tuzlanın kullanılmaması veya başka bir vakfa tahsis edilmiş olmasından kaynaklanabilir⁸⁵⁸.

Ahi Çuğa Zaviyesi: İzmir merkezinde bulunan zaviye hakkında defterlerden edinebildiğimiz bilgiler kısıtlıdır. Tarihi belli olmayan defterde geçen bilgiler ışığında zaviye binasının Cüneyd veledi İbrahim Bey tarafından yapıldığı ortaya çıkmaktadır⁸⁵⁹.

Ahi Pabuççu Zaviyesi: Ayasluğ merkezindeki zaviyenin yıllık toplam geliri 760 akçedir. Bu gelirler, 7 parça araziden 586 akçe, köhne bir bağ, 3 parça dükkân yerinden 134 akçe, Palamud bir harap değirmen ve 8 parça yerden ibarettir⁸⁶⁰.

Ahi Hacı Zaviyesi: Tire merkezinde bulunan zaviyeye Kara Aziz mutasarrıftır. Zaviyeye 6 parça dükkân altında Harimi Çeşmesi ve kuyusuyla bulunan yer, Tire'nin Bulgaz karyesi sınırında 16 dönüm yer ve bağlar içinde 8 dönüm vakıf yeri vakfedilip öşür alınmamıştır. Ayrıca dükkân kiralari ve vakıf mahsulünden de yıllık 540 akçe gelir vakfedilmiştir⁸⁶¹.

Ahi İsrail Zaviyesi: Tire'ye bağlı Eğri-dere karyesindeki zaviyenin 4 parça tahmini 10 dönüm bahçesi kayıtlı olup hâsılı 200 akçedir. Defterde kayıtlı bilgilere göre Ahi Çakır'ın mutasarrıfı olduğu zaviyenin bahçelerinin geliri eskiden beri zaviyeye sarf olunmaktadır⁸⁶².

Ahi Süleyman Zaviyesi: Tire'nin Pişrevlü karyesinde Derviş Süleyman'ın şeyhliğini yaptığı zaviyenin gelirlerinden rûsûm-ı şeriyeye tımar sahibine bağ mahsulâtının hâsılı ise zaviyeye gelen insanların ihtiyaçları için sarf edilmiştir. Zaviyenin Pişrevlü köyündeki değirmenden 730 akçe, zeytinlikten 200 akçe ve 30 dönümlük ziraat arazisinden de 200 akçe olmak üzere toplam 1.130 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁶³.

⁸⁵⁸ Emine Sönmez, "571 Numaralı Evkaf Defterine Göre Aydın Vakıfları", *Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2017, s. 41.

⁸⁵⁹ KKA, TD, nr. 571, v. 6a.

⁸⁶⁰ KKA, TD, nr. 571, v. 37a.

⁸⁶¹ KKA, TD, nr. 571, v. 58b.

⁸⁶² KKA, TD, nr. 571, v. 59a.

⁸⁶³ KKA, TD, nr. 571, v. 60b.

Ahi Baba Zaviyesi: Tire'ye tabi Fota karyesinde bulunan zaviyenin tahrir defterindeki kayıta Aydınoğlu Umur Bey nişanıyla ve Sultan Murad Han hükmüyle Ahi Baba evkafına naklolduğu belirtilmiştir.

Toplam hâsılı 2.450 akçe olan zaviyenin gelirleri ise gallat hâsılından 1.000 akçe, Fota merkezinde bostan ve keten ziraati yapılan 5 dönümlük mukataalı araziden 200 akçe, 60 dönüm mezra hâsılından 400 akçe, Yeğanlı köyünde 80, Pişrevlû köyünde 80 dönüm mezradan ki “*Bu mezradan ziraat öşrü olarak 600 akçe rub (dörtte bir hisse) alınır.*”, Birgi kazası Ömerli köyündeki 60 dönüm yerden 250 akçeden müteşekkildir⁸⁶⁴.

Ahi Halil Zaviyesi: Tire merkezi, Taş-pazarı Mahallesi'nde kayıtlı olan zaviye Ahi Halil tarafından oğluna vakfedilmiştir. Zaviyenin Taş-pazarındaki dükkânların kirasından 1.000 akçe, 2 parça haneden yıllık 96 akçe, 100 dönümü 1 parça zemin bağı olan yerden 100 akçe, 4 dönümlük incir bahçesinden 100 akçe ve yıllık 4'er akçe olan arazi kiralardan oluşan gelir kaynakları bulunmaktadır⁸⁶⁵.

Ahi Mahmud Zaviyesi: Birgi kazası, Genç-küre karyesinde bulunan zaviyenin meşihati Ahi Mahmud oğlu Yusuf tasarrufundadır. Zaviyeye Ahi Mahmud'un kendi mülkü olan yerler vakfedilmiş olup tahminen 2 çiftlik yerdir. Köyde 2 nefer kayıtlı olmakla birlikte hububat öşrü de 360 akçe olarak belirtilmiştir⁸⁶⁶.

Ahi Hayreddin Zaviyesi: Birgi'de kayıtlı olan Ahi Hayreddin Zaviyesi'ne dair bilgilerden anlaşılacağı üzere zaviyenin gelirleri, Anduz Kırı demekle maruf 1 çiftlik mezra ile hububat ve gayrı mahsulden gelen 300 akçeden ibarettir⁸⁶⁷.

Ahi Yeğan Zaviyesi: Güzelhisar kazasında bulunan zaviyenin Topraklık denilen mezrası ve bir ocak değirmeni bulunmaktadır. Kayıtlarda zaviyenin harap olduğu, Fatma Bacı'nın bu zaviyenin yerine Kayadı denilen bir mescit bina eylediği ve zaviye vakfı olan değirmenin mescidin masrafları için tamir edilerek

⁸⁶⁴ KKA, TD, nr. 571, v. 62b.

⁸⁶⁵ KKA, TD, nr. 571, v. 66a.

⁸⁶⁶ KKA, TD, nr. 571, v. 93b.

⁸⁶⁷ KKA, TD, nr. 571, v. 99b.

vakıf olan çiftliğin masraflarına sarf olunduğu belirtilmektedir. Zaviyenin meşihati Hasan Ahi tasarrufundadır. Yine çiftliğin mahsulü 60 dönüm yerden müteşekkil olup 360 akçe gelire sahiptir⁸⁶⁸.

Ahi Mahmud Zaviyesi: Güzelhisar'da kayıtlı olan zaviyenin meşihati Abdülkerim tasarrufundadır. Zaviyeye ait gelirler arasında yıllık geliri 30 akçe olan dükkânlar, Kemer karyesinde 20 dönüm yer, Ayid karyesinde 12 dönüm arazi, Acısu'da 16 dönüm arazi ve geliri 6 akçe olan incir bahçesinden toplam 170 akçe ve Güzelhisar'da 1 harap değirmenden 300 akçe, kasılıktan 20 akçe gelir kaydedilmiştir⁸⁶⁹.

Ahi Dede Zaviyesi: Güzelhisar'a tabi Debbağlu karyesinde kayıtlı olan zaviyenin nar ağaçları olan 5 dönümlük bahçe, zemin kirası ve arazi kirasından 50 akçe, 40 dönüm bir çiftlik mezradan 500 akçe Emirdoğan karyesindeki bir değirmenden de 320 akçe olmak üzere toplam 910 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁷⁰.

Ahi Sinan Zaviyesi: Güzelhisar kazası, Kemer karyesinde kayıtlı olan zaviyenin gelirleri arasında Kemer karyesinde bir çiftlik yer, incir ve hububat öşrü 200 akçe, Çorum karyesindeki 100 dönüm mezradan 200 akçe, Sütluçe karyesindeki incir bahçesinden 300 akçe, Eymür karyesinde terk edilmiş bir arazi, Karaağacı karyesinde 8 dönüm incir bahçesi hâsılı 100 akçe olmak üzere toplam 3.535 akçe gelir kayıtlıdır. Ayrıca ciltlenmiş mesnevi kitabı ve bir de ciltlenmiş nakışlı Selimî adında kitaplar vakfedilmiştir⁸⁷¹.

Ahi İvaz bin Ahi Hamza Zaviyesi: Kestel kazasına tabi Karaağaç karyesinde bulunan zaviyenin hububat öşrü ve diğer mahsulâtlardan 650 akçe geliri bulunmaktadır. Ahi Hamza müsellemler olup çiftliği kendisine vakfetmiştir. Kuyucak köyündeki 10 çiftlik yer Ali Bey ölünce veledi Hüseyin Çelebi'nin mülkü olmuştur. Sonrasında mülkü satın alan Ahmed Paşa Karahisar Dağı imaretine vakfetmiştir⁸⁷².

⁸⁶⁸ KKA, TD, nr. 571, v. 111a - 111b.

⁸⁶⁹ KKA, TD, nr. 571, v. 111b.

⁸⁷⁰ KKA, TD, nr. 571, v. 111b.

⁸⁷¹ KKA, TD, nr. 571, v. 112b.

⁸⁷² KKA, TD, nr. 571, v. 123a.

Ahi İvaz Zaviyesi: Hacı İvaz ayende ve revendeye hizmet etmek şartıyla zaviye tevliyetine mutasarrıftır. Mastavra karyesinde yer alan zaviyenin 7 dönüm incir bahçesi ve bir parça üzüm bağı bulunmaktadır. Bunları İvaz'ın oğulları vakfetmiştir⁸⁷³.

Ahi Yuvaş Zaviyesi: Bozdoğan kazası Dirkicek karyesinde kayıtlı olan zaviyenin 8 dönüm bahçeden öşür ve harac mahsulü 550 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁷⁴.

Ahi Şatır Zaviyesi: Bozdoğan'a tabi Ortasiye karyesinde bulunan bir çiftlikten alınan öşür ve harac, 60 dönüm yerin mahsulünden 1.500 akçe geliri bulunan zaviyenin şeyhliğine Ahi Şatır'ın oğlu mutasarrıf olmuştur⁸⁷⁵.

Ahice Zaviyesi: Bozdoğan merkezinde bulunan zaviyenin 100 dönüm yeri, iki parça dükkân kirası ve öşür mahsulünden toplam 300 akçe geliri bulunmaktadır⁸⁷⁶.

Ahi Süleyman Veledi Ahi Mustafa Zaviyesi: Yenişehir'in Boyasini karyesinde bulunan zaviyeyi Ahi Süleyman veledi Ahi Mustafa bina edip köyde olan evlerini, bağını, iki kazganı, bir hereni, üç tavayı, iki baltayı, üç keseri, bir çapayı ve bir beli zaviyeye vakfetmiştir. Aşar ve rüsûm her yıl tımar sahibine verilmiştir⁸⁷⁷.

Ahi Elvan Zaviyesi: Zaviyeye ilk olarak 1700 tarihinde rastlanılmaktadır. Çine kazasındaki zaviyeye mütevellî olan Şeyh Hamid'in ölümüyle vakfın tevliyetinin Şeyh Ahmed'e tevcihi kararlaştırılmıştır⁸⁷⁸.

Ahi Mustafa Zaviyesi: Birgi kazasına tabi Derebudamya karyesinde 1701 tarihinde ölen Mahmud'un meşrutiyet üzere beratı şerife ile üzerinde olan Ahi Mustafa Zaviyesi'nin tevliyeti tasarruf cihetiyle zaviyedârlığının Saru Mehmed'e tevcih edilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁷⁹.

⁸⁷³ KKA, TD, nr. 571, v. 124b.

⁸⁷⁴ KKA, TD, nr. 571, v. 129a.

⁸⁷⁵ KKA, TD, nr. 571, v. 129a.

⁸⁷⁶ KKA, TD, nr. 571, v. 129a.

⁸⁷⁷ KKA, TD, nr. 571, v. 144b.

⁸⁷⁸ AE, SMST, II. 45/4433.

⁸⁷⁹ AE, SMST, II. 139/15377.

Ahi Bayram Zaviyesi: Zaviyeye ait ilk kayıt 1707 - 1708 tarihindedir. Çine kazasında bulunan Ahi Bayram Zaviyesi'nin zaviyedârı olan Hacı Hasan Efendi ölünce Şeyh İbrahim zaviyedâr olmuştur⁸⁸⁰.

Ahi İsmail Zaviyesi: Aydın sancağı, Çine kazasına tabi Ahur (?) köy karyesinde bulunan Ahi İsmail Zaviyesi tevliyet ve zaviyedârlığına mutasarrıf olan Cezayir oğlu İbn İsmail zaviyedârlığı kızı Ayşe'ye devretmiştir. Sonrasında zaviyeye Sırrı Kebir (?) oğlanları Hüseyin ve Durmuş Ali Sırrı vefat edince yerleri boş kalmış ve zaviye hizmetlerine yerine getiremez olmuştur. Zaviyenin evkaf kaydı mukayyed olmayıp beratı dahi zayi edilmiştir. Karyenin meclis azaları Mustafa Efendi bin Mustafa ve umur-u karyesinden Sırrızade Mustafa Efendi bin Abdi ve Osman Efendi bin Mustafa ve Çine karyesinden Hüseyin Efendi bin Mehmed zaviyenin yönetimini Hüseyin ve Durmuş Ali'ye tevcih etmişlerdir⁸⁸¹.

2. 9. 2. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi İman Mahallesi: Aydın sancağı, Tire kazasında bulunan mahalle 1573 - 74 tarihinde yapılan tahrirde 23 nefer nüfusa sahiptir⁸⁸². 1676 - 77 tarihinde yapılan tahrirde de Tire kazasında kayıtlı olan mahallenin nüfusu 30 nefere yükselmiştir⁸⁸³.

Ahi Germiyan Mahallesi: Birgi kazasında kayıtlı olan mahalle, 1451 - 53 tarihleri arasında yapılan tahrirde göre 26 hane⁸⁸⁴; Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrirde göre 62 hane⁸⁸⁵; 1478 - 83 tarihleri arasında yapılan tahrirde göre 33 hane, 15 mücerred olmak üzere 58 nefer⁸⁸⁶; 1528 - 29 tarihleri arasında yapılan tahrirde göre 5 mücerred, 33 hane ve 1 kötürüm olmak üzere 48 nefer⁸⁸⁷; 1573 - 74 tarihinde yapılan tahrirde göre ise 45 nefer nüfusa sahiptir⁸⁸⁸.

Ahi Sinan Mahallesi: Tire kazasında kayıtlı mahallenin 1573 - 74 tarihleri arasında yapılan tahrirde 38 nefer nüfusu bulunmaktadır⁸⁸⁹.

⁸⁸⁰ AE, SAMD, III. 175/17024.

⁸⁸¹ AŞS, nr. 6450, s. 20/8.

⁸⁸² BOA, TD, nr. 806, s. 80.

⁸⁸³ KKA, TD, nr. 129, v. 25b.

⁸⁸⁴ BOA, TD, nr. 1-1, s. 332.

⁸⁸⁵ BOA, TD, nr. 87, s. 197 - 198.

⁸⁸⁶ BOA, TD, nr. 8, s. 3.

⁸⁸⁷ BOA, TD, nr. 148, s. 365

⁸⁸⁸ KKA, TD, nr. 129, v. 85b.

⁸⁸⁹ KKA, TD, nr. 129, v. 29b.

2. 10. Menteşe Sancağı

Menteşe sancağına ait BOA, TD, nr. 338 ve KKA, TD, nr. 569 numaralı tahrir; BOA, C. EV, nr. 501 numaralı Cevdet Evkaf; VGMA, nr. 215 ve VGMA, nr. 210 numaralı vakıf defterleri Ahiler hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden hareketle Menteşe sancağında Ahilere ait zaviye, çiftlik ve Ahi isimli yerleşim yerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17. Menteşe Sancağı Ahileri

No	Sancağ	Zaviye	Çiftlik	Yerleşim Yeri
1	Menteşe Sancağı	Ahi Çoban Zaviyesi	Ahi Halil Çiftliği	Ahi Hüseyin Paşa Mahallesi
2	Menteşe Sancağı	Ahi Feka Zaviyesi		Ahi Karyesi
3	Menteşe Sancağı	Ahi Mahmud Zaviyesi		
4	Menteşe Sancağı	Ahi İslam Zaviyesi		
5	Menteşe Sancağı	Ahi Ömer Zaviyesi		
6	Menteşe Sancağı	Ahi Safa Zaviyesi		
7	Menteşe Sancağı	Ahi Mukbil Zaviyesi		
8	Menteşe Sancağı	Ahi Hüseyin Zaviyesi		
9	Menteşe Sancağı	Ahi Hacı Zaviyesi		
10	Menteşe Sancağı	Ahi Sinan Zaviyesi		
11	Menteşe Sancağı	Ahi Bayram Bey Zaviyesi		
12	Menteşe Sancağı	Ahi Yunus Zaviyesi		
13	Menteşe Sancağı	Ahi Yunus Zaviyesi		
14	Menteşe Sancağı	Ahi Debbağ Zaviyesi		

“(Devam ediyor)”

Tablo 17. “(Devam)”*Menteşe Sancağı Ahileri*

15	Menteşe Sancağı	Ahi Polad Zaviyesi		
16	Menteşe Sancağı	Ahi İsmail Zaviyesi		
17	Menteşe Sancağı	Ahi Emre Zaviyesi		
18	Menteşe Sancağı	Ahi Sinan Zaviyesi		
19	Menteşe Sancağı	Ahi Yahya Zaviyesi		
20	Menteşe Sancağı	Ahi Sultan Zaviyesi		
21	Menteşe Sancağı	Ahi Hasan Bey Zaviyesi		
22	Menteşe Sancağı	Ahi Resul Zaviyesi		
23	Menteşe Sancağı	Ahi Eyne Hoca Zaviyesi		
24	Menteşe Sancağı	Ahi Yunus Zaviyesi		
25	Menteşe Sancağı	Ahi Recep Zaviyesi		
26	Menteşe Sancağı	Ahi Nasuh Zaviyesi		
27	Menteşe Sancağı	Ahi Beytimur Zaviyesi		
28	Menteşe Sancağı	Ahi Ali Zaviyesi		
29	Menteşe Sancağı	Ahi Saltuk Zaviyesi		
30	Menteşe Sancağı	Ahi Halil oğlu Ahi Musa Zaviyesi		
31	Menteşe Sancağı	Ahi Mehmed Zaviyesi		
32	Menteşe Sancağı	Ahi Süleyman Zaviyesi		
33	Menteşe Sancağı	Ahi Ebubekir Zaviyesi		
34	Menteşe Sancağı	Ahi Sinan Zaviyesi		
	Toplam	34	1	2

2. 10. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Çoban Zaviyesi: Balat kazası, Muhlisin karyesinde bulunan zaviyenin 1562 - 1563 tarihlerinde yapılan tahrirde göre Sultan Mehmed ve Sultan Murad mukarrernameleri mucibince iki çiftlik miktarı yeri vardır. Zaviyeye Ebubekir Mustafa şeyhlik yapmaktadır. Toplam hâsılı yıllık 1.300 akçedir⁸⁹⁰.

Ahi Feke Zaviyesi: Balat kazası merkezinde bulunan zaviyenin Karye-i Kızılöyük'te öşür ve harac verir, 200 akçe hâsılı olan1 çiftlik yeri ile Kara Yakup Çarşısı'nda iki harap dükkânı vardır⁸⁹¹.

Ahi Mahmud Zaviyesi: 1562 - 1563 tarihlerinde yapılan tahrirde göre Balat merkezinde bulunan zaviyenin Balat'ta 5 çiftlik miktarı 15 parça yerden 1.653 akçe ve Balat Bağları yakasında 5 - 6 dönüm bağ yeri geliri bulunmaktadır. Zaviyeye Seyyid Ahmed şeyhlik yapmaktadır⁸⁹².

Ahi İslam Zaviyesi: Balat kazası, Kınık karyesinde bulunan zaviyeyi Ahi İslam zevcesi Ahi Fatma ihya ve tamir ederek vakfetmiştir.

Zaviyenin kible tarafında 50 dönüm miktarı yerden senelik 360 akçe, garb canibinde 15 dönüm miktarı yeri, şark canibinde 50 dönüm miktarı yerden senelik 400 akçe, Azmak civarında 80 dönüm miktarı yerden senelik 450 akçe, Azmak'ın güneydoğusunda 30 dönüm miktarı yer ve Kumtepe karyesinde 50 dönüm miktarı yerden 300 akçe, Kızılcasulu'da 10 dönüm miktarı yerden 55 akçe olmak üzere toplam 1.565 akçe geliri vardır⁸⁹³.

Ahi Ömer Zaviyesi: 1562 - 1563 ve 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan her iki tahrirde de Mazon kazası, Karacadağ karyesinde bulunan zaviye Ahi Ömer evladından Melek ve Eslem Hatunlar tasarrufundadır. Onlar vefat edince de Abdurrahman, Ahmed ve Cihan mutasarrıf olmuşlardır.

Zaviyenin gelirleri ise Çavuşlu karyesinde 6 ay yürür öşür ve resim vermez 2 değirmen hâsılından senelik 550 akçe, Karacadağ karyesi sınırında öşür ve harac alınan 4 çiftlik yerin hâsılından 1.200 akçe ve Karacadağ sınırında 6

⁸⁹⁰ BOA, TD, nr. 338, s. 16.

⁸⁹¹ BOA, TD, nr. 338, s. 18.

⁸⁹² BOA, TD, nr. 338, s. 18.

⁸⁹³ BOA, TD, nr. 338, s. 19.

dönüm miktarı bağ hâsılından senelik 50 akçe olmak üzere toplam 1.800 akçeden müteşekkildir⁸⁹⁴.

Ahi Safa Zaviyesi: Mazon kazası, Kasaplar karyesinde bulunan zaviyenin Karakuyu başında 40 dönüm, Postlu tımarında, Soğansekisi yanında, Azmak kurbunda 35 dönüm; Bıyıklı karyesinde 24 dönüm, Albuslu kaynağı denilen tımar da 16 dönüm olmak üzere toplam hâsılatı 400 akçe olan geliri bulunmaktadır⁸⁹⁵.

Ahi Mukbil Zaviyesi: Mazon kazası, Tekelü karyesinde bulunan zaviye vakıfnâmesinde 260 dönüm yeri ve bir bahçesi vardır. Yıllık hâsılı ise 640 akçedir. Zaviyenin tevliyeti ise evlad-ı vakıftan mütevellî Hacı Piri bin İbrahim tasarrufundadır⁸⁹⁶.

Ahi Hüseyin Zaviyesi: Ahi Hüseyin Zaviyesi, Peçin merkezinde bulunmaktadır. Zaviyeye Peçin kadısı mektubuyla Muslihiddin mutasarrıftır. Gelirleri ise Peçin Ovası'nda 1 harap bağ, Bozcaöyük'te 1 pare yer, Peçin Ovası'nda 1 pare yer, Peçin merkezinde 1 dükkân, Karakoyunlu'da 1 değirmen, Beşdeğirmen demekle maruf yerde de 1 değirmen, zaviyeye muttasıl 4 ev ve 1 ahırdan müteşekkildir. Toplam hâsılatı ise 300 akçedir⁸⁹⁷.

Ahi Hacı Zaviyesi: Milas merkezinde bulunan zaviyeye duacı Hamza mutasarrıftır. Zaviyenin Çınar karyesinde 8 parça yer, Karacaayd'da 1 parça yer ve Milas'ta 1'i harap 2 evden toplam 300 akçelik geliri bulunmaktadır⁸⁹⁸.

Ahi Sinan Zaviyesi: Zaviye Bozöyük kazası, Leyne karyesinde bulunmaktadır. Zaviyenin Leyne'de 1 değirmen, 4 parça bahçe, Leyne civarında 5 parçadan müteşekkil 1 çiftlik yer, Zeytun'da rub çiftlik miktarı 3 parça yer ve Leyne'de 5 dükkândan yıllık 1.300 akçe geliri vardır⁸⁹⁹.

⁸⁹⁴ BOA, TD, nr. 338, s. 28; KKA, TD, nr. 569, s. 104.

⁸⁹⁵ BOA, TD, nr. 338, s. 28; KKA, TD, nr. 569, s. 105.

⁸⁹⁶ BOA, TD, nr. 338, s. 29; KKA, TD, nr. 569, s. 105.

⁸⁹⁷ BOA, TD, nr. 338, s. 52; KKA, TD, nr. 569, s. 52.

⁸⁹⁸ BOA, TD, nr. 338, s. 59; KKA, TD, nr. 569, s. 59.

⁸⁹⁹ BOA, TD, nr. 338, s. 70; KKA, TD, nr. 569, s. 70.

Ahi Bayram Bey Zaviyesi: 1562 - 1563 tarihlerinde yapılan tahrirde göre Çine merkezinde bulunan zaviyeye Hacı Derviş veledi Baba Nazar mutasarrıflık etmektedir.

Gelirleri ise Karalar kesüğü denilen 16 dönüm yer hâsılından 200, zaviye tarafında kasıllık 8 dönüm yer hâsılından 50, Aktutbükü'nde 20 dönüm yer hâsılından 300; Seveklü Gölü'nde ve Mal kayasında nim-çiftlik yer hâsılından 120, Bağarası demekle maruf 14 dönüm yer hâsılından 40, Almalu demekle meşhur 16 dönüm yer hâsılından 150, Davudoğlu civarında 4 dönüm yer hâsılından 40, Genevis kırında 30 dönüm yer hâsılından 200, Çaltı demekle maruf mevzide 40 dönüm yer hâsılından 350, Banayır demekle meşhur 12 dönüm yer hâsılından 150, Dalama'da 20 dönüm yer hâsılından 80, Gökyaka'da 20 dönüm yer hâsılından 60, Çine'de 14 dükkân hâsılından 200 akçe olmak üzere toplam 2.040 akçeden müteşekkildir⁹⁰⁰.

1761 - 1762 tarihinde ise zaviyedâr olan Ali Efendi ölünce yerine Hafız Ahmed zaviyedâr tayin edilmiştir⁹⁰¹.

Ahi Yunus Zaviyesi: Çine merkezinde bulunan zaviye 1562 - 1563 ve 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan her iki tahrirde de kayıtlıdır. Zaviyenin Mesudlu'da 1 çiftlik miktarı yeri, Büyükayaklı'da ve Küçükayaklı'da 21 dönüm miktarı yerin hâsılından 250, Çine merkezinde, zaviye tarafında 2 dönüm miktarı kasıllıktan 30 akçe olmak üzere toplam 520 akçe geliri bulunmaktadır⁹⁰².

Ahi Yunus Zaviyesi: Zaviyeye sadece 1562 - 1563 tarihinde yapılan tahrirde rastlanılmaktadır. Çine merkezinde bulunan zaviyenin Küçükayaklı'da Ahi Bahşayışbükü demekle meşhur 1 çiftlik miktarı yeri ile 2 dükkân hâsılından 250 akçe geliri bulunmaktadır⁹⁰³.

Ahi Debbağ Zaviyesi: Çine merkezinde bulunan zaviyenin şehir tarafında Hacı Beyyeri demekle maruf 30 dönüm yeri, Aktut denilen yerde 1 çiftlik miktarı yeri, Yoncalu denilen yerde 15 dönüm yeri, Gökyoncalık denilen yerde 12 dönüm

⁹⁰⁰ BOA, TD, nr. 338, s. 77.

⁹⁰¹ BOA, C. EV, nr. 501, s. 25325.

⁹⁰² BOA, TD, nr. 338, s. 79; KKA, TD, nr. 569, s. 79.

⁹⁰³ BOA, TD, nr. 338, s. 79.

yeri, Emirali denilen yerde 30 dönüm yeri, Cami-i Vakıf tarafında Hacı Emin ve Karaca katında 15 dönüm yeri, Eğrice denilen yerde 24 dönüm yeri, Çine Çayı kenarı Bektaş yerinde 24 dönüm yeri, Haraçoğlu'yla müşterek 40 dönüm yeri, Küçükkayalı'nun Has çiftliği katında 6 dönüm yeri ve 13 parça yerleri vakfa hüküm olunup Şeyh Hızırşah Fakih'e sadaka olunmuştur. Yıllık toplam hâsılatı ise 1.300 akçeden müteşekkildir⁹⁰⁴.

Ahi Polad Zaviyesi: Çine kazası, Karpuzlu karyesinde bulunan zaviyenin 1 çiftlik miktarı 5 parça yerden toplam 500 akçe geliri vardır. Zaviye Ahi Polad evladından Yusuf tasarrufundadır⁹⁰⁵.

Ahi İsmail Zaviyesi: Ahi İsmail Zaviyesi Çine kazası, Akçaova karyesinde bulunmaktadır. Zaviyenin öşür ve harac verir 2 çiftlik yer hâsılından 400 akçe geliri bulunmaktadır⁹⁰⁶.

Ahi Emre Zaviyesi: Çine kazası, Büyükayaklu karyesinde bulunan zaviyenin Büyükayaklu ve Genevis tımarlarında 30 parça yerleri vardır. Bu 30 parça yerlerden bazıları reayaya tapuya verilmiş imiş. Sonra teftiş olunup vakfa geri verilmiş. Mahdud yerlerin 2 - 3 parçası Köşeler Köyü Mescidi'nin vakfı imiş. Ahi Veli Kavağı Çayırı demekle maruf çayırdan başka 20 dönüm miktarı çayır tımara ilhak olunmuş. Zaviyenin toplam yıllık geliri ise 1.200 akçedir⁹⁰⁷.

Ahi Sinan Zaviyesi: 1562 - 1563 ve 1583 - 1584 tarihli tahrirlerin her ikisinde de kayıtlı olan zaviye Muğla merkezinde bulunmaktadır. Bostan tasarrufunda olan zaviyenin gelirleri ise Karabağ'da 2 çiftlik yer, Pisi'de 100 akçe hâsılı olan 3 parça yer, Gökçe Eğrek'te hâsılı 200 akçe olan 2 parça yer, Döğerek'te hâsılı 30 akçe olan 1 parça yerden toplam 430 akçeden müteşekkildir⁹⁰⁸.

Ahi Yahya Zaviyesi: Muğla kazası, Döğerek karyesinde bulunan zaviye her iki tahrirde de kayıtlıdır. Zaviyeye berat-ı padişahîyle Ömer Dede veledi Hayreddin Dede mutasarrıftır.

⁹⁰⁴ BOA, TD, nr. 338, s. 79.

⁹⁰⁵ BOA, TD, nr. 338, s. 84.

⁹⁰⁶ BOA, TD, nr. 338, s. 85.

⁹⁰⁷ BOA, TD, nr. 338, s. 85.

⁹⁰⁸ BOA, TD, nr. 338, s. 93; KKA, TD, nr. 569, s. 93.

Zaviyenin Döğerek karyesinde 3 müdlük yer hâsılından 100, Karabağ'da 1 parça 5 dönüm bağ hâsılından 100, karye-i Döğerek'te Şeker Pınarı'ndan gelen çeşme yolu meremmet için Karabağ'da 2 parça vakıf bağı, 6 dönüm miktarı harap yerden 80 akçe geliri bulunmaktadır⁹⁰⁹.

Ahi Sultan Zaviyesi: Ahi Sultan Zaviyesi sadece 1562 - 1563 tarihli tahrirlerde geçmektedir. Ula merkezinde bulunan zaviyeye Şeyh Mevlana Taceddin mutasarrıftır.

Zaviyenin Masru yurdu demekle maruf yerin hâsılından 50, Hımar Deresi tarafında 4 dönüm bağ hâsılından 150, Görece Armut'ta 3 dönüm bağ hâsılından 50, Sarukavak tarafında 3 dönüm bağ hâsılından 100, Köge'deki 4 dönüm bağ hâsılından 50 akçe olmak üzere toplam 450 akçe geliri bulunmaktadır⁹¹⁰.

Ahi Hasan Bey Zaviyesi: Ula merkezinde bulunan zaviyeye Muhyiddin Fakih mutasarrıftır. Gelirleri ise Ula'ya tabi Korubüküşü'nde 7 dönüm bağ hâsılından 300, Kozyaka'da 3 dönüm bağ hâsılından 75, zaviye tarafında 1 dönüm bağ icaresi hâsılından 30 akçe olmak üzere toplam 405 akçeden müteşekkildir⁹¹¹.

Ahi Resul Zaviyesi: Ula merkezinde bulunan zaviye Ahi Resul evladından Hacı İvaz tasarrufundadır. Zaviyenin Kozyaka'da 1 buçuk dönüm bağ ile yine Kozyaka'da bulunan 8 dönüm bağdan yıllık 350 akçe geliri bulunmaktadır⁹¹².

Ahi Eyne Hoca Zaviyesi: Ahi Eyne Hoca Zaviyesi Sudaş kazasında bulunmaktadır. Gelirleri ise 1 çiftlik yer ve 1 parça bağdan yıllık 600 akçedir. Şeyh-i mezbur zaviyeye 1 kazan ve 2 dığan vakfetmiştir. Zaviye Ahi Timur bin İvaz tasarrufundadır⁹¹³.

Ahi Yunus Zaviyesi: Köyceğiz kazası, Dalamani karyesinde bulunan zaviyenin Dalamani nahiyesinde öşürlü 6 parça yer hâsılından yıllık 260 akçe, Üzümlü'de 4 dönüm miktarı bağdan yıllık 100 akçe, Dalamani tarafındaki Kesik

⁹⁰⁹ BOA, TD, nr. 338, s. 94; KKA, TD, nr. 569, s. 94.

⁹¹⁰ BOA, TD, nr. 338, s. 99.

⁹¹¹ BOA, TD, nr. 338, s. 100.

⁹¹² BOA, TD, nr. 338, s. 100; KKA, TD, nr. 569, s. 100.

⁹¹³ BOA, TD, nr. 338, s. 116; KKA, TD, nr. 569, s. 73.

yer demekle meşhur yerde 6 dönüm miktarı yeri hâsılından 50 akçe, Dalamani'de Bocanya (?) yeri demekle maruf yerde 6 dönüm miktarı yer hâsılından 50 akçe, Dalamani nahiyesinde Duman yerinde 8 dönüm miktarı yer hâsılından da 60 akçe olmak üzere toplam 520 akçe geliri bulunmaktadır⁹¹⁴.

Ahi Recep Zaviyesi: Mekri kazası, Üzümlü karyesi, Seki yaylağında bulunan zaviyeye 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan tahrir göre Mustafa veledi Hacı İvaz mutasarrıftır⁹¹⁵.

1562 - 1563 ve 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan her iki tahrirde de zaviyeye ait gelirler aynıdır. Buna göre zaviyenin Mekri Ovası'nda 1 parça yer hâsılından 300 akçe, Amas'ta 1 parça bağ hâsılından 60 akçe olmak üzere toplam 560 akçe geliri bulunmaktadır⁹¹⁶.

Ahi Nasuh Zaviyesi: Mekri kazası, Saru Paşalar karyesinde bulunan zaviyeye 1562 - 1563 tarihlerinde yapılan tahrir göre Yunus mutasarrıf iken⁹¹⁷, 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan tahrir göre Ali Bali ve Ahi İvaz mutasarrıflardır⁹¹⁸.

Gelirleri ise 25 kile tohum yer hâsılından 150, Güzel Begüm denilen yerde 6 ay yürür 1 değirmen hâsılından 50 ve Arslanlu'da 6 ay yürür 1 değirmen hâsılından 50 akçe olmak üzere yıllık 250 akçeden müteşekkildir⁹¹⁹.

Ahi Beytimur Zaviyesi: Mekri'nin Sındılı karyesinde bulunan zaviyeye Hüseyin mutasarrıftır. Zaviyenin Sındılı'da 3 çiftlik yer hâsılından 950, Sındılı'da 12 parça harap bahçe hâsılından 150, Amas'ta 2 dönüm miktarı bağ hâsılından 10, Ovacık'ta 1 parça İncir bahçesi hâsılından 20 ve Sındılı'da 6 ay yürür 2 değirmen hâsılından 60 akçe olmak üzere toplam 1.280 akçe geliri bulunmaktadır⁹²⁰.

⁹¹⁴ BOA, TD, nr. 338, s. 122; KKA, TD, nr. 569, s. 79.

⁹¹⁵ KKA, TD, nr. 569, s. 87.

⁹¹⁶ BOA, TD, nr. 338, s. 127; KKA, TD, nr. 569, s. 87.

⁹¹⁷ BOA, TD, nr. 338, s. 129.

⁹¹⁸ KKA, TD, nr. 569, s. 88.

⁹¹⁹ BOA, TD, nr. 338, s. 129; KKA, TD, nr. 569, s. 88.

⁹²⁰ BOA, TD, nr. 338, s. 129; KKA, TD, nr. 569, s. 88.

Ahi Ali Zaviyesi: 1562 - 1563 ve 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan her iki tahrirde de Mekri kazası, Sındılı karyesinde bulunan zaviyeye Hüseyin mutasarrıftır.

Gelirleri ise Sındılı'da 1 parça bahçe hâsılından 30 akçe, Sındılı'da 1 parça yer hâsılından 40 akçe, Kara İbrahim yeri denilen 1 parça yer hâsılından 30 akçe ve Bayır çiftliği denilen 1 çiftlik yer hâsılından 250 akçe olmak üzere toplam 250 akçeden müteşekkildir⁹²¹.

Ahi Saltuk Zaviyesi: Mekri merkezinde bulunan zaviyeye Hacı Memi ve Mustafa mutasarrıftır. Zaviyenin Mekri'de Milas kilesiyle 6 kile tohum ekilir, 1 parça yer hâsılından 350 ve Amas'ta 2 dönüm miktarı 2 parça bağ hâsılından 150 akçe olmak üzere toplam 500 akçe geliri bulunmaktadır⁹²².

Ahi Halil oğlu Ahi Musa Zaviyesi: Mekri kazası, Gökçeöyük karyesinde bulunan zaviye Ahmed bin Hasan tasarrufundadır. Zaviyenin gelirleri ise Gökçeöyük'te 2 parça bahçesi hâsılından 120, 2 müdlük miktarı 2 pare yer hâsılından 50 akçe olmak üzere toplam 200 akçeden müteşekkildir⁹²³.

Ahi Mehmed Zaviyesi: Mekri'nin Ayo Gürdas kazasında bulunan zaviyeye Eymirşah mutasarrıftır. Zaviyenin Tekye tarafında 8 dönüm miktarı 2 parça bağ hâsılından 100, 1 parça incir bahçesi hâsılından 20, Milas müddü ile 5 müdlük yer hâsılından 300, Narlık'ta 1 parça bağ hâsılından 60, Amas'ta Kılaguz Bağı denilen 1 parça bağ hâsılından 50 ve mezbur mevzide 6 ay yürür bir değirmen hâsılından da 100 akçe olmak üzere toplam 630 akçe geliri vardır⁹²⁴.

Ahi Süleyman Zaviyesi: Mekri kazası, Hasanta karyesi, Ovacık nahiyesinde bulunan zaviyeye Piri mutasarrıftır. Ancak mezbur Piri zaviyeye bakmaz, ayende ve revendeye hizmet etmez diye ayan-ı vilayet şahadet eylemişlerdir. Zaviyenin Ovacık'ta Akbaş harimi denilen bir parça incir bahçesi

⁹²¹ BOA, TD, nr. 338, s. 130; KKA, TD, nr. 569, s. 89.

⁹²² BOA, TD, nr. 338, s. 131; KKA, TD, nr. 569, s. 91.

⁹²³ BOA, TD, nr. 338, s. 132; KKA, TD, nr. 569, s. 91.

⁹²⁴ BOA, TD, nr. 338, s. 132; KKA, TD, nr. 569, s. 91.

hâsılından 250 akçe ve Ovacık'ta Kabaldır hariminden nısf hisse incir bahçesi hâsılından 150 akçe olmak üzere toplam 400 akçe geliri bulunmaktadır⁹²⁵.

Ahi Ebubekir Zaviyesi: Ahi karyesinde bulunan zaviye mutasarrıf Şeyh İbrahim Efendi'nin vefatıyla Rifai Tekkesi postnişin vekili Ömer Efendi beyanıyla Şeyh İbrahim Efendi'nin hafız oğlu Ahmed Necati Efendi'ye tevcih olunmuştur⁹²⁶.

Ahi Sinan Zaviyesi: Zaviyeye ilk olarak 1629 - 1630 tarihinde düzenlenen şahsiyet kaydında rastlamaktayız. Bu kayıttan elde edilen bilgiye göre zaviye Turgut nahiyesi, Leyne karyesinde bulunmaktadır⁹²⁷.

2. 10. 2. Ahi Çiftlikleri

Ahi Halil Çiftliği: Tavas kazasında bulunan Ahi Halil Çiftliği, II. Bayezid Dönemi'nde yapılan tahrir göre evkaf olup yıllık 500 akçe⁹²⁸; 1517 - 1518 tarihlerinde yapılan ikinci tahrir göre ise 311 akçe gelire sahiptir⁹²⁹.

2. 10. 3. Ahi İsimli Yerleşim Yerleri

Ahi Hüseyin Paşa Mahallesi: 1517 - 1518 tarihlerinde yapılan tahrir göre Peçin kazasında bulunan mahallenin 8 mücerred, 1 bennak, 4 kara ve 1 imam olmak üzere toplam 31 nefer nüfusu vardır⁹³⁰.

Ahi Karyesi: 1583 - 1584 tarihlerinde yapılan tahrir göre 1 hane, 8 bennak ve 10 kara olmak üzere toplam 19 nefer nüfusu bulunmaktadır⁹³¹.

2. 11. Teke Sancağı

Çalışmamızda Teke sancağına ait KKA, TD, nr. 567 numaralı tahrir ve VGMA, nr. 532 numaralı vakıf defteri kullanılmıştır. Bunlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Teke sancağında Ahilere ait zaviyelere rastlamaktayız.

⁹²⁵ BOA, TD, nr. 338, s. 139; KKA, TD, nr. 569, s. 98.

⁹²⁶ VGMA, nr. 215, s. 22 - 23/0083.

⁹²⁷ VGMA, nr. 210, s. 174 - 175/1283.

⁹²⁸ BOA, TD, nr. 47, s. 255.

⁹²⁹ BOA, TD, nr. 61, s. 286.

⁹³⁰ BOA, TD, nr. 61, s. 160.

⁹³¹ KKA, TD, nr. 110, v. 218b.

Tablo 18. Teke Sancağı Ahileri

No	Sancak	Zaviye
1	Teke Sancağı	Ahi Kızı Zaviyesi
2	Teke Sancağı	Ahi Nalcı Zaviyesi
3	Teke Sancağı	Ahi Mustafa veledi Ahi Yusuf Zaviyesi
4	Teke Sancağı	Ahi Yakup Zaviyesi
5	Teke Sancağı	Ahi Sivri Zaviyesi
6	Teke Sancağı	Ahi Mustafa Zaviyesi
	Toplam	6

2. 11. 1. Ahi Zaviyeleri

Ahi Kızı Zaviyesi: Antalya merkezinde bulunan zaviyenin meşihati Hasan, tevliyeti ise Sinan Halife tasarrufundadır. Zaviyenin 1 parça başhane mukataasından 3.000 akçe, resmi (?) den 150 akçe, Fatma Hatun Zaviyesi'nin hane icaresinden 20 akçe, 3 dükkân icaresinden 180 akçe, 70 dönüm bağ icaresinden 500 akçe, 1'i harap 5 dükkân icaresinden 210 akçe, 31 kıta zemin icaresinden 180 akçe, icare-i eskici (?) den 20 akçe, 1 zemin resminden 30 akçe, 1 icare-i zeminhaneden 10 akçe, Antalya'daki hane icaresinden 20 akçe, 2 zeminhane icaresinden 40 akçe, başhane dükkânı icaresinden 10 akçe ve zemin icaresinden 10 akçe olmak üzere toplam 4.320 akçe geliri bulunmaktadır⁹³².

Ahi Nalcı Zaviyesi: Ahi Nalcı Zaviyesi İstanos karyesinde bulunmaktadır. Zaviyeye Abdülkerim veledi Alaaddin mutasarrıftır. Gelirleri ise 1 zemin mukataasından 90, 5 tane çift resminden 78, 1 zemin icaresinden 10, asiyap mukataasından 60, (?) icaresinden 700, kürkçü dükkânı icaresinden 30, 1 parça zeminden 30 akçe olmak üzere toplam 1.080 akçeden müteşekkildir⁹³³.

Ahi Mustafa veledi Ahi Yusuf Zaviyesi: Elmalu merkezinde bulunan zaviye nesilden nesile aktarılaraq ayende ve revendeye hizmet etmek için vakfedilmiş. Zaviyeye Emir Seydi ölünce evladından Ayşe ve Hanife Hatunlar mutasarrıf olmuşlardır. Zaviyenin 2 tane zemin resminden 451 akçe ve 1 buçuk dönüm bahçeden 15 akçe olmak üzere toplam 483 akçe geliri vardır⁹³⁴.

⁹³² KKA, TD, nr. 567, v. 2b.

⁹³³ KKA, TD, nr. 567, v. 14b - 15a.

⁹³⁴ KKA, TD, nr. 567, v. 21b.

Ahi Yakup Zaviyesi: Ahi Yakup Zaviyesi, Elmalu kazası merkezinde bulunmaktadır. Zaviyenin Elmalu merkezindeki debbağ dükkânı icaresinden 250 akçe ve 1 harap bağ geliri bulunmaktadır⁹³⁵.

Ahi Sivri Zaviyesi: Zaviyenin İğdir karyesinde bulunan bir çiftlik ve bağını vakfiyet üzere Musi Fakih tasarruf edermiş. Şimdi meşihat Mustafa Piri Fakih evladı o tasarrufundadır. Gelirleri ise zemin-i karyelerden 400 ve 1 asiyap icaresinden 30 akçe olmak üzere toplam 430 akçeden müteşekkildir⁹³⁶.

Ahi Mustafa Zaviyesi: Zaviyeye ait elimizdeki tek kayıt VGMA, nr. 532 numaralı ve 1807 - 1808 tarihli hurufat kayıdır. Buna göre zaviye Antalya'nın Elmalu karyesinde bulunmaktadır⁹³⁷.

⁹³⁵ KKA, TD, nr. 567, v. 27b.

⁹³⁶ KKA, TD, nr. 567, v. 31a.

⁹³⁷ VGMA, nr. 532, s. 0133/655.

SONUÇ

16. Yüzyılda Batı Anadolu’da Ahiler ve Ahi zaviyelerine dair yapılan çalışmamızda, bölgedeki Ahi zaviyeleri, vakıfları, çiftlikleri, mescitleri ve Ahi isimli yerleşim yerleri hakkında arşivlerimizden çok sayıda belge edindik. Temelde tahrir defterlerine dayanan çalışmamızı evkaf defterleri, şeriyye sicilleri, mühimme ve ahkâm defterleri ile müteferrik vesikalardan elde ettiğimiz bilgiler ile seyahatnameleri de ekleyerek zenginleştirmeye çalıştık. Bu bilgilerden hareketle Ahiler ve zaviyelerine dair çıkardığımız sonuçlardan bahsetmek gerekirse:

Ahiler, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti’nin sosyal ve ekonomik hayatının şekillenmesinde büyük öneme sahiptirler. Ahilik üzerine yapılan çalışmalar ve son zamanlarda düzenlenen Ahilik festival ve etkinlikleri teşkilatın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ahilik üzerine geçmişten günümüze pek çok kez araştırma konusu yapılmış bu konuda M. Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı, Franz Teascher, Claude Cahen, Neşet Çağatay, Mikail Bayram, Muallim Cevdet, Mehmet Saffet Sarıkaya ve Mehmet Şeker gibi birçok tarihçi ve yazar önemli çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu çalışmalar daha çok Ahi teşkilatının mahiyeti, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundaki rolü ve fütüvvetnameler üzerinedir.

Konumuz açısından değerlendirecek; Ahilere ait zaviye ve vakıfları kapsayan Akif Erdoğan’ın “Anadolu’da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri” adlı makalesi, Selahattin Doğuş’un “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebali Meselesi” adlı makalesi, Cevdet Yakupoğlu’nın “Germiyanoglu Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri” adlı makalesi ve Halime Doğru’nun XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri adlı eseri de dâhil olmak üzere bu çalışmalar, Batı Anadolu bölgesindeki sancakların ve tahrir defterlerinin belirli bir kısmının incelenmesiyle ortaya çıkmışlardır. Ömer Lütfü Barkan’ın “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri” adlı makalesi ise Batı Anadolu’daki Ahilere zaviyelerinin yalnızca 30 tanesini ortaya koymaktadır.

Bu eserlerin de katkısıyla Batı Anadolu bölgesine ait arşiv belgelerindeki Ahilere ait yapıları bir araya toplarsak: Kütahya sancağında 32 zaviye, 17 vakıf, 3 mescit, 40 çiftlik ve 7 yerleşim yeri; Hüdavendigâr sancağında 12 zaviye, 21 vakıf, 4 çiftlik ve 9 yerleşim yeri; Sultanönü sancağında 6 zaviye, 2 vakıf ve 10 çiftlik ve 4 yerleşim yeri; Karahisar-ı Sahib sancağında 11 zaviye ve 2 çiftlik; Hamid sancağında 13 zaviye, 1 vakıf, 1 mescit, 2 çiftlik ve 1 yerleşim yeri; Biga sancağında 1 zaviye, 1 vakıf, 3 mezra ve 1 yerleşim yeri; Karesi sancağında 3 zaviye ve 2 vakıf; Saruhan sancağında 9 zaviye, 6 çiftlik ve 1 yerleşim yeri; Aydın sancağında 24 zaviye ve 3 yerleşim yeri; Menteşe sancağında 34 zaviye, 1 çiftlik ve 2 yerleşim yeri; Teke sancağında ise 6 zaviyenin bulunduğunu görmekteyiz.

Ahiler hakkında önemli bilgiler veren seyahatnameler de çalışmamız açısından önem arz etmektedir. İbn Battûta ve Evliya Çelebi'nin seyahatnamelerini arşiv belgeleri ile kıyasladığımızda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Seyahatini 13. yüzyılda gerçekleştiren İbn Battûta'ya göre sanatın ve zanaatın erbabı olan genç bekârları bir araya toplayan kişiye “Ahi” denilmektedir. Ancak çoğu evladlık vakıf olan Ahi zaviye ve vakıflarına mutasarrıf olan şahısların akrabalık ilişkileri ve vakıf yönetimi konusundaki paylaşımları Ahilerin genç ve bekâr işçilerden meydana geldikleri görüşünü desteklememektedir. Ayrıca Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'nın ve beraberindeki birçok kadının da Anadolu'da faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Ahiliğin bir kolu olduğunu söyleyebileceğimiz bu teşkilatın varlığı, kadınların bir yandan üretim faaliyetleriyle iktisadi alanda bir yandan da zaviyelerdeki görevleriyle zaviye yönetiminde etkili olduklarını göstermektedir.

1630-1681 yılları arasında seyahat eden Evliya Çelebi ise Ahilerin debbağlıkla uğraştıklarını ve pirlerinin de Ahi Evran olduğunu ortaya koymaktadır. Seyahatnâmede birçok iş kolu ayrıntılı şekilde açıklanırken Ahiler sadece debbağlıkla ilişkilendirilmiştir. Yine Anadolu'da varlığından bahsettiği yalnızca 2 Ahi tekkesi bulunmaktadır. Fakat Kütahya'da bulunan Ahi Mustafa, Beypazarı'nda bulunan Ahi Evran, Bolvadin'de bulunan Ahi Mehmed, Şeyhlü'de bulunan Ahi Hüdadi, Kütahya'da bulunan Ahi Evran ve Karahisar'da bulunan Ahi

İshak Zaviyeleri'nin bulunması, Ahilere ait zaviyelerin 1700'lü yıllarda da varlıklarını sürdürdüklerini ortaya koymaktadır.

Fütüvvetin adap ve erkânı hakkında bilgi veren fütüvvetnamelerde belirtilen fütüvvet anlayışının hoşgörü, adalet, cömertlik ve kardeşlik ilkeleriyle harmanlanan Ahi teşkilatı, her ne kadar ideal bir yapı oluşturmaya çalışmışsa da özellikle 16. yüzyıldan sonra sosyal hayatı düzenleyen ideal yapısını kaybetmeye başlamıştır. Ahkâm defterlerini ve şeriiye sicillerini incelediğimizde Ahilerin de zaman zaman aralarında anlaşmazlığa düşerek fütüvvetin temel manası olan ilkelere aykırı hareket ederek görmekteyiz. Çoğu evladlık vakıf olan bu vakıfların hissedarları arasında çıkan anlaşmazlıklar, vakıflara zaviyedârlık yapan şahısların zaviye gelirlerini kendi ihtiyaçları için kullanmaları, zaviyelere mutasarrıf olan şahısların kendi gelirleri dışında diğer vakıfların gelirlerine de müdahale etmeleri, vakfa ait yerlerin ve gelirlerin farklı kişiler tarafından zabtedilmesi gibi olaylar vakıf şartlarının yerine getirilmesini engellemiş ve Ahiler arasındaki anlaşmazlıkları gün yüzüne çıkarmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında kurulmaya başlamış ve Osmanlı Dönemi'nde yapımları sürmüş olan Ahilik eğitiminin merkezi olan zaviyelerin iktisadi yapısı hakkında önemli bilgiler muhteva eden tahrir defterlerine göre, zaviyeler kendilerinden sonra da işlevlerini sürdürmeleri ve sağlam olarak korunmaları için zengin vakıflara bağlanıyorlardı. İncelediğimiz belgelerden elde ettiğimiz bilgiler, Ahi zaviyelerine ait vakıfların, ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli gelir kaynaklarına bağlandıklarını ortaya koymaktadır. Bunları zirai alan ve işletmeleri içerisine alan köy, mezra, çiftlik, bağ, bahçe ve değirmenler; ticari alan ve işletmeleri içerisine alan dükkân, han, ev ve karhaneler; rûsûm gelirlerini içerisine alan öşür, resm-i çift, resm-i ağnam ve ticari işlemlerden alınan bütün vergiler ile cürm-i cinayet, arus, bennak, mücerred vb. vergiler olarak gruplandırabiliriz.

Ahi teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde önemli roller üstlenmiştir. Kuruluş sürecinde ilk Osmanlı padişahları Ahilerle iyi ilişkiler kurarak kolonizasyon faaliyetlerinde onların nüfuzlarından faydalanmışlardır. Bu sayede kendilerine birçok Ahi tekke ve zaviyesi tesis edilmiştir. Tahrir defterlerinde “kadimden vakıf” şeklinde kaydedilen vakıfların Anadolu

Selçukluları ve Beylikler döneminden itibaren varlıklarını sürdürdüklerini görmekteyiz. Yeni fethedilen bölgelerde Türkleşme ve İslamlaşmanın sağlanmasında önemli roller üstlenen Ahiler, şehir merkezlerinden köylere ve hatta mezralara kadar kurdukları zaviyeleriyle bölgenin imara açılmasına katkı sağlamışlardır. Ahilere ait zaviyeler, vakıflar, çiftlikler, mescitler, Ahiler tarafından veya Ahilere ithafen kurulduğunu düşündüğümüz yerleşim yerlerinin varlığı Ahilerin iskân konusundaki faaliyetlerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TD): 555, 45, 49, 806, 148, 87, 8, 1-1, 453, 44, 1050,

23, 111, 555, 162, 121, 59, 165, 569, 47, 61369, 453, 536, 398, 338

Maliyeden Müdevver Defter (MAD): 262, 617, 3331, 27, 18333, 617, 1015

Cevdet Evkaf (C. EV): 217/10835, 36/1799, 425/21536, 91/4535/4, 525/26531,
63/3144, 73/3610, 76/3752, 482/243951, 242/12052, 607/306151,
531/26818, 526/26555, 501/25325, 604/30494, 646/32574

Kütahya Sancağı Şeriyye Sicilleri (KŞS): 6294, 6298, 6302

Hüdavendigâr Sancağı Şeriyye Sicilleri (HŞS): 3257-1

Aydın Sancağı Şeriyye Sicilleri (AŞS): 6450

Karahisar-ı Sahib Sancağı Şeriyye Sicilleri (KŞS): 548, 552

Mühimme Defterleri (MD): 96, 91

Anadolu Ahkâm Defterleri (AAD): 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 45

Müteferrik Vesikalar: İE, EV, 7/811, AE, SMST, II. 45/4433, AE, SMST, II.
139/15377, AE, SAMD, III. 175/17024, İE, EV, 34/3965, AE, SABH, I.
172/11488.

B. Kuyud-ı Kadime Arşivi (KKA)

Tahrir Defterleri (TD): 567, 569, 571, 585, 47, 48, 158, 129, 67, 68, 145,

575, 566, 51, 79, 568, 115, 125, 110, 338, 567,560, 585, 541, 575, 566,
550, 568, 544

C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA): 189, 532, 188, 224, 215, 210.

II. Kronikler

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, çev. Kemal Yavuz - Yekta Saraç, Koç Kültür
Sanat, İstanbul, 2003.

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, 1992.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Künhü'l Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur - Mustafa
Çuhadar - Ahmet Gül - İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri, 1997.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür
Bakanlığı Yayınları, 1979, İstanbul, 1949, C. 5.

Mehmed Neşri, *Neşrî Tarihi*, haz. Faik Reşit Unat - Mehmed Altay Köymen, TTK
Yayınları, Ankara 1949, C. 1.

Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, 1972.

Şükrullah, *Behcettü't Tevârih Osmanlı Tarihleri I*, haz. Nihal Atsız,

TTK Yayınları, Ankara, 1949.

III. Seyahatnameler ve Diğer Kaynaklar

Clavijo, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur, Embajada a Tamor lan*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul, 1993.

El Ömerî, Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve*

Duyduklarım, Mesâlikü'l Ebsâr, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, C. 1.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, C. 2.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, C. 9.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, C. 1.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Kaşgârlı Mahmud, *Divan-ı Lûgat'it-Türk*, çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara, 1939, C. 1.

Razavî, *Fütüvvetnâme-i Kebîr*, haz. Sadullah Gülten - Hacı Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2014.

Yusuf Has Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat, S. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1959.

IV. Araştırma ve İnceleme Eserler

Afyoncu, Erhan, “Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 311 - 314.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Akgündüz, Ahmet, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 447 - 460.

Akman, Zekeriya, *Osmanlı'da Devlet - Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşayih*, Elips Yayınları, Ankara, 2013.

Alkan, Mustafa, “Osmanlı Döneminde Adana Sancağı'nda Kurulan

- Tekkeler / Zaviyeler ve Türbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 39, ss. 21 - 32.
- Alkan, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik”, Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı, *Bilim Uğrunda 30 yıl*, ed. Ahmet Güneş, Hale Şıvgın, Salim Koca, İlhami Durmuş, Ankara 2018, ss. 141-149.
- Anadol, Cemal, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991.
- Arendonk, C. Van, FARIS, Bıchr, “Fütüvvet” *İA*, C. 4, MEB Yayınları, İstanbul, 1948, ss. 700 - 701.
- Arpaguş, Sâfi, “Pîr”, *DİA*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 272 - 273.
- Avcı, Casim, “Şeyh”, *DİA*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 49.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara, 1942, ss. 279 - 304.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Tımar”, *İA*, C. 12, MEB Yayınları, İstanbul, 1970, ss. 286 – 333.
- Başol, Samettin, “Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle XVII. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Bayram, Mikail, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Yayınları, Konya, 1991.
- Bayram, Mikail, *Ahi Evran Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- Bayram, Mikail, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Binark, İsmet, *Vakıf Medeniyeti*, Zahir Yayınları, İstanbul, 2015.
- Bozyiğit, Yaşar, *Simavda Ahilik ve Ahiler*, Erkam Yayınları, Kütahya, 2000.
- Bulduk, Üçler, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979.
- Cahen, Claude, “İlk Ahiler Hakkında” çev. Mürsel Öztürk, *Belleten*, C. L, S. 197, Ankara 1986, ss. 591 - 601.
- Ceylan, Hilal “Ahilerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller”, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

- Ceylan, Kazım, “Ahiliğin Oluşumu ve Etkileri”, *Postmodern Çağda Ahilik*, Nobel Yayınları, Ankara, 2016, ss. 3 - 22.
- Cour, A. “Şeyh”, *İA*, C. 9, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, ss. 461 - 462.
- Çağatay, Neşet, *Ahilik Nedir*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1990.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- Çağatay, Neşet, “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Ankara, 1952, ss. 58 - 68.
- Çakmak, Muharrem, “Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik - Fütüvvet İlişkisi”, *Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 13, 2014, ss. 143 - 158.
- Demir, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Yerleşim Yapısı ve Şehirleşme”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 98 - 102.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2000.
- Doğru, Halime, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991.
- Doğru, Halime, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir, 2005.
- Doğru, Halime, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- Döğüş, Selahattin, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebalı Meselesi”, *OTAM*, S. 37, Ankara, 2015, ss. 61 - 86.
- Ekinci, Yusuf, *Ahilik*, Ankara, 1991.
- Ekinci, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.
- Elibol, Numan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C. 12, S. 2, Isparta, 2007, s. 134.
- Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Erdoğru, Mehmet Akif, “Anadolu’da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 4, İzmir, 2000, ss. 37 - 55.
- Erol, Sevgi Işık, *Osmanlı Devleti’nde Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Açısından Ahilik Teşkilatı*, Ekin Yayınları, Bursa, 2017.
- Faroqhi, Suraiya, *Anadolu’da Bektaşilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- Giese, Friedrich “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu Meselesi” *Söğütten*

- İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, drl. Oktay Özel - Mehmed Öz, İmge Yayınları, Ankara, 2005, ss. 149 - 240.
- Gökçe, Turan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1 - 4, İstanbul, 1953, ss. 76 - 153.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, S. 11 / 1 - 4, İstanbul, 1950, ss. 3 - 354.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Gülerman, Taştekil, Adnan - Sevda, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.
- Güllülü, Sabahattin, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.
- Gündüz, Şinasi, “Maniheizm”, C. 27, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 575 – 577.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, *XIII – XIV - XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Kömen Yayınları, Konya 2011.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, “Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd ve Şecere-nâmesi”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2001.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV - XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Harman, Ömer Faruk, “Hac”, *DİA*, C. 14, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 382 - 386.
- İnalcık, Halil, “Çiftlik”, *DİA*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 313 - 314.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- İnalcık, Halil, “Mehmed II”, *DİA*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara, 2003, ss. 395 - 407.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kara, Mustafa, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

- Karaman, Hayreddin, “Fakih”, *DİA*, C. 12, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 126 - 127.
- Kazıcı, Ziya, “Ahilik”, *DİA*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 540 - 541.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Köksal, Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Snf Yayınları, Kırşehir, 2011.
- Köksal, Fatih, “Ahi Evran’ın Menkavebi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: “Menâkıb-ı Ahi Cihân-ı Nasreddin Ahi Evran”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Kırşehir, 2012, ss. 83 - 108.
- Köprülü, M. Fuat, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Köprülü, M. Fuat, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Köprülü, M. Fuat, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1942, ss. 1 - 35.
- Kütükoğlu, Mübahat, *XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara, 2010.
- Maden, Fahri, “Kırşehir Şerhiye Sicillerinde Ahi Evran ve Ahi Mesut Zaviyeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 76, Kırşehir, 2015, ss. 133 - 146.
- Melikoff, Irene, “Bir XIII. Yüzyıl Ahi Belgesi”, *Destan’dan Masal’a Türkoloji Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 169 - 184.
- Melikoff, Irene, “Türk Destan Edebiyatı’nda Kerbelâ Olayı”, *Destan’dan Masal’a Türkoloji Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 59 - 76.
- Merçil, Erdoğan, “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 138 - 139.
- Muallim, Cevdet, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği, İbn-i Battuta’ya Zeyl*, çev. Cezair Yazar, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Bektaşîlik”, *DİA*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 373 - 379.

- Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 264 – 265.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, ss.264.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Faroqhi, Suraiya, “Zaviye”, *İA*, C. 13, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, ss. 468 - 476.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 12, VGM Yayınları, Ankara, 1978, ss. 254 - 256.
- Oncar, Osman, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Ahiler ve Ahilik Kurumunun Rolü”, *Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2016.
- Öngören, Reşat, “Şeyh”, *DİA*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 50 - 52.
- Özdemir, Rıfat, “Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *OTAM*, S. 5, Ankara, 1994, ss. 259 - 310.
- Özerkmen, Necmettin, “Ahiliğin Tarihsel - Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları - Sosyolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 2, Ankara, 2004, ss. 57 - 78.
- Özköse, Kadir, “Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, Sivas, 2011, ss. 5 - 19.
- Öztürk, Nazif, “Mukataalı Vakıf”, *DİA*, C. 31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, ss.132 - 134.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, *XIII - XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelerine Göre Dinî İnanç Motifleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2002.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, Osmanlı Toplumunun Dinî Yapısına Bir Bakış Denemesi: Ahilik - Bektâşilik İlişkisi, *Arayışlar*, S. 2, Isparta, 1999, ss.1 - 14.
- Savaş, Saim “Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 459 - 467.
- Soykut, Refik, *Orta Yol Ahilik*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, Ankara, 1971.
- Sönmez, Emine, “571 Numaralı Evkaf Defterine Göre Aydın Vakıfları”, *Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2017.
- Şahin, Haşim, *Ahiler*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2021.
- Şahin, Haşim, *Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300 - 1400)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.

- Şahin, Haşim, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299 – 1402)”, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- Şahin, Haşim, “Selçuklular Döneminde Ahiler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi 1*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 299 - 307.
- Şahin, İlhan, “Anadolu’da Oğuzlar”, *Osmanlılar Döneminde Konar - Göçerler*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Şeker, Mehmet, *Türk - İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri*, *Seyyid Hüseyin el-Gaybî’nin “Muhtasar Fütüvvet-Nâme’si”*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.
- Taeschner, Franz, “İslam Ortaçağında Futuvva”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1 - 4, İstanbul, 1953, ss. 1 - 32.
- Tosun, Sevilay, “Alaiyeli Ebubekir Paşa ve Vakıfları”, *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2003.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 259 - 261.
- Uludağ, Süleyman, “Halife”, *DİA*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 299 – 300.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Ünal, Mehmet Ali, “Tahrir Defterlerindeki Bilgilerin Güvenilirliği”, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler ve Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999, ss. 295 - 300.
- Yakupoglu, Cevdet, “Germiyanoglu Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri”, *Turkish Studies*, S. 4 / 3, Erzincan, 2009, ss. 2264 - 2285.
- Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, *DİA*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 188 - 190.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu”, *Vakıflar Dergisi*, S. 18, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1984, ss. 5 – 41.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara, 2003.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *İA*, C. 13, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 153 - 172.

Yıldırım, Rıza, “Anadolu’da İslâmiyet: Gaziler Çağında (XII. - XIV. Asırlar) Türkmen İslâm Yorumunun Sünnî - Alevî Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 43, İstanbul, 2014, ss. 93 - 124.

Yıldırım, Seyfi, “Bazı Ahi Şecere-nâmelerinin Muhtevaları ve Tarihi Değerleri”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1994.

Yıldız, Harun, Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 61, 2012, ss. 187 - 206.

Witteck, Paul, “Ankara”, *İA*, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, ss. 437 - 452.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Burcu AKBULUT
Doğum Yeri ve Tarihi:	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	Ordu Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi:	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce
İş Deneyimi	
Projeler:	-
Yayınları	* “XVI. Yüzyıl’da Saruhan Yörükleri”, <i>Uluslararası Manisa Sempozyumu</i> , Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2017. * “Ahi Zaviyelerinin Gelir Kaynaklarına Dair Bir Çalışma”, 4. <i>Uluslararası Ahilik Sempozyumu</i> , Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, 2018.
İletişim	
E-Posta Adresi:	
Adres:	
Telefon:	
Tarih ve İmza:	